

**T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET VE İŞLETMECİLİK ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET VE İŞLETMECİLİK PROGRAMI**

KÜRESELLEŞME VE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Ozan TÜRK**

**Danışmanı
Prof. Dr. Yaşar ONAY**

İstanbul – 2013

**T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET VE İŞLETMECİLİK ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET VE İŞLETMECİLİK PROGRAMI**

KÜRESELLEŞME VE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Ozan TÜRK**

**Danışmanı
Prof. Dr. Yaşar ONAY**

İstanbul – 2013

T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Uluslar arası Ticaret ve İşletmecilik Anabilim Dalı Uluslar arası Ticaret ve İşletmecilik Tezli Yüksek Lisans programı öğrencisi **Ozan Türk** tarafından hazırlanan “**Küreselleşme ve Çokkültürlülük**” adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Tarihi : 17.09.2013

(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

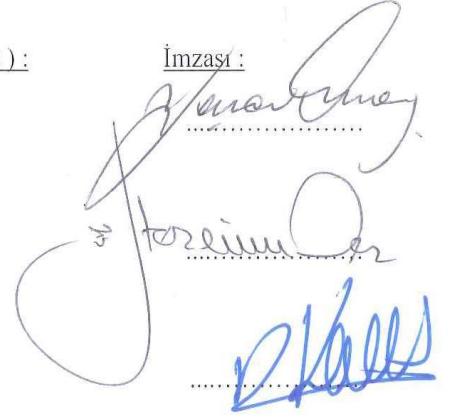
Jüri Üyesi :Prof.Dr.Yaşar Onay
Danışman - HAL.Üniv. İşletme ABD Öğr.Üyesi

Jüri Üyesi :Yrd.Doç.Dr. Erol Mütercimler
HAL.Üniv. İşletme ABD Öğr.Üyesi

Jüri Üyesi:Prof.Dr.Derman Küçükaltan
TrakyaÜniv. İşletme ABD Öğr.Üyesi

Jüri Üyesi :Prof.Dr.Ayşe Akyol
HAL.Üniv.İşletme ABD Öğr.Üyesi (Yedek)

Jüri Üyesi:Prof.Dr.Arman Tevfik
HAL.Üniv. İşletme ABD Öğr.Üyesi (Yedek)

ÖNSÖZ

Günümüz dünyasında duymaya en çok aşına olduğumuz kavramlardan birisi küreselleşmedir. Onu takiben, birbirinden farklı toplulukların bir arada yaşamaları ve bu birliktelikten ortaya çıkan sorunların tartışıldığı çokkültürlülük kavramı, zihinleri en çok meşgul eden olguların başında gelmektedir. En gelişmiş toplumlar olarak lanse edilen tüm batı uygarlıklarından başlayarak, doğudan güneye, dünyanın pek çok bölgesinde bir arada yaşayan toplulukların sorunlu birliktelikleri göze çarpmaktadır. Küreselleşmenin ivmesini arttırdığı birlikte yaşama zorunluluğu 21. Yüzyılın en tartışılabilir kavramı olan çokkültürlülüğü yıllar sonra yeniden gündeme taşımıştır. İmparatorluklar döneminde daha az tartışma ile yönetilebilmiş çokkültürlülük olgusu, günümüzde pek çok toplumca o oranda başarı ile yönetilememektedir.

Farklı toplumların farklı yaklaşımları, konuya farklı çözümleri bulunurken, her toplumda çokkültürlülüğün farklı yansımaları olduğu da bir diğer gerçektir. Farklı etnik, din, dil ve kültür birliğinden gelen insanların bir arada yaşamasına çözüm arayan çokkültürlülük, birlikteliklerin yönetimi olarak algılanmaktadır.

Bu birlikteliklere en uygar çözümleri arayan çokkültürlülük, pek çok farklı toplumda, pek çok farklı strateji ile yönetilmeye çalışılmaktadır. Bu çabaların bir kısmı başarıya ulaşarak örnek birliktelikler olarak göze çarparken, diğer tarafta iç savaşa dönen çekişmeler, ayrılıkçı talepler ve çözümlenmesi güç sorunlar bulunmaktadır.

Bu derece çalkantılı konuları içeren küreselleşme ve çokkültürlülük başlıklı bu tezin hazırlanışında engin bilgi ve tecrübelerini her ihtiyaç duyulduğunda paylaşan Sayın Prof. Dr. Yaşar ONAY ve Sayın Yrd. Doç. Dr. Erol MÜTERCİMLER'e sonsuz teşekkürler.

İstanbul 2013

Ozan TÜRK

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
TABLolar LİSTESİ	III
KISALTMALAR.....	IV
ÖZET	V
ABSTRACT.....	VI
GİRİŞ.....	1
1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE KAPSAMI.....	2
1.1. Küreselleşme Nedir ‘Günümüz Dünyasını Anlamanın Analiz Aracı: Küreselleşme’	2
1.2. Küreselleşmeyi Doğuran Sebepler ve Küreselleşmenin Tarihçesi, Evrimi	13
1.2.1. 15.Yüzyıl Yayılımları	17
1.2.2. 16.Yüzyıl Yayılımları	18
1.2.3. 19.Yüzyıl Yayılımları	20
1.2.3.1. 1970’ler ve Çok Uluslu Şirketler	21
1.3. Yerellikten Bölgeselciliğe ve Küreselleşme	22
1.4. Küreselleşme; Modernizm ve Postmodernizm	27
1.5. Türkiye’de ve Dünyada Küreselleşme Yaklaşımları	40
1.5.1.Küreselleşme Yanlısı Yaklaşım.....	41
1.5.2.Küreselleşme Karşıtı Yaklaşım	43
2. ULUS, DEVLET VE KİMLİK KAVRAMI.....	48
2.1. Ulus.....	48
2.2. Devlet	57
2.2.1.Ulus Devlete Doğru	60
2.2.2.Feodal Dünya ve Özellikleri	60
2.3. Ulus Devlet.....	68
2.4. Kimlik.....	81

2.4.1.Kimlik, Alt Kimlik.....	81
2.4.2.Ulus Devlet; Ulusal Kimlik	86
3. ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK KAVRAMI VE KAPSAMI.....	103
3.1. Kültür.....	103
3.2. Sanayileşme ve Buna Bağlı Göçler	114
3.3. Çokkültürlülük Nedir ve Niçin 21. Yüzyılın Başlangıcında Önemli Hale Gelmiştir.....	129
3.4. Çokkültürlülük ve Asimilasyon	142
3.5. Küreselleşme ve Çok Uluslu Şirketler	148
3.6. Küreselleşme ve Çokkültürlülük İlişkisi.....	155
3.7. Çokkültürlülük Stratejisinin Uygulandığı Bir Örnek; Kanada.....	157
3.7.1.Kanada Tarihi ve Göçler.....	157
3.7.2.Kanada'nın Yerlileri ve Asimilasyon	163
3.7.3.Çokkültürlü Bir Ülke Kanada'da Toplumsal Kimlikler.....	166
3.7.4.Kanada'da Quebec Sorunu ve Tarihi Gelişimi	177
3.7.5.Charles Taylor'un Çokkültürlülük Yaklaşımı: 'Tanınma Politikası'	185
4. SONUÇ.....	198
6. KAYNAKLAR	202
8. ÖZGEÇMİŞ.....	207

TABLolar LİSTESİ

Tablo:1 Küresel Yayılmanın Tarihsel Gelişimi	17
--	----

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği (European Union)

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

APEC: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (Asia- Pacific Economic Cooperation)

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

EFTA: Avrupa Serbest Ticaret Birliği (European Free Trade Association)

GATT: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Antlaşması (General Agreement Of Tariffs And Trade)

MSP: Milli Selamet Partisi

NAFTA: Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Antlaşması(The North American Free Trade Agreement)

PQ: Parti Quebecois(Quebecliler Partisi)

SDP: Almaya Sosyal Demokrat Partisi

TC: Türkiye Cumhuriyeti

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Ozan TÜRK
Anabilim Dalı : Uluslar arası Ticaret ve İşletmecilik
Programı : Uluslar arası Ticaret ve İşletmecilik
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Yaşar ONAY
Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans – Eylül 2013

KÜRESELLEŞME VE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK

ÖZET

Bu tezde, küreselleşmenin insan hayatına girişi, etkileri ve sonuçları ele alınmış, aynı zamanda küreselleşmenin toplum hayatında meydana getirdiği değişimlerin en önemlilerinden birisi olan çokkültürlülük tartışması incelenmiştir. Küreselleşmenin, kendi tarihi gelişimi içinde ulus devlette, ulusal kimlikte meydana getirdiği aşınma, çok kültürlülük tartışmalarıyla birleşmiş ve günümüzün en tartışılacak gelen konularından biri olarak belirmiştir.

Bu çalışmada küreselleşme ve çokkültürlülük tartışmalarına ortak bir pencereden bakılmaya çalışılmış ve kavramların analizi yapılmaya çalışılmıştır. Çokkültürlülüğün asimile politikaları ile yakınlığı uzaklığı irdelenirken, Quebec özelinde, Kanada'nın çokkültürlü yapısı hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Asimilasyon, Çokkültürlülük.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Ozan TÜRK
Field : International Trade and Business Management
Program : International Trade and Business Management
Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Yaşar ONAY
Degree Awarded and Date : Master – September 2013

GLOBALIZATION AND MULTICULTURALISM

ABSTRACT

In this thesis, globalization's causes and effects are addressed as well as another one of the most important issues being examined which is multiculturalism. In the everchanging world of globalization, it has positively united the fraying of the state of the nation and still holds the greatest most widely debated topic of all time, which is multiculturalism and national identity.

This study attempts to look at the argument of globalization and multiculturalism and tries to analyze these conceptions by viewing it from a different window. The proximity (with the offset) will be examined while assimilating policies and multiculturalism. Canada, Quebec in particular, attempts to learn about multicultural structures.

Key Words: Globalization, Assimilation, Multiculturalism.

GİRİŞ

Özellikle 1991 yılında Sovyet Birliği'nin dağılmasıyla tartışmaları hızlanan küreselleşme kavramı, bugün, dünyanın algılanması konusunda en çok başvurulan kavramlardan birisidir. Teknolojik gelişmelerin, her yönüyle iletişimi hızlandırıp, maliyetleri düşürmesiyle küreselleşme hız kazanmış ve dünya daha küçük bir mekan halini almıştır. Her yerin ulaşılabilirliği artmış, sonucunda da birbirine hiç olmadığı kadar bağlı ve bağımlı yeni bir dünya oluşmuştur.

Bu yakınlık ekonomik alanda işbirliklerinin gelişmesine imkan tanımış ve akabinde çok uluslu şirketler, ulus devlet ile siyasi literatür de dahil olmak üzere, her alanda yarışır bir hal almıştır. Bu ikili mücadelede, ulus devletin feodalizmden devraldığı yetki hakimiyeti aşınmaya başlamış ve bugün için bu yetkinin kaynağı tartışmaya açılmıştır.

Başta küreselleşme olmak üzere, ortaya çıkan yeni dünya düzeni, ekonomik gelişmelerin neticesinde aynı toprak parçasını paylaşan, birbirinden farklı dil, din, etnik yapı ve kültüre sahip bireylerin oluşturduğu toplumları meydana getirmiştir. Asimilasyon politikalarının günümüz toplumlarında etik olarak kabul edilmeyişi, çokkültürlü toplumlarda, başını Kanadalı araştırmacı Charles Taylor'un çektiği tanınma politikası ile çokkültürlülük politikalarını yaratmıştır. Çokkültürlülük politikaları, asimilasyon politikaları ile benzerlikleri temeline dayanan tartışmaların merkezine oturmakta ve pek çok tartışmayı beraberinde getirmektedir.

Bu tez çalışmasında küreselleşmenin tarihi, kaynakları ve toplumlar üzerine etkileri birinci bölümde incelenmeye çalışılmış ve ikinci bölümde ulus devlet ve ulusal kimlik üzerinde yarattığı etki araştırılmıştır. Son bölümde tarihi imparatorluklar dönemine dayansa da bilhassa küreselleşme ile tekrar gündeme gelen çokkültürlülük tartışmalarına değinilmiştir. Multiculturalism kelimesinden Türkçeye çokkültürlülük olarak geçen terim, kimi kaynaklarda bitişik, kimilerinde ise birbirinden ayrı iki kelime olarak yer almıştır. Bu tez çalışmasında İngilizce kaynak kelimeyle bağlı kalınarak terim bitişik hizada kullanılmıştır.

1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE KAPSAMI

1.1. Küreselleşme Nedir ‘ Günümüz Dünyasını Anlamanın Analiz Aracı Küreselleşme ’

Lady Diana, Dodi Al Fayed. Bir İngiliz ve bir Mısırlı iki ayrı ülke vatandaşı. Fransa’da, Alman markalı bir otomobil ile seyahat ederken, İsveç marka cep telefonu ile İspanya’daki arkadaşları ile görüşürlerken kaza geçiriyorlar. Kaza sonucunda Amerikan hastanesine götürülüyorlar ve Polonyalı uzman doktorlar ve Rus yardımcıları ilk müdahaleyi yapıyorlar. Japon motor bisikleti ile İtalyan paparazziler olayı aynı anda dünyaya duyuruyorlar.

İçinde bu denli fazla etnik ve farklı kimlik mozaiğini bir arada barındıran bir olayın aynı anda tüm dünyanın gündemine oturması küreselleşme ile ilgili önemli bir simgesel olaydır. Teknolojik olarak olayın neredeyse yaşandığı anda dünya gündemine taşınması, teknolojik gelişmenin insanlık evriminde yeni bir kertenin habercisi olduğu yönündeki önemli gelişmelerden birisidir.

Yakın tarihte Afganistan ya da 2003 yılında İran bombalanırken uzay teknolojisi sayesinde canlı yayınlara olup biteni dünyanın her yerinde aynı anda seyredebilmek, teknolojinin geldiği nokta açısından önemli, şaşırtıcı bir gelişmedir. Artık dünyanın çok uzak bir noktasında yaşanan olumlu ya da olumsuz her türlü gelişme çok uzak bölgelerde yaşayan insanların hayatlarında değişiklikler yaratacak kadar etkili olabilmektedir. Bu değişiklikler sadece yaşanan çatışmalar ve ya savaşları içermemektedir. Aynı zamanda tarımda yeni bir sulama yönteminin bulunması, kanser ile mücadelede yeni bir tekniğin geliştirilmesi, uzay araştırmalarında üzerinde suyun olduğu düşünülen yeni bir gezegenin keşfi, yeni bir kitle imha silahının geliştirilmesi ya da 11 Eylül 2001’deki terör olayının dünya genelindeki etkileri gibi sadece o bölge insanlarını değil, artık tüm insanlığı etkileyen gelişmeler olmaktadır.

Anthony Giddens'ın belirttiği gibi küreselleşme, dünyadaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlanabilir. Uzak yerellikleri birbirine bağlayan bu yoğunlaşma öyle bir şekilde gerçekleşmektedir ki yerel olaylar, kilometrelerce uzaktaki olaylar tarafından biçimlendirilmekte ve bunun tersi de söz konusu olmaktadır(Steger 2004: 28).

Bundan on yıllar, hatta sadece bir on yıl öncesinde bütün bunların olabileceğine inanmak bu denli kolay değilken bugün bütün bunlar hayatımızın gerçekleri arasında. Akıllara durgunluk veren teknolojik yenilikler, benzeri daha önce yaşanmamış ekonomik olanaklar, şaşırtıcı siyasal reformlar ve kültürel yeniden doğuş dönemi. Bu simgesel tarih noktası, yüzyıllardan beri hep gelecekteki bir zaman olarak görüldü. Bu görkemli simgesel dönemin artık içindeyiz ve bu dönemi adlandıran kavram ise küreselleşme. Genel ifadelerle küreselleşme bütünleşen, ama aynı zamanda parçalanan, evrenselle yerelliğin ironik bir şekilde birbirine geçtiği ve karıştığı bir dünya imgesi olarak karşımıza çıkıyor. Kısacası 20. Yüzyılın insanı Karl Polanyi'nin ifadesiyle büyük dönüşüme tanıklık ediyor(Hasanoğlu,2001: 69).

Küreselleşme, küresellik, küreselcilik, modernizm, postmodernizm... geride bıraktığımız son birkaç on yılın, ve özellikle günümüzün en rabet gören terimleri. Akademik hayat içinde, politik haber programlarında, ya da güncel kitaplarda neredeyse her gün duymaya, görmeye, tartışmaya aşına olduğumuz kavramlar artık.

Küreselleşme kavramı 21. Yüzyıla damgasını vuran kavram olarak nitelenmektedir. Günümüz dünyasını anlamının en önemli analiz aracı olarak görülmektedir. Zira “küreselleşme tek bir boyuta indirgenemeyecek nitelikte sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel ve düşünsel boyutları da olan çok yönlü bir olgudur”(Yılmaz 2004: 25).

Küreselleşme bilimin ve teknolojinin artan önemiyle ilgilidir. Teknolojiye dayalı toplumun, coğrafyanın ve hammaddenin öneminin büyük ölçüde azaldığı, teknolojik yeniliklerin tarihi hızlandırdığı ve değişimin hızlı olduğu bir toplumdur. Değişimin itici gücü ise bilgi ve teknolojidir. Teknolojik gelişimin ve sanayi

devriminin tarihine baktığımızda bunun sürekli bir süreç olduğunu görmekteyiz(Yılmaz 2004: 25).

Küreselleşme üzerine yapılan tanımlamalar birbirinden çok farklı anlamlar ifade etmektedir. Bazı görüşlere göre oldukça anlamlı ve yararlı bulunan bu kavram, kimi tanımlamalarda ise tam tersi olarak insanlığın kıyametine sebep olarak işaret etmektedir. Küreselleşmeye ilişkin tanımlar, tanımlı yapan taraflara göre değişiklikler göstermektedir.

Küreselleşme tanımı yapılırken, tanımlı yapan çevrelerce kavrama farklı anlam ve içeriklerin dahil edildiği bu anlamda kavramın açıklanması esnasında anlamsal olarak bir esnekliğin bulunduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Farklı bakış açılarına rağmen genel anlamıyla küreselleşme ya da global entegrasyon, ülkeler arasındaki iktisadi, siyasi, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi gibi, farklı görünen ancak birbirleriyle bağlantılı olguları içermektedir. Küreselleşme bir anlamda, maddi manevi değerlerin ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılması anlamına gelmektedir(Hasanoğlu 2001: 68).

Küreselleşme üzerine yapılan tanımlamalar incelendiğinde ortak bir noktaya ulaşmak çok kolay değildir, bununla birlikte üzerine anlaşılan ortak tek bir nokta varsa o da küreselleşmenin tanımında kullanılan ‘süreç’ kelimesidir. Genel olarak küreselleşme, karşıtlarını, yandaşlarını ve tarafsız duran bir kesimi yaratmıştır. Özellikle küreselleşme olgusu işlenirken küreselleşmeye yaklaşanları bu üç gurup altında toplamak mümkündür ve bu üç gurubun da küreselleşmeyi tanımlarken üzerinde ortak olarak anlaşabildikleri tek kavram süreçtir.

Küreselleşme üzerine çoğalan en çok sosyolojik literatürün tüm önemli örneklerinin paylaştığı ortak argümanlardan birisi bu yeni ortaya çıkan sürecin aslında çok daha öncelere dayandığı, çok daha önceki kimi süreçlerin günümüzde ulaştığı yeni bir aşama ve algı yeni bir biçim olduğudur. Roland Roberrson’un artık klasik hele gelmiş Globalization ya da gene bu alanda önemli bir başvuru kitabı olan Mike Featherstone’un Global Culture isimli derlemesindeki pek çok makalenin ortak

bir vurgu noktası şimdi globalleşme ve ya küreselleşme dedikleri bu yeni sürecin gerçekte modern dünyanın kuruluşuna kadar geri götürülebilir bir gelişme çizgisine bağlanmasıdır. Onlara göre Durkheim'in farklılaşma, Weber'in rasyonelleşme adını verdikleri modern toplumun oluşumunun temel süreçleri globalleşmenin tarihsel kökenidir(Mutman 1996: 31).

Küreselleşmenin özünde, insanların birbirleriyle temas tarzlarındaki değişiklikler bulunmaktadır. Aslında 'küreselleşme gerçekleşiyor' şeklindeki popüler ifade, üç önemli bilgiyi içermektedir. Bunlardan birincisi, 16. Yüzyıldan beri adım adım ortaya çıkan modernite durumunu yavaş yavaş geride bırakmakta olduğumuzdur. İkincisi, küreselliğin yeni bir durumuna (postmodernite) doğru yol aldığımızdır. Üçüncüsü ise buraya henüz ulaşmamış olduğumuzdur. Gerçekte '-eşme, -aşma' gibi eklerle biten 'modernleşme' ve diğer fiil isimler gibi 'küreselleşme' de, belirgin bir tarzdaki 'gelişme' ve 'ortaya çıkma' terimleriyle en iyi şekilde ifade edilebilecek bir tür dinamizmi ifade etmektedir. Böyle bir gelişme yavaş ve ya hızlı olabilir. Fakat hep bir değişim düşüncesine karşılık gelir ve bu yüzden de mevcut koşulların dönüştüğünü gösterir(Steger 2004: 25,26).

O halde bu kavramın bir süreç olduğu vurgusu üzerinde hem fikirken henüz sonu gelmemiş, evrimini tamamlamamış bu süreç net bir biçimde tanımlanabilir mi? Böyle bir tanımlama yapmak mümkün müdür ya da yapılsa dahi tanımlamamız mutlak mıdır?

Nişancı'nın (2003: 29-30) ifade ettiği gibi: Boyutları çok geniş, kapsamlı ve derin ayrıca statik bir durumdan çok dinamik bir süreci ifade eden küresellik ve küreselleşme gibi iki kavramı bir iki cümleyle ve matematiksel kesinlik içinde tanımlamak pek mümkün gözükmemektedir. Söz konusu kavramları çok kalın çizgilerle de olsa resmetmek gerekirse; küresellik dünyanın bütünleşmesine, küreselleşme ise söz konusu bütünleşmenin karmaşık süreçlerine işaret etmektedir.

Küreselleşme üzerine akademik bir tanımda bulunmadan önce karşı karşıya bulunduğumuz durumun bu açıklamasını yapmak yerinde olacaktır. Küreselleşme

üzerine yapılan tanımlamalarda, olgunun tarihi incelendiğinde sanayi devrimine hatta 15.yüzyıla kadar giden tanımlara rastlamak mümkün, aynı şekilde küreselleşmenin başlangıcı olarak 1980’li yılları işaret eden tanımlara rastlamak da oldukça yaygındır. Hatta kimi akademisyen ve araştırmacılar küreselleşmeyi çok daha eski tarihlerde başlamış, hala devam etmekte olan bir süreç olarak nitelendirmektedir. O halde açıklamak gayreti içinde olacağımız kavramın bir süreci işaret ettiği üzerine hem fikir olunduğu belirtilmelidir.

Aynı şekilde ‘küre’ kelime kökünün eklerle çoğaltılarak ulaşılan yeni gövde halleri için de tanımın farklılaşacağı konusunda bir açıklama yapmak yerinde olacaktır. Zira küreselleşme bir süreci ifade etmekten, küresellik bir duruma, aynı şekilde küreselcilik ise bir ideolojiye işaret etmektedir.

Kavram olarak küreselleşme bir süreci ifade etmektedir. En ortak algı haliyle dünyanın bütünleşmesi anlamına gelmektedir. Bu noktada akla gelecek ilk soru şu olmalıdır; dünya daha evvel parçalı mıydı, Bir bütün değil miydi? Bu noktada bilindiği üzere tüm coğrafi sınırlar insan eliyle çizilmiş yapay sınırlardır. İnsanlığın tarihi içerisinde bu sınırlar farklı zamanlarda değişikliklere uğrayarak sürekli yenilenmiştir. Bu değişimle birlikte dünya üzerinde insan eliyle yaratılmış, siyasal, ekonomik, kültürel sınırlar da aynı şekilde zaman içinde değişime uğramıştır. Bu noktada küreselleşme için yukarıda yaptığımız dünyaların bütünleşmesi tanımı burada anlam kazanmaktadır, küreselleşme insanların yapay sınırlarla birbirinden ayırdığı işte bu dünyaların bütünleşmesini ifade etmektedir. Bu farklı dünyaların birbirleriyle bütünleşmesi ve etkileşime geçmeleri sürecidir.

Küreselleşme temelde ülkelerin, dünya halklarının bütünleşmesi sürecidir, ulaşım, iletişim maliyetlerini azaltacağı için ortaya konmuştur: ayrıca mallar, hizmetler, sermaye, bilgi ve (daha az ölçüde) insanların sınırları aşmasının önündeki yapay engellerin ortadan kaldırılması demektir (Stiglitz: 2002, 31).

Küreselleşme toplumsal mübadelelerin ve faaliyetlerin yoğunlaşması ve ivme kazanmasını içerir. İnternet, uzaktaki bilgileri sadece birkaç saniyede bir yerden

diğerine göndermekte ve uydular tüketicilere uzaktaki olayların gerçek zamanlı görüntülerini sunmaktadır. Anthony Giddes'in tanımında işaret ettiği gibi, tüm dünyadaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması, yerel olayların da çok uzaktakileri biçimlendirmesi anlamına gelmektedir. Diğer bir değışle, küreselleşmenin görünüşte birbirlerinin karşıtı süreçlerinin olan her biri, aslında diğerlerini de ifade etmektedir. 'Yerel' ve 'küresel', orta bölümünde 'ulusal' ve 'bölgesel'in yer aldığı bir uzamsal sürekliliğin uç noktalarını oluşturmaktadır(Steger 2004: 30).

Küreselleşmenin etkileşimi arttırması noktasında hem küreselleşmenin ortaya çıkışına sebep olan gelişmeler içerisinde gösterebileceğimiz hem de dünyanın her türlü sınırı aşacak şekilde etkileşip bütünleşmesi noktasında değineceğimiz en önemli özellik ekonomik alanda gözlenmektedir. "Küreselleşme esas itibarıyla dünya çapında ekonomik entegrasyonun artmasıdır. Buna yol açan ana unsur ise teknolojik gelişmedir"(Yılmaz 2004: 31).

Küreselleşme hakkında yapılan tanımlamalar ele alındığında en çok üzerinde durulan nokta ekonomik anlamda dünyanın entegrasyonudur. Bu tanım son derece yerinde olmakla birlikte küreselleşmeyi yalnızca ekonomik faaliyet alanında hapsetmek, söz konusu kavramın tanımlamasında ciddi eksiklere neden olacaktır. Küreselleşme konusunda ilk ve en önemli gelişmeler ekonomik alanda kendini göstermekle birlikte, ekonomik iş birliği ve etkileşimlerin doğal sonucu olarak, siyasal, sosyal ve kültürel etkileşimler meydana gelmiş ve bu etkileşimler küreselleşmenin ekonomik boyutunun yanında farklı diğer boyutların da varlığını doğurmuştur. Bütün bu etkileşimler Fikret Başkaya'nın da belirttiğı gibi eski kesinliklerin çözülmesi, tüm ahlaki ve politik kurumların dağılması, kimliklerin akıcılığı gibi sonuçları doğurmuştur(Başkaya 1999: 72).

Küreselleşme ekonomiden siyasete, sosyal hayata, kültüre, günlük hayata dair her türlü sorunsalın ve politikanın açıklanmasında başvurulan, 21.yüzyılın en önemli kavramı haline gelmiştir. Söz konusu bu kavram özellikle 1990'lı yıllardan sonra daha ciddi ele alınır ve tartışılır bir hal almıştır. Bu önemli değışimin en itici sebebi

olarak teknoloji alanında yapılan devrim niteliğindeki yeniliklerdir. Dünyanın en ücra köşesinde olup biteni dünya gündemine taşıyabilen, o gelişmenin etkilerini dünyanın çok farklı yerlerindeki insanlara ulaştıran ve hayatlarını değiştiren, devletlerin uzay araştırmalarını canlı olarak dünyanın dört bir köşesine iletebilen güç teknolojidir. Bu sayede insanlık birbiri ile bu güne kadar hiç olmadığı kadar ilintili, bağdaşık bir hal almıştır. Daha evvelki dönemlerde yapay olarak inşa edilmiş siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel tüm duvarlar artık geçirgen bir hal almıştır. Küreselleşme aynı yer kürede yer alan farklı 'dünya'ların birbirleri ile etkileşime geçmeleri süreci olarak da açıklanmaktadır.

Bu bağlamda üzerinde önemle durulması gereken bir diğer nokta ise küreselleşmenin, günümüz siyaseti, ekonomisi, kültürel politikaları üzerine yapılan tanımlamalarda kilit noktayı işgal etmesinden önce yapılan tüm açıklama ve tanımlamalarda anahtar kelimenin coğrafya olduğu gerçeğidir. Küreselleşmenin günümüzde ifade ettiği anlamı kazanmadan önceki devirlere ait her türlü tanımlama coğrafi bir temel üzerine oturtulmaktaydı. Burada devir kelimesinin seçilmesi bir rastlantı değil, önemle üzerinde durulmuş bir noktadır. Zira coğrafya temelli tüm politikaların değişmesi bir anlamda bir devrin kapanması ve bir yenisinin insanlık gündemine yerleşmesini ifade etmektedir. Küreselleşme bir açıdan zamanla ölçüldüğünde mekanın ölümünü ifade etmektedir. Küreselleşme mekanı yerleştiren bir süreçtir. Yer: işaretlenmiş amorf bir coğrafi alanı belirtirken, mekan ise bir sosyal inşaya çağrışım yapar, sosyal yaşanmışlıklara ev sahipliği yapmaktadır, tanıklık etmektedir. Yer ise herhangi bir yerdir, boşluktur. Küreselleşme bu süreçte mekanları yerleştiren bir etki yapmaktadır. Bu süreci bir nevi coğrafyanın değersizleşmesi süreci olarak da açıklamak mümkündür. Daha önceleri coğrafya, yaşamı anlatmada en önemli açıklama aracı iken artık bu özelliğini kaybettiği söylenebilir. Olaylar coğrafyaya bağlı olarak tanımlanmaktayken, kimlikler dahi coğrafya ile ilintili tanımlanırken, bugün bu açıklamalar değerini yitirmiş durumdadır. Uzaklıklar metreler kilometrelerle ölçülürken bugün uzaklıklar o bildiğimiz uzaklık değildir. Küreselleşme mekanı fenomen olarak ortadan kaldırmaktadır, zira bugün Newyork İstanbul'a Kars'tan daha yakın görülüyor. Küreselleşme süreci birbirinden ayrı gibi

görünen dünyaları birleştirirken, tek bir dünya yaratma yolunda ilerlemektedir. Bu tek dünyada birleşik ve tek olmayı sağlayan ana unsur ortak bir paydanın yaratılmasıdır. Tek bir dünya olabilmek için ortak bazı paydalarda buluşulması hayati öneme sahiptir. Coğrafyanın ve coğrafyaya bağlı tanımlamaların bu ortak payda düşüne uymaması ve bir engel teşkil etmesi coğrafyanın ölümüne sebep olarak gösterilebilir. Bu noktada coğrafyaya bağlı olarak tanımlanan en büyük ve en önemli kavram olan ulus devletin de yaşadığı bu günkü sorunların ana kaynağı bu ortak payda düşüne uymaması olarak gösterilebilir. Her ne kadar küreselleşmenin ekonomik ve teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak gelinen noktaya işaret ettiği yönünde ortak bazı tanımlamalar yapılsa da, dünya ölçeğinde küreselleşme savunucularının, karşıtlarından fazlaca olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Böyle bir durumda küreselleşmenin oluşturduğu yeni ortamdan faydalanan kesimin bu süreci destekleyerek, sürecin önünde engel olarak görünen ne varsa onun bertarafı noktasında bazı çabalara girişeceği aşikardır. Zira küresel dünyadan bahsederken bu küreselliği betimleyecek en önemli kavram dünyanın küresel olarak bir pazara dönüşmesi kavramıdır. Bu pazarsa her noktaya ulaşmak, hızlı ulaşmak, az maliyetle ulaşmak, benzer pazar politikaları ve benzer talepleri karşılamak amacıyla ulaşmaktır. Bu ortak pazar birbirine ne denli benzer özellikler taşırsa küresel arz için bu, o denli fazla kar anlamı taşımaktadır. Encyclopedia Britannica ansiklopedisine yazan James L. Watson küreselleşmeyi kültürel açıdan eşyaların ve düşüncelerin yayınımla damgalanan günlük yaşam deneyiminin, dünyanın her yerinde kültürel ifadelerle standartlaşma güdebileceği süreç olarak tanımlamaktadır(Chanda 2009: giriş). “Galbraith’e göre, bugün dünya çapında mal üreten büyük şirketlerin en önemli çabası, ulusal farklılıkları asgariye indirerek tüm sanayileşmiş toplumları tek tip ülkelere durumuna getirmektir”(Yılmaz 2004: 70). İleriki bölümlerde üzerinde daha detaylı durulacak olan tek tipleş-tir-me konusu küreselleşmenin gerçekleşmesi açısından son derece büyük bir öneme sahiptir.

Amerikan Ulusal Savunma Üniversitesine göre küreselleşme, malların, hizmetlerin, paranın, teknolojinin, fikirlerin, enformasyonun, kültürün ve halkların hızlı ve sürekli biçimde sınır ötesine akışıdır. Bu süreçte ülkelerin ekonomileri

bütünleşmekte, enformasyon devrimi yaşanmakta, pazarlar, şirketler, örgütler ve yönetimler uluslar arası hale gelmektedir(Yılmaz 2004: 78).

Robertson'un (Robertson, 1992: 61) vurguladığı gibi, yaşanan değişimlerin en önemlisi bilinç düzeyindedir; küreselleşen dünyada artık dünya bir bütün şeklinde algılanmakta, zamana, topluma, coğrafyaya, kimliğe, siyasete ve bireysel benliğe ilişkin tasavvurlar bu bilinç çerçevesinde yeniden gözden geçirilmektedir. Coğrafyanın, insanoğlunun önüne koyduğu engellerin ortadan kalkmış olması böyle bir gelişmenin, en önemli itici gücüdür. Yerkürenin en ücra köşelerinin bile birbirine bağlanarak dünyanın bütün aktörleri arasında diyalektik bir etkileşim sürecinin başlaması, sözü edilen bilincin oluşmasında anahtar role sahiptir. Küreselleşme sürecinde dünya hem 'mesafe' hem de 'zaman' açısından daralma sürecine girmiş, bu süreçte uluslar arasındaki sınırların geçişkenlikleri artarken, küresel entegrasyon kavramı ve köyleşen dünya metaforunda ifadesini bulan yeni bir durum ortaya çıkmıştır. Dünyanın küçülmesi sınırların ortadan kalkması fenomenolojiktir. Coğrafi büyüklükleri zamanla ölçtüğümüzde onun küçüldüğünü hatta yok olduğunu söyleyebiliriz. Sınırlar ise yerinde durmakla birlikte klasik fonksiyonlarını büyük ölçüde yitirmektedirler. Şu halde küresellik dünyanın tek bir yer haline gelmesini ifade etmektedir (Nişancı 2003: 29-30).

Küreselleşme üzerine en çok köy metaforunun kullanıldığı söylenebilir. Küreselleşme eğer, dünyanın fenomenel olarak küçülerek bir köy haline gelmesi ise onun iki önemli boyutundan söz etmek mümkündür: bunlardan biri bütünleştiriciliktir, diğeri ise çözücülük (Pieterse, 2000: 100). Çözücülük, toplumların ve toplumsal örüntülerin önündeki sınırların/engellerin kalkması ve "ötekilerle" "tesviye" (eşitlenme=diğerlerinden biri olma) edilmelerini ve eşitlenmelerini ifade etmektedir. Söz konusu tesviye "biyografilerin küreselleşmesi" kavramıyla ifade edilen durumu ortaya çıkarmaktadır. Önceleri dış dünyaya kapalı ve mutlaklık yüklenmiş dinler, kültürler, uluslar ve meslek örgütleri arasında ister istemez diyaloglar başlamaktadır; çünkü artık onlar her an bir birleriyle yüzleşmektedirler (Beck, 2000: 72-73). Böylelikle 'tek doğrucu' yaklaşımlar,

entegrist dünya görüşleri, istemeyerek de olsa katılıklarından vazgeçmek durumundalar. Onlar artık kendilerine diğerlerinin aynasında bakarak mukayese etmektedirler. Hangi noktada iyi ve hangi noktada kötü durumda olduklarına bu mukayese sürecinde hükmedebilmektedirler. Bu nedenle artık hiç bir kültür, hiçbir inanç ya da ideoloji diğerinden yalıtılmış bir biçimde varlığını devam ettirme; 'ötekine' sırt çevirme olanağına sahip olmadığı gibi, - dolayısıyla- kendini evrensel olanın yerine koyma şansına da sahip değildir. Bu noktada küreselleşmeyi post modernliğin bir devamı şeklinde yorumlayanların bulunduğu vurgulanmalıdır. Böyle bir ortamda, örneğin yerel ya da milli kültür diğer kültürlerden biri, toplum ise diğer toplumlardan biri durumuna gelmektedir. Şu halde küreselleşmenin çözücü boyutu çoğulcu bir anlayışı doğurmaktadır Bu da onun esasen post modernlikle olan yakın ilişkisini göstermektedir(Nişancı 2003: 30-31).

Giddens (Giddens 1990; 64) da küreselleşmeyi tanımlarken onunla modernlik arasında doğrudan bir ilişki kurmakta ve onu yerel olayların binlerce kilometre uzaklıktaki olayları etkilemesi ve onlardan etkilenmesi neticesini doğuran ilişkilerin yoğunlaşması şeklinde anlamının doğru olacağını söylemektedir. Yine Giddens (Giddes, 1991, 5) küreselleşmenin evrenselleşmeye yol açtığını belirtmekte, ancak yerleşik normlar ve anlam haritalarının hızla değiştiğinden bireyler ve toplumsal entitelerin karmaşık ve dinamik ortamda kendilerini yeniden tanımlama gereksinimi ile karşı karşıya kaldıklarından söz etmektedir (Nişancı 2003: 31).

Dünya ekonomisi kültürü coğrafyaya bağlı olarak tanımlanırken, aynı şekilde devlet egemenlikleri de belirli bir coğrafya üzerinde şekillenmekteydi. Devlet, o belirli coğrafya üzerinde mutlak hakimiyete sahipti ve düzenleyici gücü. Devlet eşitleştirici politikalarla hakim olduğu coğrafya içinde homojenleştirici politikalar izlemekteydi. Modernleşme sürecinde ulus devlet ulusun farklı bölgelerindeki insanları, yaşam koşullarını, imkanlarını kısacası etki alanındaki her şeyi homojenleştiriyordu. Bir eşitleştirme söz konusu idi. Ulus devletin en önemli politikası teritoryadakileri eşitleştirmektir. Küreselleştirme ulus devletin mikro bir alanda yürüttüğü politikayı makro alana taşıyarak, eşitleştirme politikasına tabi olan

ne varsa tüm dünyada bu eşitleştirme politikasını yürütüyor yani tüm dünyada her şeyi eşitleştiriyor. İleride üzerinde daha derinlemesine durulacak olmasına rağmen küreselleşme savunucularının en büyük dayanaklarından birinin de bu konu olduğunu belirtmekte yarar vardır. Bugün dünyanın herhangi bir üniversitesinde gözlemlenebilecek öğrenci kültürü -ki bu kültürün içine yeme içme alışkanlıklarını, ders konularını, giyim tarzını dahil etmek gerekir- başka bir yerdeki ile neredeyse benzerdir. Kazakistan’da bir üniversitenin herhangi bir sınıfına ya da lüks bir otelin lobisine bakıldığında Newyork’takinden pek de farklı bir görüntü ile karşılaşılmaz.

İnsanların dünyayı baktığı yerden gördüğü ve yorumladığı bir süreçten, artık objektiflerin yeniden ayarlandığı dünyayı yorumlamanın anahtarının küresel düşünme olduğu yeni bir sürece işaret etmektedir küreselleşme. Önceleri bölgesel düşünerek bölgesel hareket etmenin önemli olduğu bir süreçten, ilk olarak bölgesel düşünüp küresel davranmanın öne çıktığı, son olarak Theodor Levitt’in sık tekrarladığı sloganı “küresel düşünüp küresel davranma”nın merkeze oturduğu yeni bir süreçtir(Mutman 1996: 33).

İşte küreselleşmenin dünyayı “tek bir mekan” haline getirmesi kültürde dahil olmak üzere ulusal olan ve coğrafya temelinde tanımlanan hemen her şeyi rölatifləştirmesini doğurmakta ve böylelikle insanlar, uluslar, kıtalar arasındaki buz dağlarını eriterek onların karşılıklı etkileşimine zemin hazırlamaktadır. Bütün bu gelişmeler, dünyanın gittikçe artan bir şekilde daha fazla entegre olmasını ve onun bir bütünlük içinde algılanmasını beraberinde getirmektedir. Şu halde ilk bakışta çelişik gibi gözükse de, küreselleşmenin rölatifləştirici ve bütünleştirici boyutları birbirini tamamlamaktadır. Küreselleşme sürecinde entegrasyona giden dünyayı, birinci, ikinci ve üçüncü dünya kategorileri altında sınıflandırmak artık pek doğru bir yaklaşım sayılamaz (Berger, 1994: 258-260). Çünkü rölatifleşme ve entegrasyon ameliyelerinin bir sonucu olarak bugün Avrupa’nın göbeğinde Afrika’ya ait karnavallar boy gösterirken, Afrika’da Avrupa şehirleri yükselmektedir. Bu itibarla, Güralp’in de belirttiği üzere, artık üçüncü dünya diye bir dünyadan söz etmek o kadar gerçekçi değildir. (Güralp 1998: 953) (Nişancı 2003: 31).

Küreselleşme uzaklıkların engel olmadığı, mesafelerin öldüğü yeni bir dönemin kavramıdır. Dünyadan izolasyonun mümkünliğünün tartışma konusu olduğu yeni bir dönemdir. Öyle ki buharlaşma, erime, geçiş genlik ve kesinliklerin yok olması söz konusu kavramın tanımında en çok rastlanan kelimeler olmaktadır. Küreselleşmenin getirdiği yeni süreç dünyadan ayrı, gelişmelerden uzak kalmanın neredeyse imkansız ve pek çok tarafın bir hata olarak yorumlayacağı bir yaklaşım olacaktır. Dünya ile iletişimin teknolojik gelişmelerin de desteği ile son derece hızlı, maliyetsiz ve kolay olduğu bu yeni süreçte en önemli yeni bir diğer kavram da bağlılıktır. Ekonomik anlamda başlayan entegrasyon ve bağlılık süreci diğer alanlarda da kendini göstererek toplum yapılarında da değişikliklere sebep olmaktadır.

“Ulusların birbirlerinden bağımsız entiteler oldukları” düşüncesi yerini “çok yönlü bağımlılık” anlayışına terk etmektedir (Keohane 2000: 78-79). Küreselleşmeye çekince ile bakan önemli bir kesimin özellikle tedirgin olduğu başlıca konu da bu çok yönlü karşılıklı bağımlılığın tek yönlü bir bağımlılığa dönme ihtimalidir.

Geleneksel toplum bağlarının çözüldüğü, ulus devletlerin belirleyiciliğinin azaldığı, guruplar ve kişiler arasındaki her türlü ilişkinin kolaylaşp yaygınlaştığı, üretim ve bölüşümün yeni bir dönüşüm içine girdiği, sınırların ve geleneksel aktörlerin öneminin azaldığı yeni bir süreç olarak da tanımlanabilir küreselleşme.

1.2. Küreselleşmeyi Doğuran Sebepler ve Küreselleşmenin Tarihçesi Evrimi

Küreselleşme konusunda bir tanımlama yapılmak istendiğinde akla pek çok diğer terim de gelecektir. Ancak bu terimler içerisinde diğerlerine oranla kapital ve kapitalizm daha öndedir. Hatta kapital, sanayi devrimi ve kapitalizmden daha da gerilere gidilerek, modern toplumun oluşmasına kaynaklık eden iş bölümünden bahsetmek, ilgili terimin her yönüyle daha verimli tanımlanabilmesinde önemlidir.

Modern toplumun oluşmasına ve insanların bir arada yaşamalarına olanak sağlayan en önemli gelişmelerden birisi iş bölümünün insanlığın geleceği olarak ortaya çıkmasıdır. Bu noktada günümüz tanımıyla profesyonel mesleklerin ortaya çıkması bir nevi milat olarak kabul edilebilir. Mesleklerde uzmanlaşarak diğer ihtiyaçların toplumda mesleklerinde uzman diğer kişilerden giderilmesi insanlık tarihi açısından önemli bir keredir. Uzmanlık: icra edilen işin kişinin kendisi için değil bir başkası için yapılmasıdır. Mübadele aracı olarak paranın bulunması bu konudaki en önemli gelişmelerden birisi olarak kabul edilmektedir. Mesleklerin ortaya çıkmasıyla insanlar bazı alanlarda uzmanlığa erişen noktalarda ehlileşmişlerdir. Ve bir arada yaşayabilmenin bir gerekliliği olarak doğal bir biçimde insanlar birbirlerinin uzmanlığına ihtiyaç duyar hale gelmiştir. Bu ihtiyaç zaman içinde bağımlılığa yaklaşan bir dönüşüm geçirmiştir. Bugün modern toplum bu ana yapı üzerine inşa edilmiştir. İnsanlar toplum olarak bir arada yaşayabilmek için uzmanlıklarını ekonomik anlamda pazarlayarak ve diğer bireylerin uzmanlıklarından yararlanarak yaşamlarını sürdürmektedirler.

İş bölümü ve mesleklerde uzmanlaşma, teknolojik gelişmelerin de ivme katmasıyla modern toplumun oluşmasında son derece etkili olmuştur. Sanayi devrimi sonrasında üretim alanında yapılan, üretimin maliyetini düşüren bu arada da miktarını arttıran gelişmeler üretilen ürünlerin daha geniş piyasalara arz edilmesi ve daha fazla hammaddeye ulaşma sonucunu doğurmuştur. Bu gelişmeler yeni pazarlara ulaşmak ihtiyacını doğurarak ilk sömürgecilik ve yayılma faaliyetlerini başlatmıştır. Bu süreci tanımlayan sözcük kapitalizmdir. Sermaye birikimi karı, dolayısıyla da yatırımı beraberinde getirmiştir. Bu süreçle hammaddelere ulaşmak ve üretilen ürünlerin satışı için yeni pazarlara ulaşmak dünyanın küçülmesi sürecini de başlatmıştır. Ticaretin başlaması aynı zamanda kimi kesimlerce küreselleşmenin de başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Kapitalizmin ortaya çıkışı insanlık tarihi açısından yeni bir döneme girildiğinin ilk işaretlerini vermektedir. Bu değişim süreci ile birlikte sermaye, karlılık, yatırım, dış pazar ve sömürü sözcükleri de insanlık literatürüne girmiştir. Bu süreci izleyen son yeni sözcük de küreselleşmedir. Kapitalizmin ortaya çıkışında ve batı dünyasını şekillendirirken dolaylı olarak da batı

dışındaki tüm dünyayı etkilemesindeki en önemli gelişmeyi kapitalizmi doğuran Protestan ahlak'ta aramak yerinde olacaktır. Max Weber'in kapitalizmin dominant şartı olarak ileri sürdüğü Protestan ahlak, endüstriyel kapitalizmin de yapı taşıdır. Kapitalizm etki ettiği toplumlarda etki biçimine göre farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlar arasında sömürü en çok dile gelmiş olanıdır, bunun yanında İshak Torun'un konuyla ilgili makalesinde belirttiği gibi vurgun, talan, hilekarlık da diğer tanımlama biçimleridir. Yalnız buna karşın Weber ise elde etme güdüsü, kazanç tutkusu ve kuru kar hırsının kapitalizmle hiçbir biçimde aynı şey olmadığını savunmaktadır. O'na göre; kapitalizm olsa olsa bu irrasyonel güdülerin dizginlenmesi, en azından rasyonel olarak dengelenmesiyle özdeş olabilir (Weber, 1985: 15).

Kar amacı, daha fazla kazanma isteği insanoğlunun doğasında olan arzular ve insanlık tarihinde her devirde her toplumda gözlemlenebilecek özelliklerdir. Bu açıdan bakıldığında kapitalizmin, gerçekte ortaya çıkışından çok daha erken bir zamanda ve batıdan ziyade doğu toplumlarında görülmesi gerekliliği doğmaktadır. Bu sorunsalın cevaplanmasında Max Weber'in sorunsala ilişkin yaklaşımı oldukça aydınlatıcıdır.

Weber'e göre; endüstriyel kapitalizmin tamamlayıcı ve zorunlu olmak üzere iki temel şartı vardır. Kapitalizmin tamamlayıcı şartları; burjuva sınıfının ortaya çıkması, kentleşme, endüstriyel teknolojinin gelişmesi ve rasyonel hukuktur (Weber, 1961: 355; Turner, 1991: 12). Tamamlayıcı şartlar kapitalizmin maddi vücudunu meydana getirdikleri için gereklidirler. Ancak, vücudu canlandıran ve ona karakteristiğini veren ruhtur. Bu bağlamda, modern endüstriyel kapitalizmin ruhu "Protestan Ahlâk" tır (Weber, 1985).

Yeniçağ, ana hatlarıyla herkesin malumudur. Küreselleşme açısından bakılınca ilk ve en önemli özelliği açık bir şekilde uluslar arası sermayedir. Küresel bir pazar, uluslararasılaşmış üretim, hakimiyetin ulus devletten sermayenin uluslar arası acentelere geçmesi. Tüm bunları açıklayacak bir uzun vadeli tarihsel süreç

varsa, bu, şüphesiz teknolojik değişim, enformasyon çağının ortaya çıkmasıdır. Artık sermayenin küresel nüfuz alanında, bir engel olmayan komünizmin, çöküşü bu gelişmeleri güçlendirmekle birlikte onların sebebi değildir(Başkaya 1999: 72).

Küreselleşmenin tarihi modernliğin tarihi kadar eski olsa, hatta ondan çok daha gerilere götürülebilse bile, bu konu üzerinde yoğun ve gerilimi yüksek tartışmalar 1980’li yıllarda başlamıştır. (Robertson, 1992; 8-9). Bunda II. Dünya diye adlandırılan Sovyet bloğunun yıkılması ve buna bağlı olarak soğuk savaşın sona ermesi etkili olduğu kadar, gerçekleştirilen elektronik devrimin, yer kürenin her noktasını ulaşılabilir kılabilecek derecede yaygınlaşan kitle iletişim araçlarının, bilişim teknolojisinin ve nakil vasıtalarının payı büyüktür. Ancak, küreselleşme sadece teknolojik ve ekonomik alandaki değişimlere indirgenemez, o aynı zamanda sosyal, siyasal, kültürel alanlarda da büyük değişim ve dönüşümlerle birlikte anılmalıdır (Nişancı 2003: 29-30).

Küreselleşme olgusu çeşitli kesimlerce farklı başlangıç tarihleriyle birlikte telaffuz edilse de başlıca bazı yayılma dönemleri olduğu konusunda geniş bir uzlaşma tabanına da sahiptir. Bu yayılma süreçlerinin ortak noktası her yayılmanın başlangıç noktasının batı olmasıdır. 15.yüzyıl, 19.yüzyıl ve 20.yüzyıl yayılmaları değişik yayılma yöntemleri ve amaçları içermesine rağmen başlangıç noktaları hep batı dünyası olmuştur.

	Birinci Küreselleşme	İkinci Küreselleşme	Üçüncü Küreselleşme
İtici güç	denizcilikteki gelişmeler, merkantalizm	sanayileşme ve doğurduğu gereksinimler	1970’lerde çokuluslu şirketler, 1980’lerde iletişim devrimi, 1990’larda batının rakibinin kalmaması
Yöntem	önce kaşifler, sonra asgari işgal	önce misyonerler, sonra kaşifler, sonra ticaret şirketleri, en son işgal	kültürel ideolojik etki. Böylece ülkenin her yanı(ekonomik, siyasal, sosyal) kendiliğinden etkileniyor
Haklı gösteriş	putperestlere tanrının dinini götürme	beyaz adamın yükü, uygarlaştırıcı görev, ırkçı teoriler	en yüksek uygarlık düzeyi “uluslar arası topluluğun irades”, “piyasanın gizli eli”, “küreselleştirme herkesin ortak çıkarıdır”
Sonuç	sömürgecilik	emperyalizm	globalleşme

Tablo:1 Küresel Yayılmanın Tarihsel Gelişimi Kaynak: (Oran B. 2000: 9)

1.2.1. 15.Yüzyıl Yayılımları

Batı dünyasının yayılma süreçlerinin başlangıcı 1490’lı yıllarda başlamıştı. Bu tarih “batının denizler ötesi keşiflere girişmesini simgeler”(Oran 2000: 4).

18.yüzyılda bile devam eden bu yayılmanın başlamasına olanak veren teknoloji, denizcilikteki gelişmelerdir. Batılı fatihlerin kullandığı yöntem, kaşiflerin ardından, üstün silah teknolojisinin yardımıyla askeri işgali devreye sokmaktı. Bu işgaller sırasında yapılan değerli maden yağmasının ve katliamları kendi hakları gözünde haklı gösterebilmek için batılı ülkelere bu putperest topraklara Hıristiyanlık değerlerinin taşıdıklarını söylediler(Oran 2000: 4).

Zenginliğin toprak büyüklüğüyle ölçüldüğü bu dönemlerde batı dünyası zenginleşmek için ilk sömürgecilik ve yayılma faaliyetlerini başlatmıştır. Dil ve din sömürgeciliğinin başladığı milat olarak da yine bu tarihi göstermek yerinde olacaktır. Böyle bir yayılmayı batı dünyası için haklı kılan itici güç denizaşırı ülkelerde bulunan her türlü altın gibi değerli madene ulaşmak ve aynı zamanda batı dünyasında bulunmayan çeşitli baharatlara ulaşmaktır.

Yayılma biçiminde askeri işgalin olduğu bu dönemde batı dünyası yeni topraklara ve hammaddelere ulaşmış ve zenginliğini arttırmıştır.

1.2.2. 16. Yüzyıl Yayılmaları

Batının ikinci yayılması 1870'den sonra başladı ve deyim yerindeyse 1890'larda kurumsallaştı.

Yararlanılan teknoloji, batı ile dünyanın başka bölgeleri arasında çok büyük oransızlık doğurmuş bulunan sanayi devriminin yarattığı muazzam teknolojik olanaklardı. Yani, bu yayılmanın ardında sanayi devrimi bulunuyordu(Oran B. 2000: 5).

Batının bu ikinci yayılmasında özellikle 1789 Fransız Devrimi'nin de önemli etkileri olmuştur. Aynı zamanda teknolojik alanda yapılan büyük gelişmeler bu yayılmanın hem ana sebebi hem de sürükleyici gücü olmuştur. Sanayi devrimi ile birlikte teknolojik gelişmeler batı dünyasında hammadde ihtiyacı doğurmuştur, ihtiyaç duyulan bu hammaddeler için batılı devletler henüz gelişmemiş ülkeleri kendilerine hedef seçmişlerdir. Bu dönemin yayılması da yine bir önceki dönemin

yayılması ile benzer özellikler göstererek, askeri işgal bu yayılmanın da biçimi olmuştur. Büyük fabrikaların kurulması, üretim miktarlarını arttırmış ve daha fazla hammadde ihtiyacı doğurmuştur, aranan hammadde doğu dünyasında bulunmuş ve Kuzey Afrika'dan başlamak üzere batı dışında kalana tüm coğrafya yayılmanın etkisinde kalmıştır.

Yöntem, misyonerlerin ardından ticaret şirketlerinin, onların ardından da batılı devletlerin giderek bu toprakları askeri işgale uğratması biçiminde olmuştur(Oran 2000: 6).

Bu yayılma sürecinin en büyük gereksinimi fabrikalaşan ve daha fazla üretim daha fazla satmak gayretinde olan Avrupa devletlerinin sürekli ve ucuz hammaddeye duyduğu ihtiyaçtır. Aynı zamanda üretilen bu ürünlerin satılabileceği yeni pazarlara ulaşmak da bir diğer önemli gerekçeyi oluşturmaktadır.

Bu ikinci yayılma süreciyle batının görüşüyle dünyadan, ticaretten, uzak bu yeni kesimler dünya ticaretine açılarak, batının sanayi devriminden daha fazla karla çıkmasına imkan tanındı. Ancak bütün bu çabalar ve yayılma batının dizginlenmek bilmeyen açlığını yalnızca bir noktaya kadar durdurabilmiştir. Ticari rekabetin had safhaya çıktığı bu dönem bütün el değmemiş toprakların sömürsünden sonra devletlerarası bir çatışmaya dönerek büyük dünya savaşlarına sebebiyet vermiştir.

Bu gelişmeler şu cümle ile özetlenebilir: 19. Yüzyıl sonunda kapitalizm yeniden yapılanma zorunluluğuyla karşı karşıya kalmıştı. İkinci yayılma bunu sağladı ve sistemin kendini yeniden üretmesine olanak yarattı. Bu nedenle o zamana kadar 'sömürgecilik' olarak anılan olgunun bu yepyeni türüne yeni bir ad verildi: 'emperyalizm'(Oran 2000: 7).

İkinci büyük yayılma sadece ekonomik alanda bir yayılma ile sınırlı kalmayarak batı dünyasına ait olana ne varsa Avrupa dışına da ithalini de sağlamıştır. Bu özelliği itibarıyla daha sonraki yayılma için gerekli ortamı da oluşturduğu söylenebilir.

İkinci batı yayılması olan emperyalizm bu denizaşırı topraklara güçlü biçimde yerleşerek, birinci küreselleşmenin aksine kendi alt yapısını çok güçlü biçimde aşıladı. Buraların ekonomisi metropol ekonomisine eklemlendi. Yani, çoğu feodal dönemi bile yaşamamış olan topraklarda dünya kapitalist sistemi egemen oldu. Doğal olarak, bu da arkasından batının üst yapısını sürükledi. Buralara, yama biçiminde de olsa, batı kültürü yayılmaya başladı. Misyonerlerin başlattığı ve sömürgeci devletin sürdürdüğü batıcı eğitim de bunu perçinledi(Oran 2000: 7).

1.2.3. 19. Yüzyıl Yayılmaları

Batının bu son yayılması diğer iki yayılma ile hem benzer hem de farklı bazı özellikler taşımaktadır. Bu son yayılmanın bir diğer adı 'küreselleşme'dir. İlk iki yayılmada batı ekonomik olarak pazarlarını genişletirken aynı zamanda kültürünü de yayma konusunda ilk girişimleri başlatmıştır. Batı bu son yayılmasıyla yine aynı şekilde pazar gücünü arttırma amacını gütmektedir. Ancak bu amaca ulaşırken artık toprak işgali yönteminden kısmen vazgeçtiğini söylemek yerinde olacaktır. Batı bu son yayılmada ne üst düzey teknolojiyi, amacına ulaşmak için sonuna kadar kullanmaktadır. İşgalin yöntemi değiştiğinden uzak coğrafyalara ulaşmak için her türlü kültür işgal yöntemini benimsemektedir. Gerek dünyaya coğrafi olarak şekil vermek gerekse de ekonomik olarak egemenlik kurmak için batı dünyası her türlü teknolojik gelişmeyi leyninde kullanma çabası içinde olmuştur. Özellikle uydu çip teknolojisi ve medya araçlarının üst düzeyde etkin kullanımı batının bu son yayılmasındaki başarısının altında yatan gerçeklerdir.

İleri teknoloji sayesinde gerek ekonomik gerekse de kültürel anlamda batı yayılmasının önünde durabilecek yegane diğer kutup olan Sovyetler Birliği'nin yıkılması bu son yayılmasında batıyı diğer yayılmalarda olduğu gibi rakipsiz kılmıştır. Batı bu son yayılmasında diğer iki yayılmada olduğunun aksine kültür sömürgeciliği konusuna eğilerek askeri işgale gerek duyulmaksızın istediklerine ulaşabilmiştir.

Bu son yayılma sürecinin itici güçlerini tarihsel bir sıralama ile vermek gerekirse sırasıyla; 1970’li yıllarda çok uluslu şirketlerin ortaya çıkması, 1980’li yıllarda uzay ve iletişim devriminin gerçekleştirilmesi ve son olarak da 1990’lı yıllarda Sovyetler Birliği’nin yıkılmasıdır.

1.2.3.1. 1970’ler Çok Uluslu Şirketler

Ekonomik gelişmelerin hız kazandığı ve finans piyasalarının etkinliğinin arttığı bu dönemde, daha fazla kazancın anahtarı daha büyük ekonomik yapılar olarak görülmeye başlandı. İşletmeler bu evrimle daha da büyümeye başladı. Küreselleşme ülkeler bazında serbest ticaret, gümrük birliği, ortak pazar, ekonomik birlikler ve siyasal birlikler gibi yeni kavramları beraberinde getirirken, işletmeler de bu yeni süreçte yerel işletmelerden, sırasıyla uluslar arası işletmelere, çok uluslu işletmelere ve küresel işletmelere doğru büyümektedir. Bu uluslararasılaşma ile satıcı piyasasından alıcı piyasasına doğru bir yöneliş gerçekleşmektedir, böylelikle de işletmeler daha büyük birimlere dönüşmektedir. Arzın talepten daha fazla olduğu bu yeni dönemde yerel işletmeler rekabet güçlerini giderek kaybetmektedir. Daha büyük işletmelerle rekabet ise giderek daha zor bir hal almaktadır. Yerel işletmeler fiyat ve kalite bazlarında uluslar arası çalışan çok uluslu ve küresel işletmelerle baş edememeye başlamışlardır.

Giderek büyüyen çok uluslu büyük işletmeler, piyasada belirleyici nitelik kazanmaya başlamışlardır. Ulus devleti dahi aşındıran bu gelişme ile ekonomiden siyasete her türlü alana yön veren ana güç çok uluslu şirketlere geçmektedir. İşletmecilik ve yönetim fonksiyonlarını birden fazla ülke coğrafyasına yayarak daha az maliyetle daha fazla kar arayan bu ekonomik yapılar öyle büyük ekonomik bir güç halini almışlardır ki, ülke politikalarını etkilemeye başlayan birer güç konumuna erişmişlerdir. Zira Meksika’da El Turko olarak bilinen iş adamının toplam serveti Birleşmiş Millet’e üye pek çok ülkenin gayri safi milli hasılasından daha fazladır. Böyle bir ortamda tek bir bireyin ekonomik, siyasal ve ya sosyal alanlarda devlet politikalarını derinden etkileme gücü söz konusudur ve dünya genelinde gerek ismi

bilinen gerekse de gizli kalan pek çok büyük işletme sahibi iş adamları servetleriyle ülke politikalarını belirlemektedirler. Bu etkiyi yalnızca kendi ülkeleri ile sınırlamak da da söz konusu değildir. Zira sayabileceğimiz pek çok, çok uluslu işletme dünyada geniş bir coğrafyada ekonomik faaliyetlerini devam ettirmektedir. Bu bağlamda iş ilişkisi içinde buldukları her coğrafyada karlarına engel olması muhtemel herhangi bir yasanın kabulüne onay verecekleri pek ihtimal görülmemektedir.

Bu konuda yalnızca çok uluslu şirketler değil, ülkeler üstü siyasal, ekonomik oluşumlar da ulus devletlerin hakimiyetlerinden çalmaktadır. Bu oluşumlar genellikle ekonomik olmakla birlikte, siyasal bir içerik de taşımaktadırlar. Serbest ticaret anlaşmaları, ekonomik iş birlikleri, askeri oluşumlar giderek büyümekte ve daha fazla ülkenin üyeliği ile çok uluslu yapılar halini almaktadır.

Bu yapılar devletlerin hakim güç olduğu zamanları eskiterek ekonomiden siyasete, kültüre her türlü alanda söz sahibi bir pozisyon elde etmektedirler.

Bu noktada alınan her kararın etkisi daha büyük coğrafyalara yayılmakta ve çok uzaktaki insanların hayatlarını da etkilemektedir. Dünyanın giderek küçülmesinde ve etkileşimin, entegrasyonun giderek artmasında bu faktörün rolü oldukça büyüktür.

1.3. Yerellikten Bölgeselciliğe ve Küreselleşme

Son dönemde özellikle de gelişmiş ülkeler tarafından dünya ekonomisinde oluşan rekabet baskısıyla üretim, değişim ve bölüşüm süreçlerinde etkinlik ve verimlilik artmaktadır. Bir yandan mevcut pazarların genişletilmesi amacıyla tüm alanlarda küreselleşme süreçleri ivme kazanırken, diğer yandan genişleyen dünya pazarından daha güçlü rekabet olanaklarıyla daha fazla pay almak amacıyla, bloklaşma eğilimleri de hız kazanmaktadır(Soyak 2002: 51).

Bölgeselleşme başka bir deyişle kutuplaşma, bloklaşma ya da bölgesel birleşme, ekonomik, politik, askeri ve sosyal nitelik taşıyabilir. Bölgesel entegrasyon, genel olarak büyüme, ekonomik etkinlik, yatırım ve ticaretin

zenginleştirilmesinde temel bir potansiyel kaynaktır. Diğer yandan artan global rekabet bölgeselleşmeye katkı yapmaktadır(Soyak 2002: 55).

Küreselleşme süreciyle birlikte dünyanın daha hızlı ve yüksek oranda entegrasyonu söz konusuken, bu entegrasyonun dünyanın her bölgesi arasında eşit bir dağılımla gerçekleştiğini söylemek oldukça zordur. Zira birbirlerinden ayrı gibi görünen bu dünyalar birbirlerine yaklaşırken bazı faktörler birleşimin yapısını ve oranını etkilemektedir.

Aynı zamanda hem küreselleşmeye doğru giden yolda önemli bir adım olan bölgesel yakınlaşmalar, bir yandan da küreselleşmeye karşı bir sığınak işlevi görmektedirler.

Küreselleşmenin daha global bir nitelik kazanarak gelişmekte olan ülkeler tarafından da pozitif amaçlarla kullanılabilirdiği dönem, aynı zamanda pek çok ülke için faydanın giderek düştüğü ve zararın başlayacağı dönemle kesişir. Bu dönemin bir sonucu olarak serbest ticaret anlaşması Gatt'ın hedeflerine bağlılık konusunda pek çok ülke geri adım atmak yoluna gitmiştir. İhracatındaki payı giderek düşmeye başlayan ülkeler bu durumdan daha negatif yönde etkilenmemek için ticarete bazı engelleme ve kısıtlamaların gündeme gelmesi yönünde çalışmalar yapmışlardır. Hem ticaret yapmak hem de hep kazanmak ilkesi, bölgesel ticari yakınlaşmaları beraberinde getirmiştir.

Bu gelişmelerin sonucunda serbest ticaret bölgeleri, gümrük birliği, ortak pazar, ekonomik birlik ve tam ekonomik bütünleşme süreçleriyle hayat bulan bölgesel yakınlaşmalar gündeme gelmiştir(Soyak 2002: 59).

Bu gelişimin çeşitli örnekleri olmakla birlikte Avrupa Birliği en büyük örneklerinden birisidir. Bu ekonomik yaklaşma süreci siyasal bir birlik olma yolunda da ilerlemektedir.

19. yüzyılın ortalarında başlayan sermayenin küreselleşmesi süreci, iki boyutta bir çeşit bölgeselleşme yoluyla küresel bütünleşmeye karşı koymuştu.

Birincisi, sanayi devrimini yaşıyan (başta Batı Avrupa) devletlerin kurduğu sömürge imparatorluklarıydı; sömürgeci devletlerin parasının ve dilinin, kültürünün geçerli olduğu sömürgeler, aynı zamanda, metropol devletle ticarete ve sermaye dolaşımı serbestliğine tek taraflı olarak itilirken, ortak gümrük tarifeleri yoluyla metropol/sömürge bütünlüğü dış dünyaya karşı korunuyordu. İkincisi, ortak dili, kültürü ve benzer etnik kökeni olduğu halde küçük boyda prensliklere, krallıklara bölünmüş olan halklar(Almanya, İtalya gibi) tek bir ulus devlet etrafında toplanıyordu. Böylece küreselleşmenin rekabet baskısı, yeni yapılanmalarla buna dayanacak birimleri yaratıyordu.

Günümüzde siyasal boyutları farklı olsa da, aynı baskı benzer sonuçları bölgeselleşme hareketleriyle yaratıyor. Tıpkı dün olduğu gibi bugün de en yoğun ve en serbest mal, hizmet, sermaye hareketleri, dış dünyadan kendisini bir biçimde ayırmış bu bütünlüşmeler çerçevesinde gerçekleşiyor. Günümüzde bölgeselleşme, neredeyse küreselleşmenin rekabet baskısına en yaygın direnme biçimi haline gelmiş durumda ve merkezin içinde yoğun biçimde yaşıyanıyor. Çevre de buna uyum sağlamaya çalışıyor(Kazgan 2000: 141,142).

Hem hızla küreselleşmek isteyenlerin hem de küreselleşmenin olumsuz etkilerinden kurtulmak isteyenlerin çözüm yolu olarak görülüyor bölgeselleşme. Çelişik gibi görünmesine rağmen bölgeselleşmenin bu iki yönlü etkisi farklı kesimlerce özenle kullanılıyor. En dikkat çekici nokta ise küreselleşmenin başlangıç noktasını oluşturan batı dünyasının, küreselleşmenin yaratabileceği olumsuz havadan etkilenmemek için bölgeselleşme önlemini alan ilk kesimim oluşturmasıdır. Deniz yayılcılığı ile başlayarak, daha sonra sanayi devriminde ve elektronik alanda yapılan büyük yeniliklerle dünyayı giderek küçülten ve küreselleşmenin başlangıcını oluşturarak güçlenmesinde de en büyük rolü oynayan batı dünyasının, aynı küreselleşmenin dünya geline yayılarak gelişmekte olan ülkelerde de olumlu olarak kullanılabilceği bu dönemde küreselleşmeden etkilenmemek için önlem olarak bölgeselci yaklaşımları keşfi oldukça manidardır.

Zira bölgeselci yaklaşımların ortaya çıkışı da aynı küreselleşmede olduğu gibi batı dünyasında meydana gelmiştir. Bu bir nevi batı dünyasının küreselleşme konusunda panzehiridir. Küreselleşmeye maruz kalmış batı dünyası dışında kalan bütün gelişmekte olan ülkeler yavaş yavaş bu etkileri azaltarak, dış dünyaya ürün ihraç edebilecek konuma geldiği sırada gelişimini tamamlamış tüm batı dünyasının çeşitli ekonomik, siyasal anlaşmalarla bölgesel ittifakları bu ülkeler için ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Oluşan yeni bölge güçleri kendi içinde kotasız, gümrük vergileri olmaksızın ticaret yaparken, gelişmekte olan ülkelerin kota sınırlarıyla gümrük vergileriyle bu ticari dünyanın dışında tutulmaları, özellikle küreselleşmeye karşı çıkararak eleştiren kesimlere bu konuda bir koz vermektedir. Zira bu eleştiride bulunanlar, özellikle küreselleşmeyi planlı bir oluşum ve batılı devletlerce yalnızca batının gelişimi için dünyanın geri kalanının sömürülmesi olarak tanımlamaktadırlar. Küreselleşmenin batı dünyasını tarafından yönlendirilip, yalnızca batı dünyasına yarar sağlayacak biçimde gelişimine izin verildiğini savunmaktadırlar.

Diğer bir değişim, bu kez ulus devletlerin içindeki bir oluşum: ulus devlet yetkilerini artan biçimde yerel yönetimlere, başta Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere, devrederken bir yandan da bölgeselleşmeyi ve küreselleşmeyi sürdürmekte. Braudel'in ilk ' kapitalist dünya ekonomisi'ni kuranların ortaçağın İtalyan kent devletleri olduğu savı (Braudel, 1982) sanki merkezin bir ayağında, AB'de tekrarlanmak isteniyor gibi; 21. Yüzyılda tekrar Avrupa merkezli kapitalist dünya ekonomisini kurarken bunun güçlü ulus devlet yapılarıyla değil, kendi içinde egemenlik gücünü barındıran kentler yoluyla olabileceği varsayımı bulunuyor sanki bu hareketin gerisinde(Kazgan 2009: 142).

Bölgeselleşme eğiliminin bazı haklı gerekçelerin doğal sonucu olduğu gerçeğinin de vurgulanması gerekmektedir. Yakın coğrafyada bulunan ülkelerin kültürleri, ihtiyaçları, yaşam tarzları ve gelir düzeyleri birbirleri ile eşdeğer olacağından bu ülkelerin birbirleri ile olan ticaretlerinin bölge dışı ülkelerle olan ticaretlerinden yüksek olması beklenir bir sonuçtur. Birbirine yakın coğrafyada bulunan ülkelerin birbirleri ile ticari alışverişte bulunmaları, daha uzak ülkeler ile

ticarete bulunmalarından daha kolay, hızlı ve maliyetsiz olacaktır. Zira ticarete konu olacak ürün ve hizmetlerin ithali ve ihracında karşı tarafa daha kolay ulaştırılabilmesi imkanı, ticareti hızlandıracak önemli bir etmendir. Aynı zamanda daha az maliyetle daha hızlı sevkiyat yakın ülkeler arasında ticareti güçlendirebilecek önemli bir noktadır. Bununla birlikte yakın coğrafyalar bir taraftan da benzer ürünlerin ve hizmetlerin tercihi anlamına gelir ki bu da ticarete konu olacak ürün ve hizmetin değişime uğramadan yakın coğrafyaya pazarlanabilmesi imkanını doğurmaktadır.

Çeşitli ticaret anlaşmaları ile başlayan bölgeselleşme süreci özellikle Avrupa Birliği'nde hayat bulduğu üzere, ilerleyen zamanlarda yalnızca ekonomik alanla sınırlı kalmayarak siyasal bir kimlik de kazanabilme potansiyeline sahiptir.

Bölgeselleşme süreci eleştirileri ve çelişkileri beraberinde sürükleyerek ilerlemektedir. Bir yandan batı dünyası dışı kapalı ekonomileri ve siyasal oluşumları eleştirip, küreselleşmeye entegre olamaya zorlarken bir yandan da kendi içinde AB, NAFTA, APEC, EFTA gibi daha niceleri sayılabilecek bölgesel oluşumlar ve birleşmelerle küresel dünyanın meydana getirebileceği olumsuz havadan korunmaya çalışmaktadırlar. Dünya bir taraftan batı baskısı ile küreselleşmeye zorlanırken, dünya ile entegrasyonun gelişim yolunda kaçınılmaz bir basamak olduğu vurgusu yapılırken, diğer taraftan batı dünyası bölgesel iş birlikleri ile küresel dünyanın olumsuz her sonucuna karşı önlem almaktadır. Dünyanın birbirinden ayrı bölgelere mi ayrıldığı yoksa küreselleştiği mi sorusu bu noktada havada kalmaktadır. Batı dünyası bir nevi kendi eseri olan ve sürekli savunduğu küreselleşmeden korunmak çabası içindedir. Bu çaba ile giderek artan bir hızda bölgesel arayışlar içerisine girmektedir.

Ulus devletten 'çalınan' hakimiyet gücü bir yandan ulus üstü büyük oluşumlara devredilirken, bir yandan da bir diğer çelişki olarak yine ulus üstü fakat bu kez yerel, bölgesel güçlere bırakılmaktadır. Yine gelecekle ilgili puslu ortamda havada kalan bir diğer soru ise, dünyanın bütünleşerek tek bir küresel devlete doğru mu yoksa Avrupa'nın eski feodal yapısına doğru mu gittiği sorusudur.

Küreselleşmenin yorumu konusunda zorluklar oldukça fazladır. Henüz bitmemiş ve nereye doğru gittiği belirsiz bu süreci yorumlamak gelecek hakkında fal bakmaktan daha rasyonel bir eylem değildir.

Genel eğilim ülkelerin birliğinin, bütünlüğünün bozulmaması koşuluyla yerel yönetimlere daha çok yetki verilmesi. Ama dünyanın gerçekleri her zaman o yönde gelişmiyor. Birçok ülkede yerel yetkilerin arttırılması girişimlerinin bağımsızlık arzularını körüklediği göze çarpıyor(Öymen 2000: 57).

Devletlerin toprak bütünlüklerini korunması konusunda çalışmaların olmasına rağmen yerel birimlerinin yetki ve hakimiyetlerinin artması, artan bir oranla bağımsızlaşma arzularını körüklemekte ve sonuçta özellikle batı dünyası dışında kalan yer kürede iç savaş ve çatışmalar artmaktadır. Çok sayıda yeni devletin ki önemli bir bölümünde toplam nüfus bir milyondan daha düşüktür bu sürecin en büyük göstergesidir. Bazı ülkelerin yöreselleşme çalışmaları yerleşik etnik özelliklerle bağdaşmamakta ve ters tepmektedir. Burada önemle üzerinde durulması gereken nokta yöreselleşme faaliyetlerinin bir amaç olmaktan ziyade, topluma daha etkin hizmet sağlamada bir araç olduğudur. Yöreselleşme faaliyetlerinin desteklenmesinde bu ana unsur etkileşime katılan her aktör tarafından ortak payda olarak paylaşılmadığı sürece yöreselleşme çalışmalarının olumsuz sonuçları yaşanacaktır.

1.4. Küreselleşme; Modernizm ve Postmodernizm

Küreselleşme ve küresellik kavramları açıklanırken gidilen her yol araştırmacıları modernizme ve post modernizme götürecektir. Ensar Nişancı'nın belirttiği gibi “ küreselleşmenin içerik açısından modernlikle, biçim açısından ise post modernlikle büyük ölçüde benzeştiği söylenebilir. Hatta daha ileri gidilerek küreselliği modernliğin küresel ölçekte gerçekleşmesi şeklinde tanımlayabiliriz” (Nişancı 2003; 27).

Ulus devletinin ortaya çıktığı dönem bugün modern dönem olarak nitelendirilmektedir.

18. yüzyıl Aydınlanma dönemi ile başlayan Akıl Çağı modernizm (modern) kavramını gündeme getirerek bu yüzyıldan günümüze dek gelen çağların modern çağlar olarak nitelenmesine yol açmıştır. Modernizm ya da modern çağları betimleyen temel olgular/kavramlar şunlar olmuştur; rasyonellik, aklın egemenliği, mantık, bilimsel/evrensel doğrular, bilimsellik, algoritmik, sistematik düşünme, pozitivism... (Kale 2002: 29).

18. yüzyılda ortaya çıkan modern zamanın ilk izlerini aydınlanma çağında aramak gerekmektedir. Aydınlanma, sürekli gelişme, ilerleme anlayışı üzerine inşa edilmiştir. Bilimin, pozitivismin, aklın egemenliğinin, bilimsel doğruların, kilisenin yerini almaya başladığı yeni döneme verilen isimdir modernizm. Modernleşme orta çağın sonlarından itibaren ortaya çıkan ve ekonomik alan başta olmak üzere, siyasal, sosyal, kültürel alanlarda yaşanan her türlü gelişimi açıklamak için sosyal bilimcilerin kullandığı bir kavramdır. Geleneksel dönemin değişimine işaret eden modernizm yarattığı değişimle, yalnızca ekonomik alanda sınırlı kalmayarak geniş bir yelpazede dünyanın geçmişiyle bir nevi kopuşuna işaret eder.

Modernleşme ve modernite kavramları, genel olarak, geleneksel ve ya modern öncesi toplum ile modern toplum arasında yapılan bir ayrım ve karşılaştırmadan hareketler açıklanmaktadır. Bu bağlamda modernleşme kavramı, geleneksel ve ya modern öncesi toplum tipinden modern toplum tipine doğru gelişen ve bu tipi şekillendiren süreci ifade etmek üzere kullanılırken, bu süreçle ilgili ortaya çıkan yeni toplumsal aşamaya işaret etmek üzere modernite kavramına başvurulmaktadır. Modernleşme kavramının, genel olarak, ekonomik anlamda kapitalizme ve endüstriyel gelişime, siyasal bakımdan ulus devlete ve liberal demokrasiye, sosyo kültürel açıdan bireyciliğe ve seküler bir dünya görüşüne, toplumsal yapının giderek farklılaşmasına ve karmaşıklaşmasına, kentleşmenin artmasına ve bilimsel düşünce tarzının gelişmesine doğru giden bir süreci ifade

etmek üzere kullanıldığı ileri sürülebilir. Modernitenin ise, belli özellikler taşıyan ekonomik, siyasal ve sosyo kültürel yapıyı nitelendirmek ve önu geleneksel olarak adlandırılan toplumsal yapı tipinden ayırmak üzere kullanılan bir terim olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle, tarihsel süreçte toplumsal yaşamın belli bir aşamasına modern öncesi ve ya geleneksel olarak nitelendirilirken, bu aşamadan esaslı ölçüde farklı özelliklere sahip bir aşamayı ya da dönemi ifade etmek üzere modernite terimi kullanılmaktadır(Yüksel 2002: 5).

Her bilim dalı, modernleşme kavramına başka bir açıdan yaklaşarak, farklı şekillerde anlamakta ve yorumlamaktadır. Ekonomistler, modernleşme sürecinde kişi başına düşen milli gelir artışını ve doğal kaynakların işletilmesine yönelik teknoloji uygulamalarını öne çıkarırken, sosyologlar, giderek artan farklılaşmayı ve karmaşıklaşmayı modern toplumun ayırt edici bir özelliği olarak kabul edip eski yapılar ve kurumlar tarafından yerine getirilen işlevleri üzerine alan yeni yapıları ve kurumları araştırırlar. Siyasal bilimciler ise, modern ulus devletinin oluşumu ile siyasal iktidarın toplum içindeki yeri ve rolü üzerine odaklanırlar(Kulcsar 1992: 12 aktaran Yüksel 2002: 9).

Touraine (1995), modernliğin sadece bir değişim zinciri olmayıp, akılcı, bilimsel, teknolojik ve idari faaliyetlerin sonuçlarının yaygınlaşması, siyaset, ekonomi, aile ve din gibi toplumsal yaşam alanlarının farklılaşması anlamına geldiğini belirtir. Touraine'a göre modernleşme sürecinde, daha önce bir arada bulunan toplumsal etkinlik alanları, birbirinden farklılaşmaya, kamusal yaşam alanı ile özel yaşam alanı birbirinden net şekilde ayrılmaya, yasaların tarafsızlığı ve kanun önünde eşitlik ilkeleri temelinde hukuk devleti belirginleşmeye başlamıştır. Modernlik fikri, toplumun merkezindeki Tanrının yerine bilimi ve akılı koyarak, dinsel inançlara ancak özel yaşam alanı kapsamında bir yer bırakır. Batı, modernliği bir devrim olarak düşünmüş ve yaşamıştır. Bu bağlamda akla büyük önem verilmiş, bilimsel bir kanıtlamaya dayanmayan tüm inançlara, toplumsal ve siyasal örgütlenme biçimlerine kökten karşı çıkmıştır. Max Weber'in klasikleşmiş kavramları olarak büyü bozumu, dünyevileştirme, akılcılaştırma, meşru akılcı otorite ve sorumluluk

ahlakı gibi kavramlar, modernliği mükemmel şekilde tanımlar. Modernist düşünceye göre insan yalnızca yurttaş olarak dikkate alınır. Tanrı sevgisinin yerini dayanışma, vicdanın yerini yasalara saygı, peygamberlerin yerini ise hukukçular ve idareciler alır. Modernist düşünce insanların, aklın bulunduğu ve bizzat aklın kendisinin de bağlı olduğu doğal yasalarca yönetilen bir dünyaya ait olduğunu belirterek, insan üstü vahye, akıl dışı örgütlenme ve egemenlik biçimlerine karşı çıkar. Ulusu ise, doğal yasalara göre işleyen bir toplumsal oluşum olarak görür. Başka bir deyişle ulus, modernliğin siyasal biçimi olup geleneklerin, göreneklerin ve ayrıcalıkların yerine aklın ilkelerinden esinlenen genel yasalarla düzenlenen bir bütünü ifade eder(Yüksel 2002: 13-14).

Özellikle ekonomik alanda sanayileşme, fabrikalaşma gibi değişimler genel olarak bu büyük değişimin itici gücünü oluşturmaktadır. Değişim treninde çekici güç ekonomik alanda meydana gelen her türlü yeniliktir. Sanayileşen bölgeler daha büyük şehirler haline gelirken göç bu dönemin en önemli toplu hareketlerinden birisidir. Şehirleşme ile uzmanlaşma ve modern toplumun oluşumu doğmuştur. Bu dönem aynı zamanda bugün duymaya aşına olduğumuz yeni kavramların da doğuşuna kaynaklık etmektedir. Bürokrasi, sözleşmeli ilişkiler ve uzmanlaşma bu kavramlardan bazılarıdır.

Modernizm, bünyesinde üretimin, yönetimin, devletin ve hukukun akılcılaştırılması ilkelerini taşır. Çünkü modern öncesi dönemde hükümdarların keyfiliği ve geleneklere dayalı otoritesi, yerel ve mesleki örf adetlere göre işleyen üretim düzeni, modernizmin akılcılaştırma ilkesi ile bağdaşmaz. Modernist düşünce, insanların, aklın keşfettiği ve bizzat o aklın kendisinin de bağlı olduğu doğal yasalarca yönetilen bir dünyaya ait olduğunu belirterek, insan üstü vahye, akıl dışı örgütlenme ve egemenlik biçimlerine karşı çıkarak ulusu, doğal yasalara uygun şekilde işleyen bir toplumsal oluşum olarak değerlendirir(Yüksel 2001: 22-32, aktaran Yüksel 2002: 6).

Yeni modern çağ insanoğluna doğa ile mücadele etmenin, özgürleşmenin, bireyselleşmenin ve daha dolgun daha zengin bir hayatın vaatlerini de içeriyordu. Bu anlamda modern çağın bir aydınlanma çağı olduğu vurgusu oldukça hakimdi.

Bu anlamda modern çağın ortaya çıkması aydınlanma döneminin tabii bir sonucudur. Bilim insanların yaptığı yeni keşifler, yeni bilimsel adımlar bu aydınlanmanın başlangıcını oluşturmaktadır. Bu yeni dönemle birlikte kilisenin mutlak hakimiyeti ilk ciddi başkaldırıyla tanışmıştır. Doğayı ve bilimi anlamada kilisenin, dinin yetersizliği ilk kez bu dönemde ortaya atılmıştır. Bu çıkışı doğuran, haklı kılan ise insanlığın bilimsel gelişiminde o tarihe kadar görülmemiş büyük başarılarla imza atılmasıdır.

Klasik sosyolojik teori çerçevesi içinde yer alan Marx, Durkheim ve Weber'in yaklaşımlarının da esas olarak bu yönde olduğu söylenebilir. Analizlerini özellikle batı Avrupa'daki gelişmelere dayandıran bu düşünürler, aralarındaki görüş, yaklaşım ve terminoloji farklılıklarına rağmen, tarihsel süreçte toplum yapısının bir tipten diğerine göre evrimleştiğini varsayarlar. Marx, söz konusu değişimin, feodal toplumdaki kapitalist topluma doğru gerçekleştiğini kabul ederken, Durkheim, mekanik dayanışmaya dayalı basit yapıları topluluklardan organik dayanışmaya dayalı karmaşık toplumlara doğru olduğunu belirtir. Weber ise, otorite tipleri konusunda karizmatik, geleneksel ve yasal rasyonel otorite şeklinde üçlü bir ayırım yapmış olmakla beraber, geleneksel otorite biçimlerinin egemen olduğu toplum tipinden giderek rasyonel yasa otorite biçiminin egemen olduğu toplum tipine geçildiğini düşünür(Yüksel 2002: 6).

Sosyoloji tarihinde toplum tipleri konusunda önemli sınıflandırmalardan birini yapmış olan Tünnies de insan topluluklarının cemaatten cemiyete doğru evrimleştiğini, cemaatlerin, ırk, etnik köken ve kültür bakımından farklılaşmamış bireylerden oluşan kişisel, samimi ve içten ilişkiler üzerine kurulmuş küçük, homojen ve mahrem insan toplulukları niteliğinde olduğunu, cemiyetlerin ise, ırk, etnik köken, sosyo ekonomik statü ve kültür sistemleri bakımından farklılaşmış,

geniş, heterojen topluluklar olduğunu ve bunların soğuk, mesafeli, çıkarlarla ilgili, kişisel olmayan, çoğu zaman özgür iradeye dayalı ilişkiler üzerinde kurulduklarını ve fonksiyonel ihtisaslaşma ile karakterize olduklarını belirtir(Yörük, 1968: 9-10 aktaran Yüksel 2002: 6-7).

Modernliğin on yedinci yüzyılda Avrupa'da başlayan ve giderek bütün dünyayı etkisi altına alan yeni toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret ettiğini belirten Giddens'a göre, modernlik öncesi toplumlarda mekan ve yöre yaygın olarak çakışır, çünkü insanların çoğu için toplumsal yaşamın mekansal boyutları bir çok açıdan yerel ya da yöresel etkinlikle belirlenir. Modernliğin başlaması, belli bir yerde yaşayan bireyleri, yüz yüze etkileşim ortamının dışında kalan ve uzakta bulunan kişilerle teması geçirerek ilişkilerin kurulduğu mekanı yöreden koparır. Bu, mekanların oldukça uzaktaki toplumsal etkilerden önemli ölçüde etkilenecek şekilde şekillenmesi anlamına gelir. Modernliğin dinamizmi, zaman mekan ayrılmasından, toplumsal sistemlerin yerinden çıkarılması (disembedding)'dan ve toplumsal ilişkilerin yeniden düzenlenmesi sürecinden kaynaklanır. Bu süreçte toplumsal ilişkiler, yerel bağlamından kurtarılarak geniş zaman mekan bağlamında yeniden düzenlenir(Giddens, 1994: 22-24 aktaran Yüksel 2002: 8).

Özellikle küreselleşme ve postmodern yeni dönemin eleştirisi ve çözümü konusunda ileride daha detaylı bir şekilde değinilecek olan yeni toplum tipine Durkheim'in eleştirileri oldukça dikkat çekicidir. Değişen toplumu bir arada tutması düşünülen organik sadakatin başarıya ulaşip ulaşmayacağı konusu bugün hala tartışmalara konu olmaktadır.

Modernleşmenin ortaya çıkmasında aydınlanma çağında bilgi yapılarında yaşanan değişimler önemli bir etkidir. Modern bilimin temelleri Kopernik'in kozmolojide yarattığı devrimle başladı. Devrimin bir sonraki aşamasına geçmek için ise, Kepler, Galilei gibi bilim insanlarının araştırmaları gerekiyordu. Kepler ve Galilei'nin optik ve yer mekaniği araştırmaları evren düşüncesinde kırılmalar yarattı. Dönemin yerleşik bilgi yapısı olan kilise öğretisi yerinden ediliyor ve din bilgisinin

kainatı anlamada yetersiz ve hatalı olduğu anlayışı kabul görmeye başlıyordu. Yaşanan bu sürece en ciddi katkıyı sağlayanlardan biri de Descartes (1650) olmuştur. Descartes Pisagor matematiğinin aracılığı ve bilimsel bilginin yardımıyla mekanik bilimin teorik alt yapısını kurmaya çalışmıştır. Fakat çok geçmeden, ancak mekanik bir evrenin, mekanik bir bilgi sayesinde açıklanabileceğini anlar. Buradan hareketle cisimlerin yapısını ikiye ayırır (res extensa ve res cogitansa) ve bunların ancak madde yanını anlayabileceğimizi ve mekanik bilimin ancak bu yönünün açıklanabileceğini söyleyerek Kartezyen felsefesini inşa eder. Beden ve ruh ve ya madde arasındaki bu ayrım bir müddet sonra maddenin ruha ve ya zihne galebe çalmasıyla sonuçlanacaktır. Kartezyen felsefe, ontolojik yapıyı ikiye ayırarak varlık alanında bir parçalanma oluşturmuştur. Bu parçalanma modern bilimin akıl ve madde anlayışının temellerini atmıştır.

Kepler, Galilei ve Descartes'in ulaştığı sonuçları bir potada toplayan ve bir sonraki aşamaya ulaştırıp büyük paradigmayı kuran isim Newton oldu. Newton, gök ve yer ve ya dünya ve evren arasındaki ilişkilerin nasıl bir sistem içerisinde gerçekleştiğini; evren ve cisimlerin yapısını, ortaya koyduğu teorisiyle göstermiştir. Newton'un bu sistemi, evrenin mekanik bir yapıda olduğu ve her olgunun nedenini başka bir olguda aranması gerektiğini söylüyordu. Tüm bu gelişmeler deney ve gözlem yoluyla kanıtlanabiliyordu. Kanıtlanabilirlik ve mekanik evren tasavvuru, modern düşüncenin ve ya modern bilimin temel karakteristik özelliklerinden biri oldu. Bilgi yapılarında meydana gelen bu gelişmelerle birlikte batıda insanoğlu yeni bir zihniyet yapısına kavuşuyor ve aydınlanma çağı olarak isimlendirilen döneme tanıklık ediyordu (Bayhan 2006: 69-70).

Modern çağ bilim ile kilisenin ayrımının başlangıcına ev sahipliği eder. Modern bilimlerin ortaya çıkışı yine bu döneme denk gelmektedir. Positivizm bu dönemin en önemli olgularından birisidir. Bu döneme ait diğer önemli kavramları, teknoloji, endüstri, kapitalizm, demokrasi, hukuk olarak sıralamak mümkündür.

Tarıma dayalı toplum yapısı da modern bilimlerin eşliğinde değişime uğramaktadır. Sanayi alanındaki gelişmeler fabrikalaşmada büyük bir atılıma ve dolayısıyla da kentleşmeye yol açmıştır. Bu sayede geleneksel toplum yapısı da değişime uğramıştır. Uzmanlığın, sözleşmeli ilişkilerin ve bürokrasinin insan hayatına giriş dönemleri modern çağa rastlar.

Modernizm olarak tanımlanabilecek bu dönemin somut en önemli gelişimi siyasal anlamda ulus devletin ortaya çıkmasıdır. İlk olarak 16. Yüzyılda belirmeye başlayan ulus devlet yapısı bu dönemde ete kemiğe bürünmüştür.

Ulus devlet modeli içinde genelde devlete adını veren ulusun tarihi özellikleri ve kültürü ön planda tutulmuş ve ulus hakim bir etnik grubun kültürü, dili, edebiyatı, şanlı tarihi etrafında tutunmuştur. Merkezileşme ve modernleşmenin bir gereği olarak ulus devlet ancak tek bir kültürün iktidarına cevaz vermiştir(Bayhan, 2006: 74).

Bu dönemde geleneksel toplum yapısı da modern çağın gerekliliklerine uygun bir dönüşüm yaşamıştır. Bilime daha fazla inanan, değişime açık, daha fazla bağımsız ve hırslı bireylerin oluşturduğu bir topluma geçiş başlamıştır.

Alt kimliklerin törpülediği, ortak bir kimlik arayışının hakim olduğu bu yeni dönemde ulus devlet kavramı güçlenerek ortaya çıkmıştır. Ulus devlet coğrafi olarak hakimiyeti altında bulundurduğu tüm teritoryada homojenleştirici politikalar izlemiştir. Sınırlar içinde ortak bir üst kimlik parantezinde yaşayan tüm halklar bu üst kimlik ile birbirlerine bağlanmıştır. İçeride her türlü farklılıklar törpülenir, ortak paydaların altı çizilirken, dışarıya karşı ise tam zıt bir politikayla farklılıklar vurgulanmaya çalışılmış ve heterojen bir yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Ulus devletin ortaya çıkacağı ortamı modernleşme sağlamıştır.

Modernleşme, dışı karşı farklılıkların vurgulandığı, her ulusun ulus devlet çatısı altında diğer devletlerden ayrışırken, kendi içinde benzerliklerin vurgusuyla bir arada kalma çabasının gerçekleştirilmeye çalışıldığı bir sürece işaret etmektedir.

Ortaklıkların vurgusunun yapıldığı modern dönem, ulus devletin en güçlü zamanlarına da ev sahipliği yapmıştır. Modern dönem aynı zamanda kapitalizm ve liberalizmin de doğuşu ve güçlenmesi dönemlerine büyük katkı sağlamıştır. Herkesin özgürleşeceği, zenginleşeceği söylemi gerek kapitalizm gerekse de liberalizm politikaları için gerekli ortamı oluşturmuştur. Sanayileşerek güçlenmek isteyen pek çok ülke bu politikalara uyum sağlamaya çalışarak küresel sermayenin serbest dolaşımına imkan verecek ortamın oluşmasına katkıda bulunmuş ve sonuçta da kapitalizmin etkisine girmiştir. Modernizm pek çok ülke için beklentilerin tersi yönde sonular vermiştir.

Modern düşüncenin oluşmasına imkan veren bilimsel gelişmeler aynı zamanda post modern düşüncenin filizlenmesinde de aynı etkiyi yapmıştır. Bu dönem özellikle ünlü fizikçi Einstein'ın ortaya koyduğu Kuantum teorisi ve rölativizm ile modern dönemin bilimsel kesinlik iddiasının sarsıldığı dönemdir.

Bilimsel kesinliklerin yeniden ele alındığı, bilimin yeniden yapılandığı bu dönem aynı zamanda sosyal ve ekonomik alanlarda da bir değişimin başlangıcına işaret etmektedir. Post modern görüş, farklılıkların yaşanması ve melez kültürlerin yaşanması gerektiğini ileri sürerek, modern dönemin temel egemenlik birimi olan milli devlet yapılarını da alttan alta yıpratmıştır. Çok kültürlülük ve öteki kavramlarının yoğun biçimde tartışmalara dahil olmasıyla, modern devlet yapılarının çimento unsuru millet çözülmeye, çatırdamaya ve yıkılmaya başlamıştır. İnsanların artık hangi millete mensup olduğu önemini yitirmiş ve sivil toplum adlandırmasıyla birlikte milletler üstü bir kimlik inşası başlamıştır(Bayhan 2006: 76).

Böyle bir dönemin ortaya çıkmasında modernizmin vaatlerini yerine getirememesi de önemli bir rol oynamıştır. Zira gelişmek adına kapitalizm ve liberalizme kapılarını açan birçok ülke ekonomik anlamda dışa bağımlı hale gelmiş ve kapitalizmin sömürüsüne maruz kalmıştır. Aynı zamanda sosyal hayat içinde ulus devlet politikaları kimi alanlarda da azınlıkların ezilmesinin önüne geçememesinin yanında, biz ati bu sürecin sorumlusu olmuştur. Bir arada yaşamak adına

ortaklıkların vurgusunu yapan ve benzerlikler üzerine politikalar üreten ulus devlet, farklı olanı kimi zaman bu ahengi bozan etmen olarak görmüş ve ona bir problem gözüyle bakmıştır. Bu süreç sosyal hayatta modernizmin vaatlerini yerine getirememesi olarak görülmüştür.

Modernizmin sorunlarının çözememesi, sonuçta toplumların modernitenin tüm karakteristiklerine meydan okuyan, ilerleme'nin karşısına reaksiyon'u, şimdi'nin karşısına geçmiş'i, soyutlama'nın karşısına temsil'i koyan ve adına postmodernite denilen bir durum içine girilmesine neden olmuştur(Bayhan 2006: 77).

Modernizm ortaya çıkış biçimi ve dönemi itibariyle mevcut sorunların çözülmesi ve ilerlemenin anahtarı olarak ileri sürülmüş sihirli bir kavram iken zaman içinde mevcut sorunları çözememenin yanı sıra kendi biz ati sorunları doğurmuştur. Gerek ekonomik hayatta gerekse de sosyal ve siyasal alanda bu sorunların varlığı çok çeşitli kesimlerce ciddi eleştiriye konu olmuştur.

Touraine, modernliğin temel sorununun 'evrensel' ile 'tikel'i birbiriyle bağdaştırmak olduğunu söylemiştir. Ona göre, aydınlanma, evrenselliği savunma adına her türlü tikelliği bastırmıştır. Oysa demokrasinin gerçekleşmesi için evrensel ile tikel olanın uzlaştırılması gerekmektedir. Habermas bu amaçla aydınlanmanın özne merkezli aklın yerine, iletişimsel aklı savunmuştur. Buna göre, evrensel iletişim koşullarını belirleyip, bunların bir tikel tartışmada uygulanmasını sağlamak suretiyle söz konusu sentezi gerçekleştirmek mümkündür. Touraine ise, bu bağdaştırmayı, bireysel ve grup düzeyinde özneye evrensel nitelikte özgürlük arayışı yükleyerek gerçekleştirmek ister. Proudhon, teknolojik gelişmenin insanları makineye dönüştürdüğünü, Marks ise, teknolojik gelişmenin yabancılaşmaya yol açtığını, toplumsal çelişkileri arttırdığını ve çatışmayı hızlandığını ifade ederek modernleşmeye radikal eleştiride bulunurlar(Bayhan 2006: 77,78).

Modern dönemin başlangıcını sağlayan bilimsel gelişmeler post modern dönemin de başlangıcı için ilk adımı oluşturmaktadır. Modernizmin giderek

eleştirilmeye başlanması yeni bir kavramın da doğuşuna imkan sağlamıştır. Modernizimin eleştirisi postmodernizmi doğurmuştur.

Postmodernizm ile modernizm arasındaki çizgi oldukça muğlaktır ve halen akademik çevre içinde bu iki kavramdan hangisinin tercih edileceği konusunda farklı görüşler vardır. Sonrası anlamına gelen post ön eki modern sonrası döneme işaret etmektedir.

Said, postkolonyalizm ve postmodernizm gibi sözcüklerdeki sonrası anlamına gelen post önekinin ötesine geçme anlamından ziyade, süreç içerisindeki süreklilikler ile kesintilere işaret ettiğini, eskiden tamamen farklılaşmış bir öteki'yi değil, eski uygulamaların yeni hallerini ve yeni biçimlerini ifade ettiğini öne sürer(2001: 364 aktaran Yüksel 2002: 20).

Postmodern dönem, modernlik ile bir kısım bağların benzerliğine rağmen pek çok alanda değişimin yaşandığı yeni bir dönem olarak da vurgulanmaktadır. Toplumsal, siyasal ve kültürel alanda meydana değişimler böyle bir tanımlamayı haklı kılacak niteliktedir. Pek çok alanda modern dönemi takip etmesinin yanında ondan ayrılan daha çok alan ile postmodern dönem yeniye işaret etmektedir.

Toplumsal yaşamda radikal değişimlerin ve dönüşümlerin gerçekleşmekte olduğu konusu genel olarak kabul edilmekle beraber bu oluşumun modern sonrası yeni, kendi kendine yeterli ve bağımsız bir tarihsel süreci ifade edip etmediği konusu postmodernizm tartışmalarının odak noktasını oluşturmaktadır(Keyman 1993: 127 aktaran Yüksel 2002: 21).

Postmodernizm olgusunun, İkinci dünya Savaşı'ndan sonra bilimsel ve zihinsel bilgi üretiminde batıda yaşanan derin krizin, aydınlanma filozoflarının genel çerçevesini çizdiği modern paradigmanın derin bir sarsıntı geçirmesi sonucu ortaya çıktığı söylenebilir(Bayhan 2006: 80).

1940 ve 1950'li yıllarda yeni mimari ve şiir biçimlerini tasvir etmek için kullanılan postmodernizm terimi, 1960'lı yıllardan itibaren kültür teorisi alanında

modernizmden sonra gelen ve ya modernizme karşı çıkan eserleri betimlemek için kullanılmaya başlanmış, 1970’li yıllarda felsefe, mimari, sinema ve edebiyat gibi kültürel alanlarda ve akademik hayatta giderek yerleşik bir hale gelmiştir(Best ve Kellner 1984, 24; Connor 2001, 18 aktaran Yüksel 2002: 21-22).

Özellikle ekonomik bunalımın yaşandığı 1970’li yıllar modernizmin giderek sorgulanmasına yol açmıştır. Bu dönemi takiben Berlin Duvarı’nın yıkılması, soğuk savaşın sona ermesi yeni akımların güçlenmesinde önemli rol oynamışlardır. Diğer yandan modernizmin en başından beri beklenen gelişmeleri sağlayamaması, refah ortamının bir türlü sağlanamaması gibi sebepler modern dönemin sonunu hazırlamıştır.

Sanayi toplumundan sanayi sonrası yeni bir toplum tipine geçildiğini iddia eden Bell, bu yeni toplum yapısında bir çok değişimin gözleendiğini ve esas olarak mal üretimine dayalı ekonomiden ziyade hizmetler sektörünün ağırlık kazandığı bir ekonomiye geçildiğini savunur. Bilgi ve bilgi işlem etkinlikleri gelişmekte, yeni teknolojiler ortaya çıkmakta, toplumsal hayatta profesyonelleşmiş meslek sahipleri, bilim insanları ve teknisyenler gerek sayı gerekse önem bakımından öne çıkmaktadırlar. Jerald Hage ve Charles Powers, birlikte kaleme aldıkları ‘Post Industrial Lives’ (Sanayi Sonrası Yaşamlar) adlı kitaplarında, klasik sanayi örgütlenmesi yanında yeni bir sanayi örgütlenmesinin ortaya çıktığını önem sürmektedir ve bu örgütlenme tarzının temel karakteristiklerini; hiyerarşik farklılıkların ortadan kalması, örgütler arasındaki sınırların bulanıklaşması, daha bütünsel ve daha az uzmanlaşmış örgütsel yapıya geçilmesi, kurallarla sınırlanmayan davranışlarda artışın olması ve çalışanların yaratıcılığını vurgulayan politikaların öne çıkması olarak sıralamaktadırlar(Ritzer 1998: 216-17 aktaran Yüksel 2002: 22-23).

Modernizmin vaat ettiği şeylerin bir türlü gerçekleşmemesi ve her şeyi çözebileceğine olan yanlış inancın somut olarak yalanlanması (nükleer silahlar, kimyasal atıklar, açlık, yoksulluk, çevre kirlenmesi konularındaki çözümsüzlük) modern bilimin verilerinin kişisel, politik tercihlerde kullanılması ve totaliter

devletleri ayakta tutmaya yardım etmekle suçlanması, modern bilimde teori ile gerçeklik arasındaki farkın artması, insanın varoluşunun mistik ve metafizik boyutlarıyla ilgilenmemesi hatta görmezden gelmesi ve modern bilimin fazla somutlaşması ve duyguyu unutmaya pot modernizmin ortaya çıkmasını ve tutunmasını kolaylaştıran diğer etkenlerdir(Bayhan 2006: 81).

Küreselleşmenin tanımı çabasında küreselleşmeyi doğuran ana felsefe ya da ana düşünce yapısı olarak postmodernizmi göstermek yerinde olacaktır. Modernizmin, ulus devletin varoluşu sırasında dışa karşı vurguladığı farklılık politikasını postmodernizm, etki alanını genişleterek, ulus devlet sınırlarını da bu politikaya mekan olarak belirlemiştir. Postmodernizm, ulus devletin kendi tanımlarken, ve bekasını sağlamlaştırmak amacıyla uyguladığı farklılık vurgusunu modernizmin tam aksine ülke sınırları dışında değil, içini de kendine hedef seçerek uygulamaktadır. Yani, modernizm ülke içinde ortaklıkların altının çizip farklılıkları törpüleyip, dışa karşıysa farklılıkların vurgusuyla ayakta kalmaya çalışırken, post modernizm dışa karşı vurgulanmaya çalışılan farklılıkları da törpülemektedir. Ulus devlet için en uygun ortamı oluşturan modernizmin aksine post modernizm, sivil toplum örgütlerinin, ulus ötesi hareketlerin, insan haklarının, çok uluslu şirketlerin, küresel ağların gündeme gelmesini sağlayan havayı oluşturmaktadır. Bu listenin uzatılması mümkün, esas önemli olan burada ortaya çıkan evrensel/yerel yüzleşmesi. Çünkü tüm bu gelişmeler, dünyanın farklı yerlerinde farklı kültür çatıları altında yaşayan pek çok insana, evlerinin diğer odasındaki insanlardan bile daha yakın/ortak bir buluşma zemini sağlamaktadır(Bayhan 2006: 82).

Postmodernizmi yalnızca ekonomik alana hapsetmek, dar bir bakış açısının ürünü olacaktır. Sanat, siyaset, devlet ve toplum yapısı, insan ilişkileri ve bilim gibi pek çok alan baştan aşağı bir değişim dönemine girerek farklılaşmıştır.

Postmodernist eleştiriye ilk ve en çok maruz kalan sistem devlet yapısıdır. Devletin hakimiyeti ve egemenliği uzun zaman sonra ilk kez bu dönemde ciddi eleştiriyle karşı karşıya kalmıştır. Devletin işlevleri sorgulanırken, özellikle güç

kullanma yetkisi en ciddi eleştirilen alanlar olmuştur. Postmodernizm devlet dışı aktörlerin uluslar arası sistemde söz sahibi olması yönündeki ilk fikirlerin ev sahipliğini yapmaktadır. Bugün gelinen noktada ulus devlet yapısı, postmodernizmin en somut ürünü olan küreselleşme ile erozyona uğramaya devam etmektedir. Bu gelişmenin sonuçları açısından net bir yargıda bulunmak için henüz erken olsa da ulus devletini yerini alan mekanizmaların işleyişi konusunda bugün siyasal ve akademik ciddi eleştirilerin varlığı, gelecek hakkında çok hoş bir tablo çizmemektedir.

Modern dönemin en önemli mirası ulus devlet ise, postmodernizmin de gündeme getirdiği en önemli kavram küreselleşmedir. Özellikle toplum ve devlet, siyaset yapısını kökten değiştiren postmodernizm küreselleşmenin mekanını oluşturmaktadır. Gerek bilimsel, teknolojik yenilikler gerekse de sosyal alandaki gelişmeler ulus devletini erimesi gibi bir sonucu da beraberinde getirmiştir. Farklıklar, farklı olmak, farklı görünmek, farklı giyinmek, farklı davranmak... Başında farklı sıfatı olan her yeni kavram bu dönemde özel bir ilgiye maruz kalmıştır. Özellikle toplum yapısında çok kültürlülük terimi literatüre girerken, toplum yapısı değişime uğramıştır. Sanayi toplumundan entelektüel bilginin değer kazandığı topluma geçerken göç olgusu hızlanmış ve toplumlar değişmiştir. Çok kültürlü yeni toplumsal yapılar oluşmuştur.

1.5. Türkiye’de ve Dünyada Küreselleşme Yaklaşımları

Bilimsel, teknolojik ve ekonomik gelişmeye bağlı olarak, iletişim, enformasyon ve bilişim alanında gerçekleşen hızlı değişim uluslar arasındaki sınırların önemini ortadan kaldırdı. Bu süreç dünyayı giderek küçültürken küreselleşme kavramını da tartışmaların odak noktasına yerleştirdi. Bugün küreselleşme olgusu hem taraftarları hem de karşıtlarının kendilerini destekleyen önermeleri ile tartışılmaya devam etmektedir(Akdemir 2004: 43).

Küreselleşme konusu, olguya bakılan yere göre, bakış açısına göre farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Ana hatlarıyla küreselleşme, karşıtlarını ve

yandaşlarını oluşturmuştur. Bununla birlikte küreselleşmeye karşı çıkmadan ve onu benimsemeden orta noktada durup onu kavramaya çalışan bir kesimin de varlığı söz konusudur. Aynı zamanda söz konusu kavram oldukça geniş olarak ele alınabileceğinden, küreselleşmenin varoluşu üzerine de tartışmaların henüz sonuçlanmadığını belirtmek yerinde olacaktır. Zira küreselleşmenin ortaya çıkış zamanı ve sebebi ile ilgili de varoluşsal pek çok ideolojik tartışma halen devam etmektedir. Kimi kesimlere göre küreselleşme diye bir şey hiç yoktur, yine başka bir kesime göre ise insanlığın varoluşu kadar eski bir kavramdır. Bu ve benzeri ideolojik tartışmalar halen devam etmekte ve edeceğe benzemektedir. Ancak genel hatlarıyla küreselleşme kabul edildiği üzere özellikle sanayileşme dönemi ile birlikte insanlığın gündemine ciddi olarak yerleşmiş ve halen de devam etmekte olan bir süreçtir.

Küreselleşme konusunda ele alınabilecek en önemli iki yaklaşım konuya pozitiflik negatiflik penceresinden bakan yaklaşımlardır ve sırasıyla küreselleşmeciler ve karşıtlardır.

1.5.1. Küreselleşme Yanlısı Yaklaşım

Küreselleşmeye olumlu bir bakış açısından bakan taraftarları açısından küreselleşme, gelişmenin ekonomik, siyasal, sosyal her türlü yönünü içinde barındıran bir nevi sihirli bir kelimedir. İnsan hakları, demokrasi, hukuk gibi sosyal konuların yanı sıra, serbest piyasa ekonomisi, liberal politikalarla ekonomik alanlarda da insanlığın geldiği en son noktadır. Beraberinde gelişim için gerekli tüm fırsatları da getirmiştir. Eğer değerlendirirse insanlığın gelişimi için en önemli araç olacaktır. Dünya üzerindeki herkes haklar ve fırsatlar açısından eşitleştirilmiş, hiç kimsenin birbirinden farkı kalmamıştır. Demokrasi, insan hakları dünyanın dört bir yanına ulaşmış ve ulaşma fırsatı yakalamıştır.

Küreselcilere göre, küreselleşme; ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birimlerin ulusal sınırlar dışına taşarak dünya geneline yayılması olup, ülkeler arasında fiziksel ve ekonomik egemenliklerin törpülenmesi anlamını taşımaktadır. Yani küreselleşme, farklı

toplumsal kültürlerin ve inançların daha yakından tanınması, ülkeler arasındaki her türlü ilişkinin yaygınlaşması ve yoğunlaşması, ideolojik ayrımlara dayalı kutupların ortadan kalkması sonuçlarını doğuran kaçınılmaz bir süreçtir(Hasanoğlu M. 2001: 68).

Küreselleşme yalnızca ekonomik ya da yalnızca sosyal gelişimin aracı olarak değil her ikisinde birden refahı sağlayacak güç olarak görülür.

Popüler düzeydeki savunucularının diğer vurgusu ile, küreselleşmenin tüm dünyanın standart ürünler sunan global bir pazar ve tüketim toplumu çerçevesinde kültürel ve insani bütünleşmesi olduğudur. Ekonomik anlamda sermayenin nereye ve nasıl gittiği, neyi terk ettiği, hangi yerleri ve hangi koşulları tercih ettiği gibi sorunlar küreselleşme savunucuları tarafından hep nihai olarak mutlaka çözülecek sorunlar olarak görülür; küreselleşme doğal bir evrim olarak görüldüğü için, bu sorunlar nasıl olsa çözülecektir(Mutman 1996: 32).

Küreselleşmeye taraf olanlar küresel pazarın görünmez elinin olumlu sonuçlar yaratacağını ve bu sürece girilmesiyle her ülkede ekonomik büyümenin sağlanacağını ve toplumsal kesimlerin bu pastadan aldıklarının payın artacağını savunurlar (Yılmaz 2004: 25).

Küreselleşme özellikle dünya kaynaklarının verimli ve adil kullanımını konusunda önemli bir avantaj olarak görülmektedir. Toplam dünya ticaretinin miktar olarak artarken maliyet olarak azalacağı savı öne sürülür ve böylece her ürün ve hizmetin dünyanın dört bir yanına az maliyetle götürüleceği savunulur. Orta vadedeki değişimin ilk olumsuz etkilerinin de uzun vadede yarar sağlayacak biçimde değişeceği düşüncesi hakimdir.

Özellikle iletişim alanındaki gelişmelerin ticareti arttırarak ekonomik canlanma yapmasının yanı sıra kültürler arası etkileşimi de yoğunlaştırarak insani ilişkilerin daha ılımlı olduğu bir dünya vaat etmektedir. Demokrasinin batıdan tüm dünyaya doğru yayılmasının da önü bu şekilde açılmış olacaktır. Batının modern,

uygar her türlü bilgi birikimi dünyanın geri kalanına rahatlıkla yayılacaktır. bu değerler tüm dünyada yaygın hale gelecek ve dünya daha yaşanır bir hal alacaktır. İletişim devrimi aynı zamanda kişilere özgürlük sağlayacak, demokratik haklar herkes tarafından bilinecek ve insan hakları evrensel bir nitelik kazanacaktır. Teknolojinin iletişimini maliyetini giderek azaltması, bu etkinin büyüyen yayılmasını sağlayacaktır.

İletişim aynı zamanda uzun zamandır süre gelen uyuşmazlık ve çatışma halini sona erdirecektir. Batı düzeninin hakimiyeti bu çatışmaları sona erdirecektir. İletişim bu konuda en büyük dayanak olacak ve sonuçta yeni dünya düzeni içinde barış tüm coğrafyalarda egemen olacaktır. Baskın Oran'ın belirttiği gibi; "Dünyada bir 'Pax Occidentalis' (batı barışı) egemen olacaktır".

Küresel dünya, o güne kadar görülmemiş refahın ana kaynağı olarak görülmüştür. Bu refah yalnızca ekonomik alan ile sınırlı tutulmamış, siyasal, sosyal her türlü alanda gelişimin kaynak noktası olarak işaret edilmiştir. İletişim ve teknolojinin gelişmesi ve ucuzlaması refahın yayılması için uygun ortamın oluşmasını sağlayan en önemli gelişme olarak gösterilmiştir. İnsan hakları, demokrasi, yaşam standartları gibi konularda muazzam gelişmelerin habercisi olarak küreselleşme gösterilmiştir. Filozofların eski yunanda ilk olarak bahsettiği ütopyanın gerçekleşmesi olarak görülmüştür. İdeal devlet, ideal toplum yaşamı konularında arzulan noktalara ulaşmayı sağlayabilecek bir potansiyele sahip olduğu vurgusu küreselciler tarafından yapılmıştır.

1.5.2. Küreselleşme Karşıtı Yaklaşım

Küreselleşmeye karşıt olan bu diğer kutup, kavramı sömürü temeline oturtmaktadır. Küreselleşmeyi sömürünün belirli alandaki etkisinin, tüm dünya coğrafyasına yayılması olarak tanımlamaktadırlar. Batının, özellikle sanayi devrimi ile başlayan hammadde ve pazar arayışının, 20.yüzyıldaki isminin küreselleşme olduğunu öne sürmektedirler. Küreselleşme karşıtlarına ya da bir diğer ismiyle anti küreselcilere göre; değişen tek şey emperyalizmin globalleşmesidir. Sömürünün

önündeki tüm coğrafi, siyasal ve sosyal engeller ortadan kaldırılmış ve yayılımının önü açılmıştır. Bunu yapan biz atı devletlerin, hükümetlerin ve medyanın ta kendisidir. Sömürünün yöntemi ve etki alanı değişmiş, gücü artmıştır onun dışında yeni olan hiçbir şey yoktur.

Tüm bu sömürü politikası uygulanırken, halk bazı gelişmelerin gölgesinde olup biteni görememekte ve bilinçsiz olarak küreselleşme yanlısı bir görüşe doğru kaymaktadır. Küreselleşme karşıtlarına göre tehlikeli durumların başında da bu konu gelmektedir. Medyanın da küresel güçler tarafından himaye edilmesinden ötürü, yaşananların çarpıtılarak lanse edilmesi halkın bilinç seviyesini düşürmektedir. Kapitalizm etkisini arttırarak güçlenirken halkın önemli bir bölümü yaşamını sürdürmek için uzun saatler çalışmak zorunda bırakılmış ve gelişim düzeyleri bir önceki yüzyıla oranla daha da gerilere gitmiştir. Bu durum, kaynakların sömürülmesinin yanında insan sömürüsünün de arttığına dair kanıt olarak gösterilmektedir.

Küreselleşmenin, batı dünyasının ekonomik düzeni olan kapitalizmin dünya geneline yayılması politikası olarak tanımlanması küreselleşme karşıtı görüş içinde oldukça hakimdir. Tüm bu gelişmeler önceki yüzyıllarda olduğu gibi bu yüzyılda da gelişmemiş ülkelerin aleyhinde işleyecektir. Gelir dağılımı düzensizliği artan bir ivmeyle hız kazanacak ve kaynakların önemli kısmı batı dünyasına akmaya devam edecektir.

Aynı zamanda sosyal hayatta olması beklenen gelişmelerin yaşanma olasılığı oldukça düşük görülmektedir, zira öngörülen insan hakları, demokrasi kavramları doğal sürecinde işleyerek, iç dinamik sonucu ortaya çıkmadıklarından uzun soluklu olarak başarı sağlamaları zor görülmektedir. Devşirme bu çabalar nihai sonuca ulaşmaktan oldukça uzak durmaktadırlar. En önemlisi de batı dünyası bu kavramları geliştirmekte olan ülkelerin iç işlerine müdahale etmekte ve bu ülkelerdeki ulusal devlet yapılarını zayıflatmada kullanmaları söz konusudur.

Öte yandan yenedünya düzeni olarak uluslar arası platformda dünya barışının sağlanması için çok büyük bir fırsat olarak görülen küreselleşme, kabul edilir varlığının, gelmiş bu yaşında yenedünya düzeni değil de düzensizliğine hizmet etmektedir. Zira savaşlar ve çatışmalar dünya gündeminden asla eksik olmamış, aksine artan bir hızla ivme kazanmıştır. Orta doğu başta olmak üzere tüm İslam coğrafyası, bir başka deyişle batı dışındaki tüm dünyada süregelen bir çatışma, huzursuzluk ortamı devam etmektedir.

Küreselleşmiş dünyada sanayi ve teknoloji alanlarındaki tüm gelişmeler insanlığa sağladığı yararların yanı sıra dünyayı daha az yaşanabilir bir yer haline de getirmişlerdir. Giderek artan küresel ısınma gerçeği bu durumu oldukça açık bir biçimde özetlemektedir. Sanayi kuruluşları her türlü ekolojik çevreyi tahribata uğrattırırken, bitki ve hayvan popülasyonu giderek düşmektedir. İklim değişimi giderek durdurulamaz bir hızla artmakta ve küreselleşmenin bu konuda henüz bir çözümü bulunmamaktadır. Söz konusu olabilecek çözümlere ise yüksek maliyetinden ötürü ne hükümetler ne de özel teşebbüsler yanaşmamaktadır.

Bir diğer eleştiri konusu da ulus devletini giderek ulus üstü kuruluşların almasıdır. Ulus devletini hakimiyet gücü ve etkisi giderek daralırken, doğan boşluğu ulus üstü oluşumlar doldurmaktadır. Bu ulus üstü oluşumlar hükümet ve devletlerin oluşturduğu her türlü ekonomik, siyasal ve askeri oluşumların yanı sıra çok uluslu büyük şirketlerdir. Geleneksel aktörler çözümlenerek yerini gücünü, ekonomisinden alan yeni oluşumlar almaktadır. Ulus devletini yerini alan bu büyük güçlerin denetimi konusundaki soru işaretleri anti küreselcilerin küreselleşmeyi eleştiri yağmuruna tutarken ileri sürdükleri en önemli dayanak kaynaklarından birisidir. Ulus devletini yerini doldurmak vaadiyle ortaya çıkan bütün oluşumlar denetimden uzaktır. Denetlenmeyen bu büyük oluşumların davranış ve tavırlarının sonuçları konusunda insanlığın geleceğini dikkate alıp almamaları kendi öz denetimlerine bırakılmış gibi görülmektedir. Artan çevre kirliliği, insan hakları, çalışan hakları, sivil toplum, demokrasi, emek sömürsü, eşitlik, özgürlük gibi pek çok konuda gelinen noktanın

eleştirilere açıklığı küreselleşme karşıtları tarafından gündeme getirilerek, küreselleşmenin gidişatı konusunda olumsuz bir tablo çizilmektedir.

Kapitalist düzenin giderek hakimiyetini büyütmesi, dünya genelinde yayılması, ekonomik gücün etkinliğini arttırarak paranın daha fazla söz sahibi olması gibi doğal bir sonucu da beraberinde getirmiştir. Bu konudaki eleştiri de bu noktada, insan ilişkilerinin sarsılması üzerinedir. Paraya tamah eden bir toplumsal yapının olduğu ve insanlar arası ilişkilerde sadakat ve güven bunalımının yaşandığı dile getirilmektedir.

Aynı şekilde tüketim toplumu olarak tanımlanan yeni bir kavramın literatüre girişi küreselleşme ile birlikte yaşanmıştır. Küreselleşme ile insan ihtiyaçları dünya genelinde, geniş coğrafyalara hükmeden çok uluslu şirketlerin arzulanacağı biçimde tek tipleşmekte aynılaştırılmaktadır. Küreselleşmenin her ülkeye eşit fırsatları götürmemesi dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler uzun süren gelişme süreçlerine devam ederken, gelişmiş ülkeler ekonomik güç ve etki alanlarını büyütürken dünya genelinde hizmet veren çok uluslu şirketleri aracılığıyla güçlenmeye devam etmektedirler.

Tüketimin tek tipleşmesi benzer ürünler ile tüm piyasalara girme imkanı sağlamış ve daha az maliyetle daha fazla pazara dahil olunarak bir nevi tekelleşmenin önünü açacak bir ihtimali doğurmuştur. Medya, ihtiyaçların benzeştirilmesi konusunda önemli bir yer tutmaktadır. Küreselleşme karşıtları işgalin yönteminin değiştiğini, içerik olarak ise aynı kaldığını ileri sürmektedirler.

Bir diğer önemli eleştiri konusu ise, ulus devletin hakimiyetini sınırlayarak, onun yerini alan çok uluslu şirketlerin, yasa çıkarma konusundaki etki alanlarının da giderek artarak, yapılan yasa değişikliklerinin halkın ihtiyaçlarını gözetmeksizin, çok uluslu şirketlerin karlarını arttırmasına yönelik oluşudur. Demokrasinin beşiği Atina'da seçimlere sadece Atinalılar katılır ve yasaları değiştirme yetkisi sadece onlarda bulunurdu. Barbarlar ise ticaretle uğraştıklarından söz konusu yasalardan en çok etkilenen kesimi oluşturlardı. Tarihte paranın gücüne işaret eden en eski

olaylardan birisi Atina'da yaşanmıştır. Senatoda lehlerinde karar alınmasını sağlamak için barbarlar, hırslı olan ama parası olmayan bir kısım Atinalıyı satın alarak kendi istedikleri yönde yasaların hazırlanmasına etkide bulunmayı denemiş ve bu denemede de başarılı olmuşlardır. O tarihte Atina Senatosunda alınan kararların Atinalılar için mi yoksa barbarlar için mi alındığı konusu demokrasi için bir kara leke olarak günümüze kadar gelmiştir. Bugün de benzer bir senaryo ulus devlet ve çok uluslu şirketler arasında yaşanmaktadır. Meksika'da El Turco en bilinen medyatik örnek olarak sayılabilir. Maddi varlığı Birleşmiş Milletlere üye pek çok ülkenin gelirinden fazla olan bu iş adamı Meksika'da çıkarılan yasalar konusunda oldukça etkilidir. Bir siyaset adamı olmamasına karşın pek çok siyasiden daha güçlü bir figür olarak durmaktadır. Bunu yanı sıra Meksika senatosunda El Turco'nun arzulamadığı, hoş görmeyeceği bir tür yasanın kabul edilme olasılığı oldukça düşük görülmektedir. Küreselleşme karşıtları bu ve benzeri pek çok örneğin varlığını işaret ederek denetimden uzak bu ulus üstü güçlerin, halk aleyhinde çalıştığını ve sömürüyü meşrulaştırdığını ileri sürmektedirler.

Ekonomilerin, demokrasilerin, sosyal hayatın birbirine entegre olarak dünya genelinde çitanın giderek yükseldiğini ileri süren küreselcilerin aksine, anti küreselciler, lanse edilenin tam zıttı yönde bağımlılığın karşılıklı değil, tek yönlü olduğunu ve giderek bağımlılığın bağılılığa dönüştüğünü ileri sürmektedirler. Herkesin birbirine bağımlı olduğu bir yaklaşımda her kesimin bir diğerine ihtiyacı eşit oranda, eşit beklenti düzeyinde olurken, bağılılıkta durum değişmekte ve kazanımlar tek tarafa doğru hızla kaymaktadır. Bu durum da özellikle gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerin batı dünyasına ihtiyacını arttırırken mental olarak batıdan uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Bütün bu sürece geniş bir perspektiften bakıldığında geçmiş yüzyılın emperyalist tutumunun bu yüzyılda isim değiştirerek yine batı yönünde çalışması anlamını doğurduğu küreselleşme karşıtlarınca çokça dile getirilmektedir.

Küreselleşmenin en büyük sloganlarından birisi olan çatışma ortamının sona ermesi vaadinin henüz gerçekleşmemesi, aksine özellikle batı dünyası dışında kalan

neredeşye tüm coğrafyalarda i savaşların, çatışmaların ve gerginliklerin giderek artan bir hızda varlığı anti küreselciler için en büyük eleştiri konularından birisi olarak gündeme getirilmektedir. Bu gelişmelerin ise düşük maliyetli medya propagandası ile geri planda tutulma çabası eleştirilerin merkezini oluşturmaktadır. Medyanın küresel glerin himayesinde oluşu bu süreci hızlandıran bir diğer etmendirdir. Yanı başımızda savaşlar yaşanır, insanlar ölür, insan hakları hiçe sayılırken, pek çok insanın televizyonda yarışma programlarını seyrederken hipnotize olmuş gibi bu gerçekleri görememesi küreselleşme karşıtları için sömürü ve işgalin yönteminin değiştirilip etkinleştirilerek arttığının açık göstergesi olarak vurgulanmaktadır.

Küreselleşme yanlılarının aksine anti küreselcilerin, ortaya koydukları eleştirileri ispat etmede bir adım önce olduklarını söylemek gerekmektedir. Söz konusu küresel gelişmeler konusunda küreselciler ileriye dönük vaatlerini sıralarken, anti küreselciler bugüne kadar olup biteni, yaşananları ortaya koyarak gidişat hakkında yorum yapabilmektedirler

2. ULUS, ULUS DEVLET VE KİMLİK KAVRAMI

2.1. Ulus

İnsanoğlu, canlı bir varlık olarak, her zaman hemcinsleri ile beraber yaşamak istemiştir. Doğanın gücüne karşı durabilmek ve insan zayıflığını geride bırakabilmek için insanlar tarihin her döneminde bir araya gelerek topluca yaşama biçimini seçmişlerdir. Bu nedenle insan toplumlarının tarihi, bir anlamda devletleşmenin de tarihidir. Toplum ve devleti bir anlamda ayırmak mümkün değildir; çünkü her toplum bir devlet biçimine gereksinme duyar ve her devlet de kendi ülkesinin toplumu ile yakından ilgilenir. Bu karşılıklı ilişki düzeni ‘devlet’ ve ‘toplum’ kavramlarını birbirinden kopmaz biçimde bütünleştirmiştir(een 2009: 13).

Devlet sisteminin ilk tohumlarına ortaçağ döneminde rastlamaktadır. Ortaçağ Avrupa'sında 12. Yüzyıldan itibaren ekonomik sistem, kilise ve kentlerde yaşanan gelişmeler, devlet sisteminin gelişerek ulusa dayalı bir sistem haline gelmesine neden olmuştur. 16 yüzyıldan itibaren ise Avrupa'yı tümünden etkileyen reform hareketleri, Rönesans, coğrafi keşifler ve sonrasında ortaya çıkan milliyetçilik akımı, ulus devlet sisteminin ortaya çıkmasının temel nedenlerinden olmuştur. Genel olarak, dünyada ulus devletin bir sistem olarak kabul görmesi Fransız Devrimleri sonucunda ortaya çıkan milliyetçilik akımı sonucudur(Bayhan 2006: 1).

Ulus devlet kavramını, gelişimini açıklamaya geçmeden önce ulus ve devlet kavramlarını açıklamakta yarar vardır. Ulus ve devlet birbirinden ayrılmaz iki olgudur(Bayhan 2006: 10).

Siyasal, kültürel, ekonomik ve toplumsal alanların belli sınırlar içinde bütünleşmesi anlamında ulus, modern bir olgu; bu alanların maddi olarak bütünleştirilmesi anlamında ise, modern bir yapıtı, icattır. Anderson'un adlandırmasıyla ulus, bir 'hayali topluluk'tur. Ulusun hayal edilmişliği şöyle açıklanmaktadır: "en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecek ama yine de her birinin zihninde toplumlarının hayali yaşamaya devam eder". Ulusal topluluğun hayal edilmişliği, onun 'uydurma' ve ya ' sahte' bir olgu olduğuna değil; yüz yüze, birincil toplumsallık biçiminin ötesinde daha geniş ve soyut bir birlikteliğe işaret eder. Bu açıdan bakıldığında, modernlik öncesi dönemlerde de –dinsel topluluklar gibi- üyelerinin çoğunluğunun birbirini tanımadığı, hayal edilmiş toplulukların mümkün olduğu anlaşılır(Anderson, 1995,21). Ulusal toplumların modernlik öncesi hayali topluluklardan farklılığı, bütünleşmenin sağlanması adına, güçlü bir kültürleştirme, sosyalleştirme politikasına sahip olması ve bu çerçevede birincil ilişkilere, karşı bir tutum alarak, bu ilişkileri 'özel alan' ile sınırlandırmaya çalışmasıdır(Özyurt 2005:106-107).

Ulus denildiğinde ilişki kurulan kavramlardan biri ırktır. Kısaca ırkın oluşumunu şu şekilde belirtebiliriz. Irk, esas olarak ortak köken ve dil kıstaslarına göre tanımlanan bir kavramdır. Irkın oluşumu kendiliğinden yani tarihsel bir süreç içerisinde ortaya çıkmıştır. Irkın oluşumu, yüzyıllarca hatta binlerce yıl aynı coğrafi koşullarda, aynı yaşam koşullarında yaşamının sonucu olarak toplulukların dilsel birliklerini, dolayısıyla ırksal bir bütünlük oluşturması sonucu ortaya çıkmıştır. Yine de ırk kavramı, insan davranışlarını tanımlaması açısından önemli olabilir; bu düzeyde, ırk biyolojik bir gerçekliği olsa da olmasa da kültürel bir yapı olarak var olur (Bayhan 2006: 10).

İngilizcesi ‘nation’ olan ulus kavramı “insanlık tarihinde farklı toplulukların boy, aşiret ve kavmi taassubu aşarak, biyolojik değil, ortak teşekkül etmiş, kültürel ve manevi mutabakatlara göre, milli seviyede meydana çıkan bir birlik halidir” (Talas 2008: 60).

Modern toplum içinde atomlaşmış bireyler yüzer-gezer bir haldedir. Ulus, modernliğin yerinden çıkardığı insanlarda, bir yere ve topluluğa bağlılık/aidiyet duygusunun, ‘yeniden yerleştirilme aracılığıyla’ inşa edilmiş biçimidir. Ulus, bir yandan topluluk ve aile bağlarının zayıflatırken, diğer yandan da hem kendi bütünleşmesini sağlamak için hem de modern bireylerin ev özlemlerini ve güvenlik arayışlarına karşılık bulmak için, topluluk ve aile bağlarının kuvvetlendiren argümanları kendi varlığına aktararak yeniden canlandırmaya çalışır. Bu haliyle, “ulus, piyasa tarafından yaratılmış toplumsal uzamda kaybedilmiş ailedir; aile gibi bir şeydir” (Poole 1993: 141)(aktaran Özyurt 2005: 104-105).

Millet kavramı ile eş değer gördüğü ulusu Anthony Giddens; " tarihsel bir toprak ya da ülkeyi, ortak efsaneleri ve tarihsel hafızası, kütleli bir halk kültürünü, ortak bir ekonomi, bir yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğu” olarak tanımlar (Talas 2008: 59).

Ulus kavramı siyasal bir kavramdır. İlk olarak batı Avrupa’da kapitalizmin gelişmesi, burjuvazinin güçlenmesi ve feodal derebeylerin iktidarına son verilmesiyle ortaya çıkmış bir kavramdır(Bayhan 2006: 10).

Millet ile ulusu bir gören pek çok bilim insanı ve araştırmacının yanında, millet ile ulusu iki ayrı kavram olarak yorumlama düşüncesinde olan pek çok bilim insanı söz konusudur.

Adına ister ulus, ister millet densin, sonuç olarak bir insan toplumundan bahsedilmektedir. Sistemli dinamik yapıya sahip bir sosyal grup olan ulus, cemiyetin bütünlüğünü ifade eden bir yapıdır.

Toplumlar eğer ulus ve ya millet seviyesine ulaşmadıkları takdirde, sosyal bütünleşme kanallarında tıkanıklık(lar) mevcut demektir. Toplumların organik bütünlük olarak hayatiyetini sürdürmesi büyük oranda uluslaşma (ya da milletleşme) sürecini tamamlamış olmasına bağlıdır.

Millet, milliyetçilik ve milli devlet konularının yetkin araştırmacılarından Anthony D. Smith, milletleşmenin şartlarının şu şekilde belirtmiştir:

“a. Topluluğun ortak anıları, mitleri ve sembollerinin geliştirilmesi, işlenmesi ve aktarılması,

b. topluluğun tarihsel gelenek ve ritüellerinin geliştirilmesi, seçimi ve aktarılması,

c. halkın ortak kültürünün(dil, adetler, din vb.) ‘otantik’ unsurlarının belirlenmesi, işlenmesi ve aktarılması,

d. belirlenen nüfus içindeki ‘otantik’ değerler, bilgi ve tutumların standardize edilmiş yöntemler ve kurumlar aracılığıyla aşılması,

e. tarihi bir kara parçası ya da anavatanın sembol ve mitlerinin sınırlarının belirlenmesi, işlenmesi ve aktarılması,

f. sınırları çizilen kara parçası içindeki beceri ve kaynakların seçimi ve idareli kullanımı,

g. ve belirlenen topluluğun tüm üyeleri için geçerli ortak haklar ve ödevlerin tanımlanması”

Smith'in belirlediği ana gerekleri yerine getirmek, milletleşmenin gerçekleştirilmesi için gerekli olan anahtar nitelikleri taşır.

Buna göre, herhangi bir cemiyetin milletleşmiş bir yapı kazanabilmesi için, söz konusu cemiyeti oluşturan insanların, ahenkli bir bütünlük arz etmesi gerekmektedir. Kültürün bütün unsurları bakımından (dil, din, gelenek, görenek vs.) asgari müştereklerde birleşmiş ve geleceğe yönelik olarak kader birliği oluşturmuş insanlardan kurulu bir toplum yapısı gerekmektedir. Bu birlik ve bütünlüğün meydana getirilmesi de büyük oranda kültürel ahengin yakalanmasına bağlıdır.

Farklı etnik, kültürel, mezhepsel özelliklere sahip ve değişik anlayışlara mensup insanlardan oluşmakla beraber, toplumsal açıdan kendi birlikteliğinden haberdar olan, sistemli ve dinamik bir yapıya sahip sosyal kitleye ulus ya da millet denilmektedir. Buna göre, eğlencede ve dinlencede, üzüntüde ve sevinçte kolektif bilince dayalı olarak benzer hisleri duyan ve paylaşan bütüncül insan topluluğu millet olabilmektedir. Bu şekilde bir ahenk ve uyumu sağlayamayan insan guruplarına ise, nereye ulaşacakları konusunda bir hedefi olmayan, sürekli olmayan, dinamik olmayan kalabalıklar denilebilir. Bir anlamda ahenk ve uyumu olmayan sosyal guruplar bir toplum olamazlar ancak topluluk olabilirler. O halde organik bütünlük şeklindeki toplum olabilmek, millet olabilmekten geçer(Talas2008: 64-65).

Bir millet ve ya ulus, “tek bir kavme mensup fertlerden meydana gelebileceği gibi, ABD örneğinde görüleceği üzere, farklı kavimlere mensup olabilirler. Millet kavramı sadece kavmi özelliklere endeksli bir kavram değildir. Milletleşmede kültür birliği, mensubiyet şuuru, aynı ortak değerleri paylaşma ve ortak irade sahipliği ön planda yer alır. Millet ırk birliği değildir”.

Ali Osman Gündoğan'a göre(2005:110), millet, içinde farklılık barındıran bir unsur ama bu farklılıkların zıtlık anlamına gelen farklılık olmayıp ve birleştirilmiş olarak değil ama birleşik bir yapı olarak düşünülmesi gerekmektedir(Talas M. 2008: 60).

Aile söylemi içinde, ulusun sahip olduğu şeylere kutsallık atfedilmiş olur. Ulusun toprakları 'anavatan', dili 'anadil'dir. 'Anavatan' kavramıyla ulusun üyelerinin kendilerini bir ev içinde tahayyül etmeleri sağlanır. Anadil ise, ulusun üyeleri arasında doğal ve mükemmel bir iletişimin varlığına işaret eder. Bu ve benzeri diğer sembollerin kullanılmasıyla birlikte, ulus içinde farklılığın yerinin bulunmadığı ve ya farklılıkların kamusal alanda sorun yaratacak önemde olmadığı vurgulanır. Bu yaklaşım dışarıya karşı sınırları sağlamlaştırırken; içeride de bir saflaşma süreci başlatır(Özyurt 2005: 105).

Modern anlamda ulus düşüncesi ilk olarak on altıncı yüzyıl İngilteresi'nde ortaya çıkmıştır. 1689'da İngiltere'de temel vatandaşlık hakları kabul edilerek, ulusal egemenliğe dayalı anayasal monarşinin yolu açılmıştır. Bu anayasal monarşiler daha sonra ulus devletlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlanmıştır. Ulus düşüncesi, Amerikan ve Fransız devrimleriyle birlikte meşruluk kazanarak, siyasal ve toplumsal örgütlenmenin evrensel biçimi haline gelmiştir. Her iki devrimin temel özelliği, halkın kendi kaderini tayin etmiş olması ve bu tayin biçiminin gelecekteki garantisi olarak vatandaşlığı ve siyasal katılımı kurumsallaştırmış olmasıdır. 19.yüzyılın başlarından itibaren ulus düşüncesi, modernleşmenin geleneksel formlarından kopardığı devletlerin ve toplumların yeniden inşası için önemli bir araç haline gelmiştir. 20. Yüzyıl ise, imparatorlukların sona erişi ve siyasal katılımın nicelik ve nitelik olarak gelişmesiyle birlikte tam anlamıyla bir 'uluslar çağı' olarak nitelenir olmuştur (Özyurt 2005: 96).

Ulusun devletle ve ya siyasal toplulukla özdeş olduğunun yaygın kabulünün batıda yaklaşık iki yüz yıllık bir tarihi vardır. Amerikan ve Fransız devrimlerinden önce kurulmuş olan modern devletler ise, içeride kültürel farklılığı asgariye indirerek

ve dışarıda devletlerarasındaki farklılığı azamiye çıkararak ulusların oluşumuna zemin hazırlamıştır(Özyurt 2005: 96).

Ulus, tarihin belli bir döneminde insanların etkin katılımı ve irade hareketleri ile gerçekleştirdikleri bir oluşumdur. Yine ulus devlette özellikle 16. Yüzyıldan itibaren gerçekleşmeye başlamış toplumsal siyasal bir örgütlenmedir. Uluslaşma, ulus ve ulus devlet süreci ile bir bütünleşme sonucu, tebaadan yurttaşa dönüşen yeni bir birey yaratılmıştır. Ulus, özgül bir şekilde modern bir kolektif kimlik biçimidir; başlıca tarihsel rolü modern toplumun tikelci ve tümelci yönelimleri arasında dolayım sağlamaktır. İlk örneği Batı Avrupa’da Fransa ve İngiltere’de gördüğümüz millet antitesi, burjuvazinin tarih sahnesinde belirmesiyle birlikte gelişen ve bu sınıfın feodaliteyi tasfiye edecek iktidar olmasında belirleyici rol oynayan tarihsel bir kategori olarak açıklanabilir (Bayhan 2006: 10-11).

Ulus, özel bir siyasal ve toplumsal birim şeklidir. Doğrudan devletle ve ya devlet düşüncesiyle ilgilidir. Yerel ve kozmopolit olmayan, sınırları belli ve resmi bir alanda bir halkın egemenliğini ve ya egemenlik iddiasını yansıtır. Weber(1993; 172)’e göre ulus kavramının taşıdığı tüm belirsizliklere rağmen, en nesnel özelliği ‘siyaset alanına’ ilişkin olmasıdır. “Millet kendini bağımsız bir devlet biçiminde ifade edebilen bir duygu birliğidir: o halde millet normal olarak kendi devletini yaratma eğilimi de taşıyan bir topluluktur(Özyurt 2005: 96-97).

Ulus kavramı etnik toplulukları(Smith); otantik/ontolojik toplumsal birim varsayımını(Herder); siyasal sınırları olan ve ya olmayan, belirli bir toprak parçasında yaşayan ayrı bir ortak dili ve kültürü olan tarihsel toplulukları(Kymlicka ve Schlesinger); Japonya ve Kore gibi devletlerin tarihsel sürekliliğini(Lacoste) ; ayrılık talebinde bulunan ulusçu siyasal hareketlerin öz- kimlik iddiası üzerine temellenmiş yurttaşlar topluluğunu (Schnapper) ve ya devletlerin sahip olduğu insan coğrafyasını (Giddens) ifade etmek için kullanılmaktadır (Özyurt 2005: 97).

Ulus kavramının belli bir netliğe sahip olmadığı tespiti yeni değildir. Weber, 20. Yüzyılın başlarında, ulus kavramının ne tür bir topluluğu işaret ettiği

konusunda fikir birliğine varılamayacağı tespitinden bulunmuştur. Bununla birlikte kavramın “her şeyden önce, belli bir gurup insanda başka guruplara karşı belli bir dayanışma duygusunun harekete geçirilebileceği anlamına” geldiği belirtilir. Weber, bir devletin halkı, dil, din, etnik öğeler, başka kültürlerle siyasal yazgının anıları ve ya kader birliği, ortak köken ve ya soy birliği gibi öğelerin her birinden ve ya bunlardan bir kaçından hareketle yapılan çeşitli ulus tanımları bulunduğu ve bu öğelerin her birinin çeşitli düzeylerde dayanışma duygusu yarattığı tespitinden hareketle şu sonuca varır: “demek ki bir insan topluluğu, belli bir koşullar altında belirli davranışlarda bulunarak ‘millet’ niteliği kazanabilmekte ya da kazandığını iddia edebilmektedir”(Weber, 1993: 168-70). (Özyurt 2005: 97-98).

Ulus kavramının hem belirli tipteki bir toplumsal birimi hem de belirli tipteki siyasal birimi ifade ediyor olması siyaset-bilimsel ve sosyolojik kavramsallaştırmaları gerekli kılar.

Sosyoloji kuramında ulus; “aynı ekolojik alan üzerindeki kültürel, ekonomik ve siyasal sistemlerin çakışma süreciyle birlikte ‘aşağı kültürler’in, standartlaşmış, homojen ve merkezi iktidar tarafından desteklenen bir ‘yüksek kültür’le bütünleşmesi olarak ele alınır”(Leca 1998:13) (Özyurt 2005: 98).

Orhan Türkdoğan(1999:2) sosyolojik açıdan milleti “dil ve kültür değerlerinin yanında ortak duygulara uyum sağlamak” olarak açıklamaktadır(Talas 2008: 60).

Sosyoloji kuramında Marcel Mauss ulus tanımı önemlidir. Mauss ideal anlamda ulusu, “maddi ve manevi bakımdan bütünleşmiş, sürekli ve istikrarlı bir merkezi iktidarı olan, sınırları belirli, bilinçli olarak bir devlete ve onun yasalarına bağlı sakinlerin kültür, zihniyet ve ahlak açısından görece bir birliğe sahip olduğu bir toplum” olarak tanımlar (Aktaran Leca, 1998: 13). Bu ulus tanımının klasik sosyolojideki toplum tanımına ne kadar benzediğine dikkat edilmelidir. ‘ Kültür, zihniyet ve ahlak açısından birliğe sahip’ olmak toplumsal bütünleşme açısından da gerekli görülmüştür. Sosyoloji kuramında ulusun, toplumsal bütünleşmenin modern

formu olarak algılanması; diğer bütünleşme ve ya toplumsallık formlarının olanaksızlığının ve ya kötülüğünün bilimsel onayı ile birlikte gerçekleşmiştir.

Sclesinger (1994: 301) ve Kymlicka (1998: 39-60) ulus kavramlarını ‘farklı bir dili ve kültürü olan, ayrı bir toprak parçasında yaşayan tarihsel topluluk’ anlamında kullanmaktadırlar. Bu tanımdan hareketle, Schlesinger Britanya ve İspanya’yı; Kymlicka ise, ABD, Kanada, İsviçre ve Belçika örneklerinden hareketle dünyadaki devletlerin önemli bir bölümünü çokuluslu devletler olarak görür(Özyurt 2005: 101).

Schanapper ise ulusu şöyle tanımlar; özgül niteliklerinin kesin tanımlarla çözümlenmesi gereken özel bir siyasal birikim şeklidir. Her siyasal birim gibi ulus da içte, içine aldığı halkları kapsamak ve dışta da siyasal ulus birimlerinin varlığı ve aralarındaki ilişkiler üzerine kurulu bir dünya düzeninde kendini tarihsel bir özne olarak kabul ettirebilmek için savunduğu egemenliği ile tanımlanır. Kılıçbay ise şöyle demektedir. Belli toprak parçasının üzerinde bölük pörçük duran parçaların, ulusal pazar çerçevesinde birleşmeleri üzerine oluşan ülkeye dayanır ve çok kalın çizgileri itibarı ile bu coğrafya üzerindeki çeşitli ve farklı etniklerin, kandaşlık ve yerelliklerinden koparak bir vatandaşlar şirketi oluşturmaları ve ülkeyi müşterek mülkiyet olarak sahiplenmeleridir(Bayhan 2006: 11).

Ulusallığın etnik topluluk, dil, din gibi modernlik öncesinden gelen temelleri bulunsa da, uluslaşma sürecinde bu temeller başka temellerle kaynaşarak değişime uğramıştır. Ulusların ortaya çıkışı kapitalizme (Wallaerstein, Anderson), sanayileşmeye (Gallner), ve daha genel olarak modernliğe (Roose, Touarine) bağlanır. Ulus, “ geleneklerin, göreneklerin ve ayrıcalıkların yerine bütünleşmiş, aklın ilkelerinden esinlenen yasa tarafından yeniden yapılanmış bir ulusal uzamı” geçirdiği için ve ya bunu amaçladığı için modernliğin siyasal biçimidir (Touarine 2000: 155) (Özyurt 2005: 101).

2.2. Devlet

Yaşamını sürdürmek için farklı geçim koşulları aramakta olan insanlar hareket ederek çalışma zorunda kalmışlardır. Kendi iş gücü ile çalışanlar geçimlerini sağlamışlar, sağlayamayanlar ise başkalarının sırtından geçinmenin yollarını aramışlardır. Böylesine bir yaklaşım da soygunculuk, hırsızlık ve zorla elde etme gibi hukuk dışı durumların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

İnsanların doğuştan birbirine eşit yapıda olmaması, arada bulunan farklılıklar, gücün kötüye kullanılmasıyla haksız durumların ortaya çıkması gibi durumlar, insan toplumlarında insanların ötesinde ve üstünde bir toplumsal gücü zorunlu kılmıştır. İşte bu zorunluluk, devlet denilen sosyal organizmanın gündeme gelmesine neden olmuştur. Güçsüzleri ve zayıfları güçlülerin baskısından ve istismarından kurtarabilmek üzere, insanlar bir araya gelerek örgütlenmişler ve toplumsal yaşamın içinden devlet denilen sosyal bir organizmayı çıkarmışlardır.

‘Tarih öncesi’ dönemlerde insanlar diğer insanlarla beraber doğa içinde yaşamışlar, bazen toplayıcılık ile geçinmişler, bazen de ilkel çapa tarımcılığı yaparak gıda gereksinimlerini karşılamışlardır. İnsanlığın ilk dönemlerinde ilkel avcılar ve toplayıcılar toplumu beslemeye çalışmış, ama bunun yeterli olmadığı anlaşılınca göçebe toplumdaki yerleşik düzene geçiş başlamış ve bu aşamadan sonra yerleşik düzen oluşturulmaya çalışılırken, ilkel devlet örgütlenmesi başlamıştır. Avlanma ve toplama etkinlikleri sırasında diğer canlılarla karşılaşma, doğa felaketlerine karşı daha güvenli bir yaşam biçimi oluşturma girişimleri, insanlığı toplumsallaşmadan devletleşmeye doğru sürüklemiştir. İnsan toplumları her türlü saldırganlığa ve tehlikeye karşı korunma gereksinimi duymuş ve bunun sonucunda da devlet güvencesi yavaş yavaş devreye girmiştir(Çeçen 2009: 13-14).

Devlet kavramı üzerine yazılı tarihin bilinen ilk dönemlerinden beri araştırma yapıldığı bilinmektedir. Hatta yazılı öncesi tarihte de, insanların siyasal bir yönetim sistemi üzerinde çalıştıkları kuşkusuzdur. Bilimsel olarak devlet üzerine ilk arayışa geçen kişinin ilk çağda yaşamış Sokrat ve öğrencisi Platon(Eflatun) olduğu ve

Platon'un 'Devlet' adındaki kitabında da bir siyasal yönetim biçimi olarak ideal devlet'i araştırdığı bilinmektedir. İlk çağda Aristo, ortaçağda Thomas d'Aquino , İbni Haldun, Ciceren, modern çağda ise Machiavelli, T. Hobbes, Bodin, J.Locke, Montesquieu, Jean Jacques Rousseau, David Hume gibi filozoflar devlet üzerinde sürekli araştırmalar yapmıştır.

Devlet kavramının ortaya çıkmasının temel sebebi olarak ekonomik, sosyal ve siyasal düzenin olması sonucu insanlar arası ilişkilerin sağlanması gerektiğindedir. Devlet kavramı, tarihin bütün aşamalarında topluluklar yaşadıkları döneme göre bir yönetim mekanizması ihtiyacı sonucu zamanla ortaya çıkmış ve tarihsel süreç içerisinde anlamını kazanmıştır. Devlet tanımlaması yaşanan çağın özelliklerine, siyasal ve idari yapısına, ideolojik yaklaşımlara göre farklılıklar göstermektedir.

Devlet, belirli bir ülkede ortak yasalar çerçevesinde birlikte yaşayan insanların meydana getirdiği bir siyasal topluluktur. Bir anlamda, belirli bir bölgede yerleşmiş ve kendine özgü bir güze sahip olan bireylerin toplamından oluşan bir sosyal varlık, devlet kabul edilebilir. Devlet, bir hükümetin yönetiminde örgütlenmiş bir siyasal topluluğun adıdır. Her devletin bir ülkesi halk topluluğu vardır. Bir ülkede yaşayan halk ya da ulus topluluğunun beraberce yaşamak ve ortak gereksinimleri gene ortak bir yönetim çatısı altında sağlamak üzere örgütlenmesinden meydana gelen hukuki yapıya devlet adı verilir(Çeçen 2009: 18).

Hebarmas ise devleti tamamen bir aygıt şeklinde görerek şöyle açıklamaktadır; devlet, insanoğlunun icat ettiği ilginç bir cihazdır. Tarihte, bir kurumdan daha çok bir şahıs olarak tebarüz etmiştir. Elleriyle icat ettiği bu aygıt karşısında, kimi zaman insanın kendisi bir aygıt dönüşmüştür. İnsan ve devlet arasındaki ilişkiler, dünya sahnesinde oldukça trajik bir o kadar da dramatik bir ironi olarak oynanmıştır. Devlet asırlardır tanımlanması ve anlamlandırılması zor bir fenomen olarak çıkmıştır insanlığın karşısına(Bayhan 2006: 13).

Devlet, insanların toplu olarak bir araya gelmesinden sonra oluşturdukları, toplumda en üst, karmaşık, gelişmiş siyasal bir örgütlenme anlamına gelmektedir.

Bir toplumun uluslaşmasında, özellikle de bağımsız bir ulus olarak tanımlanmasında devlet olarak örgütlenmiş olmanın önemi büyüktür. Ulus öncesi aşamada devlet kurmuş toplumların uluslaşması, iç dinamiklerin bir ürünü olan ‘biz’ bilincinin gelişmesi ve karşıt konumdaki ‘onlar’ın oluşturduğu dış dinamiklerin baskısı altında doğal bir süreç içinde gerçekleşir. Buna karşılık, devlet kuramamış toplumların uluslaşması ise, ya hiç gerçekleşmemekte ya da çok zorlu bir süreçten geçerek gerçekleşmektedir (Bayhan 2006: 14).

Aristo insanın ‘Zoon Politikon’ yani sosyal ve ya siyasal bir hayvan olduğunu ileri sürerek; insanların topluluk halinde devlet düzeni içinde yaşama hususunda doğal bir eğilimi ve içgüdüşü olduğunu ileri sürmüştür(Bayhan 2006: 14).

Engel ise sınıf savaşımını devletin doğuşunda temel faktör olarak göstermektedir. Genel olarak Marksistlere göre devlet bir toplumsal sınıfın diğer sınıflar üzerinde çıkarlarını sağlayabilmesi için ortaya çıktığını savunmuştur. Ona göre bir devletin doğması için toplumda yoğun bir sosyal ilişkiler örgüsünün bulunması gerekir(Bayhan 2006: 15).

Bir diğer kuram ise ki Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni kuran anlayış da bu kuramı desteklemektedir, insanların tabiat hali ile toplum halini birbirinden ayırmaktadır. Bu görüşü savunanlara göre tabiat halinden toplum haline geçiş bir toplum sözleşmesi ile olmuştur(toplumsal sözleşme). İkinci bir sözleşme ile de insanlar devleti kurmuşlar ve sahip oldukları egemenliklerinin, hak ve hürriyetlerinin bir kısmını ve ya tamamını devlete terk etmişlerdir(siyasal sözleşme). Bu kuramın farklı varyasyonları bulunmaktadır.

Birinci gurup toplumsal sözleşme kuramında devlet toplumun değil, tek tek bireylerin haklarını güvence altına alan bir üstün güç olarak görülmektedir. Burada bireyler, böyle bir güvence için ya tüm haklarını devlete terk etmektedirler (Hobbes)

ya da devlete yalnızca bireysel haklarını koruma ve kollama yetkisini vermekte ve diğer temel haklarını devletin faaliyet alanının sınırlarını belirleyecek bir biçimde kendilerinde tutmaktadırlar(J. Locke).

İkinci gurup toplumsal sözleşme kuramında ise toplumun kendisini oluşturan bireylerden ayrı ve üstün bir genel iradesinin olduğu, bu iradenin ona ters düşen bireyleri de kapsadığı ve devletin bu genel iradenin somutlaştığı örgütlenme olarak toplumu yönettiği kabul edilmektedir (Rousseau) (Bayhan 2006: 10).

2.2.1. Ulus Devlete Doğru

Daha önce yerel olarak belli bir dere beye bağlı bir araya gelen farklı topluluklar, oldukça geniş yetkilere sahip devlet sisteminin ortaya çıkmasının sonucunda aynı yurdu paylaşan, ortak tarihe sahip, ortak kültür ve ortak bir geleceğe sahip olan ulus kavramına eriştiler. (Bayhan 2006: 10).

Ulus devletin ortaya çıkışına bakıldığında, Avrupa feodal dünyasında yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasal değişiklikler temel rol oynamıştır. Bu dönemde özellikle ekonomide yaşanan değişiklikler nedeniyle yansımalarının sosyal yaşamda hayat bulması ve bir sistem şeklinde siyasal alanda yer bulması sonucu bütünsel bir sistem olan ulus devlet sisteminin oluştuğunu görmekteyiz. Ulus devlet sisteminin gelişiminin ana kaynağı esasında ekonomik anlayışın gelişmesi ve değişmesi sonucu ortaya çıkan burjuvaziye dayalıdır. Ulus devletin gelişip evrilmesi ise doğrudan burjuvazinin güçlenmesine paraleldir(Bayhan 2006: 17).

2.2.2. Feodal Dünya ve Özellikleri

Klasik feodalitenin ortaya çıkışı Fransa'da 10.yüzyılda, İngiltere'de 11. Yüzyılda başlamıştır. Ortaçağ dönemi boyunca yani yaklaşık 500 yıl Avrupa'nın sosyal, siyasal ve ekonomik ilişkileri toprakla örtüşen ve ortaçağda Avrupa'da yaşam tarzını belirleyen feodalite olmuştur. Feodalitenin temel özelliklerinin başında sosyal yaşamın her alanda kendini hissettiren kilisenin hakimiyeti, sosyal hayatın parçalanmış yapısı ve ortaçağ feodal dönemin ekonomisinin tamamıyla tarım

ekonomisine bağılı olduğu belirtilebilir. Ayrıca toplum sınıflara bölünmüş ve derebeylik sistemiyle yönetilmekteydi.

Ortaçağ düzeninin sosyal organizasyonu olan feodalite şöyle karakterize edilebilir; bütün ilişkilerin ve çatışmaların çerçevesini ve her şeyin meşruiyet kaynağını oluşturan, tek, bütün ve bölünmez bir Hıristiyan ülkesinin varlığı, iktidarın hiyerarşik olarak birçok yönetim birimleri arasında dağılımı ve parsellenmesi, kralın dünyevi sahada evrensel nüfuz iddiası, papalığın uhrevi sahada evrensel nüfuz iddiası, kral ve kilise arasında Hıristiyan dünyası ve toplumu üzerinde üstünlük mücadelesi. Ortaçağ düzeninde otorite tektir ama bu tek otorite total ve mutlak değildir. Onun altında bir sürü otorite birimleri vardır. Hepsi de kendini Hıristiyan dünyasının parçası görmektedir. Otoritenin meşruiyeti Hıristiyan toplumunun temelini oluşturan tanrısal buyruklarla ya da kilise doktrini ile açıklanır(Bayhan 2006: 17).

Ortaçağın temel yönetim sistemi, imparatorların içerisinde güçlü olan derebeylik sistemine dayanmaktaydı. Derebeylikte sosyal yaşamda ortak kuralların hakim olmadığı bir sistem yoktu. Tanilli ise şöyle açıklamaktadır: siyasal, hukuksal, iktisadi ve sosyal bir rejim olan feodal düzende devlet birliği yoktu. Birçok beyliklere ayrılmış bulunuyordu ülkeler. Gerçekten de feodalitenin siyasal açıdan gösterdiği en büyük özellik, devlet iktidarının parçalanmış olması ve halkın, doğrudan doğruya devletin değil, toprakların sahibi olan senyörlerin(derebeyler) uyruğu durumunda olmalarıdır. Tanilli feodalitede dünyayı bir piramide benzeterek şunları belirtmektedir; Roma hukukunda olduğu gibi, toprağa serbestçe tasarruf edebilmek söz konusu değildir. Senyörsüz toprak istisnadır. Topraklar Fief sözleşmesi ile hiyerarşik bir düzene bağlıdır. Otorite krali değildir, feodaldır ya da mülkle ilgilidir. Kilisenin vasali olmayan kral, krallığın önde gelenlerinin kulluğunu kabul etmektedir, ayrıca öteki senyörler gibi, o da ailesinin mülkünde, miras yoluyla geçen malikanesinde, toprağın sahibi ve köylülerin de doğrudan koruyucusudur.

Feodal dönemin toplumsal, ekonomik ve siyasal yaşamında en etkili olan kurum ise ortaçağ Avrupa'sında dini ve kurumsal faaliyetleriyle Avrupa toplumunu kendine bağımlı hale getiren kilisedir. Ortaçağda kilise, insanların yalnız imanı ile ilgili değildir, aynı zamanda sosyal yaşamın hemen hemen bütün alanlarında, büyük bir rol oynamakta ve sosyal yaşama yön vermektedir. Bu dönemde kilisenin karışmadığı hemen hemen hiçbir alan bulunmamaktadır.

Ortaçağ düzeni, Roma İmparatorluğu'nun yıkılışıyla oluşan otoritenin kendi alanlarında hakim olduğu, kilisece tanımlanmış uhrevi ve hemen hemen dünyevi alanlarda, nüfuzunu rakipsizce gerçekleştirdiği ve kilisenin kutsadığı imparatorun diğer otoritelerce tanındığı düzendir. Bu düzen, papa, imparator ve lokal güçlerin karşılıklı bağımlılığına dayanır. Kilise, diğerlerinin otorite ve iktidarının meşruiyet kaynağı olarak dinsel ilkeler sunan aşkın güçtür. Dinsel meşruiyet bu dönem iktidar söylemlerinin temelidir. Ortaçağ dinsel öğelere göre şekillenmiş bir çağ idi ve kilisenin muazzam bir maddi ve manevi gücü vardı(Bayhan2006: 18).

Ortaçağın ilk dönemlerinde başat iktisadi faaliyet ise tarım ekonomisidir ve ekonomik yapı oldukça basittir. Bu dönemde soylunun toprağında üretim yapan ve gereken çok az miktarı kendine aldıktan sonra kalanını soyluya veren köylüler, temel üretici güçtür. Ticaret gelişmediği için henüz uzmanlaşmış bir ekonomi ve gelişmiş bir iş bölümü yoktur. Üretim toprakta yapıldığından zenginliğin ölçüsü topraktır, henüz taşınabilir servet gelişmemiştir. Halk ise genel olarak soylular, din adamları ve köylüler olarak çeşitli sınıflara ayrılmış bulunmaktadır(Bayhan 2006: 19).

12.yüzyıldan itibaren ortaçağ Avrupa'sında bir dönüşüm dönemi başlamıştır. Bu dönemde genel olarak ekonomik yaşamda ticaretin canlanması ve sonucunda burjuvazinin ortaya çıktığı, yine ticaretin gelişmesine paralel olarak kent yaşamının giderek önem kazanması, siyasal düzeyde ise krallıklara bölünmüş Avrupa'da ulus devletin en belirgin özelliklerinden biri olan ülke kavramının giderek ağırlık kazanmaya başladığı belirtilebilir. 12. Yüzyıldan itibaren feodal düzenin öğelerinin her biri çözülmeye başlamıştır. Para ve ticaretin gelişmesine dayalı olarak sosyal

düzenin temelleri sarsılmaya başlamıştır. Monarşinin ve kentlerin yükselişi, laik düşüncenin doğulu ve haçlı seferleri, feodal düzeni tehlikeye sokmuştur(Bayhan 2006: 20).

Toplumlar giderek genişledikçe, kendi içlerinde çeşitli sınıflara ve tabakalara ayrılmışlardır. İnsanların yaşayabilmesi için zorunlu madde olan gıdanın üretilmesi bir ekonomik düzen oluşturmakta, böylece toplum içinde insanlar; üreticiler ve üretici olmayanlar diye ikiye ayrılmaktadır. Üreticiler, zaman içinde ekonomiyi ele geçirerek kendi çıkarları doğrultusunda bir düzen kurunca, kentlerde ‘kentsoylu sınıf’ adı altında burjuvazi, bir sosyal sınıf olarak doğmuştur. Burjuvazinin zamanla ulusal bir güç haline gelmesi, ekonomik rekabeti hızlandırmış ve devletler içinde bir dönüşüm yaşanarak milli burjuvazinin öncülüğünde devletler, ulus devletlere dönüşmüştür. Krallıkların dayandığı aristokrasinin bir ayrıcalıklı sınıf olarak çöküşe geçmesinden sonra, bu egemen sınıfın yerini burjuvazi almış ve kentleşmenin hızla artmasıyla beraber burjuvazi toplum düzenine geçilerek, ulus devletlere doğru bir siyasal dönüşüm yaşanmıştır(Çeçen 2009: 17).

Köy ekonomisinden kent ekonomisine ve hemen hemen bütünüyle tarım ekonomisine dayanan bir ekonomiden küçük el sanatları ekonomisine geçilmiştir. Bu ekonomik sistemin değişimi sosyal yapıların değişmesine ve bu dönemde sonradan devletin oluşmasında kilit rol oynayacak burjuvazi sınıfının doğuşunu yaratacaktır.

Köy ekonomisinden kent ekonomisine geçişin sonucu olarak 12. Yüzyıldan itibaren Avrupa’da bir dönüşüm dönemi başlamıştır. Bu dönüşüm ekonomik düzeyde ticaretin canlanmasına koşut olarak gelişen kent yaşamının giderek önem kazanması, kentlerin siyasal iktidar düzeni içinde yer alması, siyasal düzeyde ise krallıklara bölünmüş Avrupa’da modern devletin en belirgin unsurlarından biri olan ülkenin ağırlık kazanmaya başladığı bir devlet düzeninin ve buna bağlı olarak kralın kişisel iradesinden bağımsızlaşarak gelişen yeni bir sınıfın –burjuvazi- iktidardan pay arayışı, çeşitli sınırlar arasında kurumsallaşan tabakalar yönetiminin yerleşmesi olarak özetlenebilir(Bayhan 2006: 21).

Kentler sanayi ve ticaretle uğraşırken hemen her türlü tarım faaliyetlerinden uzak durmuşlardır. Bu da onları yiyeceklerini çevre köylerden satın almaya ve imal ettikleri eşyayı da bu köylülere satmaya yöneltir. İleri bir iş bölümü ve uzmanlaşmanın doğuşu bu dönemle paraleldir. Böylece kentler ve köyler arasında iktisadi ilişkiler kurulmaya başlar. Bunun bir sonucu olarak feodal düzendeki hiyerarşi ve bağımlılık durumu ortadan kalkar ya da hafifler(Bayhan 2006: 22).

Kredi yani para ticareti de bu dönemde gelişim göstermiştir. Böylelikle 13. ve 14. Yüzyıllara doğru özel bankalar kurulmuş ve devletlerin yaşamıyla uluslar arası politikada birinci düzeyde rol oynayacak olan büyük sermayedarlar ortaya çıkmıştır. Özellikle 13. Yüzyıldan itibaren batı Avrupa’da siyasal birliğe ve merkezileşmeye doğru hızlı bir gelişme görülmektedir. Özellikle Fransa ve İngiltere’de bu gelişme daha da hızlı yaşanmıştır(Bayhan 2006: 23).

Aynı zamanda haçlı seferleri Avrupa’nın yaşadığı dönüşümün nedenleri arasındadır. Başarısızlıkla sonuçlanan pek çok sefer kiliseye duyulan güveni zedelemiştir. Senyörler güçlerini kaybetmiş ve topraklarından olmuşlardır, bu dönemde köylüler toprak sahibi olmaya başlamışlardır. Bu süreç feodalite düzenini zayıflatmış ve merkezi krallıklar güç kazanmaya başlamıştır. Aynı zamanda haçlı seferleri doğunun ilerlemiş bilimini batı dünyasına getirmiş ve bu bilimi kullanan Avrupa aydınlanma sürecini yaşamıştır. Yaşanan bu gelişmeler Reform Hareketler ve Rönesans’ın yaşanmasını mümkün kılmıştır(Bayhan 2006: 24-25).

1520 yılından itibaren ortaçağda kilise –kral ve halk arasında din ve dünya işleri arasında baş gösteren çelişkiler sonucu, kilisenin otoritesi sarsılmaya başladı. Kilisenin her yönüyle yeniden düzenlenmesi talepleri gittikçe arttı. Bu fikirler geniş halk kitleleri arasında ağırlık kazanmaya başladı. 15. Yüzyıl başlarından itibaren kilisenin dünya işlerine karışmasını eleştiren ve onun bu etkisini insanların üzerinden çekmesi gerektiğini savunan düşünürler ortaya çıkmaya başladı.

Ayrıca kilise ve kralın varlığı iki başlı bir otorite ikilemi yaratmaktaydı. Halktan vergiler toplayarak gücünü ekonomik alanda da hissettiren kilise aynı

zamanda kralın kararlarını da eleştirerek ulusal devletin gücünü gölgeliyordu. Bu süreçte burjuvazi sınıfı kilisenin feodal yapıyı koruyucu ve kendi gelişimini engelleyen yapısına karşın kralın yanında savaşa girmiştir. Kiliseyi eleştiren kesim de bu savaşta burjuvazinin yanında yer almıştır. Protestan reformcuların başlattığı bu sürecin sonu Reform Hareketleri olarak bilinmektedir.

Papalık iktidarını zayıflatma amacı taşıyan reform aslında siyasal iktidarın güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Halk kilise iktidarından kurtularak bağımsız kalmayacak siyasal iktidarın egemenliğine ve hiyerarşisine boyun eğmiştir. Kiliseye karşı reform hareketinin başarıya ulaşması için kralların zorlayıcı gücüne ihtiyaç duyulmaktaydı. Kralların güçlenmesi böyle bir ortamın sonucu olarak ortaya çıkmıştır(Bayhan 2006: 25-27).

Yaşanan dönüşüm sonucunda burjuvazinin rahat hareket edebilmesinin önündeki din engeli ortadan kaldırılmıştır. Bu süreçte boşluk kabul etmeyen iktidar, kendine yeni bir meşruiyet zemini oluşturma sürecinde millet unsurunu, dinin yerine ikame etmiş ve bu unsurun bağlayıcılığını, mevcut sistemin manevi boşluğunu doldurmada kendine temel dayanak noktası seçmiştir.

Bu reform hareketleri sonucu, kilise, yerel olarak tüm Avrupa'da güç yitirirken evrensel örgütlü yapısı bozularak ulusal kiliseler kuruldu. Reform hareketleri ulusal ayrımları güçlendirdi ve Avrupa'nın din birliği ilkesi parçalandı. Hıristiyanlardan bir kısmı Katolik Kilisesi'nden ayrılarak Protestanlığı kurdu. Protestanlığın oluşmasıyla beraber kilise ticareti, alışmayı, zenginliği kutsayan bir boyut kazandı. Yine Reform hareketleri sonucu daha da güçlenen krallıklarla beraber uluslar ve ulusal devletler ortaya çıktı. Ulusal ayrımlar belirginleşti. Reform hareketlerinin sonucu olarak Avrupa'da her yönüyle tarihsel bir değişim süreci başlayarak modern devlete gidişi hızlandırmıştır(Bayhan 2006: 29).

Reform hareketleri ile bilim ve sanat alanlarında dönüşümün simgesi olan Rönesans Avrupa'da değişimin diğer adı olarak anılmaktadır. Rönesans'ın ardından gelen aydınlanma çağında milliyetin milletlere, diğer bir deyimle ulusallığın uluslara

dönüşmesi ve ulus devletlerin kurulması ile kimlik ve aidiyet kavramları yeni bir öz kazanmıştır. Artık birey ya da toplum belli bir dine ait olmanın yanında belli bir ulusa da ait olma özelliği kazanmıştır. Burjuva sınıfının yükselmesi ulusal devletlerin yaygınlaşması ile millete ait olma duygusu ya da milliyetçilik kavramı din ve mezhep birliğinden daha çok önem kazanmıştır. Artık din, ulus devletin içinde yer alan, toplumu bir arada tutan öge olmaktan çıkmış, onun yerine millet olma bilinci ya da milliyetçilik duygusu öne çıkmıştır(Bayhan 2006: 31).

Aydınlanma, doğayı insanı ve toplumu akılcı bir yöntemle yorumlama bilincidir. Burjuvazinin tarih sahnesine çıktığı ilk aşamadan itibaren iç dinamiklerle oluşan ve bu toplumların ulus olmasını sağlayan bir süreçtir. Aydınlanma, bilimin yol göstericiliği, yaşamın her alanında eleştirel, akılcı bir yönetim anlayışını benimsemek ve savunmaktır. Laik olmak ve onun toplum yaşamında belirleyici olmasını sağlamaktır. İnsanı kul olarak algılayan cemaat anlayışının yerine ulus kavramını ikame etmek ve milliyetçilik ideolojisini benimsemektir. Devlet erkinin tanrısal iradeye dayandığı düşüncesini reddederek, bu erkin ulusa dayandığı ve ulusal irade ile oluştuğu nu algılama bilincidir. Dinsel hukuka karşı, toplumun genel iradesinden kaynaklanan ve evrensel bir hukuk anlayışından yana olmaktır(Bayhan 2006: 33-34).

Ulus devletlerin ortaya çıkışını bir ihtiyaca cevap vermesi sağlamıştır. Yeni belirmeye başlayan modern devletler, doğmakta olan ticaret kapitalizmine kökten bağlıydı. Böyle olunca da 16. Yüzyılda devletin kapitalizmi geliştirir bir nitelik taşımaya başlamıştır. Milli devletlerin ve 16. Yüzyılın iktisadi anlayışının arka planı merkantilizmdir. İlk olarak İngiltere ve İspanya'da uygulanmıştır. Merkantilizmde, bir ülke ne denli para ya da değerli madene sahipse olursa o denli zengindi.

Temel mantığını ticaretin gelişmesinden ve güçlenmesinden alan merkantilizm, ortaçağın toprağa dayalı üretim yapıları ve kendi kendine yeten imalat

birikiminde yaşanan tedrici dönüşümler sayesinde, daha işin başında olan milli devletler için önemli bir ekonomik ihtiyaca cevap vermiştir.

Ticaretin canlanması neticesinde şehirlerin, belediyelerin kilise ve feodal beylerin önüne geçmesi sağlanmıştır. Bunun sonucunda da, feodal sınırların hızla erimesiyle birlikte, kentleri birleştiren doğal ulusal sınırlar belirmeye başlamıştır. Ancak ulus devletlerden önce bir geçit formu olan ‘mutlakçı devletler’ sosyal hayata egemen olmuştur. Bu ara dönemde, öncelikle, kilisenin ulusallaşması süreci gerçekleşmiştir(Aydın Suavi 1993, 61)(Aktaran Talas 2008: 61-62).

Gelişen ticaret burjuvazinin güçlenebilmek ve yeni bir dünya kurabilmek için her şeyden önce kendisini koruyacak bir üst kuruluşa, ulusal sınırlara, mal ve can güvenliğinin sağlanmasında belirli bir sınır içinde ölçü ve kanın birliğine gereksinimi vardır. Bu gereksinimler ancak, ulusal devlet biçimindeki bir kuruluşça gerçekleştirilebilirdi. Nitekim merkantilist ekonomi ve burjuva sınıfı geliştikçe, ulusal devletin kuruluşu da hız kazanmıştır. 16. Yüzyılın sosyal düşüncesi daha çok kurulmakta olan bu ulusal devletlere yönelmiş, onların sorunlarına dönük düşüncedir(Bayhan 2006: 40).

Merkantilizmin kemale ermiş hali olan kapitalizm ise, modern zamanlarda milli devletlerin temel iktisadi düşüncesini oluşturdu. Kapitalizmin doğuşu ve gelişimi, milli devlet yapılarının varlığı ve işleyişi ile birlikte gitti. Güçlü devlet yapıları, kapitalizmin garantisi, yaşam alanı ve karların elde edilmesinde vazgeçilmez öneme sahip unsurlardır. Çünkü güçlü devlet yapıları olmaksızın sermayenin sonsuz birikimi mümkün değildir(Bayhan 2006: 41).

İlkel toplumlardan kent devletlerine, kent devletlerinden imparatorluklara, imparatorluklardan tanrı devletlerine, tanrı devletlerinden kral devletlerine, kral devletlerinden ulus devlete doğru bir devletleşme süreci dünya tarihi içinde yerini almıştır(Çeçen 2009: 16).

2.3. Ulus Devlet

Ulus devletlerin ortaya çıkmasına ‘ulusal egemenliğe dayalı monarşi’ yolunun açılışı zemin hazırlamıştır. Sonraki dönemlerde, Amerikan ve Fransız devrimlerinin yaşanması ile birlikte, ulus düşüncesi, meşruiyet kazanarak, siyasal ve sosyal teşkilatlanmanın evrensel şekli haline dönüşmüştür. Bu iki devrimin ortak olan yönü, kendi kaderini tayin etme ve bu tayin ediş şeklinin ilerideki garantisi olarak vatandaşlığı ve siyasal katılımı, kurumsallaştırma şeklinde kendisi göstermiştir. 19. Yüzyılın başlarına gelince, ulus fikri, modernleşmenin geleneksel şekillerden kopardığı devletlerin ve toplumların yeniden inşası için önemli bir vasıta haline gelmiştir. 20. Yüzyılda ise, imparatorlukların yıkılışı ile nicelik ve nitelik bakımından siyasal katılımın gelişimi söz konusu olmuş ve tam bir ‘uluslar çağı’ hakimiyeti gerçekleşmiştir(Talas 2008: 62).

Orta Çağ’ın feodal düzeninden çıkan Avrupa toplumu zaman içerisinde güçlü kentlerin kurduğu krallıkların hegemonyası altında yaşamaya başlamış, kral devletler ise belirli bir ülkede yaşayan halk topluluğunun uzun süreli bir beraberlikten sonra uluslaşmasına giden yolu açmıştır. Krallıklar, bir anlamda, insanlığı feodal toplum düzeninden uzaklaştırırken, modern devletin de temelini atmışlardır. Modern devlet düzeninin ilk ortaya çıktığı tarih olarak 15. Yüzyılı belirlemek gerçekçi bir yaklaşım olacaktır, çünkü bu tarihten sonra Avrupa insanı dünyaya açılarak diğer kıtalara yayılmış ve bir aydınlanma sürecine yönelmiştir. Aradan iki yüz yılı aşkın bir zaman geçtikten sonra imzalanan 1648 tarihli Westphalia (Vestfalya) Antlaşması hem modern siyasal düzenin, hem de ulus devletin tarih sahnesine çıkışının ilk adımı olmuştur. Bütün Avrupa kıtasını saran Otuz Yıl Savaşlarını sona erdiren bu antlaşma ile batı dünyasında modern ulus devletin temelleri atılmıştır(Çeçen 2009: 19).

Ulus hem kültürel ve ekonomik alanlarla ilgili olarak bir toplumsallık biçimi hem de özel bir siyasal birim şeklidir. Siyasal birim şekli olarak ulus, ulus devleti ifade eder. Ulus devlet, modern dünyada meşru olarak kabul edilen tek siyasal topluluk biçimidir. Dışarıya karşı meşruiyetini ‘halkların self determinizmi’

ilkesinden ve Birleşmiş Milletler'in varlığından alır. Meşruiyetin içerdeki kaynağını ise, siyasal iktidarın bireylerin ortak iradelerini yansıttığı ve ulusal çıkarlarla bireysel çıkarların örtüştüğü kabulünden alır. Ulus devletlerin tüm dünyada yaygın devlet biçimi haline gelmesi 20. Yüzyılda olmuştur. 1913-1939 arası Milletler Cemiyeti'nin üyeleri 50 dolayında iken, günümüzde Birleşmiş Milletler'e üye 200 dolayında devlet bulunmaktadır(Özyurt 2005: 109).

Sözlük anlamında ulus devlet, “sınırları belirli bir coğrafyada, paydaş bir kültürü, dili ve geçmişi olan, yine paydaş bir gelecek için bu özellikleri temel alarak birlikte yaşayan bir toplumun feodal dönemden ayrı olarak merkezi otoriteyi temel alan yeni politik rejimi, yani milliyeti ve milleti baz alan devlet örgütlenmesine denmektedir” (Talas 2008: 90).

Ulus devletin alt yapı oluşumu açısından tarihsel sürecini Antik Çağ'daki şehir devletlerine kadar götürebilmek olasıdır. Ancak, Avrupa'daki kapitalizm süreci ile bağlantılı olarak, değerlendirmeye başlamak daha doğru olacaktır(Talas 2008: 93).

Bu değerlendirmeyle birlikte ulus devletin kesin başlangıç tarihi ile ilgili olarak bilim çevrelerinin üzerinde anlaştığı net, ortak bir tarih bulunmamaktadır.

Ulus devletin başlangıç tarihi konusunda bilim adamları arasında fikir birliği yoktur. Lipson(1978:147)'a göre, ulus devletin 'resmi doğum tarihi', 15. Yüzyılın ikinci yarısında, Aragonlu Ferdinan ile Kastili İsabella'in evlenmesiyle birlikte İspanya birliğinin sağlanmasıdır. Yves Santamaria (1998,22)'ya göre ise, bu tarih, İngiltere ve İskoçya'nın Birleşik Krallık adıyla bir araya geldiği 1707 yılıdır. Ulus devletin tarihini 1776 Amerikan Devrimi ve ya 1789 Fransız Devrimi'yle başlatanlar da bulunmaktadır(Guibreniau, 1997: 98; Wenden, 1998,40; Sarıbay, 2000b:213). Ulus devletin ortaya çıkışı 15. yüzyıla kadar geriye götürülse de, bir ideal model, devrimci kaynak ve 'geri çevrilemez' siyasal formasyon olarak ulus devlet düşüncesi, 18. Yüzyılın ikinci yarısında kabul görmeye başlar. Zamanla

çelişkili hale gelse de Aydınlanma düşüncesinin bir ürünüdür.(Çiğdem, 1997a:17)(aktaran Özyurt 2005: 109-110).

Amerikan Devrimi'nden sonra meydana gelen Fransız Devrimi ile ulus devlet yaygınlık kazanmıştır. “tarihsel sosyolojik bir kategori olarak ulus devlet, egemenliği cisimleştirmiş, yurttaşların üzerinde sadakat duyulan bir yapıya büründürmüştür. Böylece iktidar yapısında bir merkezileşme, kültürde standartlaştırma, hukukta eşitleşme ve ekonomide bütünleşme yaratmaya girişerek, yaratılan sadakatin meşruluk alanını da çerçevlendirmiştir. Daha somut ifadeyle devlet, merkezileşerek topluma nüfuz etme kabiliyetini arttırmış, hukukla eşitliği ve ekonomide bütünleşmeyi sağlamaya çalışarak yurttaşlığa sosyal ve siyasal boyutlar katmıştır(Sarıbay Ali, 2000: 213)(Aktaran Talas 2008: 94).

Weber(1993: 80) modern devleti, ülke sınırları içinde “fiziksel şiddet meşru kullanımı tekelinde(başarıyla) bulunduran insan topluluğu” olarak tanımlar. Geçmişte devlet içinde çeşitli kurumların ve toplulukların fiziksel şiddet kullanması olağan karşılanırken, modern devlet içinde fiziksel şiddet kullanma hakkı diğer kurumlara ve ya bireylere yalnızca devletin izin verdiği ölçüde tanınır.

Weber'in tanımı, modern devletin en ayırt edici iki özelliğini vurgular. Şiddet araçlarının merkezi denetimi ve ülkesellik. Bunların yanı sıra, modern devletin diğer temel özellikleri; sınırların karşılıklı olarak kabulü, egemenliğin içeride ve dışarıda tanınması, yönetimin kurallarının hukuksal temelini sağlayan anayasallık, keyfi ver kişisel olmayan iktidar, kamu bürokrasisi, siyasal elitin halktan aldığı yetki/meşruiyet, devlet hizmetlerinin etkinliğinin ve sürekliliğinin sağlanması için, yasal vergilendirme ve halkın ulusun tüm üyelerinin eşit hak ve sorumluluklarını vurgulayan yurttaşlıktır(Pierson. 2000: 24)(aktaran Özyurt 2005: 111).

Giddens(2000c: 208), ulus devleti “diğer ulus devletler kompleksi içinde,... sınırları çizilmiş belli bir alan üzerinde idari bir tekel sürdüren, yönetimi yasayla ve iç dış şiddet araçlarının doğrudan denetimiyle yaptırım altına alınan kurumsal yönetim biçimleri” olarak tanımlar.

Anthony D. Smith ulus devletin temel işlevlerinin ve boyutlarının bir dökümünü yapar: “ ulus devletlerin sınırları, sermayeleri, bayrakları, milli marşları, pasaportları, para birimleri, askeri törenleri, ulusal müzeleri, elçilikleri ve genellikle Birleşmiş Milletler’de bir sıraları vardır. Ayrıca ulus devletlerin toprakları üzerinde tek bir hükümetleri, tek bir eğitim sistemleri, tek bir ekonomileri ve meslek sistemleri de bulunur ve genellikle bütün yurttaşları için, yasal haklar dizisi vardır”.(Smith’den aktaran, Pierson, 2000: 101).(Özyurt 2005: 112).

Guibernau da, ulus devletle ilgili olarak, onun kültürel boyutunu içine alan ve ulus devlet ile ulusçuluk arasındaki farkı ortaya koyan kapsamlı bir tanım yapmaktadır(1997 :93) : “ulus devlet, sınırları belirlenmiş bir toprak parçası içinde yasal güç kullanımı hakkına sahip ve yönetimi altındaki halkı türdeşleştirerek, ortak kültür, simgeler, değerler yaratarak, gelenekleri ile köken mitlerini canlandırarak(kimi zaman uydurarak), birleşmeyi amaçlayan bir tür devletin oluşumuyla tanımlanan modern bir olgudur. Ulus ile ulus devletin, çoğu zaman olduğu gibi çakışmaması durumunda aralarındaki temel farkın bir ulusun üyelerinin bir topluluk oluşturma bilinci göstermelerine karşılık, ulus devletin bir ulus yaratmaya çalışması ve bir topluluk duygusu geliştirmeye çabalamasından kaynaklandığı söylenebilir. Ulusun ortak bir kültürü, değerleri ve simgeleri varken, ulus devlet ortak kültür, simge ve değerler yaratma amacını güder.” (Özyurt 2005: 112-113).

Devamlı tartışılmış olan devlet, Avrupa’daki Rönesans ve Reformasyon hareketleri ile daha bir yoğun bir biçimde, bilim insanlarının gündemine girmeye başlamıştır.

Konularının işlenişine göre, devlet, Platon’un Devlet adlı çalışmasına ve Aristo’nun ahlak ve erdemlilikten bahsederken devlet yönetim biçimine vurgu yapmasına kadar götürülebilir. İbni Haldun’un Mukaddime’de devlet için insanoğluna mutlaka gerekli olan tabii bir kurum olarak bahsetmesinden sonra Augustinus ve Aquinolu St. Thomas’ın ‘tanrı devleti yeryüzü devleti’ şeklindeki

izahlarında dikkat çekici bir biçimde bulabilmek imkanı olmaktadır. O dönemde, devlet idaresinin tanrının görevlendirdiği iradeye dayanmakta olduğu düşüncesi mevcuttu. Rönesans dönemine gelindiğinde Machiavelli, Jean Bodin, Thomas Hobbes, J.J. Rousseau gibi aydınlar ‘otoriter devlet’ görüşüne sahipti. Aynı dönemde devlet konusunda farklı öneriler de başlamıştır. Thomas Morus ve Thomasso Campanella’nın ‘komünist devlet anlayışları’ bu farklılığın bir ayağını temsil ederken, J. Locke, C.L. Montesquieu, A. Smith, J.S Mill, I. Berlin ve F.A. Hayek’ten oluşan bir başka gurup ise bireyci yaklaşımı temsil etmekteydi.

Bunlardan sonra gelen Alman Tarihçi Okulu’ndan Hegel, devlete, idealist bir boyut getirmiş ve hukuk prensiplerinin devlet hayatındaki önemine atıfta bulunmuştur.

Hegel’e karşı olarak biraz da ondan etkilenerek yola çıkan Marks, Hegel’in görüşlerine eleştiriler getirerek, devletin çelişkilerin kaynağı olarak ortadan kaldırılması gereken bir yapı olduğunu savunmuştur.

Daha sonraki dönemlerde devleti gündeme getiren Max Weber, devleti hedef ve fonksiyonları açısından ayırt edici olan yönleriyle değerlendirmekte ve ‘güç’, odak noktasına yerleştirmektedir(Talas 2008: 80-81).

Bu tarihten itibaren devlet üzerine inşa edilen, var oluşa ilişkin bu tartışma konusu, farklı zamanlarda farklı boyutlara ita fen devam etmekte ve günümüzde ulus devletin geleceği konusuna yoğunlaşmaktadır.

Ulus devletin evrimi izah edilirken, ulus devletin dayanağının sadece tek bir etnik yapıya bağlı olduğunu öne süren yaklaşımlar olabilir. Ancak, ulus devletin geçirdiği aşamalara daha özenli bir yaklaşımla bakıldığı takdirde, ulus devletin tek bir etnisiteye bağlı olan bir gerçeklik olmadığı ve içinde farklı etnisiteler barındırabileceği söylenebilir(Talas 2008: 97).

Bir bakıma ulus devlet; din, mezhep, ırk gibi ayrılık noktalarının yasal olarak devlet yönetimi alanında etkili olmadığı, bunların sınırlarının ihdasının devlete

bırakıldığı bir modeldir. Bu modelde, devlet her guruba aynı uzaklıkta ve yakınlıktadır. Hiçbir gurubun ötekisine üstünlüğü ve ötekisinden altta olma durumu söz konusu değildir. Devletin çizdiği vatandaşlık tanımı içerisinde olan herkes, arzuladığı gibi dini hayatını yaşama hakkına sahiptir. Bu anlamda, din ve vicdan hürriyeti vardır ve bu özgürlüğün teminatı da bizzat devletin kendisi olmaktadır. Buna göre, milliyetçilik de anayasada tanımlanmış vatandaşlığın içerisinde olan insanların duyduğu mensubiyet bilinci, milli tarih bilincine sahip olduğu ve toplumun refaha ulaşması ve kalkınması için çabalamanın adı olmaktadır. Hiçbir zaman, hakim bir gurubun başka bir gurubu, öteki ilan edip tahakkümü altına alması değildir(Talas 2008: 101-102).

Etnik gurupları esas olan etnikçi politikalar, ulus gerçeğini kabul etmemekte ve etnik yapıların gerçek olduğunu, ama ulusların ‘hayal’ olduğunu öne sürmektedir. Bu yönü ile etnik gurupların tarih içinde olduğu ama buna karşılık ulusların tarihte yeri olmadığı yaşanan olaylara rağmen öne sürülmekte ve savunulmaktadır. Etniklik açısından etnik yapılanmaların daha güçlü ve kalıcı olduğu savunulurken, ulusların daha gevşek bağlarla ortaya çıkan yapılar olarak hemen dağılabileceği öne sürülmüştür. Sanayileşme ve pazar ekonomisine yönelik kapitalistleşme ile beraber gündeme gelen ulusal yapıların görmezden gelinmesi, günümüzün ulus devlet yapılarının devam ettiği bir aşamada gerçekçi değildir. Ülkeler, dış ekonomik düzene açılırken, kendi sanayileşme süreçlerini tamamlamaları ve rekabete uygun ticari etkinlikleri uluslaşma ile dünya kapitalist sistemi arasında bir paralellik yaratmıştır. Ekonomik yaşam, ulus öncesi alt etnik gurupların bir araya gelmesine ve bir arada yürütülen üretim düzenlerinde daha geniş etkiye sahip olan etnik gurubun uluslaşması sürecinde bunun içinde yer almaya başlamaları ile ortaya çıkan ulusal yapının bir parçası olmalarına giden yolu açmıştır. Bu nedenle alt kimlik ya da etnik yapılanmanın ulus olabilme şansı yoktur.

Belirli ülkelerdeki etnik guruplar arasında hangisi daha büyük ve güçlü ise uluslaşma aşamasında bu etnik gurubun yeni ulus olarak ortaya çıktığı ve bu egemen etnik gurup ile beraber aynı ülkede yaşayan diğer etnik gurupların da, yeni oluşan

ulusal yapının içinde yer alarak ulusun eşit ve özgür parçaları konumuna geldiği görülmektedir. Yeryüzünde 6000'den fazla etnik gurubun bulunması, ama buna karşılık Birleşmiş Milletler'e üye olan 200 civarında devletin bulunması; her etnik yapının uluslaşma ya da kendi ulus devletini kurma şansına sahip olmadığını, tarih içinde öne çıkan ve güçlenen etnik yapıların, uluslaşma süreci içinde modern anlamda bir ulusal yapının çekirdeği etnik yapının özelliklerinin ulusal nitelikler olarak öne çıkardığını görmek mümkündür. Uluslar, aynı ulus devlet çatısı altında yaşayan bütün etnik yapıların karışmasından meydana gelen bir ortak üst siyasal yapıdır.

Ulusçuluk akımları idealist bir çizgide olabildiği gibi akılcı nitelikler de taşıyabilmektedir. Etnik ulusçuluk akımı, ülkelerde bazen diğer etnik gurupların itirazları ile karşılaşmaktadır. Özellikle egemen etnik unsurun uluslaşmanın çekirdeğini oluşturmasına karşılık, diğer etnik guruplar da kendi uluslarını ya da ulus devletlerini yaratmak üzere harekete geçebilmektedirler. Bu gibi çekişmeler birçok ulus devletin toplumunda sarsıcı ve parçalayıcı etki yapmaktadır. Bu gibi etnik gurupların çekişmesinde duygusal ya da idealist bir ulusçuluk yarara sağlamamakta, ama akılcı bir ulusçuluğa gereksinme duyulmaktadır. Bu noktada tarihsel süreç içinde ortaya çıkan ulus devletin her türlü yıkıcı ve parçalayıcı etkiye karşılık öncelikli olarak korunması, akılcı ulusçuluğun doğal bir gereğidir.

Akılcı ulusçuluk, ulus devletlerarasında çekişme ve çatışmaların sona erdirilmesinde de fazlasıyla önem taşımaktadır. Burada dünyadaki ve ülkedeki gerçek kurum ve koşulların dikkate alınmasında öncelikli yarar bulunmaktadır. Akılcı ulusçuluk hem dünya koşullarını hem de ülke koşullarını dikkate alarak, ulusal çıkarların korunması ve savunulmasını gerektirmektedir. Bir ulus devlet gerçeği varken, ulusun bütününe yönelik kapsayıcı ve koruyucu yaklaşımların geliştirilmesi gerekir. İnsanlığın ortak yararı için uluslar arası alanda yapılması gerekenler, bir ulus devlet tavrı içinde gerçekleştirilmeye çalışılır. Ülke içi gelişmelerde dış dünyadaki yenilikler dikkate alınarak, ulusal birlik ve bütünlük çerçevesinde bu gelişmeler yönlendirilmeye çalışılır. Akılcı ulusçuluk, dış tehditlere

karşı olduğu gibi, iç tehditleri de dikkate alarak ulusal birlik ve çıkarları korur. Bu aşamada, alt kimlik sahibi etnik gurupların gerçekçi olmayan bölücü taleplerini akılcı bir ulusçu tavrıyla çözüme kavuşturmak gerekir. Etnik gurupların kendilerini merkez alan bölücü ve dağıtıcı etnik ulusçuluğuna karşı ulusun bütünü ve ulus devleti esas alan akılcı bir ulusçu yaklaşım, sorunların çözüme kavuşturulmasında son derece yararlı sonuçlar sağlayabilecektir. Batı ülkelerindeki rasyonel yaklaşımlar ve Aydınlanma Devrimi'nin etkisiyle, ulusçuluk akımlarının daha akılcı davrandıkları, buna karşılık üçüncü dünya ve doğu ülkelerinde duygusal yaklaşımlarla, etnik ya da alt kimlikçi ulusalcılığın etkin olduğu görülmektedir. Bu çerçevede, doğu ve batı ülkelerinde görülen ulusçuluk akımları birbirlerinden çok farklı bir nitelik taşımaktadırlar. Batı tipi ulusçuluk akılcı bir yaklaşım içinde bilimi ve kültürü esas alırken; doğu tipi ulusçuluğun, daha geleneksel değerlere ve ideallere dayanarak hareket ettiği görülmektedir(Çeçen 2009: 25-27).

Ulus, modern devletle ilgili siyasal, toplumsal bir birim olarak tanımlanabilir. Bu anlayış, en önemli desteğini günümüz devletlerinin ulus devletler olarak kabul edilmesinden, devletlerarası ilişkilerin uluslar arası ilişkiler olarak kavramsallaştırılmasından almaktadır. Bununla birlikte, halkların ve ya ulusların self determinizminden söz edildiğinde ulusun anlamı kültürel ve etnik birimlere kadar genişlemekte; ulus kavramı modern dönemdeki siyasal özerklik ve ayrılık taleplerinin kurumsal temeli olarak kullanılmakta; ulus olma adına yapılan ayrılık taleplerinin uluslar arası alanda kabul edilme olasılığı genellikle talepte bulunan güçler ve uluslar arası aktörlerin çıkarları ile orantılı olmaktadır. Bu güç ve çıkar ilişkisi dünyanın çeşitli bölgelerinde kronik istikrarsızlıklara yol açmaktadır. Ulus kavramının etnik ve kültürel toplulukları kapsayacak şekilde genişletilmesi durumunda, mevcut devletlerin çok az bir kısmı ulus devlet ifadesine uygun düşer. Daha da vahim olanı, mevcut devletlerin büyük bir kısmı kendi topraklarının önemli bir bölümünde işgalci ve sömürgeci olarak görülür ve ayrılıkçı etnik ulusçuluk meşrulaştırılmış olur.

Hem mevcut devletlerin, ulusların temsilcileri olarak algılandığı ve meşrulaştırıldığı hem de etnik gurupları da çağrıştıracak bir biçimde halkların ve ya ulusların self determinizminden söz edildiğinde en önemli platform BM'dir. Yarım asırlık tarihi içinde BM 'ulus' ve 'halk' kavramlarına açık bir tanım getirmeyerek bu çelişkinin devam etmesine katkıda bulunmuştur(Kymlicka, 1998: 62)(aktaran Özyurt 2005: 100).

Ulusun farklı tanımlarının bulunması, politikacıların ve devlet adamlarının bu farklı tanımlar arasında, yerine ve zamanına göre oportünistçe tercihler yapabilme ihtimalini doğurmaktadır. Örneğin, kendi ülkeleri söz konusu olduğunda ulusun 'vatandaşlar topluluğu' olduğunu kabul eden ve ülke içi farklı kültürleri, etnik toplulukları görmezden gelmekte ısrarlı olan bir takım devletler başka topraklarda ulusların bağımsızlığı adına etnik, dini ve kültürel toplulukların ayrılıkçılığını destekler görünmektedirler.

Schlesinger(1994:301) ve Kymlicka(1998,36-60) ulus kavramını 'farklı bir dili ve kültürü olan, ayrı bir toprak parçasında yaşayan tarihsel topluluk' anlamında kullanmaktadırlar. Bu tanımdan hareketler, Schlesinger Britanya ve İspanya'yı; Kymlicka ise ABD, Kanada, İsviçre ve Belçika örneklerinden hareketle dünyadaki devletlerin önemli bir bölümünü çok uluslu devletler olarak görür.

Tarihsel kültürel toplulukların ulus olarak tanımlanması, siyasal meşruiyetin kaynağının ulus olmaklık olduğu bir çağda, ciddi parçalanmalara yol açacağına bilim adamları tarafından tahmin edilmesinin bir zorunluluk olduğunu düşünüyoruz. Tarihsel kültürel toplulukların devletler tarafından tanınmasının ve jakoben homojenleştirme politikalarından vazgeçilmesinin gerekliliği savunulabilir. Fakat bunu, her kültürel birimin bağımsızlık taleplerine yol aralayacak tanımlamalar geliştirerek yapmanın küresel iktidarsızlığa davetiye çıkarmak olduğunun da bilinmesi gerekmektedir.

Schlesinger ve özellikle Kymlicka çokulusluluk kavramını öne çıkarırken ayrılıkçılığın teşvik edilmesini değil, farklı kültürlerin tanınması üzerine kurulu ulus

ötesi bir bütünleşmeyi öne çıkarmalarına karşın, söylemleri ulus devlet düşüncesinin ve ulusal kimliklerin hala önemli olduğu alanlarda istikrarsızlığa hizmet edebilir. Ulusu ‘farklı bir dili ve kültürü olan, ayrı bir toprak parçasında yaşayan tarihsel topluluk’ olarak tanımladığımızda, devletlerin bölünmesine bir sınır getirmenin mümkün olmadığı görülür. Çünkü dünyada bu ulus tanımlamasına uygun düşecek binlerce ‘tarihsel topluluk’ bulunmaktadır. Sözgelisi Afrika’nın hemen her kabilesi birer ulus olarak görülebilecektir. Bu yöneliş, ulusların büyüklük ölçek ve nitelik bakımından tarihsel topluluklardan farklı modern bir oldu olduğunun unutulduğunu gösterir(Özyurt 2005:101-102).

Küreselleşme ve ya postmodernite ile birlikte en sıkıntılı sosyal kurumlardan biri haline geldiği ifade edilen ulus devlet, en az üç yüz elli yıllık süre içerisinde varlığı ve üstünlüğü tartışmasız olan organizasyonlardandır.

Hakkındaki tartışmalar çok yoğun olsa da, bu yeni atmosferde de, ciddi anlamda, varlığını sürdüren ve uzun süre sürdürmesi olası olabilecek bir gerçekliktir. Ulus devletler, sekteye uğratılma çabalarına rağmen, önemli fonksiyonlarını yerine getirmektedirler. Dipdiri ayakta olduğunu gösteren en önemli işaret ise, spor müsabakalarında herkesin kendi bayrağına koşmaya devam etmesidir. Özellikle her devlet için biçilen rollerin farklılığına bakıldığında, mesele biraz daha anlaşılmaz olmaktadır. Sağ ve Aslan bunu çok net bir biçimde şu ifadelerle izah etmişlerdir: “ulus devlet sonrası tartışılırken bazı ulus devletler ulus üstü siyasal örgütlenmelere doğru yönelsin, bazı ulus devletler ise ulus altı, ulus öncesi, ulus devlet öncesi örgütlenmelere yönelsin düşüncesini anlamak kolay olmasa gerektir.”(Sağ, Vahap Aslan, Mehmet: 182)(aktaran Talas 2008: 97-98).

Günümüz de dahil, insanlığın meydana getirdiği en önemli siyasal örgütlenme olan devletlerin en güçlü konuma ulaştıkları seviyeleri ulus devletlerdir. Bu güçlü organizasyonel yapıyı ortadan kaldırmadan ulus ötesi bir örgütlenmenin rahat hareket edebilmesi mümkün değildir. Bu sebeple uluslar arası sistemin ve ulus

ötesi organizasyonların ve nihayet çok uluslu şirketlerin beklentileri ile örtüşmeyen yapıların çözündürülmesi gerekmektedir.

Her ulus devlet için farklı beklentiler ve çözümlerin olduğunu okumak, görmek, gözlemlemek mümkündür. Bu durumlar, daha iyi incelendiği takdirde, devletin etkisizleştirilmesi, küçülmesi, kaldırılması, yıkılması değil de, yaşatılması ve ilerletilmesinin bir ihtiyaç niteliğinde olduğunu daha doğru bir şekilde görebilmek mümkündür. Unutulmamalıdır ki, ihtiyaçlar belirlenmez, belirlidir. Bu belirli olan ihtiyaçların karşılanması, toplumun yaşaması için bir zorunluluk niteliğindedir(Talas 2008: 97-98).

Ulus devletin özellikle son çeyrek yüzyılda karşı karşıya kaldığı en ciddi tehdit küreselleşmedir. Ulus devletin oluşumunda birincil olarak katkı sağlamış olan ekonomik gelişme, bugün oluşumuna kaynaklık ettiği ulus devleti tasfiye eden en ciddi aktördür.

Küreselliğin nasıl bir değişim ve dönüşüme neden olduğunu ve ne tür bir vasatın doğuşuna zemin hazırladığını görebilmek için yapılması gereken ilk iş modern dönemin temel aktörlerinin konumuna ve onların küreselleşme sürecinden ne ölçüde ve hangi istikamette etkilendiklerine bakmaktır. Bilindiği üzere sanayi devrimi sonrası dönemde gerek ulusal gerekse de uluslar arası düzeyde temel aktör ulus devlettir(Keohane, Nye,2000: 77). Ulus devlet teritoryal bir devlettir; yani onun egemenliği belirli bir mekanı zaptü rapt altına almasının bir fonksiyonudur. Vatan diye tanımlanan ve sınırları çok net bir şekilde çizilen bu coğrafya üzerindeki sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik aktivitelerin tamamı bu devlet tarafından düzenlenmektedir/regüle edilmektedir. Sınır ötesi çoğunlukla farklı bir kültür, tarih, dil ve kısaca farklı bir ulusa işaret etmektedir. Bu nedenle ulus devlet sisteminde sınırlara özel bir vurgu yapılmaktadır. Sınır ötesi farklı bir ulus ve kültüre işaret etmektedir. O kadar ki ulus devletin sınırları ile toplumların sınırları kesişmektedir. Toplumlar, kültürler, ekonomiler hep bu sınırlar içindeki mekana yani yurt kavramına bağlı olarak yapılmaktadır(Beck, 2000:23). Ulus devlet ise söz konusu

sınırlar içindeki bütün ilişkileri yasama faaliyetleriyle düzenleyen/regüle eden, refah politikalarıyla vatandaşlarını koruyan bir politik varlıktır.

Küresellik sınırların fenomen olarak kalkmasını ifade ettiğine göre, yer küre üzerindeki coğrafyalar bütünleşmektedir(Sassen,2000: 71). Söz konusu süreçte coğrafyaların rölatifleşmesi ve ardından yer kürenin bütünlüğü çerçevesinde birbirlerine raptedilmeleri aslında coğrafyaya bağlı yapılan bütün tanımlamaları da rölatifleştirmektedir. Artık, örneğin Türk yurdu dünyadan yalıtılmış müstakil bir entite değil; bütünü, yani küreyi tamamlayan bir parçadır. Küreselleşmenin coğrafya üzerindeki bu etkisi doğal olarak coğrafyaya bağlı olarak tanımlanan sosyal, siyasal, kültürel örüntülerin ve ekonominin de küresele entegre olması, onun içinde bir yer kazanması, diğer örüntülerle orantılanması ve karşılaştırılması anlamına gelmektedir.

Şu halde, coğrafya üzerindeki hükümlerlik hak ve yetkisinin sınırlandırılmasını kaçınılmaz bir biçimde deregülasyon/çözülme süreci izlemekte; bununla eşanlı olarak ulus ötesi vasatlar –örneğin network toplumu- oluşmaya başlamaktadır. Bütün sorun da bu ulus ötesi vasatların bir eritme potası mı yoksa bir gül demeti işlevi mi göreceği üzerine odaklanmaktadır. Eğer eritme potu görevi göreceyse yerel olan ne varsa kaybolacak ve dünyada yoz ve monolitik tek bir kültür egemen olacak, gül demeti metaforunda sembolize edildiği gibi olması halinde ise kültürler varlıklarını diğer kültürlerle diyalog içinde devam ettirecekler, onlar kendi özelliklerini korurken diğer kültürlerle bir araya gelip çoklu bir kültürel yapının ve zenginliğin oluşmasına neden olacaklardır.

Yukarıda söylenenler çerçevesinde bir değerlendirme yapıldığında küreselleşme ile ulus devlet arasında bir dualitenin var olup olmadığı gündeme gelmektedir. Ancak ulus devletin ortaya çıkış biçimi ve üstlendiği misyon dikkate alındığında küreselleşme sürecinde kürede ortaya çıkan oluşumlar arasında bir paralelliğin bulunduğu düşünülebilir. Daha doğru bir ifadeyle aslında ulus devlet küreselleştiricidir. Ulus devletlerin kendi coğrafyaları bütün alanları rasyonelleştiricidir. Ulus devleti ortaya çıkaran modernlik bir anlamda ona

modernleştirme misyonu da vermiştir. Denilebilir ki bütün ulus devletler ulusal bazda sosyal, siyasal ve ekonomik ilişkileri modernleştiren aygıtlardır. Sosyal tabanı modernleştirirken komünal ve feodal örgütlenme biçimlerini çözmüş, bireyi ataerkil ilişkiler açısından ve kendine bağımlılaştırıcı ‘içine doğulan’ yapılardan kurtararak onu özgürleştirmiştir. Böylelikle bireyselliğini kazananlar bu bireyselliklerine dayanarak bir kimlik kazanmışlardır. Bu kimlik ulusal sınırlar içinde yaşayan bütün insanlar için üst kimlik görevi üstlenmiş ve bütünleştirici bir tutkal olmuştur. Ulus diye bildiğimiz varlık bu şekilde ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla ulusal kimliğin teşekkülü aslında yerel kabilelerin, aşiretlerin, feodal yapıların rölatifleşmeleri, çözümleri ve mobilize edilerek üst kimlik etrafında birleştirilmeleri aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu üst kimliğe ise vatandaşlık bağıyla bireyler bağlanmışlardır. Renk, cinsiyet, zenginlik, din, mezhep ayrımına bakılmaksızın herkes eşitleştirilmiş ve vatandaşlar medeni haklara kavuşturulmuştur. Bireysel haklar, kadın hakları, çocuk hakları, işçi hakları, eğitim hakkı vb. haklarla vatandaşlar yeni bir kimlik kazanmışlardır. Böylelikle vatandaşlar bir taraftan özerkleşirken(negatif özgürlük) diğer taraftan da homojenleşmişlerdir; her bir vatandaşa eşit hak ve sorumluluklar yüklemiş ve onları anayasal güvence altına almıştır.

Esasen bu süreci küreselleşmenin kompartmantalize edilmiş bir biçimi olarak yorumlamak mümkündür. Bu safhada sınırlar aracılığıyla uluslar birbirlerinden ayrılırsalar bile bu sınırlar içinde kalan ulusların hepsi benzer süreçlerden geçmekte ve benzer deneyimleri yaşamaktadırlar. Varmak istedikleri hedef açısından bir birleriyle simetrikler ve izomorfik politikalara sahiptirler. Genellemenin gerekirse ulus devletler siyasal rejim açısından cumhuriyet ve demokrasiyi, kültür açısından sekülerizmi, ekonomik sistem bakımından endüstrileşmeyi, yönetim aygıtı bakımından ise rasyonel bürokrasi modelini benimsemişlerdir. Bu bakımdan aslında ulus devletin tematiğiyle küreselliğinki bir birlerinin simetriği şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca söz konusu tematiğin modernliğe ait olduğunu vurgulamak gerekir. Ulus devletin gerçekleştirmeye çalıştığı hedefler esasen modernliğin hedefleridir.

Ulus devletten farklı olarak küresellik tesviyeyi uluslar temelinde yapmaktadır. Yani küresellik ulusları tesviye ederek yeni global ölçekte yeni bir bütünleşmenin kapılarını aralıyor ve modernliği yeniden dünyanın gündemine taşıyor. Ne var ki bu yeni toplumsallığı regüle edecek bir ulusal bir hükümet bulunmamaktadır. Başka bir anlatımla küreselliğin ortaya çıkardığı yeni vasatta devlet eski gücünden çok şey kaybetmiş ve onun regüle edici gücü de sınırlanmıştır. Bu kaotik ortamdan çıkış yolu yani ikinci modernleşmenin başarı şansı sosyolojinin kurucusu olarak kabul edilen Durkheim'in kavramsallaştırdığı 'organik sadakat' nasyonuna benzer bir sadakat türünün yeniden insanlığın gündemine taşınmasına bağlıdır(Nişancı 2003: 34-36).

2.4. Kimlik

2.4.1. Kimlik, Alt Kimlik

Kimlik kavramı toplumun sosyal sisteminin en temel ve en önemli kökenini oluşturmaktadır. Kimlik, bireylerin gerek kültürel gerekse yaşadıkları çevrelerdeki sosyal konum ve statülerinin karşılığı olan çok boyutlu, inanç, tutum, değer yargıları gibi yaşam biçimini sembolize eden bir kapsama sahiptir. Kimlik, yüzeysel olarak kısaca kişilerin ve çeşitli büyüklük ve nitelikteki toplumsal grupların "kimsiniz, kimlersiniz?" sorusuna verdikleri cevaplardır (Güvenç, 1993:3). Bu soruyla karşı karşıya kalanların kendilerine sordukları "ben kimim?" sorusunun kaynağı hayatı sorunsallaştırma biçimi olarak yaşamın içine aks etmektedir. Bireyin kim olduğuna dair sorulan sorulara verilen cevaplar, her şeyden önce sosyal bir bağlam içinde oluşur. Kimliğimizi sarmalayan bu özellikler, toplumda yaşayan diğer bireylerle girdiğimiz sosyal ilişkiler ve etkileşimler içinde oluşan niteliklerdir. Bu da temelinde kültür içinde biçimlenir.

Kimlik oluşumu çocukluğun ilk yıllarında başlar ve aşamalı bir şekilde bir ömür boyu devam eder. Öncelikle aile içi etkileşimlerle şekillenen kimlik, kendine güven, özsaygı değerlilik duygularıyla olumlu ya da olumsuz bir biçimde gelişmeye başlar. Ben kimim?" sorusunun dayanağı olan "ben"nin tanınması ve tanımlanması,

kimliğin sosyal psikolojik temeline işaret eder. Buna, kişinin varlığıyla ilgili tüm anlamları (değerleri) içine alan öznel bir duygu olarak “kişisel kimlik” diyebiliriz (Güleç, 1992:14). Psikolojide kimlik kavramı ise, “benlik” olarak tanımlanmaktadır. Benlik kavramı bireyin “kim olduğunu” tarif eder ve bireyin diğerleriyle ilişkisi içinde şekil alırken, ötekilerin davranışlarımıza verdiği geri bildirimler ve onlarla olan ilişkilerimiz doğrultusunda biçimlenmektedir (Bilgin 2001:156).

Sosyal psikoloji literatürü bizi benlik ve kimlik kavramlarıyla ilgili tartışmalara götürmektedir. Sosyal psikologlar, bireysel, sosyal ve kolektif kimlik gibi, kimliğin farklı düzeyleri ile ilgilenirler. Bu bağlamda, “benlik bir öz-bilinç (kendi bilinçli varlığının bilincinde olma) halidir. Siz yalnızca bir şeylerin bilincinde olmazsınız, aynı zamanda bir şeylerin bilincinde olan bir varlık olarak kendinizin de bilincinde olursunuz. İşte bu öz-bilinç, insanın kimliğinin temeli ve yaratıcısıdır. Çünkü öz-bilinçli varlıkların tanınma gereksinimi vardır; bu hem onlara özgü bir gereksinimdir hem de onları diğer varlıklardan farklı kılan bir özelliktir (Türkbağ 2003:210).

Bilgin, kimliği bir kişi veya grubun kendisini tanımlaması ve kendini diğer kişi ve gruplar arasında konumlaması olarak tanımlar. Ona göre kimlik kavramı, psikolojik düzeyde, bir kişinin kendini o kişi olarak tanımlaması olarak nitelendirilebilir. Burada kimlik, kendimiz hakkında sahip olduğumuz çeşitli temsilleri (görüşler, tanımlar, imajlar, bilgiler vs.) kapsamaktadır. Dolayısıyla kimlik insanın kendini kavrayışının bir ifadesidir. Kendinin bilincine varmak, belirli bir anda aniden ortaya çıkan veya miras alınan değişmez bir kavrayış değil, insanın gelişim süreci boyunca diğerleriyle etkileşim içinde öğrenilen, geliştirilen bir kavrayıştır (Bilgin, 2007: 78). Hall’e göre kimlik, küresel ve yerel, materyal, tarihi ve kültürel söylemler ve koşullar ile deneyimler bağlamında sürekli olarak kurulan, sahip çıkılan, üstlenilen, bir yandan güven ve özdeşleşme hissini temin etmeye yönelik olarak sabitleme/konumlama istemi ile öte yandan farklı öğeler arasında süregelen müzakere sonucu ortaya çıkan gerilimin biçimlendirdiği aidiyet tasarımı olarak tanımlanabilir (akt: Binark 2001: 75).

Kimlikler ve onları kuşatan makro yapılanmalar (kurumsal pratikler ve zihniyetler) toplumsal cinsiyet kalıplarının oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Sadece geleneksel/modern, köylü/ kentli ikilikleri ile anlaşılamayacak derecede kompleks bir sürecin ürünü olan kimlikler, ilişkisel olarak diğerlerinin tanımlanması yoluyla kurgulanır (Erol, 2001:132). Toplum yapısı içinde bireylerin sosyal davranışlarını belirleyen unsurlar (değerler, normlar, statüler, roller) sosyal kimlik belirleyicileri olarak sosyal kategorizasyona ait özelliklerle ilişki halindedir. Değerlerin kaynağının kültürde yer alması, mesleklerin aynı zamanda bir rol ve statüye denk gelmesi gibi. Bireyler, kadın ve erkek ya da farklı mesleklerden olmalarına göre ya da farklı kültürlerin mensubu olarak birbirlerini tanımlar ve sosyal yaşam içerisinde konumlandırır.

Tarihte toplumsal yapılanma şekillerine göre kimlik oluşumlarının da etkilendiği bilinmektedir. Toplumlar karmaşıktıkça ve çeşitlendikçe üzerimize giydiğimiz bir elbise gibi tanımlayabileceğimiz kimliklerimizin de değişken bir yapıya sahip olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla bu değişken yapı örneğin geleneksel toplumlarda bireyin dışında ve yaşadığı topluluğun aidiyetleriyle biçimlenirken, modern toplumlarda bireyselliğin ve bireysel aklın ön planda olduğu belirlenmektedir. Postmodern zamanda ise kimliğin, aşırı parçalanmış, çoklu özellikler gösterdiği; geçişken ve çok çeşitli karakteristiğe büründüğü saptanmıştır. Günümüzde sosyal bilimler alanında, kimliğin kültürel, tarihsel ve sosyal bir inşa olduğu fikri üzerinde ortak bir uzlaşma varılmıştır. Bu yüzden kimliğin toplumsal alanda nasıl inşa edildiğini ve bu inşa sürecini anlama çabası önem taşımaktadır.

Kimliğin muğlak ve kaygan bir terim olduğunu söyleyen Buckingham, özellikle son yıllarda bu kavramın çok farklı amaçlar ve içeriklerde kullanıldığını belirtmektedir. Buckingham, kimlikle ilgili temel paradoksun bu kavramın doğasından kaynaklandığını ileri sürmektedir (Buckingham 2008:1).

Kimlik, çok boyutlu ve çeşitli bir kavramdır. İnsanlar birden fazla kimliğe sahip olabilirler. Hepimiz, içimizde bağlılık için savaşıyor, potansiyel olarak çelişik bir

dizi kimlikle yaşarız. Erkek-kadın, normal ya da eşcinsel, milliyetçi-çevreci, Britanyalı ya da Avrupalı... Bu liste dilediğimiz kadar uzatılabilir, dolayısıyla muhtemel aidiyetlerimiz de bu şekildedir... Dolayısıyla kimlik, bazı insanlarla nelerinizin ortak olduğuna ve size başkalarından neyin farklılaştırdığına ilişkin ait olma sorunudur (Weeks, 1998: 85). Kimlik içinde çeşitli soruları barındıran bir sorunsaldır. Bu durumda soruların odak noktasında, “bireyin kendisini ne olarak tanımladığı ve konumlandığı ya da “kendisini diğerlerinden ayırt eden özelliklerin neler olduğu” bulunur. Bu soruların özünde yatan şey ait olma ihtiyacıdır. Aitlik, kişinin özsaygısını yükseltebilmek adına önemli bir ihtiyaçtır. Bir grup aidiyeti temelinde oluşan kolektif kimlikler, beraberinde bağlanmayı ve bütünleşmeyi getirir. Sosyal ilişkilerin devamlılığın sağlanmasında kimlik, bu anlamda insanları bir arada tutan bir sosyal bağ ve çimento özelliği gösteren bir nitelik taşır(aktaran Karaduman 2010: 2886-2888).

Her insan kaçınılmaz bazı kültürel kimliklerle doğar. Bunların çoğu alt kimlik özelliği taşır, bir tanesi ise genellikle üst kimlik olarak işlev yapar.

Ama zaman içinde bilinci gelişen birey, bu kimlikler arasında bir tercih yapabilir ve kendi üst kimliğini de yeniden belirleyebilir.

Bir insanın, kendi iradesi dışında, doğumla birlikte edindiği kimlikler beş tanedir:

Aile kimliği: Özellikle din-tarım toplumlarında, aşiret yapısının egemen olduğu feodal düzende, aile bağları çok önemlidir; kimi insanlar doğuştan aşiret reisinin ailesine mensup olduklarından, hayata ağa, ya da şehzade olarak başlar.

Coğrafya kimliği: Her kişi doğduğu coğrafyaya bağlı olarak dünyanın belli bir bölgesine aittir ve kimi zaman o kişinin ırkını da bu bağ belirler.

Din ya da mezhep kimliği: Her insan otomatik olarak içine doğduğu ailenin sahip olduğu din ya da mezhebe mensup olarak kabul edilir; zamanla bu anlayış terk

edilmekle birlikte, Türkiye’de hala vatandaşların nüfus kağıtlarına, içine doğdukları ailenin inancı yazılmaktadır.

Irk ya da milliyet kimliği: Birey bilinçlendikten sonra, doğuştan zorunlu olarak gelen bu mensubiyeti açıkça reddetmedikçe o kimlikle anılır.

Vatandaşlık Kimliği: Aslında günümüzde, vatandaşlık kimliği, yani siyasal kimlik, bir devletin ve o devleti oluşturan toplumun ortak kimliği olarak kabul edildiğinden, yukarıdaki dört kimlik ögesine göre, en çok üst kimlik olarak kullanılan husustur.

Bu beş ögeden ilk dördü, zaman içinde, tarihte çoğu zaman toplumları bir arada tutan üst kimlik işlevi de görmüşlerdir. Özellikle din tarım imparatorlukları döneminde din ve mezhep böyle bir işlevi yerine getirmiştir.

Zaman içinde endüstrileşme sürecinin etkisiyle, laiklik ve demokrasi geliştikçe, her insanın din, mezhep, dil, ırk farkı gözetmeksizin eşit haklarla doğduğu inancı yerleştikçe, demokratik ülkelerde, vatandaşlık bağı bir üst kimlik niteliği kazanmıştır(Kongar 2013: 1-2)

Kimliğin kişiler arası düzeyi, sosyal kimlik olarak tanımlanır. “Sosyo-demografik karakterlere (erkeklik, Afro-Amerikan gibi), grup/kurumsal üyeliklere (futbol takımı tutmak, kilise mensubiyeti gibi), sosyal rollere (babalık, avukatlık gibi), kişiliğin sosyal tiplerine (entelektüellik, liderlik gibi), olaylara bakış açısını gösteren kişilik ve karakter özelliklerine (iyimser, dikkatli olmak gibi) atıfta bulunan sosyal kimlikler, “ben kimim?” ya da “biz kimiz” sorularının cevabını verir” (Thoits-Virshup, 1997:107). Kişinin sosyal kimliği, kişiler arası iletişimde kişinin sosyal kategorisini öne çıkararak ve bir sosyal statüye bağlı davranışlar göstererek sunduğu yüzüdür.

İçinde yaşadığımız sosyal ortamların genellikle belli normları vardır. Bu normlar, neyi ne zaman ve nasıl yapacağımızı bize söyler. Sosyal onay, bu sosyal ortamların vazgeçilmez bir gerekliliğidir. Hepimiz bunlara uyan tutum ve davranışlar

sergilediğimiz ölçüde kabul görür, toplumun sosyal onayını almış oluruz. Bu aşamada, kendini diğerleriyle kıyaslama, kimlik inşasını sağlayan en önemli süreçlerden biri olarak karşımıza çıkar.

En temel düzeyde kimlikler, Smith'in (2002:139) de önerdiği gibi; iki boyutta incelenebilir; Bireysel ve kolektif kimlikler. Bireysel kimlikler çok yönlü (aile, toplumsal cinsiyet, sınıf, bölge, din etnik ve millet) ve sıklıkla durumsal olup, farklı zamanlarda koşullara bağlı olarak önem dereceleri değişebilir. Bununla birlikte, kolektif kimlikler, (etnik ve milli bağlar) çoğu zaman "durumsal" değil, "kapsayıcı"dır. Kolektif düzeyde önemli olan, bireylerin seçenek ve hisleri değil, kolektif bağın niteliğidir. Kolektif kimliğin versiyonlarından olan etnik, dinsel ve ulusal kimliklerin esasında, farklılaşma eğilimi yatmaktadır. Diğer gruplardan farklarını ortaya koymaya çalışan kolektif kimlik, sosyal kimliklerin topluluk düzeyindeki ifadesi şeklinde nitelendirilebilir. "Bireysel ve kolektif kimlik ihtiyacı, bir kişi veya grubun kendisinde duyduğu ve doyurmaya çalıştığı bir ihtiyaç olmaktan ziyade, toplumsal yapı ve örgütlenmelerle, çevresel norm ve değerlerle, dünyanın ve çağın havasıyla ilişkili olarak gelişen ve yaşanan bir ihtiyaçtır. Kimliklerin bu bağlamsal özelliği, birey ve grupların kimliklerinde bir değişkenlik olarak yansırken, öte yandan kimliklerde bir çeşitlenmeye yol açmakta ve kimlikler bir çoklu-birlik olarak görünmektedir... Nasıl ki, bireysel kimliklerin oluşumu ancak kişiler arası ilişkiler bağlamında mümkünse, kolektif kimliklerin oluşumu da gruplar arası ilişkiler bağlamında söz konusudur (Bilgin, 2007: 14). (aktaran Karaduman 2010: 2886-2888).

2.4.2. Ulus Devlet; Ulusal Kimlik

Ulus devletin evrimi izah edilirken, ulus devletin dayanağının sadece tek bir etnik yapıya bağlı olduğunu öne süren yaklaşımlar olabilir. Ancak, ulus devletin geçirdiği aşamalara daha özenli bir yaklaşımla bakıldığı takdirde, ulus devletin tek bir etnisiteye bağlı olan bir gerçeklik olmadığı ve içinde farklı etnisiteler barındırabileceği söylenebilir(Talas 2008: 97).

Belirli ülkelerdeki etnik guruplar arasında hangisi daha büyük ve güçlü ise uluslaşma aşamasında bu etnik gurubun yeni ulus olarak ortaya çıktığı ve bu egemen etnik gurup ile beraber aynı ülkede yaşayan diğer etnik gurupların da, yeni oluşan ulusal yapının içinde yer alarak ulusun eşit ve özgür parçaları konumuna geldiği görülmektedir (Çeçen 2009: 25).

Ulus devlet sınırları içine dahil olan her türlü etnik gurubu, aşireti, kabileyi, boyu ortak bir noktada buluşturarak, ortak bazı amaçlar çerçevesinde birleştirmeyi amaçlamış ve bunu da büyük ölçüde başarmıştır.

Ulus diye bildiğimiz varlık bu şekilde ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla ulusal kimliğin teşekkülü aslında yerel kabilelerin aşiretlerin, feodal yapıların röletatifleşmeleri, çözümleri ve mobilize edilerek üst kimlik etrafında birleştirilmeleri aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu üst kimliğe ise vatandaşlık bağıyla bireyler bağlanmışlardır. Renk, cinsiyet, zenginlik, din, mezhep ayırımına bakılmaksızın herkes eşitleştirilmiş ve vatandaşlar medeni haklara kavuşturulmuştur(Nişancı 2003: 35-36).

Olgusal ve ideolojik olarak hem ulusal kimlik hem de ulusçuluk, modern dünyada farklılaşan devlet ve toplumu yeniden kaynaştırmanın araçları olmuşlardır. Ulus devlet tarafından yönlendirilen toplumsal/kültürel bütünleşme politikaları, devlet ulusçuluğunun bu yöndeki uygulamalarının odağını oluşturur.

Ulus, siyasal topluluğun tamamını kapsayacak bir biçimde tanımlandığında, modernleşmenin yol açtığı ayrılıklara ve yabancılaşmalara karşı koyabilecek özelliklere ve bütünlüğe sahip olduğu görüşünü savunmak kolaylaşır(Berger, Berger, Kellner, 1985: 186). Ulus, modernliğin sosyal bağlarını zayıflattığı bireylere yeni bir mekan ve kimlik sunar ulusal kimlik toplumsal bütünleşmenin aracı haline gelir.

Toplum ve devletin her ikisinin de kimlik yapıcı/üretici güçler olmaları, bunların her durumda farklı kimliklerin kaynağı olduğu anlamına gelmez. Ulus

olarak toplum ve ulus olarak devlet aynı kimliğe kaynaklık eder ve ya aynı kimliği talep eder: ulusal kimlik.

Sanayileşmeyle birlikte yerlerinden, topluluklarından koparılan insanlar, yeni bir topluluk duygusuna bağlanmaları için, belli bir eğitim sürecinden geçirilir. Bu eğitimin temelini oluşturan ‘yüksek kültür’ genellikle bir siyasal birimde mevcut olan etnik çoğunluğun kültürü olmuştur. İletişim imkanlarının gelişmesi, üst kültürün bir ulusal kültüre dönüşmesine önemli katkıda bulunmuştur. Ulusçuluk kuramları, etnik dillerin yanı sıra, ikinci bir dil olarak ulusal dilin (ana dilinin) benimsenmesinde ve bir dil içindeki lehçeler ile ağızların gerilemesinde basılı iletişim ve kültür araçları olan gazete ve romanın önemli katkıları olduğu vurgulanır(Anderson, 1995). 20. Yüzyılın önemli iletişim araçları arasında yer alan radyo ve televizyon ise, -özellikle’kamu yararı ilkesi’ne göre yayınlarının devam ettirdiği sürece- önemli bir yaygın eğitim ve kimikleştirme aracı haline gelmişlerdir.

Ulusal kimlik, hem ideolojik hem de psikolojik süreçlerle oluşur. Gellner (1992)’ye göre, ulusal kimlik sanayileşme sürecinde ortaya çıkan ulus devletlerin ideolojik bir ürünüdür. Giddens(2000c) ise, ulusal kimliği tarihsel, kültürel koşulların ortaya çıkardığı psikolojik bir aidiyet olarak sunar. Hobsbawm(1995), ulusal kimliğin yeterli bir biçimde anlaşılabilmesi için, hem devlet hem ulusçular tarafından(yukarıdan) bir ideoloji olarak kurgulanmasının hem de tabanda psikolojik bir sürecin ürünü olarak ortaya çıkışının birlikte ele alınmasının gerekliliği üzerinde durmakla, Gellner ve Giddens’in yaklaşımlarını birleştirir. İdeolojik bir kurgu olarak ulusal kimlik bir siyasal kimliktir; psikolojik bir olgu olarak ulusal kimlik ise bir kültürel kimliktir.

Ulusal kimliğin oluşumu, ‘içerme’ ve ‘dışlama’ süreçlerini kapsar. Diğer kolektif kimlikler gibi ulusal kimlik de ‘biz’ ve ‘ötekiler’ arasında bir sınır oluşturma işlevidir. Ulusun geçmişteki, şimdiki ve gelecekteki üyelerini ortak bir kader etrafında birleştirir(Poole, 1993: 135). İnsan biyolojisinin izin verdiğinin ötesine uzanan bir varoluş vaad eder. Bir kimlik türü olarak modernleşmeyle birlikte ortaya

çıkın köksüzleşme ve yersizleşme olgularını etkisizleştirmeye çalışır. Bu yönüyle ulusal kimlik, bireyler olarak modern insanlara bir yurt ve ölümsüzlük duygusu sağlayan modern bir olgudur.

Ulus olgusu ve düşüncesi, çeşitli insanları ve gurupları başarılı bir biçimde, bir kimlik çerçevesinde bir araya getirebilmişleridir. Bunu, insanlarda belirli bir zamana ve mekana aidiyet duygusu oluşturarak yapar. Modern devlet sisteminin 17.yüzyılda ortaya çıkışı ve devletlerin karşılıklı olarak birbirlerinin sınırlarını ve bu sınırlar içinde egemenliklerini tanınmasının bir sonucu olarak, modern devletlerin toprakları kutsallaşmıştır. Toprak ile ulus arasında kurulan metafizik ilişki ‘anavatan’ kavramıyla ifade edilmektedir. Vatansever olmak; yani vatan uğruna her türlü fedakarlığa hazır bulunmak, ulusa ait olmanın bir özelliği olur(Coşkun, 1997: 156). “ulusal anavatan, üyelerine uzamsal bir yerlem ve kimlik sağlıyorsa, ulusun tarihi de üyelerine zaman i.inde bir yerlem ve kimlik sağlar” (Poole 1993:135).

Siyasal sınırlarla uyumlu bir toplum ve topluluk anlamında ulus, modernleşme sürecinde ortaya çıkan kolektif, siyasal, kültürel bir kimlik kaynağıdır. Uluslar, birbirinden farklı guruplara, geleneklere, hayat tarzlarına bağlı insanları bir araya getirebilme kapasitesine sahip bir kimlik duygusu ve düşüncesine bağlı olarak var olurlar.

Modern devletlerin teritoryal(ülkesel)niteliği, zamanla dışarıya karşı kültürel akışın sınırlandırılması ve denetlenmesini; içeride ise, toplumsal bütünleşmenin sağlanmasını kolaylaştırır. Dışarıya karşı farklılaştırıcı, içeride bütünleştirici bir ulusal kimlik varsayımı, devletin bu yöndeki uygulamalarına meşruluk sağlar. Devletin sınırlarıyla örtüşen bu topluluğa gönderme yapan “ulusal kimlik düşüncesi, 19. Yüzyıl boyunca siyasal cemaatlerin kavramsal temeli olarak” yayılmaya başlamış ve yüzyılın sonlarına doğru bireylerin ve toplumun yönetilmesinde bu düşünceden etkin bir biçimde yararlanılmıştır(Wagner 1996: 136).

Devletler ulusal kimlikleri oluştururken yaygın olarak iki ulus modelinden birini kullanmışlardır. Bunlardan biri, ulusal kimliğin yurttaşlığa dayandığı Fransız

ulus modelidir. Bu modelde, bir ülkenin tüm vatandaşları ulusun bir parçası olarak kabul edilir. Ülkede bulunan bütün toplulukların ve etnik unsurların farklılıklarını terk ederek, ulusal kültürle bütünleşmesi beklenir. Ulusal kimliğin gerçekleşmesinde gerekli toplumsallaşmayı sağlamak için, devlet eğitime ve ortak dilin kullanılmasına büyük önem verir.

Diğer ulus modeli ise, kana ve ya ırka dayalı olan Alman ulus modelidir. Belli bir etnisiteden, soydan gelen insanlar ulusun parçası kabul edilir. Ulus içindeki yabancılar ve azınlıklar istenmeyen insanlar ilan edilir; her türlü kötülüğün kaynağı olarak görülür. Ulusal bütünlüğün sağlanması için soykırım, etnik temizlik, sürgün, mübadele yöntemlerine başvurulur(aktaran Özyurt 2005: 116-126).

Bireysel ya da kolektif kimlik arayışı, değişen bir dünyada güvenli bir liman arayışı olarak özetlenebilir. Üzerimize doğru patlayan bu üst üste yığılmış mekansal imgeler kolajı içinde, yer kimliği önemli bir konu haline gelir, çünkü herkes kendini başkalarından ayıran bir mekanı işgal eder (bir beden, bir oda, bir ev, insanı biçimlendiren bir topluluk, bir ülke); kendimizi başkalarından nasıl ayırdığımız ise kimliğimizi belirler. Üstelik, eğer bu değişen kolaj dünyada kimse “yerini bilmiyor” ise, “güvenli bir toplumsal düzen nasıl oluşturulabilir, nasıl sürdürülebilir?” sorusu akla gelir (Harvey 1997:337).

Sosyal gerçekliği algılamada ve anlamlandırmada birer filtre görevi gördüğünü kolaylıkla söyleyebildiğimiz kimlik olgusu, toplumsal bir inşa sürecine işaret eder. Kimliğin yapılanması bir uzun bir süreç olduğu kadar, değişken de bir süreçtir. Sonuçta tarihsel, psiko-sosyal süreçlere bağlı olarak inşa edilen kimlikler bu nedenle ‘özel gerçeklikten uzaktır ve esnek ve geçişken bir karakteristiğe sahiptir’ diyebiliriz.

“Ben’in kuvvetle içerimlediği ‘öteki’ algısı, etnik, dinsel farklılıklar, ekonomik-sınıfsal ayrımlar, aile geleneği, cinsiyet vb. konumlandırmalar kimliklerin şekillendirilmesinde belirleyici rollere sahiptirler.” (milliyet, sınıf, cinsiyet, dini inançlar, meslekler). Milliyet, sınıf, cinsiyet, meslek vs. birer sosyal

kategorizasyondurlar. Kendilerini aynı sosyal grubun içine dahil edenler, ya da bunu paylaşan ve hissedenler, aynı sosyal kategori ile belirlenmiş sosyal grubun üyesidirler. Bütünleşme ve farklılık, insanın varoluşsal bir eğilimidir ve dolayısıyla kimlik bu iki unsuru beraber içinde barındırır.

Kimliğin temel bileşenlerinden biri olan aidiyet duygusu, biz'in tanımlanmasında ortak noktaları belirlerken, diğer yandan biz'im dışımızdakileri yani ötekiler'i de belirler. Kimlik inşasında önemli bir yeri olan biz ve onlar ayrımı, bizden olan, aynı ya da benzer olan olumlu özellikler, farklı olana da, olumsuzluklar atfedilmesiyle yapılır. Bu tanımlamayla biz ve onlar -yani ötekiler- toplumsal yaşantımızda konumlandırılmış olurlar. Hall'e göre (1998: 71); "Kişinin içine ait olan öteki'dir. Kişinin durduğu yerden bilebileceği yalnızca ötekidir. Ben, öteki'nin bakışında yazılıdır. Ve bu, içerisi ve dışarıları arasındaki, ait olanlarla olmayanlar arasındaki, tarihleri yazılı olanlarla bağımlı ve konuşulamayan bir tarihe sahip olanlar arasındaki sınırları alaşağı eden bir anlayıştır. Söylemin bu ikiliği, öteki'nin ben'e bir gereksinimi, kimliğin ötekinin bakışındaki bu yazılımı, kendi dillendirişini büyük ölçüde verili bir metnini menzili içinde bulur".

Kendimizin kendimiz olabilmesi için ötekinin gerekliliği, ötekinin kendiliğinden varoluş koşulu olduğu anlamına gelmektedir "Nasıl öz-bilinç sahibi varlık olarak insan benliğini en iyi biçimde diğer benliklerden farkıyla ortaya koyuyorsa, kültür blokları da kendi dışındaki diğer kültür bloklarından farklarıyla, ayrıldıkları noktalarla kendilerini ortaya koyarlar. Ancak burada özen gösterilmesi gereken nokta, reddedilecek 'öteki'nin daima kimlikle birlikte bulunduğu ve 'öteki'ne ne ölçüde varsa ve belirginse kimliğin de o ölçüde belirginleştiğidir. Özetle, 'ben' ancak 'öteki' ile var olabilirim. Çünkü ben, o olmayanım. Bu durum hem bireysel hem de grupsal kimliklerde geçerlidir. Örneğin 'ben erkeğim' ifadesi 'kadın olmayan' olarak beni belirliyor ya da 'İngiliz'im ifadesi, Türk, Fransız vb. diğer tüm ulusal kimlikleri reddederek beni belirliyor (Türkbağ 2003: 21).

Ötekilik, her şeyden önce, asgari bir benzerlik gerektirir; çünkü bu benzerlik, farklılaşırken kendini tanımak, onda kendini bulmak için zorunludur. Bu farklılık ya da ötekilik, bizim ‘negatif garantimiz’ işlevindedir ve bizim kendimizi muhafaza edebilmemiz için, onun kendi yerinde durması gerekir. Kimlik, pozitif yanın ‘olaydan sonra ve alttan/geriden’ ortaya çıktığı birtakım ayırt edici karşıtlıklar sayesinde kendini ayakta tutar. Yani öteki bizim koruyucu duvarlarımızdır; eğer o, farklılıkları birbirine karıştırarak yok olursa, tüm koordinatlarımız parçalanır ve deliliğe kayarız. Kısaca öteki ilke olarak ‘biz’e şu veya bu ölçüde ‘karşıt’ bir konumda olmak zorunda olduğundan, biz’in yüceltilmesi onun alçaltılmasını içermektedir’(Bilgin, 2007:179) diyebiliriz. Dolayısıyla hem kendisi ile diğeri arasında bir farklılaşma içeren, hem de kendisiyle ötekiler arasındaki özdeşleşmelerden hareketle inşa edilen kimlik, bireysellik merkezinde bir zemin oluşturmuş olur(aktaran Karaduman 2010: 2886-2888).

Günümüzde, küreselleşmenin ve kültürel özgürleşmenin hakim kültürel dünyasında, ulus devleti tek kültürlü olarak anlamakta ısrar etmek demek, paradoksal olarak ulus devletinin imkansızlığını kabul etmek olur. Çünkü, dünya devletlerinin çok az bir kısmı tek kültürlülüğünü ispat etmekte zorluk çekmeyecek ve ulus devlet olmanın kültürel bütünleşme sınavından başarıyla geçebilecektir(Özyurt , 2005:129). Dolayısıyla tek kültürlü, tek kimlikli yapılardan ziyade çok kimlikli kültürlerden bahsetmek söz konusudur. Birden fazla kimlik aynı kültürün içinde zamanla evrimleşerek farklılaşmıştır. Ancak günümüzde kimliğe vurgu yapan modernizm, kimlik karmaşası ve sonuç olarak da bir kimlik sorunu doğurmaktadır.

Geleneksel toplumda yaşayan bireyin, bugünkü anlamda bir kimlik sorunu yoktu. Ancak toplumsal yaşamda başlayan çözümlenmeyle birlikte bireyselleşmenin öne çıkmasıyla, kimlik kavramı yükselişe geçmiştir. 19.yüzyılda yavaş yavaş yayılmaya başlayan bireysel kimlik duygusunun temelinde modernleşmenin ve bireyselleşmenin yattığını söyleyebiliriz. Tek kültürel bir dokuya sahip olan modernizm, öteki ve ötekilik üzerinde temellenmektedir. Modernlik, bireyciliğin ve bireyselliğin artışı

anlatır. Bireyin kendine özgü karakterinin olduğu düşüncesi modern dönemle birlikte ortaya çıkmıştır.

Modernizm, üç temel görüş üzerinde (aydınlanma, rasyonalizm ve pozitivism) kendi düşünselliğini cisimleştirmeye çalışmıştır. Bir yandan gelenekselliği ve feodaliteyi de tarihe gömmeye çabasıyla başlamış, feodalite yerini kapitalist ilişkilere bırakmış, alt yapısına uygun düşünsel üst yapısını da hızla oturtmaya çalışmıştır. Bilim, bilgi, değerler ve inançlar; ortak insani değerler, kesin doğrular ve evrensel değerler vb. modernizmi karakterize eden unsurlar olmuştur.

Modernizmle birlikte kimlik artık birey tarafından oluşturulmak zorundadır. Ekonomik gelişme ve kentsel yaşam, toplumsal rollerin ve sorumlulukların çoğalmasına ve beraberinde kimlik problemlerine neden olmuştur.

Geleneksel toplumlarda kimlik oluşumu, üzerinde fazla tartışılmayan bir kavram iken; Modernizmle birlikte kimlik hareketli, çoklu, bireysel, öz düşünömsel, ve değışime ve yeniliğe açık hale gelmiştir. Kellner, (2001:195-196); modernitede kimliğin oldukça devingen, çok katlı, öz düşünömsel, değışme ve yeniliklere açık hale geldiğini açıklamaktadır ve modern kimliğin özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

-Kimlik, aynı zamanda toplumsal ve öteki bağlantılıdır. Böylelikle, yeni kimliklerin, olası kimliklerin sınırları sürekli genişlemekle birlikte, kimlikler hala görece sınırlandırılmış, sınırlanmış ve sabittir.

-Moda ve yaşam olanakları değışip genişledikçe insan kimliğini seçebilir, imal edebilir ve sonrayeniden imal edebilir.

-Modernitede toplumsal olarak tanımlanmış mevcut roller, normlar, görenekler ve beklentiler arasında bir etkileşim yapısı hala vardır. İnsan bu süreç içinde kimlik edinmek amacıyla seçim yapmak, sahiplenmek ve yeniden üretmek zorundadır. Dolayısıyla “öteki” modernitede kimliğin kurucu unsurlarından biridir.

-Kimlik, her zaman istenildiğinde değişebileceğinin ve değişiklik yapabileceğinin farkındadır,

-Modernite geçmiş zaman biçimlerinin, değerlerinin ve kimliklerinin yıkılışının ve yenilerinin üretiminin bir aradalığını ifade eder.

-Nitekim modernitede kimlik sorunu, biz kendi benimizi nasıl kurar, kavrar, yorumlar kendi kendimize ve başkalarına nasıl sunarız demektir.

Modernizm öncesi dönemde her şey Tanrı'nın birliği temelinde açıklanmaya çalışılırken, modern dönemde Tanrı'nın yerini birey almış, birey odaklı bir düşünce biçimi hakim olmuştur. Bu gelişmelere paralel çözülmeye başlayan geleneksel kurumlar -din gibi- toplumdaki etkisini yitirmeye başlamış, bunun yerini akılcılık almıştır. 1960'lı yıllar, modernizmin tarihinde bir dönemeçtir. İkinci modernite olarak görülen bu dönemden sonra, her şeyi soran, sorgulayan bireyler, ontolojik bir arayış içinde yer almıştır. Bu noktada kimlik kavramı, anahtar bir kavram olarak devreye girmiş hayatın anlamının, kök salmış değerler sisteminin tartışıldığı bir döneme geçilmiştir. Üretim araçlarındaki değişimin toplumsal yaşama yansımasıyla bireysel sorumluluklar artmış, 'biz kimliği'nin yerine 'ben kimliği', inşa edilmeye başlamış ve modernizmin yeni düşün sistemiyle birey artık başlı başına bir kimlik olarak yaşadığı toplumla aidiyet ilişkisini karşılıklı etkileşimle kurmaya başlamıştır.

Modernizmde toplumsal rol ve normlarla biçimlenen kimlik, sınırlı olarak tamamlanmış ve ait olunan bir şey olmaktan çıkmıştır. Modernleşmeyle birlikte, insanların günümüzde kimlik arayışlarında yaşamlarının anlamını geçmişte aramalarında, hayatı boyunca "ben kimim" sorusunun cevabını bulmaya çalışmalarında bir yükseliş görülmüştür. Modernizmle birlikte insan anlayışı değişirken, yeni toplumsal yaşamın bireye yüklediği sorumluluklar, roller ve statüler, kimliğin çerçevesini çizmekte ve gelenekselliğinin katı ve durağan kimlik anlayışı yerini hareketli, çoklu ve değişken bir kimlik anlayışına bırakmıştır. Modernlikle ilişkili olarak insanlar, kimliği "inşa edilecek bir şey gibi değil, aranarak

bulunabilecek bir şey” olarak, algılamaya başlamışlardır(aktaran Karaduman 2010: 2886-2888).

Küreselleşme ve eş zamanlı olarak gelişen yerelleşme süreçleri Robertson’un ifadesiyle küyerelleşme (glocalization), gerek bir olgu olarak değerlendirildiğinde gerekse, ideolojik hegemonik bir söylem olarak değerlendirildiğinde, ulus devletin, ulusal egemenliğin ve ulusal kimliğin geleneksel ölçütlerini zorlayarak, onları değişime uğrattığı gözlemlenmektedir. Bir çok gözlemci ise, bu değişimi ulus devletin, ulusal egemenliğin ve ulusal kimliğin sönümlenmesi olarak değerlendirmektedir. Burada, küreselleşme yerelleşme diyalektiğinde ulusallığın ve ya ulus devletin konumunun yerellikten yana olduğunu hatırlatmak gerekmektedir. Ulus, küresel karşısında sınırları en belirgin ve en fazla kurumlaşmış yerellik biçimidir. Küreselleşme sürecinde yerel kimliklerin güçlenmesi, ulus altı kimliklere olduğu kadar, ulusal kimliklere duyulan ihtiyacın sonucudur(Özyurt 2005: 131).

Küreselleşme sürecindeki değişimlerin eski denetim ilke ve organlarını geçersiz kıldığı ve denetimin yeni ilke ve organlarının ise, henüz belirginleşmediği bir geçiş sürecinde bulunmaktayız. Düzensizlik ve kaosun somutlaştığı alanlarda ve zamanlarda ulusal kimlikler pekişmekte ve ulusçu siyasal eğilimler güçlenmekte; ulus üstü oluşumlar ve uluslar arası işbirliği aracılığı ile göreceli bir düzenin sağlandığı alanlarda ve zamanlarda ise, ulusal kimlikler gevşemekte ve ulusçu siyasal eğilimler güç kaybetmektedir.

Küreselleşme siyasal ve kültürel alan arasındaki bağı koparır(Sarıbay 2000b:126). Ulusallık artık kültürün ve kimliğin merkezi unsuru olmaktan, dolayısıyla da homojen bir topluluk görünümünden çıkar. Bireysel kimlik, ulus altı kimlikler ve ulus üstü kimlik ulusal kimlikle eşdeğerli hale gelir. Her bir kimlik biçimi kendi meşruluğunu oluşturmaya yönelir. Devletler de kendi meşruluklarını yeniden oluşturmaya yönelmektedir. Fakat devletler kendilerine meşruiyet sağlayacak klasik ulusal topluluktan farklı, yeni bir siyasal topluluğu belirlemede bocalar durumdadır. Bu bocalamadan kurtulmanın formülleri ise, daha çok ulus altı

farklılıkların, heterojenliklerin tanınması yönünde olmaktadır. Paradoksal bir biçimde, “bölünmez bütün yaratmayı doğasının olmazsa olmaz koşulu olarak gören devlet, meydana çıkmış heterojenliklerin konjonktürel olarak değişen özelliklere göre her birine dayanma eğilimi içine girmiştir(Özyurt 2005: 136).

Küreselleşme fikrinden çıkan en derin anlam, dünya meselelerinin belirsiz, kuralsız ve kendi başına buyruk doğasıdır; bir merkezin, bir kontrol masasının, bir yönetim kurulunun, bir idari büronun yokluğudur. Küreselleşme başka bir ifadeyle “yeni dünya düzensizliği” (Bauman 1997: 60) olarak tanımlanmaktadır.

Küreselleşme sürecinde kültürler arası etkileşimlerin yoğun olduğu gözlemlenmektedir. Bu anlamda “küresel gücün Batı merkezli olmaktan çıkarak, Batı dışına kayması, küresel akışların etkisi ile göç olgusunun hızlanması ve medya etkisi ile gerçekleşen kültürel akışların sınır tanımadan her yere ulaşması küreselleşmeyi heterojen bir süreç olarak değerlendiren yaklaşımları öne çıkarmıştır. Bu yaklaşımlar içinde kültürel karışım hibritlik olgusu organize edici tema olarak yer almaktadır” (Aslanoğlu, 2000:347). Dolayısıyla ‘küresel kültür’den kastedilen şey, farklı kültürlerin etkileşimleri sonucunda, farklılıkların ve bir aradalıkların tek bir mekanda buluşarak, toplumların göreceli bir şekilde eşitlenmesidir, diyebiliriz. Küreselleşen çağda, “...tüm dünyayı kat eden ilişkiler ve ulusal sınırları aşan etkileşimler giderek daha belirleyici bir nitelik kazanmakta, toplumsal kurumlar çöküş sürecini yaşamakta, dünyayı kateden kültürel koridorlar ve göç akımları, ulus-ötesi topluluklar yaratmakta, kişilerarası katı bağların yerini sıvı, akışkan bağlar almakta, dünyayı anlamada ‘akışkanlık’ metaforu daha uygun düşmektedir” (Bilgin 2007: 20).

Kimlikler sınırları aşan akışkanlığa sahip bir karaktere bürünerek, dönüşüm geçirmiştir. Tüketim toplumu insan ilişkilerini de metalaştırmakta ve “kullan ve at” anlayışı giderek insan ilişkilerin doğasını bozmuştur. “Kullan ve at” toplumunun anlamı sadece üretilmiş malları atmak değil; aynı zamanda, değerlerin, hayat tarzlarının, istikrarlı ilişkilerin, şeylere, binalara, yerlere, insanlara ve eyleme/olma

konusunda öğrenilmiş tarzlara bağlılığın da atılabilmesi anlamı taşımaktadır (Harvey 1997:319).

Küreselleşme süreçlerinin ayrılmaz bir parçası mekanı giderek bölme, insanları ayırma ve dışlamadır. Küreselleşmeye maruz kalan insanların yeni-kabileci ve köktenci eğilimi kadar üst kültürün (küreselleşen üst kültürün) yaygın olarak lafı edilen “melezleşmesi” de küreselleşmenin meşru çocuğudur. Giderek daha fazla küresel ve yurtsuz bir hale gelen elit kesimle geride kalan “yerelleşmiş” kesim arasındaki iletişim kopukluğu endişe verici gözükmemektedir (Bauman 1997:9).

Kimlik sorunsalı çerçevesinde, en çok referansta bulunulan kavramlardan biri kültür kavramıdır. Günümüzde kimlik kavramının arka planı ve kimliklerin inşa süreçleri her şeyden önce kültür temellidir. Küresellik merkezli tartışmalarda, özellikle kültür ve kimlik konularında, küresel-tikel ilişkisi öne çıkmaktadır. Hall’a göre; (1998: 88) küresellik, sistematik ve engellenemez şekilde her şeyi aynılaştırıcı bir güç olmaktan çok; tikellik ekseninde işleyen, mekan, etnisite ve kimlik bağlamındaki tikellikleri harekete geçirici bir şeydir. Bu anlamda küresel ve tikel arasında süregelen karakterli bir ilişkinin varlığından söz edilebilir.

Bu çerçevede kültürel düzeydeki küreselleşmenin doğasında bir paradoks karşımıza çıkmaktadır. Bir yandan, küreselleşme süreci içinde belli bir kültür tüm dünya üzerinde yayılarak, diğer farklı kültürlerin bu baskın (dominant) kültüre entegre olması -ki bu baskın kültür Amerikan kültürüdür- söz konusudur. Diğer yandan da birbirinden farklı kültürlerin birbirleriyle etkileşime geçmesi sonucu oluşan bir kültürün varlığı söz konusudur. Tüm dünyada yaşanan bir kültürel entegrasyon sonucu, seslerini günümüze kadar hiç duyuramamış ve hiç temsil edilmemiş kültürler, etnik kökenler ve yeni bölgeler ilk kez seslerini duyurabilme olanağı bulmuştur. Sonuç olarak, küreselleşme süreci küresellik ve yerellik gibi zıt kutupları bir araya getirmiştir(aktaran Karaduman 2010: 2886-2888).

Artık bütüncül bir kültürden değil, bir ‘kültür mozaïği’nden, yerel kültürlerden, dünya kültüründen söz edilmeye başlanmıştır. Bir taraftan yerel kültürel

gelenekler keşfedilmekte, canlanmakta; diğer taraftan da kozmopolit yaşam biçimleri dünyanın dört bir yanında yaygınlık kazanmaktadır. Bu ikili süreç, ulusal kültürü tehdit eder olmuştur(Hirst ve Thompson, 2001:135). Ulusallığın temel niteliklerinden olan kültürel bütünlük ortadan kalkmış ve ya böyle bir kültürün ulaşılacak istenen siyasal bir amaçtan öte, tarihin hiçbir döneminde var olmadığı fark edilmiştir(Welsch, 1999)(aktaran Özyurt 2005: 137).

Günümüzdeki eğilim, bireysel ve kolektif kimliklerin ötesine geçen bir kurguda üçüncü bir aidiyet olarak ulus-üstü/ötesi kimlikler yaratma/oluşturma çabasıdır. Küreselleşmeyle birlikte ulus kimlik gibi kolektif kimlikler erozyona uğramış, bunun yerine alt kimlik, üst kimlik ya da çokkültürlülük gibi farklı kavramlar üzerinde durulmaktadır. Küresel gelişmeler, ulus-devletin fonksiyonları ile birlikte modernleşme projelerinin tekil kültürel hedeflerinin yaşama geçirilmesini etkilemiş, var olan kültürel kodların aşınma sürecine girmesine neden olmuştur.

Bireylerin kimlik duyguları, modernite projelerinin günün koşullarında kavrayıcı bir kültürel kimlik sunamamaları nedeniyle etkilenmektedir. Küresel gelişmeler sonucu oluşan kültürel homojenleşme ve düzensizlik, etnik ve dinsel ideolojilerin canlanması bu kimlik gereksiniminin, farklı arayışların bir göstergesidir. Bir yandan etnik ve dinsel eğilimler güçlenirken, diğer yandan ulusal bütünlük kaygısı, yeterli uzlaşımın çeşitli nedenlerle sağlanamadığı durumlarda toplumsal istikrarı sarsan sonuçları ortaya çıkarmaktadır. Farklı kesimlerin siyasal taleplerle ortaya çıkmaları var olanın meşruluğunun kimi çevrelerce tartışılması anlamına gelmektedir (Gürkan, 2001). Ayrıca kitle iletişimindeki ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin bir sonucu olarak, kültürlerarası iletişimin yoğunlaşması bazı etnik, dini, kültürel ayrımcı eğilimlerin gelişmesine de zemin hazırlamaktadır. Henüz ulus devletin kurulup gelişimini tamamlayamadığı gelişmekte olan toplumlarda, uluslararası pazar ilişkileri ve kitle iletişim araçları ile yaygınlaşan bir tüketim kültürü sonucu, ulusal kimliklerin kültürel homojenliği bozulmaktadır.

“Küreselleşmenin bir sonucu olarak biçimlenen ulus kimlikler, ne yerel, ne küresel ya da ne geleneksel ne de moderndir. Bunlar üzerinde gelişen yeni bir sentezdir. Melez kimlikler olarak yaratılan bu kimlikler, temelde sistemin işleyen dinamiğine katkı sağlayacak olan bireysel oluşumlardır” (Önür 2001:19-36).

Küreselleşme sürecinde yaşanan değişimler, toplumsal ve teorik anlamda bir kimlik krizine neden olmuştur. “Turner’a göre, küreselleşme süreci, kültürlerin orijinallikleri, statü ve hiyerarşiliklerinin tabiatı konularındaki yeni sorgulayıcı yaklaşımlarla, kültürlerin artmasına ve çeşitlenmesine neden olmuş ve kültürlerin tamamının yerelliğine vurgu yaparak kişi-ulusal kimlik ilişkisini belirsizleştirip, ulus devletlerin kültürel yapılarını tartışmaya açmıştır” (Turner 2002:271). Ancak bu gelişme kendi içinde tehlikeli bir boyut barındırmaktadır. Ulus devletin küreselleşmeyle beraber parçalandığı, etkinliğini yitirdiği iddiaları karşısında, ulusal kimlik aşırı savunmacı ve saldırgan bir niteliğe bürünerek, ırkçılığın artmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim son yıllarda artan milliyetçilik eğiliminin altında yatan sebep bu olguyla bağlantılıdır. Dolayısıyla modern toplumların kişisizleştirici niteliğine tepkiler ve direnmeler söz konusudur. Bu da kendini tikel kimlik arayışına itmiştir. Kolektif kimlik etrafında ve bir amaç uğruna örgütlenmiş kimliklerde ‘çok kültürlülük’ söylemlerinin karşısında, kamusal alanda kimliksel temelde var olmaya çalışan cemaatleşme eğilimleri baş göstermiştir. Dolayısıyla kültürel açıdan bakıldığında küreselleşmeyle birlikte kimlik olgusunda bir yapısal dönüşümün gözlemlendiğini, tikel ve marjinal kimliklere doğru bir eğilimin oluştuğunu söyleyebiliriz. Örneğin “eşcinseller, feministler, Afrikalı-Amerikalılar, cemaatler, göçmen gruplar vb. Bu tür marjinaler özgürlük ya da hak istemekten ziyade, kültürel olarak tanınma arzusu içindedirler. Mesela eşcinseller evliliklerinin meşruiyet kazanmasını, feministler kadın tecrübesine göre yeni bir söylem düzeninin inşasını, cemaatler kendi kültürel ortamlarına sahip çıkılmasını istemektedirler” (Sözen 1999: 14).

Kimlik kavramı, toplumsal yaşamın hızla farklılaşması ve karmaşıklaşması sonucu, çok daha kırılgan, değişken ve çok katmanlı bir yapıdadır. İletişim

teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte zaman ve mekan tanımlamalarının dönüşüme uğradığı postmodernitede, kimlik kavramı sorunsallaştırılmakta, öznenin artık dayanaklarını (öznenin taşıdığı varsayılan değerler) yitirdiği iddia edilmektedir. Zaman ve mekan kimlik tanımlamalarında önemli yer tutmaktadır. Ancak bu kavramlarda gerçekleşen kaymalarla, kimliği yeniden kurma arayışı içine girilmiştir. Artık insanın kendini belirli bir yerde konumlandıramayacağı bir kültürel ortam doğmuştur (Karaduman, 2007: 50).

Modern kimliğin konumu, insanın mesleği, kamusal (ya da ailevi) alandaki işlevi etrafında oluşurken, postmodern kimlik ise görünüşler, imajlar ve tüketime dayanan boş zaman faaliyetleri çevresinde oluşur. Postmodern kimlik, rol yapmak ve imaj oluşturmak suretiyle, sahnede oyun karakterlerini oynar gibi teatral biçimde kurulurken, modern kimlik kişinin kim olduğunu (meslek, aile, politik özdeşleşmeler vb.) gösteren temel tercihleri içine alan ciddi bir meseleydi (Kellner, 2001:207). Postmodern birey, benlik iddiasında olmayan bir kişidir. “Bu insan, geçici, planlanmamış, sıra dışı olana ilgi duyar; anlık arzularının tatmini güdüsüyle hareket ettiğinden genel ve emredici kurallar çerçevesinde işleyen ailesel, dinsel ve ulusal bağlılıkları önemsemez” (Rosenau 1998:97-98).

İmaj ve görünüş, postmodern imaj kültürünün ve postmodern kimlik inşasının temel öğeleridir. İmajlar yoluyla inşa edilen kimlikler, çoklu, akışkan, hareketli ve hızlı değişmeye açık özellik göstermektedir. Çoklu kimlikleri benimseyen postmodern kimlik, daha çok boş zaman faaliyetleri ve tüketim imajlarıyla biçimlenen, özgürce seçilen ve özgürce değişebilen bir yapı eğilimindedir. Bu yüzden çoğulculuk ve çeşitlilik anlayışına yapılan vurgu önem taşır.

Postmodernistler, farklı toplumsal yapıların yerel özelliklerine önem atfetmişler ve moderniteye özgü sınıf, ulus gibi kavramlar yerine tikel kimlik yapılanmalarına vurgu yapmışlardır. Postmodern dönemde tikelliğin ön planda olduğu bir ortamda kimlikler de kültürel, cinsel, etnik gibi ayrışmaya başlamış,

kimlik savaşları ve kimlik politikaları yeni bir mücadele alanı olarak karşımıza çıkmıştır.

Etnik ve milli eksenli kimlik tanımlarını eleştiren postmodernistler, bireyin kendini tanımlamada birden çok seçeneğe sahip olduğunu ve bu kimliksele seçeneklerin dinamikliğini vurgulamışlardır. Onlara göre kimlik, tüm bileşenleriyle birlikte bir bütün olarak değerlendirilmeli, etnik kimlik, toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf, cinsel tercih gibi diğer bileşenlerden ayrı tutulmamalıdır (zkırmalı 1999:228).

Kapitalizm ve modernizm, bireysellik mitini krklemede, postmodernizmle ortaya çıkan bölünmüşlük, parçalanmışlık sonucunda, bireylerin kendi kimliklerini tam ve bütünleşik olarak algılamaları giderek zorlaşmaktadır. Siyasal bağlamda kimlik oluşturucu araçlarını yitiren birey, postmodern toplumda yerini ve kimliğini konumlandırmada güçlük çeker. Kapitalist retim yapısının örgütlenme sürecindeki değişimi Hall (1995: 109-124); zne ve kolektif kimliklerdeki değişim açısından ele alır. Ona göre, “kolektif toplumsal özneler sınıf, ulus ya da etnik özneler-parçalanmaya uğramış ve oğullaşmış hale gelirken, birey özne daha çok önem kazanmaktadır.” Hall’a göre, artık toplumsal yeniden üretim için, yeni zamanların bu kültürel haritası içinde farklılık ve çeşitliliğe adanmış bir yurttaşlık tanımlaması yapmak şart olmuştur.

Modernitenin tek ve kesin bilgi anlayışını eleştirerek, gerçeğin izafiliği düşüncesini tartışan postmodernizm, farklılıkların ve melez kültürlerin yaşaması gerektiğini ileri sürerek, milli devlet yapılarını da alttan alta yıpratır. Milli kimliği hegemonik ve tek etnik kimlik olarak tanımlayan milliyetçilik algısı, postmoderniteyle kırılmaya uğrar. İster etnik, isterse kültürel milliyetçilik kategorisinde olsun, pek çok ulus için ulusçuluğun birleştirici, tek çatı altında toplayıcı yapısı sorgulanmaya başlanmıştır. Buna paralel olarak, alt kimlik, st kimlik ve çok kültürlülük gibi söylemler ve bunlara ilişkin tartışmalar başlar. Avrupa Birliği rneğinde olduğu gibi, bazı ulus üstü örgütlerin, bu çatı altında toplanan uluslar için bir st kimlik oluşturduğu ya da oluşturacağı düşüncesi gündemdedir

(Akça, 2007: 53). Postmodern dönemde uluslar, bütünlük ve süreklilik işlevlerini yitirmektedir. Ulus devlet varlığını sürdürmekte; fakat dayandığı taban ve bu tabana ait kültürel yapı değişmektedir.

Bireyin özsel gerçekliğini tanımlayan ve konumlandıran bir kavram olarak kimlik, geleneksel toplumlardan postmodern döneme kadar toplumsal ve kültürel bir tutunum aracı olarak referansta bulunulan bir kavramdır. Dolayısıyla toplumsal yaşantı yapılarının üretim biçimlerine paralel olarak değişmesiyle, kimlik kavramının dinamikleri gibi, çok yönlü ve karmaşık bir yapıya sahip olan kavramın anlamlandırma parametreleri de değişmiştir. Günümüzde valiz kavram olarak görülen ve kullanılan kimlik olgusunu bugün geldiği noktayı anlamak ve tartışmak için, geçmiş kökenlerini ve tarihsel süreç içerisinde nasıl evrildiğini görmek gerekliliği doğmuştur.

Bu tarihsel sürece baktığımızda modern öncesi dönemde kimlik, ait olunan toplumsal gruplarla (aile, klan, soy gibi) özdeşleştirilmiştir. Bilimsel bilgi, özgürlük ve özerkliğin öncü nosyonları olarak sayılan modernizmle birlikte ise; kimlik bağlamında ‘bireysellik’ kutsallaştırılmış, toplumsal yaşantının merkezine bireyin kendisi alınmıştır.

Modern dönem sonrasında ise tüm dünyayı saran ve etkileyen küreselleşme süreciyle kimlik algısında da birtakım değişimler yaşanmış, kimlikler sınırları aşan akışkanlığa sahip bir karaktere bürünerek, zamansız ve mekansız bir uzamın parçası olarak dönüşüm geçirmiştir. Kolektif kimlikler erozyona uğramış, bunun yerine alt kimlik, üst kimlik ya da çok kültürlülük gibi farklı kavramlarla, farklılıkların bir aradılığı öne çıkmıştır. Özellikle iletişim teknolojilerinin hızlı gelişmeleri ile yeni çağın kamusal alanı sayılan internetin sağladığı olanaklarla ‘sanal kimlik’ kavramı oluşmuştur. Kimlik artık parçalı (yamalı bohça gibi) yapısı ve online görünmezlikle istediği şekle bürünür biçimde akışkan ve her an değişebilir ve yeniden inşa edilebilir haldedir. Küreselleşme ve ona eşlik eden postmodernlik tartışmalarında ise; özünde kuralsızlık ve belirlenememezliğin geçerli olduğu bu düzende, modernitenin bütün

düşünce ve değer sistemi reddedilmiş, kutsal sayılan her şey tekrar sorgulanmıştır. Moderniteden postmoderniteye geçişle birlikte, kimlik bağlamında ulus ve sınıf gibi bütünlükçü kavramlar terk edilmiş, bunların yerini tikel kimlikler (cinsiyet, ırk, etnisite gibi) almıştır. Parçalanmışlık, bölünmüşlük, farklılık, çoğulculuk, çeşitlilik ve özgünlük yüceltilen değerlerdir; kimlik kavramı bu bağlamda da farklılıklar ve benzerlikler ekseninde inşa edilen ve istenildiği zaman da terk edilen bir yapıdadır. Postmodern kimlik inşasının temel öğeleri imaj ve görünüştür. Yaşam stillerinin ve kimlik yapılarının tüketim odaklı inşa edildiği postmodern dönemde, kimlikler değişken, hemen içselleştirilecek ve kolayca terk edilebilecek şekilde biçimlenmektedir. Postmodernitenin özü, kimlik algısında da kendini göstermektedir(aktaran Karaduman 2010: 2886-2888).

3. ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK KAVRAMI VE KAPSAMI

3.1. Kültür

En yalın araç gereçten başlayarak, yeme içme, barınma, üreme ve üretme, eğlenme, kurum kurma, din, bilim ve felsefe alanlarında yetkinleşme uğraşı gibi alanlarda insanın doğayla karşılıklı bir dışlayıcı ve içleyici karşılıklı içerisinde geliştirdiği olumlu olumsuz her türlü nesnel ve düşünsel ürün, davranış ve yönetimi kapsayan kültür, içinde bulunulan konum, bağlam, düşünüm ve amaca göre değişik tanımlanabilir.

İnsanın özülle, toplumla ve doğasıyla irdeleşmesi sürecinde ortaya çıkan değerlikler ve değersizliklerin toplamı anlamında kültür kavramının çeşitli biçimlerde tanımlanabilirliği, onu bilimsel bakımdan belirsiz, dolayısıyla da toplum bilimlerinde kabul edilen yöntemlerle belirlenemez bir nesneye dönüştürmez. Ancak, yaklaşımın belli bir araştırma alanıyla sınırlandırılmasını gerektirir(Kula 2006: 25).

Raymond Williams kültür kelimesinin tanımlanması en güç kavramlardan biri olduğunu ileri sürmüştü ve buna neden olarak da kelimenin birbirinden farklı düşünce

sistemlerinde ve entelektüel disiplinlerde önemli kavramlar için kullanılmaya başlanmasını belirtmiştir. 1952 yılında Alfred Kroeber ve Clyde Kluckhohn çeşitli bilimsel ve popüler kaynaklardan yararlanarak topladıkları kültüre yönelik 164 farklı tanımı bir arada sunmuşlardır. Toplum bilimlerinde, hiçbir araştırma konusunda, kültür için olduğu kadar çok sayıda tanımlama üretilmediğini belirten Mejujev, somut bilim dallarında dahi kültür kavramıyla çok sık karşılaşılıyor olmamızı, bu kavrama yönelik tanımların bir nedeni olarak değerlendirmektedir. Mejujev tarafından kültür kavramına yönelik terminolojik çeşitliliğin nedeni, kavramın sadece bilimsel değil aynı zamanda toplumsal ve tarihsel derinliğe sahip oluşuyla da açıklanmaktadır. Bu tanımlamalara yönelik ortak bir diğer görüş ise; kültür kelimesinin olması gerekenden çok daha fazla tanıma sahip olduğu ve bu tanımlardan hiç birinin gerektiği kadar kapsamlı ve doğru olamayacağı şeklindedir(Esin 2011: 125).

Kültür kelimesinin ortaya çıkışına yönelik görüşler kelimenin tarımla ilgili kök anlamı üzerinde birleşmektedir. Dilbilimciler ‘kültür’ sözcüğünün Latince daha çok toprak kültürü anlamında kullanılan ‘edere cultura’ sözcüğünden geldiğini ileri sürmektedirler. Bu görüşü destekler nitelikteki bir diğer çalışmada ise kültür kelimesinin kökeninin Latince ikamet etmek, yetiştirmek, korumak gibi anlamları olan ‘colere’ kök sözcüğünden gelen ‘cultura’ olduğu belirtilmektedir. ‘Colere’; işlemek, onarmak, inşa etmek, bakım ve özen göstermek, ekip biçmek, iyileştirmek, eğitmek vb. anlamları birlikte içeren çok zengin bir anlam içeriğine sahiptir. Bu fiilden üretilen ‘cultura’ terimi, ilk kez tarımsal etkinlikleri nitелеmekte kullanılmıştır. Romalılar ‘cultura’ terimini doğada kendiliğinden yetişen bitkilerden ayırmak üzere, insan emeği ve eliyle tarlada ekilerek yetiştirilen bitkileri adlandırmakta kullanmışlardır. Bugün de tarla, sera ve laboratuvar koşullarında yetiştirilen bitkilere kültür bitkisi adı verilmektedir. Türkçede kültür teriminin karşılığı olarak üretilen ‘ekin’ terimi de ‘colere’ fiili esas alınarak türetilmiştir. Kültür kelimesinin tarımla ilgili kök anlamının sonraları ona yüklenen diğer anlamları ve kullanımları etkilediği belirtilmektedir(Esin 2011: 126).

Kültür kelimesi 15. Yüzyılın başlarında İngilizceye ‘culture’ olarak geçmiştir ve çiftçilik, doğal büyümenin gözetilmesi gibi anlamlarda kullanılmıştır. 16. Yüzyıldan itibaren kelimenin anlamı insan gelişimini de içine alacak biçimde genişlemiştir. Ancak kelimedeki en can alıcı değişim, anlamına yüklenen soyut kavramlardan sonra gerçekleşmiştir. Bu değişim sürecine dair kesin bir tarih verilmemekle birlikte, kimi çalışmalarda kültür terimini, insanın yetiştirilmesi, işlenmesi, eğitilmesi anlamında ilk kez kullananların Romalı filozoflar Cicero ve Horatius olduğu belirtilmektedir. Cicero tarafından ‘cultura animi’ şeklinde kullanılan terim insan nefsinin terbiyesi anlamına gelmektedir ve kültür kelimesi aynı anlamıyla insanın gerekli bilgileri edinerek akıl yürütme, belli ilkelere göre davranma, nefesine hakim olma, kişilik sahibi olma hali için bugün de kullanılmaktadır(Esin 2011: 126).

Özellikle 18. Yüzyıla kadar tekil anlamıyla kullanılan terim, bu tarihten sonra çoğul anlamda da kullanılmaya başlamıştır. Bu kullanımıyla kültür, bir insan topluluğunun, bir halkın ya da bir ulusun düşünce ve değer birliğini meydana getiren düşünsel, sanatsal, teknik, felsefi tüm üretim ve varlıkları olarak tanımlanmaktadır. Bu çoğul kullanımıyla kültür, hem bir toplumun karakteristiğini oluşturan unsurların tümü, örneğin Türk kültürü, burjuva kültürü gibi kullanımlar, hem de her topluluğun, halkın ya da sınıfın diğerlerinden farklı olan kendine özgü özelliklerini ifade eden bir nitelik kazanmıştır. 18. Yüzyılda J. G. Herder tarafından kelimenin ‘kültürler’ şeklinde çoğul olarak kullanımı sayesinde kültür gündeme geldiğinde farklı ulusların ve dönemlerin kendine özgü ve değişken kültürlerinden hatta bir ulus içindeki farklı toplumsal ve ekonomik gurupların kendine özgü ve değişken kültürlerinden de söz edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bununla birlikte Matthew Arnold ‘culture and anarchy’de kültürün tekil ve çoğul bu iki anlamının birbirinden ayıramayacağını iddia etmiş; Tylor ise ‘Primitive Culture’ ile 1871 yılında kültürün çoğul anlamını literatüre sokmuştur.

Kültür kelimesinin tekil ve çoğul anlamlarda kullanılmasını izleyen dönemde uygarlık kelimesinin ortaya çıkması günümüzde de devam eden bir terminoloji

sorununu gündeme getirmiştir. Kültür kavramını bilimsel bir temele dayandırmak isteyen antropolog E. B. Taylor'ın 1871 yılında kültür için yaptığı tanımda, kültür ve uygarlık kelimelerinin eş anlamda kullanılması bu alandaki birçok araştırmacıyı etkilemiştir. Kültür ve uygarlık kelimelerinin eş anlamlı olup olmadığına yönelik tartışmalarla ilgili olarak Turan, uygarlığı kültürden ayırmanın hem zor hem de gereksiz olduğunu vurgularken, uygarlığın kültürden daha geniş kapsamlı sayanlar arasında Ziya Gökalp'in görüşlerine değinmektedir. Gökalp'in kültüre ulusal bir içerik kazandırdığı ve kültür kelimesi yerine kullandığı hars kelimesinin ulusal, uygarlığın ise uluslar arası içeriğe sahip olduğunu söyleyerek uygarlığı belli bir yönteme dayalı fikir ürünü, kültürü ise, kendiliğinden oluşan bir gerçek olarak nitelendirdiği belirtilmektedir. Söz konusu terimlere yönelik yapılan tanımlar ışığında kültür ve uygarlık arasındaki farkı maddi kültür ile manevi kültür arasındaki fark ile açıklamak mümkündür. Buna göre kültür için manevi kültür, uygarlık içinse maddi kültür demek uygun olacaktır(Esin 2011: 126-128).

İnsan toplumlarının yaşam biçimi olarak tanımlanabilecek kültür kavramı, çoğunlukla bir insan toplumunun duyu, düşünce ve yargı birliğini tesis eden sosyal değerlerin bütünü olarak ifade edilmektedir. Bu anlamıyla kültür, gelenek, görenek, düşünce ve sanat değerlerini kapsamaktadır.

Kültürün günlük hayattaki kullanımıyla sosyolojik ve antropolojik anlamı farklıdır. Gündelik hayatta kullanılan kültür kavramı, daha çok 'kültürlü insan' şeklinde ifade edilen 'çok bilgili, terbiyeli, sözü dinlenir, sanattan edebiyattan anlayan, iyi eğitim görmüş' anlamında biraz sanatla, edebiyatla ilgilidir. Bilimsel anlamda kültürse, Türkiye'nin en önemli kültür antropologu olan Bozkurt Güvenç'in ifadesiyle şunları çağrıştırmaktadır: "Kültür, insanoğlunun öğrendiği, geliştirdiği ve kendisinden sonraya bıraktığı her şeydir. Bunun içinde bilim de, sanat da, hukuk da vardır. Çok geniş bir kavram. İki ayaklıyız, ama hayvanlar aleminin en gelişmiş koluyuz. Bazı şeyleri doğrudan alıyoruz, ama bazı şeyleri de öğreniyoruz. İşte, o öğrendiğimiz her şey kültüre girer. Ama bu belli bir alanın kültürü değil, tüm insan varlığının tarih boyunca her yerde geliştirdiği, öğrendiği, yarattığı varlık".

Bozkurt Güvenç, kültür kavramının şu temel kavramlar karşılığında kullanılan soyut bir sözcük olduğunu ifade etmektedir: Kültür, bir toplumun ya da bütün toplumların birikimli uygarlığıdır, belli bir toplumun kendisidir, bir dizi sosyal süreçlerin bileşkesidir, bir insan ve toplum kuramıdır.

Bir başka anlatımla öğrenilmiş davranışlar bütünü olarak da açıklanabilecek olan kültür, aynı zamanda sosyal olarak aktarılan gelenekler, bilgi, maddi objeler ve davranışların tamamına denilir. Kültür, insan gruplarının meydana getirdiği düşünceleri, değerleri, gelenekleri ve sanat eserlerini de kapsayan kompleks bir yapıdır(Talas 2008: 28-30).

İnsanı tanımlamaya yönelik girişimlerin, özellikle de maddecilikten kalkınanların büyük çoğunluğu onun toplumsal bir varlık olduğunu vurgulamakla başlar işe. ‘İnsan toplumsal bir varlıktır’ önermesi, genel geçer olduğu kertede, geçerli bir tumdür.

Bu tümelin nasıl hayata geçtiğini kavrayabilmek ise, bir başka önermeyi gerektirmektedir: ‘İnsan kültürel bir varlıktır’.

Rahatlıkla diyebiliriz ki kültürelilik insana ilişkin toplumsallık tümelinin tikel gerçekleşiş tarzıdır. İnsan(lar) belirli bir kültür içinde doğmakla, onun tarafından biçimlendirilmekle, onun taşıyıcısı, (kimi zaman) değıştiricisi/dönüştürücüsü, aktarıcısı olmakla toplumsaldırlar. Bir başka deyişle, insan içine doğduğu, içinde biçimlendiğı, taşıyıcısı ve aktarıcısı olduğu kültür sayesinde/aracılığıyla toplumsaldır. Kültürden soyutlanmış bir toplumsallık tasarlanamaz. Çünkü her toplumsallık, belirli bir coğrafi-ekolojik-biyotik-toplumsal-tarihsel çevre içinde ve bu çevreyle etkileşim halinde gerçekleşir; insan toplumlarını birbirinden farklı kılan, bir yanıyla coğrafi-biyotik-toplumsal-tarihsel çevrelerinin ve bu çevreye uyarlanma ya da dilerseniz, onunla baş ediş tarzlarının farklılığıdır.

Şu halde kültür, insan(lar)ın kimliğinin asli kurucu/biçimlendirici öğelerinden birisi, hatta en önemlisidir, diyebiliriz. Diğler tüm kimlik referansları ve/ve ya rolleri

(sınıfsal, cinsel, kişisel) bünyesinde biçimlendikleri kültürün damgasını taşıyacaktırlar ister istemez(Özbudun 2002: 315).

İnsan bir kültür varlığıdır; onu hayvandan ayıran bu kültürlülüktür. Doğanın kendisi için önceden belirlemiş olmadığı hiçbir şeyi gerçekleştiremez hayvan. İnsansa kültür yaratır kendine; bu kendi yarattığı kültür de insanı geliştirir. Bir zorunluluktur kültür insan için. Kültür olmayınca o da olamayacağına göre: insanın kültür üretip kültürce üretildiği; kültür taşıyıp kültürce taşındığı temel gerçeği insan olarak insan varlığının en başta gelen var olma koşuludur. Yeniden doğuş çağında insanı tutkuyla yeniden bulan Pico Della Mirandola, 'Oratio de homini dignitate'sinde (İnsanın değeri üzerine söylevi'nde) ne ustaca dile getiriyor bunu. Pico'ya göre Yaradan şöyle seslenir Adem'e: "Kendini kendi bildiğin biçimde donatasın diye belirli bir kalıpla, özel hiçbir kalıtımla bezemedik seni; kendi ustabaşın, kendi mimarın olmak şerefi senin olsun diye yaptık bunu"(Uygur 2003: 17,18).

Kültürün oluşması süreci bir arada bulunan insan topluluklarına bağlıken aynı zamanda sonraki kuşaklara aktarımı yani kültürün varlığının yanında devamlılığı da topluma ihtiyaç duyar.

Tekil bir kişinin yalıtılmış bir ortamda kültür yaratması olanaksızdır. Kültürün oluşabilmesi için topluluğa ya da toplumsal ortama gereksinme vardır. Belli bir topluluk ya da toplum, yaşamsal temel gereksinimlerin giderilmesi için, birliktelik, eşgüdüm, iş bölümü ve uzmanlaşmanın ortamıdır. Bir insan bir başına bütün gereksinimlerini üretemeyeceğinden, üretim sürecinde diğer insanlarla işbölümüne girer. Bu süreç içerisinde kültür yalıtımının ortamı ve temeli olan toplumsallık oluşur(Kula 2006: 31).

Kültürün temeline bireyin ihtiyaçlarını koyan Malinowski, kültürü insanların temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir araya gelerek oluşturduğu toplumun, bu ihtiyaçları giderme şekli olarak görmektedir. Ona göre insanlar, herhangi bir amacı gerçekleştirmek, bir hedefe ulaşmak için örgütlenmek zorundadır. Bireysel

ihtiyaçların giderilmesinde örgütlenmenin önemine değinen Malinowski, kalıcı örgütlenmenin kültürün temel olgusu olduğunu ileri sürmektedir(Esin 2011: 134).

Tarihsel gelişimde kültür kelimesinin üç kullanımı dikkat çekmektedir. Birincisi 18. Yüzyıldan itibaren zihinsel, manevi ve estetik gelişime ilişkin genel bir süreci anlatan kültür, ikincisi özel ya da genel biçimde kullanılsın bireyin, toplulukların ya da toplumun yaşam biçimin anlatan kültür ve üçüncüsü düşünsel ve sanatsal etkinliğin ürünleri anlamında kullanılan kültürdür. Üçüncü, kullanımın birinci kullanımın bir uygulaması olduğunu ileri süren Williams düşünsel ve sanatsal ürünlerin zihinsel, manevi ve estetik gelişimin sonuçları olduğunu belirtmektedir(Esin 2011: 126-128).

Unesco tarafından düzenlenen Dünya Kültür Politikaları Konferansı Sonuç Bildirgesi'nde yer alan kültür tanımına göre “en geniş anlamıyla kültür, bir toplumu ya da toplumsal bir gurubu tanımlayan belirgin maddi, manevi, zihinsel ve duygusal özelliklerin bileşiminden oluşan bir bütün ve sadece bilim ve edebiyatı değil, aynı zamanda yaşam biçimlerini, insanın temel haklarını, değer yargılarını, geleneklerini ve inançlarını da kapsayan bir olgu”dur(Esin 2011: 128).

Özlem(2000: 198) kültür ile ilgili olarak iki noktanın önemine değinir; insanın dünyaya geldiği ve yetiştiği ulusal kültür ortamının etkisinde olduğu kadar evrensel kültür ortamının da etkisinde kaldığıdır. İnsanoğlunun kendi kültüründen miras kalanlara yenilerini ekleyerek kültürünü zenginleştirdiğini vurgulayan Özlem, kültürün temel özelliklerinden birini Leibniz'in sözleriyle “geçmişin yükünü taşımak ve geleceğe gebe olmak” şeklinde açıklamaktadır. Bununla birlikte, kültür kavramını geçmişin mirası olarak sınırlamanın kültür tutuculuğu ya da kültür gericiliğini de beraberinde getireceği, özünde bu kavramın bizlerin bugün belki de geçmişte hiç örneği bulunmayan yeni düşünce, yaşama ve eylem türleri yaratmamızla kapsamı geleceğe doğru genişleyen bir kavram olduğu belirtilmektedir(Esin 2011: 128-129).

Kültür kuramı bağlamında genellikle insan-kültür, insan-doğa ve toplum-kültür etkileşimi konuşturılır. Bu çerçevede kültür, maddi kültürün nesnelere yanı

sıra, insanın toplumsallaşma ve bireyselleşme sürecinde öğrendiği bilgi ve edindiği yeteneklerin toplamı olan manevi kültürden oluşur. Kültürlenme sürecinin öğeleri olan öğrenilen bilgiler ve edinilen yetenek ve yetiler, katıksız olarak o insan tarafından yaratılmadığından, kişisel-bireysel değil, paylaşılan edinilen ve yeniden biçimlendirilen türdendir(Kula 2006: 25).

İnsanlığa mal olmuş kültür, evrensel kültür; kapitalizmin gelişimiyle ortaya çıkan ulus kavramının ürünü olan kültür de ulusal kültür olarak adlandırılmaktadır(Kongar, 1989, s.13,32). Aynı konuya Gökalp'in (1997, s.25) getirdiği yaklaşım ise ulusal olanın kültür (hars), evrensel olanın uygarlık olduğu şeklindedir ve Gökalp bunu şöyle ifade eder; "Kültür, yalnız bir ulusun din, ahlak, hukuk, us, estetik, dil, iktisat, felsefe ve fenle ilgili yaşayışlarının uyumlu bir toplamıdır; aynı gelişmişlik düzeyinde bulunan bir çok ulusların toplumsal yaşayışlarının ortak bir toplamı ise uygarlıktır". Kongar'a (1989, s.33) göre ulusal kültürü evrensel kültürden ayıran unsurlar, coğrafi alanlar, tarihsel dönemler, etnik farklılıklardır. Yerel kültür, ulus ve ülke ölçeğinden daha küçük insan topluluğu ve coğrafya tarafından üretilen kültürdür. Güven. (2002,s.110) kültürün sınırlarıyla ilgili olarak kültür kavramını sınırlarının bir ülkenin coğrafi sınırlarıyla çakışamayacağını belirterek kültür kavramının bir çok ülkeyi kapsayabileceği gibi (örneğin; batı kültürü gibi) bir ülkenin milli sınırları içinde çok sayıda farklı alt kültürü barındırabileceğini ifade etmektedir(Esin 2011:129).

Marks, kültürü doğanın yarattıklarına karşılık insanoğlunun yarattığı her şey şeklinde tanımlamaktadır. Marks'a göre, kültür, tarihteki birincil kuvvet olamaz çünkü toplumun politik, toplumsal ve kültürel konfigürasyonu ile gelecekte kaydedeceği gelişime karar verdiği bir üretim şeklidir. Bununla birlikte, kültür, tarihsel değişimde bir etmen olabilir ya da toplumsal istikrar için ortam sağlayabilir. Marks'a göre, egemen kültür her zaman egemen sınıfın kültürüdür. İktidara sahip olan sınıf her devirde fikre hükmeder, yani, toplumda maddi gücü yöneten sınıfla entelektüel gücü yöneten sınıf aynıdır(Esin 2011:136).

Kant'ın belirleyimiyle 'aklın kendi yol açtığı erginsizlik durumundan kurtarılması' anlamında aydınlanma, insanın/bireyin etnik köken, din, mezhep, toplumsal sınıf ve yöre gibi bağımlılık dolayısıyla da erginsizlik yaratan aidiyet ya da mensubiyetlerden bağımsızlaşmasıyla olanaklaşır. Aydınlanma anlamında kültürlenme, insan aklını evrimi sürecinde bir üst aşamaya çıkararak, örneğin, özerklik, özgürlük, barış, kölelik ve tutsaklığın yok edilmesi, başta yoksulluk olmak üzere, her türlü eşitsizliğin ortadan kaldırılması durumuna ulaşmadır. Bu bağlamda insan düşüncesi ve davranışının bakımı ve korunumu anlamında kültür, kültürsüzlüğe dönüşmemek için, içkin olarak yine bir insan ürünü olan ahlakın da iyileştirilmesini içermek durumundadır. Hatta içermekten de öte ahlakın yetkinleşme yolunda ilerlemesini güvencelemek zorundadır (Kula 2006: 30).

Kültürün bir halden başka bir hale geçişine kültür değişmesi denilmektedir. Kültürün değişimi serbest ve zorunlu kültür değişimleri biçiminde iki türde meydana gelmektedir(Talas 2008: 33).

Etnik dil bilimin (etnolinguistik) kurucusu kabul edilen Sapir, kültürel özelliklerin bir kültürden diğerine insanlardan bağımsız olarak aktarılabileceği fikrini reddetmiştir. Sapir, araştırmalarında, farklı kültürel altyapıları olan kişilerin farklı davranışlarını açıklayabilmek için kültürün dil, bireyin algı ve idrak melekeleri ile bağıntısına odaklanmıştır(Esin 2011:134).

İnsanın özüyle, doğayla ve toplumla irdeleşmesi sürecinde ortaya çıkan ve dil üzerinden aktarılan değerlilikler/değersizlikler toplamı anlamında kültür, tarihsel-toplumsal ilerlemeye koşut olarak her bakımdan evrim geçiren insan gibi değişir. Ancak, bir kez yaratılan bir kültür değeri ya da değersizliği, ortadan kalkmaz, yok olmaz; tarihsel-toplumsal ilerlemenin etkisiyle biçim değiştirerek yeni bireşimlere dönüşerek varlığını sürdürür.

Değişen gereksinimler, hem nesnelere işlevsel biçimsel bakımdan çeşitlenmelerini sağlamakta, hem de o nesnelere kullanım alışkanlıklarının yaygınlaşmasına, yerleşmesine, dolayısıyla da benzeşmesine yol açmaktadır. Bu

süreç içerisinde soyut ya da somut, olumlu ya da olumsuz bütün kültür ürünleri, başkalaşmakta, yeni içerik ve görünüm kazanmaktadır(Kula 2006: 33).

Kültür değişmesinden başka kültürlerin karşılıklı birbirini etkilemesi şeklinde ifade edilebilecek olan kültürel etkileşim vardır. Buna göre, eşit şartlarda, alt kültür şeklinde ve hakim kültür şeklinde de olabilir farklı iki kültürün karşılaşması şeklinde de olabilir. Karşılaşma sonucunda, kültürlerin birbirlerinden etkilenmesi söz konusu olmaktadır. Kültürel etkileşimi maddi ve manevi boyutlu kültür öğelerine göre analize tabi tutmak gerekir. Maddi boyutlu kültür öğeleri kültürel etkileşim sırasında daha kolay alınıp verilen özelliktedir. Bunlar en rahat ve kolay intikal eden iletişim vasıtalarıdır. Maddi unsurlar ve bunlara bağlı olarak gelişen davranış unsurları doğrudan doğruya idrak edilen unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Ekmek pişirmek, otomobil imal etmek gibi davranışlar kültürün dışa vuran unsurları olarak ifade edilebilir. Bunlar daha çabuk ve daha kolay öğrenilir, aktarılır. Ancak bunlar kültürün kendisi değil de açık ifade edilmiş biçimleri olduğuna bakacak olursak kültürün bir inançlar, bilgiler, his ve heyecanlar bütünü olduğunu daha iyi algılayabilme imkanımız olur. Bu manevi bütünlük maddi bir takım biçimlere bürünür. Manevi yönlerini de maddi yönlerini de tam bir bütünlük halinde algılamak gerekir(Talas 2008: 33).

Bir kültürün içerisinde geliştiği tarih, yer, doğa ve toplum koşullarının belirliliği, kültürler arasında gözlemlenen biçimsel özgünlüklerin, farklılıkların ya da benzerliklerin temelini oluşturur. Bu olgu ayrıca, kültür alanlarının ya da çevrelerinin birbirinden ayrılmasının ve gerektiğinde çözümlenme amacıyla ayrı ayrı adlandırılmasının da çıkış noktasını oluşturur. Daha açık bir söyleyişle: Avrupa kültürünü ya da Asya kültürünü başkalaştıran şey, Avrupalıların ya da Asyalıların nitelik yönünden farklı olmaları değil, öncelikle yaşadıkları doğa koşulları, tarihsel olaylar ve bunların bir türevi olan kültürel mirastır. Aynı koşullar altında yaşayan Avrupalı ve Asyalıların kültürel bakımdan birbirine benzemesi kaçınılmazdır.

Kültür kavramına böyle yaklaşıldığında, kültürler arası var olan farklılıkların söz konusu kültürleri yaratan insanların farklılığından değil, ortam ve koşulların farklılığının yol açtığı eş zamansızlıktan kaynaklandığı kolayca görülebilir. Eş zamansızlık kavramı, bir kültürde, örneğin demokrasi bilincinin ve demokratik kurumların öbür kültür ya da kültürlerle göre daha önce, yahut daha sonra ortaya çıkmasıdır. Aynı durum, insan hakları, sendikalar, eğitim-öğretim kurumları, sağlık kurumları, güvenlik kurumları vb. için de geçerlidir. Buradan da görüleceği gibi, kültürlerin kurumlar tarihi buna benzer örnek olaylarla doludur(Kula 2006: 26).

Kültürler, karşılıklı alışveriş içerisinde olagelmışlerdir. Kültürel ürünler, sınırları aşmıştır ve aşmaktadır. Kültürel geçiş(işim)ler olağanlaşmıştır. Küreselleşme eğiliminin yoğunlaşması, uluslar arası ve ulus üstü alışverişin artması, söz konusu geçişleri özendirilmekte, hatta zorunlulaştırmaktadır. Dolayısıyla, ulusal ve ulus üstü düzeylerde kültürler geniş ve kapsamlı bir etkileşim içerisinde kendilerini sürekli olarak yeniden biçimlendirmeye yönelmektedir. Söz konusu etkileşim sonucunda kültürel bir benzeşme ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda bazı kültürlerin, özellikle de batı ya da hıristiyan-Avrupa kültürünün akılcılık ve üretkenlik gibi yönleriyle müslüman doğu kültüründen üstün olduğu biçimindeki savlar sürekli olarak gündeme getirilmektedir. Kültür bilimsel tartışmada 'Avrupa ya da hıristiyan merkezilik' olarak adlandırılan bu tür görüşler, her bakımdan sakattır; çünkü bu sava göre, akılcılık, yenileşme, aydınlanma ve insan hak ve özgürlükleri gibi özellikler sadece Avrupa kültürüne özgüdür.

Yukarıda betimlendiği gibi, her kültür özü gereği ve ilkesel olarak, ilerleme, aydınlanma, akılcılık, yenilikçilik, laiklik, demokrasi, özgürlük, eşitlik ve bireylik gibi değerleri geliştirmeye uygun ve yeteneklidir. Bu nedenle Avrupa merkezci yaklaşımlarda öne sürülen, yukarıda sayılan değerleri sadece Avrupa kültürlerinin yarattığı ya da yaratmaya yetenekli olduğu yönündeki savlar, her şeyden önce bilimle bağdaşmaz.

Ayrıca, dünyanın belirli yerinde, örneğin Avrupa’da yaşayan insanların kültürünü değerli, bunun karşıtı ya da Avrupa’nın ötekisi olarak kurgulanan Asya kültürlerini değersiz ya da söz konusu değerleri yaratma yeteneğinden yoksun saymak, evrensel kültürü yaratan insanlığı parçalamak demektir.

Her kültür, daha doğru her insan ilkesel olarak, her türlü değeri ya da değersizliği yaratmaya yatkın ve yeteneklidir. Bu nedenle, değerli kültür, değersiz kültür, geçerli ya da geçersiz kültür gibi tanımlarla kültürler arasında bir hiyerarşi oluşturmak, insancıl olmadığı gibi, dinsel ve etnik ya da bölgesel/kıtasal üstünlük savlarına ortam hazırlarlar. Bu yüzden de bilim dışı olduğu gibi, çağ dışıdır, insanlık dışıdır(Kula 2006: 39,40).

3.2. Sanayileşme ve Buna Bağlı Göçler

Göç söz konusu olduğunda genellikle insanların bir yerden başka bir yere coğrafik anlamda yer değıştirmesi gelir. Oysa göç, sadece insanlara özgü bir şey olmayıp, diğere birçok canlıyı da ilgilendiren bir fenomendir. Göç, canlıların büyük bir kısmı için yaşamlarını devam ettirebilmenin önemli bir ön koşulu olan yer değıştirme eylemidir. Bu bağlamda, doğal yaşamdan çeşitli örnekler veren Güvenç, diğere bazı canlıların da nasıl göç eylemleriyle iç içe olduğunu belirtmektedir: “Deniz kırlangıçları kuzey ile güney kutbu arasında her yıl 40 bin kilometre uçarlar. Leylekler, bahar mevsiminde yükselen, yer değıştiren hava akımlarından da yararlanarak, bir planör gibi toplan 15-20 bin kilometre uçarlar. Balinalar kuzey-güney ekseninde göçerler; kuzeyde beslenir güneyde doğururlar. Som balıkları, yumurtadan çıktıkları ırmağa döner orada ölürler. Yeşil deniz kaplumbağaları, Asansiyon Adası’nda doğar Brezilya kıyılarında yaşar, sonra aynı adaya dönerler. Çekirge gibi kimi böcekler de besin kaynaklarını tükenmesi ve ya aşırı artış nedeniyle göçerler”.

İnsanların ilkel dönemlerde doğal afetler ve kaynak yetersizliği gibi nedenlerle göç etmeleri, onların diğere canlılarla bu yüzden benzeştiğini ortaya koymaktadır. Ancak, insanoğlunun evrimsel süreçte kat ettiği yol, çok geçmeden onu

dünyanın efendisi yapmış; bu da, her şeyi radikal şekilde değiştirmiştir. İnsanlar giderek başka kavimlerin ürettiklerini kaba kuvvet kullanarak ellerinden almanın üretme eylemi gibi zahmetli bir şeyden daha kolay olduğunu keşfetmişler ve bu ise, dünyanın ve insanların sömürülmesinin yolunu açmıştır. Göçün tetikleyici önemli nedenlerinden birisi olan bu sömürme hırsı, içinde bulunduğumuz bu çağa kadar hemen hiç değişmeden gelmiş ve yakın bir gelecekte de sona erecek gibi görünmemektedir.

Avcılık ve toplayıcılık devrinde, göçebe yaşam biçimi, ilk sosyal örgütlenme şekli olarak görülmektedir. Doğal afetlerden kaçış, kuraklık, açlık, iklim değişiklikleri ve diğer uygarlıkların saldırıları nüfuz yer değiştirmelerine tarihsel birer örnektir. Bunların yanı sıra, İnkalar, Yahudiler ve Türkler gibi çeşitli uygarlıkların geçmişe dayalı göç mitleri olduğunu da unutmamak gerekir. Göç hareketlerinin böylesine uzun bir tarihi geçmişe sahip olmasına rağmen, sosyolojik olarak direnliğine incelenmesi uzun bir geçmişe sahip değildir. Literatürde göçle ilgili bilinen ilk bilimsel çalışma, Ravenstein tarafından 1885 yılında yayınlanan 'Göç Kanunları' adlı makaledir.

İnsanlık tarihiyle özdeş olan bu göç olgusu, demografik, ekonomik, siyasi, psikolojik, antropolojik ve sosyolojik içeriklere sahip olması nedeniyle çok yönlüdür(Yalçın 2004: 1-3).

1885'te Ravenstein, Kraliyet İstatistik Topluluğu'na göç yasaları hakkındaki ünlü çalışmasını sunduğundan beri dünya genişlemekte, derinleşmekte ve hızlanmakta: bir diğer deyişle küreselleşmektedir. Bazıları küreselleşmenin bu evresini bir 'göç çağı', daha önce benzeri görülmemiş ve hızla artan bir göç dönemi olarak kabul etmektedir. Bu görüş diğerleri tarafından eleştirilse de farklı göç kuramlarına bakıldığında, en azından uluslar arası göçün genişlediği, derinleştiği ve hızlandığı kesindir. Uluslar arası göçün nedenlerini inceleyen bu farklı kuramlar sosyoloji, ekonomi, coğrafya, siyaset bilimi gibi değişik bilim dalları içerisinde gelişmiş ve hatta disiplinler arası karakter kazanmıştır. Uluslar arası göçün nedenleri

üzerine geliştirilen teoriler makro ve mikro olarak da sınıflandırılabilir. Makro teorilere bölünmüş işgücü piyasası teorisi, dünya sistemleri teorisi ve politik ekonomi modeli örnek olarak gösterilirken, mikro teoriler neo klasik ve ekonomik teori, insan sermayesi teorisi, yeni göç ekonomileri, göç ağı ve kümülatif nedensellik modellerini içermektedir.

Uluslar arası göçmenlerin tek ve türdeş bir analiz birimi oluşturulmaması da yazındaki çeşitliliği daha fazla körüklemiştir. Geçici iş gücü göçmenleri, vasıflı göçmenler, düzensiz göçmenler, mülteciler, sığınmacılar, aile birleşimi göçmenleri ve geri dönen göçmenler uluslar arası göçün çağdaş süreçlerinin parçalarıdır(Öner 2012: 29-30).

Karpat'a göre göç, asıl yerinden, ulaşılmak istenen yere harekettir. Lee, göçü genel olarak kalıcı ya da yarı kalıcı yer değiştirmeler olarak tanımlamıştır. Benzer şekilde Kearney'e göre göç, insanların bir coğrafya üzerinde yer değiştirmeleridir. Ozankaya da aynı yaklaşımla göçü, bireylerin ya da toplumsal kümelerin bir yerden başka yere gitmeleri şeklinde ele almıştır. Bu tanım, göçün bireyler dışında ayrıca toplumsal guruplarca da yapıldığını belirtmesi nedeniyle diğer tanımlardan ayrılmaktadır.

Akkayan'a göre göç, kişilerin hayatlarının gelecekteki kısmının tamamını ve ya bir parçasını geçirmek üzere, bir iskan ünitesinden(köy, kasaba, kent gibi) diğerlerine yerleşmek kaydıyla yaptıkları coğrafik bir yer değiştirme olayıdır. Üner daha dar bir tanımlamayla, göçün kent, köy gibi yerleşme biriminden diğerine yerleşmek için yapılan nüfus hareketleri olduğunu belirtmektedir.

Eisenstadt ve Jackson göçün sosyal boyutunu dikkate almış ve coğrafik olarak yer değiştirmeden öte, göçün bir toplumdan başka bir topluma yapıldığına işaret etmişlerdir. İlk bakışta, bu tanımda anlatılmak istenen ile sanki ülkeler arası göç ön plana çıkıyormuş gibi görünse de, yer değiştirme, aynı ülke içerisinde bile, yerleşim yerleri arasındaki kültürel farklılıklar nedeniyle, aslında alışılmış bir ortamdan yabancı bir ortama şeklidir. Dolayısıyla, bu yeni ortamın farklılığı göç

olayının aslında farklı bir kültürel yapı içerisine girme gibi bir hissi doğurabileceğini doğrulamaktadır.

Gönüllü de ortak bir bakış açısıyla, göçün her şeyden önce, fiziksel bir hareketlilikten çok toplumsal yanına dikkat çekmektedir.

Göçle ilgili daha değişik bir tanım Özer tarafından yapılmıştır. Ona göre göç, coğrafi mekan değiştirme sürecinin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi boyutlarıyla toplum yapısını değiştiren nüfus hareketleridir. Bu tanımda dikkat çeken özellik, göçün sonunda oluşan toplumsal yapı farklılıklarına vurguda bulunulmasıdır. Gerçekten de, hem iç göçler hem de dış göçler incelendiğinde, göç sonucunda yer değiştiren gurupların/toplulukların yerleştikleri yeni yerlerde önemli oranlarda değişimler yarattığı bilinmektedir.

Göçle ilgili tanımlar incelendiğinde bazı farklılıklara rağmen ortak unsurun 'yer değiştirme' olduğu görülmektedir. Bu yer değiştirme, kabaca, aynı mahalle içinde çok kısa mesafeli olabileceği gibi, ülke sınırları dışına ulaşacak bir eksende uzun mesafeli de olabilmektedir. Teknolojinin baş döndürücü bir hızda arttığı ve gelecekte bu hızın artarak devam edeceği düşünülecek olursa, belli bir gelecekte gezegenler arası göçlerin de gerçekleşeceğini çıkarsamak zor olmayacaktır.

Genel tanımıyla göç, ekonomik, siyasi, ekolojik ve ya bireysel nedenlerle, bir yerden başka bir yere yapılan ve kısa, orta ve ya uzun vadeli geriye dönüş ve ya sürekli yerleşim hedefi güden coğrafi, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme hareketidir(Yalçın 2004: 10-13).

Lee, göçün nedenlerini dört kategoriye ayırmıştır: menşe yerle ilgili etmenler, hedef yerle ilgili etmenler, müdahil fırsatlar ve kişisel etkenler. Lee'ye göre göç, hedefteki cazip çekici etmenler ve menşedeki itici etmenlerin varlığı tarafından belirlenir. Lee'nin 'itici-çekici faktör' terminolojisi, belki de göç yazınında en çok alıntı yapılan kavramdır. Demografik büyüme, düşük yaşam standartları, ekonomik fırsat eksikliği ve politik baskılar genellikle menşedeki itici faktörler arasında

sayılırken, göçmenleri göç alan ülkelere çeken işgücü talebi, hazır alanın bulunması, iyi ekonomik fırsatlar ve politik özgürlükler çekici faktörlerin çok bilinen örnekleridir(Öner 2012: 31).

İnsanlığın ilkel dönemlerinden itibaren göç, farklı nedenler ve biçimlerle süregelmiştir. Büyük harp yılları ve sonrasında, özellikle de İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan pek çok göç, zorunlu sebeplerle sosyal nedenlerden kaynaklanmıştır. Bunun yanında bireysel arayışlar, farklı yer ve kültürel ortamlarda yaşama isteği göçlere kaynaklık etmiştir. Bu serbest göç hareketleri, kendisinden sonraki göçlerin en önemli kaynaklarından birisini teşkil etmiştir. Öncü bireylerin göç edilen yeni yerdeki başarısı aynı bölgeye göçü tetikleyen nedenlerden birisidir. Özellikle sanayi devriminden sonra ise göçlerin en büyük nedeni olarak ekonomik faktörler dikkat çekmektedir. Birinci ve ikinci paylaşım savaşları hammadde ve pazar ihtiyaçlarını gidermek için dünyayı şekillendirirken, gerekli iş gücü ve entelektüel sermayenin de dolaşımı için gerekli yasal ortamı oluşturmuştur. Gelişen kentlerdeki ekonomik ve ticari olanaklar göç konusunda önemli bir itici güç unsuru oluşturmaktadır. Ekonomik olarak hızla gelişen kentler, hem o kentin ekonomik gücünden yararlanmak isteyen göçmenleri hem de iş gücü için cazibe kaynağı konumuna gelmiştir. Hammadde ihtiyacı için kullanılan az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkelerdeki iş gücü açığını kapatmak için de kullanılmaya devam etmiştir. Sanayisi gelişmiş ülkelerdeki gerek nitelikli iş gücü gerekse de vasıfsız iş gücü ihtiyacını karşılamak için az gelişmiş ülkelere önemli sayılarda göç yaşanmıştır.

Ekonominin küresel ölçekte bütünleşmesinin kendini en fazla hissettirdiği alan finans pazarıdır; emek pazarı ise küresel ekonomik bütünleşmenin en zayıf olduğu alandır. Küreselleşen dünyada ekonominin hiçbir faktörü emek faktörü kadar devletin denetimine bağlı kalmamıştır. Göç, devletlerin istihdam politikası ve sosyal hizmetler politikası üzerinde önemli etkilerde bulunduğu için, devletler tarafından sıkı bir kontrole tabi tutulmak istenmektedir. Buna rağmen, göç olgusu dünyanın çeşitli yerlerinde toplumları çok kültürlü hale getirmektedir. Küreselleşme kalabalık bir uluslar arası, kıtalar arası ve deniz aşırı göç dalgasına yol açmıştır. Bu

gelişmelerden dolayı, yirminci yüzyılın sonları ‘göç çağı’ olarak adlandırılmaktadır. Sınır aşırı göçler toplumları çok kültürlü hale getirmiştir. Kymlicka’nın belirttiği gibi “bir ülke başka kültürlerden büyük sayılarda kişi ve aileyi göçmen olarak alır ve onların etnik özelliklerinden bir kısmını korumalarına izin verirse o ülke kültürel çoğulculuk sergileyecektir”. Başta ABD, Kanada, Avustralya, İngiltere, Fransa ve Almanya olmak üzere göç birçok ülkenin çok kültürlü hale gelmesinde etkili olmuştur(Özyurt 2005: 210,211).

Birkaç yüzyıllık bir kesit dikkate alındığında, bazı ülkelerin sürekli göç aldığı ve nüfuslarının neredeyse tamamına yakınının göçmenler tarafından oluşturulduğu görülür. Amerika ve Avustralya kıtasındaki tüm ülkeler bu kategoriye girerler. Asya, Afrika ve Avrupa ise bir kısmıyla bu kategoriye dahildir. Fakat çokkültürlülük politikalarına giden tarihsel süreç incelenirken, çokkültürlülüğün resmi anlamda ilk uygulamaya aktarıldığı ülkeler olmaları nedeniyle başta Kanada olmak üzere, benzer politikaları devreye sokan ABD ve Avustralya en çok dikkate alınan ülkelerdir. Zira, bu ülkelerin tarihleri, hoşgörüsüzlük, önyargı ve baskıdan paylarını fazlasıyla almakla birlikte, farklılığa yer vermenin yeni ve yaratıcı mekanizmalarını bulmanın çok sayıdaki girişimine sahne olmuştur. Çokkültürlülük ise bugün itibariyle varılan son aşamadır.

Geçen yüzyıllarda Amerika ve Avustralya’da yerli halka yönelik uygulamaya konan etnik kırım politikaları, yerli nüfusunun genel nüfusa oranını olağanüstü düzeyde azaltmış ve bugün, bu ülkeler göçmen toplum niteliğini fazlasıyla hak eder olmuşlardır. Yerli halk, “Bugün kuzey Amerika ile Avustralya’da küçük etnik azınlık haline gelmişlerdir”. Geçmişte, bir yandan yerli halk imha edilirken, diğer taraftan da iki farklı yolsan bu yeni dünyaya insanlar gelmiştir. Nüfus hareketindeki bir kolu Afrika’dan getirilen köleler oluştururken, diğer kolu da özellikle batı Avrupa’dan büyük umutlarla göç edenler oluşturmuştur. Giddens’in verdiği sayılarla ifade edilecek olunursa, geçen 350 yıl içerisinde Afrika’dan ve Avrupa’dan Amerika’ya ve Avustralya’ya doğru gerçekleşmiş göçlerin genel dökümü şöyledir:

Avrupa'dan kuzey Amerika'ya: on yedinci yüzyıldan günümüze kadar devam eden süreçte 45 milyon kadar kişi, Avrupa'dan bugün ABD ile Kanada olan yerlere göç etmişlerdir. Kuzey Amerika'da bugün yaşayan yaklaşık 150 milyon kişi, kendi köklerini bu göçte bulabilirler.

Avrupa'dan orta ve güney Amerika'ya: Avrupa'dan özellikle İspanya, Portekiz ve İtalya'dan yaklaşık 20 milyon kişi, orta ve güney Amerika'ya göç etmişlerdir.

Avrupa'dan Afrika ve Avustralya'ya: bu kıtalarda yaşayan yaklaşık 17 milyon kişi, Avrupa kökenlidir. Afrika'ya göç edenlerin çoğunluğu, esas olarak İngiliz ve Hollandalılar tarafından sömürgeleştirilmiş olan Güney Afrika'yı tercih etmişlerdir.

Afrika'dan kuzey ve güney Amerika'ya: On altıncı yüzyıldan başlayarak, yaklaşık 15 milyon siyah, kendi istekleri dışında kuzey ve güney Amerika kıtalarına taşınmışlardır. Bunların neredeyse 1 milyonu, on altıncı yüzyılda, 1,3 milyonu on yedinci yüzyılda, 6 milyonu on sekizinci yüzyılda ve 2 milyonu da on dokuzuncu yüzyılda buralara varmışlardır. Siyah Afrikalılar Amerikalılara, köle aileler olarak hizmet vermek üzere, zincire vurularak getirilmişleridir.

Amerika, Avustralya, Yeni Zelanda ve başta güneyi olmak üzere Afrika'nın bir kesiminde durum böyle olmasına karşılık, bugün Avrupa'daki ve özellikle de batı Avrupa'daki bazı ülkelerde göçmenlerin genel nüfusa oranları hiç de azımsanamayacak bir düzeye erişmiştir. Önceleri Avrupa'dan sömürgelere doğru olan göçler yirminci yüzyılda tersine dönerek, sömürgelerden bu bazı batı Avrupa ülkelerine yönelmiştir. İngiltere bu ülkeler arasında ismi ilk sırada hatırlanacak olandır(Vatandaş 2002, 22-24).

Bunların yanı sıra bir de, Avrupa'dan Hindistan, orta Afrika ve diğer sömürgelere yapılan göçü saymak gerekir. Bunlar bu topraklara yerleşmek için değil, yönetim ve ticaret amacıyla gitmiştir. Gittikleri yerlerde siyasi ve ekonomik seçkinler

haline geldikleri için, sömürülen ülkelerde –etkileri bugüne kadar- uzanan bir kültür emperyalizmi uygulanmışlardır. Birçok ülkenin dilini ve dinini değiştirmişlerdir. Avrupalılar sömürgelerinden siyasal olarak çekilirken, bu göç kategorisindeki insanlar da batıya geri dönmüşlerdir. Buna rağmen, eski sömürge ülkelerin emperyalist ülkelere kültürel bağılıkları hala devam etmektedir(Özyurt 2005:212).

Göç Kanunu eserinde Ravenstein'in göçün sürekli olarak artacağı yönündeki belirlemesi oldukça önemlidir. Buna neden olarak gösterilen şey, üretim yerlerinin ve ticaret merkezlerinin sürekli olarak artış göstermesidir. Göç hareketi başlayıp belli bir ivme kazandığında, artık durdurulması imkansız bir hal alır. Endüstri ve ticaret merkezinin gelişimi dursa bile, ortaya çıkacak bireysel ve psikolojik yeni faktörler göçün devamını sağlayacaktır(Yalçın 2004: 26).

Önemli göç teorilerinden birisi olan merkez- çevre teorisi Bağımlılık Okulu tarafından geliştirilmiştir. Paul Baran, Andre Gunder Frank, Theotonio dos Santos, Giovanni Arriggi, Paul Sweezy, Immanuel Wallerstein ve Samir Amin gibi önemli düşünürlere sahip Bağımlılık Okulu'na göre, dünya, merkez ve çevre diye ikiye ayrılmıştır(Yalçın 2004: 35).

Merkez ülkeler gerekli hammadde ve işgücü temini için çevre ülkelerle ilişki içindeyken, çevre ülkeler için merkez, daima istihdam kaynağı olmuştur. Göç çevre ülkelerden merkeze doğru yaşanmaktadır. Bu noktada göç çevre ülkeler için işgücü ihracı yapılabilecek bir kaynak olarak algılansa da, göç sanılanın aksine gelişmemiş ülkeleri modernliğe götüren bir mekanizma değil; tam tersine ülkedeki yoksulluğu ve kaynakların tüketilmesini daha da şiddetlendiren bir güç olarak görülmektedir. Santos'a göre merkez çevre ilişkileri batı dışı toplumların hem geri kalmasına hem de sömürülmesine neden olmuştur. Bugün bu süreç küreselleşme ile devam etmektedir. Kızılcılık'ın belirttiği gibi “Küreselleşmeyi yönlendiren batılı zalim toplumlar batı dışı mazlum toplumları kendilerine bağımlı kılmıştır. Batılı zalim toplumların sosyo-ekonomik ve politik üstünlükleri, batı dışı mazlum toplumların sömürüsüne dayanır.”

Bağımlılık teorisine göre, dünya merkez ve çevre ülkeleri olarak ikiye bölünmüştür. Ülkeleri sadece merkez ve çevre ülkeler olarak görmek, gerçekten bu iki guruba uymayan özelliklere sahip ülkelerin nasıl sınıflandırılacağı sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle Wallerstein, dünya sistem teorisi adını verdiği yeni bir teorik açılımla bir adım daha ileri gitmiş ve dünyayı merkez ve çevre ülkeleri olarak ikiye ayırma yerine yarı çevre olarak adlandırdığı ülkeleri de işin içerisine katarak üçlü bir sınıflama yapmıştır.

Burada, yarı çevre ülkeler ilk bakışta sanki çevre ülkelerden farkıymış gibi görülse bile, aslında merkez tarafından sömürülme söz konusu olduğunda onların da bu sömürüden fazlasıyla zarar gördükleri savunulmaktadır. Yani, merkez ülkelerin çıkarları her zaman birinci sıradadır ve bu nedenle yarı çevre ve çevre ülkeleri sürekli olarak sömürülecektir.

Abadan Unat'ın da işaret ettiği gibi, "Dünya sistemleri kuramına göre uluslar arası göç, kapitalist gelişmenin neden olduğu kopma ve yer değiştirmelerin doğal sonucudur. Kapitalist ekonomi batı Avrupa, kuzey Amerika ve Japonya'daki merkezlerden giderek daha geniş halkalar halinde yayıldıkça dünya nüfusunun giderek büyüyen kısmı dünya pazar ekonomisine dahil edilmektedir. Çevre bölgelerdeki toprak, hammadde ve emek dünya pazarlarının denetimi altına girdikçe göç akımları oluşmakta, bunların önemli bir kısmı dış ülkelere doğru yönelmektedir."

Kısaca, dünya sistemleri teorisinde, çevre ve yarı çevre ülkelerinin kontrollerinde bulunan hammaddeler ve işgücü, kapitalist yayılmanın sonucunda merkez ülkelerin kontrolüne geçmektedir. Bu ülkelerde işçi açığı bulunması durumunda, çevre ülkelerden merkez ülkelere doğru işçi göçleri ortaya çıkmaktadır(Yalçın 2004: 35-40).

Pek çok Avrupa ülkesinin iş gücü ihtiyacı çevre ülkelerden gelen göçmenler tarafından karşılanmıştır. Fabrikasyon üretim sisteminin yaygınlaşmasıyla merkez ülkeler ihtiyaç duyduğu tüm hammadde ve iş gücü ihtiyacını çevre ülkelerden

karşılımlardır. Aynı şekilde Amerika kıtası da benzer ihtiyacını, aynı biçimde gidermiştir.

Amerika ve Kanada gibi bazı ülkelerinse aynı zamanda ortaya çıkışları tamamen bir göç dalgası sonrasında yaşanmıştır. Yerli halkın azınlık haline geldiği bu ülkelerde yaşayan nüfusun önemli bir bölümü göçlerle o ülkelere yerleşen insanlardan oluşmaktadır.

Günümüzde küreselleşmeyle sadece sermaye hareketliliği değil, insan hareketliliği de giderek artmakta. Ancak sermaye hareketliliği ve uluslar arası firmaların ulus ötesi taşeronluk ağlarıyla yayılışı batıdan doğuya ve kuzeyden güneye doğru olsa da, insan hareketliliği, özellikle düşük nitelikli iş gücüne sahip tam tersi yönde işlemektedir(Öner 2012: 502).

Yirminci yüzyıla kadar gerçekleşen kıtalar arası göç sonucu, bugün birçok ülke etnik köken açısından büyük farklılıklara sahiptir. Bu farklılıkların yönetimi çoğu zaman sorun olmuştur. 1960'lerden itibaren ırk ayrımcılığına karşı önemli yasal önlemler alınmasına rağmen, 1960'ların başından başta Los Angeles olmak üzere, birçok şehirde patlak veren olaylar, ABD'de ırk temelli kimlik çatışmalarının ve fiili ırk ayrımcılığının devam ettiğini göstermektedir. Ayrıca, Avrupa'dan ABD'ye yapılan göçler, İspanya, Portekiz, İngiltere, Fransa, Hollanda ve Belçika gibi farklı ülkelere gerçekleştiği için, beyaz göçmenlerin kültürel homojenliğinden söz etmek de mümkün değildir. Nüfusu farklı etnik kökenlerden geldiği için Kanada bugün, İngiliz Kanada'sı(İngilizce konuşan 'ulus') ve Fransız Kanada'sı(Fransızca konuşan 'ulus') olarak ayrılmanın eşğine gelmiş bulunmaktadır.

On dokuzuncu yüzyıl göçlerinin yönü hala merkez ülkelere çevre ülkelere doğrudur. Yaklaşık 100 milyon insan Avrupa'yı terk ederek Amerika, Okyanusya, güney ve doğu Afrika'ya göçmüştür. Göçün yönü 1945 sonrası tersine dönmüştür. Artık Asya, Afrika orta ve güney Amerika'dan Avrupa ve kuzey Amerika'ya göç edilmektedir. Daha çok gönüllü işçi göçü niteliği taşımasına rağmen, mülteciler ve sığınmacıların da günümüz göç olgusunda önemli yeri bulunur. 1980'lerde yılda

yaklaşık 25-30 milyon kişi yaşamış olduğu ülkeyi çeşitli nedenlerle terk etmiştir. Bunların büyük çoğunluğu ekonomik nedenlerle göç ederken, %10-15'ini mülteciler oluşturmaktadır. 1970'lerde yaşanan ekonomik krizle birlikte göçe karşı çok sıkı önlemler uygulanmaya başlamıştır. Bu önlemlere rağmen, Amerika ve Avrupa'ya yapılan göçte 1945 yılından itibaren istikrarlı bir artış olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslar arası göçlerin yönü ve nitelikleri:

- a) Avrupa ve Asya'dan yerleşmek amacıyla Amerika, Avustralya ve güney Afrika'ya yapılan göçler,
- b) Vietnam Savaşı sonrası mülteci göçü,
- c) Küba, Meksika ve Porto Riko'dan ABD'ye yapılan göçler,
- d) Kolonilerde bulunan Avrupalıların, sömürgecilik sonrası dönemde, İngiltere, Fransa, Portekiz ve Hollanda gibi ana vatanlarına dönüşü,
- e) Başta kuzey kuzey Afrika ülkeleri, Hindistan, Pakistan, Bangladeş olmak üzere sömürge topraklarındaki yerlilerin yerleşmek amacıyla, eski sömürgeci ülkelere yaptıkları göç,
- f) Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve güney Asya ülkelerinden batı Avrupa ülkelerine yapılan işçi göçü,
- g) Özellikle Rusya ve Avrupa'dan orta doğuya yapılan Yahudi göçü,
- h) Doğu Avrupa ülkelerinden batı Avrupa ve ABD'ye yapılan göç.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında, sömürge devletlerin sömürgelerden geri çekilmeye başlaması ile birlikte, paradoksal bir durum gözlenir. Batılı ülkeler kendilerini 'sömürgelerden kurtulmaları gerektiğine ikna ettiği anda', sömürge topraklarının insanları, biriken zenginliklerden pay kapmak için 'yuvaya' dönmeye, yani merkez ülkelere göç etmeye başlarlar. Sömürge sahibi devletler, kendi anavatanlarını sömürge insanlarına şirin görünmek için, 'yuva' olarak adlandırıyorlardı. Fakat yine de sömürge topraklarından geri çekilirken, sömürge insanlarının kendi yakalarına yapışmayacaklarını, uslu duracaklarını umuyorlardı.

Gelişme beklenen doğrultuda olmadı ve sömürgecilik sonrası göç Fransa, İngiltere gibi eski sömürge ülkelerinin önemli sorunu haline geldi.

Bunlar gittikleri yerlerde kendilerine yönelik ayrımcılığa karşı direnebilmek için ortak kimliklerini öne çıkarmışlardır. Örneğin Fransa'daki kuzey Afrikalı göçmenler Müslüman olarak tanınmayı ve İslam kimliği etrafında bir araya gelmeyi tercih etmektedirler. Bundan Fransa'nın laik bir ülke olarak dinler karşısında belli bir uzaklıkta durmayı taahhüt etmesinin önemli yeri bulunmaktadır. İngiltere'de durum bundan farklı değildir. Hall, ellili ve altmışlı yıllarda büyük bir göç dalgası ile İngiltere'ye gelen Karayiplilerin, doğu Afrikalıların, Pakistanlıların, Bangladeşlilerin, Hindistanlıların, hep birden İngiltere'nin siyahları olduğunu belirtir. Siyahlık, “kendilerini siyasal açıdan ‘siyah’ olarak tanımlayan çeşitli topluluk ve kültürlerden insanları niteleyen bir kavram” olarak sunulur. Bu insanları bir kavram etrafında bir araya getiren şey, dışlayıcı sistem karşısında öteki durumuna düşürülmelerini, onları birbirinden ayıran farklı deri renklerinden daha önemli görmeleridir. Göçmenler kendilerine yönelik ırkçı politika karşısında, farklılıklarını bir kenara koyup güçlerini birleştirerek sağlam bir cephe oluşturmuşlar, siyah siyaset ve siyah deneyimi sloganlaştırmışlar. İngiltere'nin geleneksel olarak topluluk temsillerini meşru gören yapısı ise, bu siyah siyasetin meşrulaşmasını kolaylaştırmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan iş gücü ihtiyacını karşılamak için, 1950'ler ve 1960'larda batıya göç eden insanlar(birinci kuşak göçmenler), kendilerini geçici misafir olarak algılıyorlardı; batılı ülkeler de bunlara geçici işçi gözü ile bakıyordu. Fakat 1970'lerde ‘geri dönüş’ yapmayı düşünenler azalmaya başladı. Bunun anlaşılması üzerine, batılı ülkelerde yabancı düşmanlığı ya da ırkçılık siyaseti ortaya çıktı. Yabancı düşmanlığı ya da ırkçılık siyaseti bir tepki olarak göçmenlerde ‘kimlik siyaseti’ni doğurdu. Kimlik siyaseti, ırkçı toplum uygulamalarına karşı belli bir savunmacı kolektif kimlik inşa etme zorunluluğuna ilişkindir. Kimlik siyasetinin ilk biçimi insanların, ulusun çoğunluğu içerisinde bir kimlik ve özdeşleşmeden yoksun bırakıldıklarında, üzerinde durabilecekleri başka

kökler bulmak zorunda kaldıkları gerçeği ile ilişkilidir. Çünkü insanlar üzerinde durabilecekleri bir toprak, belirli bir alan, belirli bir konum bulmak zorundadır.

Kuzey Amerika ve Avrupa'ya yapılan göçler beyin göçü ve vasıfsız emek göçü gibi istihdamın iki uç alanında yoğunlaşmaktadır. Vasıfsız işçiler ev sahibi ülke vatandaşları tarafından tatmin edici bulunmayan bir ücretle ve beğenilmeyen işlerde çalışmaya hazırdırlar. Burada kültürel farklılıkların mesleklere ve ücretlere yansıdığı görülmektedir. Beyin göçü ihtiyacı, batılı bireylerin sıkıcı, disiplinli ve uzun süreli eğitim gerektiren mesleklere yönelik ilgilerinin yetersiz olmasından kaynaklanmakta ve bu boşluk daha çok Hindistan, Pakistan ve uzak doğu ülkelerinden gelen eğitimli göçmenler tarafından doldurulmaktadır. Bu guruptan beyin emekçilerinin başlangıçta beyaz rakiplerinden daha az ücretle çalışmayı kabul etmeleri, işletmelerin karlılığı açısından da cazip bir durum oluşturmaktadır.

Kitlesel göçler bir yandan ırkçılık biçiminde topluluklar arası sürtüşmeleri derinleştirirken, öbür yandan yalnızca, yabancıları sokmayan yerlilere ait olan milli topraklar düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Büyük ölçekli göçlerin ulusal kimlikleri, ortak kültürü ve ortak tarihi yok edeceği yönünde önemli bir kaygı bulunmaktadır. Bu kaygı göçmenlerin farklı kültürel geleneklerden geldiği yerlerde daha da fazladır. Kültürel farklılıklara ve çokkültürlülüğe izin verilmesi ise bu korkuyu arttırıcı bir etken olmaktadır. Örneğin sömürgecilik sonrası dönemde Asya ve Afrika'dan önemli oranda göç alan İngiltere'de kimin İngiliz olduğunu kimin olmadığını söylemek eskisi kadar kolay değildir(Özyurt 2005: 212-216).

Uzun yıllar boyunca özellikle niteliksiz iş gücü ihtiyacını karşılamak için çevre ülkelerden gelen göçmenler tüm Avrupa ülkeleri, Amerika ve Kanada gibi ülkelerde ekonominin kalkınmasında önemli görevler üstlenmişlerdir. Fabrikalarda uzun saatlerce düşük ücretlerde görev almış ve ekonominin güçlenmesine katkıda bulunarak merkez ülkelerin merkezde kalmasına yardımcı olmuşlardır. Ancak bugün merkez ülkelerde bulunan neredeyse bütün göçmenler zararlı olarak görülmekte ve toplumdan dışlanmaktadır. Asimilasyona maruz kalmışlar, dillerini, dinlerini,

kültürlerini yaşayamamışlardır. Bütün bu sömürünün ve bugün onlara karşı takınılan bu tavrın birincil nedeni artık kendilerine ihtiyaç kalmamasıdır. Uzun yıllar merkez ülke vatandaşlarının talip olmayacağı ikinci sınıf işlerde çalışan göçmenler merkez ülkeler içinde sessiz bir hayat sürmüşlerdir. Varlıkları ekonomik hayat için zaruri olduğundan toplum tarafından tam olarak kabul görmemelerine rağmen, göç dalgaları ciddi bir eleştiriye maruz kalmamıştır. Son dönemde ise özellikle ikinci üçüncü kuşak sonrası, artık göçmelerin varlığı ciddi sorunlara ev sahipliği yapmaktadır. Zira göç edilen merkez ülkelerde üniversite eğitimini tamamlayan göçmen torunları, birinci sınıf işlere de talip olarak yerli nüfus için rakip olarak görülmeye başlanmışlardır. Bu durum henüz topluma kaynaşamamış göçmenler için yeni sorunların başlangıcı niteliğindedir. Ne kendi kültürünü ne de merkez ülkenin kültürünü tam olarak benimseyememiş göçmenler, kendi kültürlerini yaşayamamanın yanında, iş hayatında da ciddi sorunlara maruz bırakılmıştır. Bu eleştirinin şiddeti giderek artarak, göçmenlerin dillerine, dinlerine ve kültürlerine varan eleştiriye kadar uzanmış ve yaşanan sorunlar boyut değiştirmiştir. Asimile edilme tehlikesi yaşamış göçmenler bugünlerde çok kültürlülük terimiyle karşı karşıyadır.

Günümüzde küresel göç, yani insanların neresi olursa fark etmeden ekonomik amaçla yapmış oldukları göç, gelişmiş ülkelerin ele aldığı küresel sorunların ön sıralarında yer almakta. Göç ellerinde bulunanları paylaşmak istemeyen, yıkıcı küreselleşmenin şampiyonu zenginler kulübünün en ciddi sorunudur. İnsani küreselleşme ile ilgilerini kaybetmemiş yoksullar kulübü için ise, göç etmek hayatta kalmak ile aynı anlama gelir. Küreselleşme sürecinde göçe bakış, bir bütün olarak küresel insani ilişkilere açık olup olmadığımızı, küreselleşmenin belli egemen gurupların çıkarları ile sınırlı tutulmasını isteyip istemediğimizi ortaya çıkarır. Hardt ve Negri, 'küresel adaletsizlik' karşısında kitlesel işçi göçünü ve kitlelerin küresel hareketliliğini yeni sömürü koşullarına karşı engellenemez bir direniş; özgürlük ve yeni hayat koşulları arayışında devrimci bir eylem olarak görürler: "Bugün emek gücünün hareket kabiliyeti ve göç hareketi olağanüstü boyutlara ulaşmıştır ve denetim altına alınması zordur. Modern dönemin(siyah ve beyaz Atlantik göçü de dahil)en önemli göç hareketleri bile zamanımızın muazzam nüfus hareketleri

karşısında deveye kulak kalır. Dünyanın üzerinde bir hayalet dolaşiyor; bu göç hayaletidir. Eski dünyanın bütün güçleri ittifak halinde bu göçe karşı acımasız bir operasyon yürütüyor, ama hareket durdurulacak gibi değil. Üçüncü dünya denen dünyadan kaçış, politik mülteci akınları ve entelektüel emek gücü transferleri yanında tarım, imalat ve hizmet proleterlerinin muazzam hareketliliğine tanık oluyoruz. Yasal ve mevzuata uygun hareketler gizli göçler yanında cüce kalıyor”.

Hardt ve Negri küresel göçmenleri ‘yeni barbarlar’ olarak adlandırırlar. Yeni barbarlar, sahip çıkacakları kalıcı bir şeyleri olmadığı için, her yerde yollar gören insanlardır. Başkalarının duvarlara tosladığı yerde, onlar bir tol bulurlar. Her yerde bir yol buldukları için, kendilerini her an bir yok kavşağında hissedeler. Bu ‘olumlu barbarlık’tır. Göç küreselleşen dünyayı insancillaştırma hareketlerinin bir parçasıdır. Falk ise, küresel göçün küresel gerçeklikten kaynaklanan çaresizliklerin bir sonucu olarak ortaya çıktığını kabul etmekte ve bu durumun vatandaşlığın niteliğini ve önemini zayıflattığını belirtmektedir. Bauman da küresel göçün rasyonel bir eylem olma özelliğine dikkat çeker: “Aç olanın, yiyeceğin bol olduğu yere gitme arzusu rasyonel insandan doğal olarak beklenen bir şeydir; isteklerine uygun davranmalarına izin vermek de vicdanın haklı göstereceği bir şey, alınacak ahlaki bir tutumdur. İnkâr edilemez rasyonelliği ve etik doğruluğu yüzündendir ki, rasyonel ve etik değerle sahip çıkan dünya aç ve yoksulların kitleler halinde göç ihtimalleri karşısında parmağını oynatmadan çaresiz bekliyor; aç ve yoksulun yiyeceğin bol olduğu yere gitme hakkını suçluluk duymadan elinden almak o kadar zordur ki; üstelik onların göç etmeye karar vermelerinin, kendileri açısından mantıksız olduğunu kanıtlayan inandırıcı rasyonel argümanlar ortaya atmak hemen hemen imkansızdır”.

Göç olgusu farklılığı önemli hale getirmiştir. Göç olgusuyla sınırlar çığnenir, kültürler karışır ve kimlikler belirginliklerini kaybetmeye başlar. Geçmiş bütünlüklerin tekrar oluşturulması imkansızlaşır. Göçler kimlik mekanları üzerinde iki etkide bulunur: birincisi, göç alan yerin kimliğinin saflığını kaybetmesidir; ikincisi, göçmenlerin kimliklerinin daha geniş bir coğrafyaya yayılmasıdır. Bu durumda yuva olarak saf vatan arayışı küreselleşme sürecinin sosyal olguları ile

uyumlu olmadığı için, ‘kısıtlayıcı ve geriletici’ olarak görülür. “Farklı ayrı ve ‘otantik’ kültürler kavramı gittikçe daha da sorunlu hale gelmektedir”(Morley ve Robins, 1997: 168-170). Diğer taraftan göç edilen ülkede göçmenlere yönelik ayrımcılık, göçmenleri belli bir kimlik etrafında bir araya gelmeye, köklere dönüşe zorladığı da açıktır. Köklere dönüş, yeniden kimlik kazanma, yeniden yurt edinme, yeniden özdeşleşme, bir karşı siyaset hareketidir. Hareketin kazanmış olduğu başarı, bugün kendi kendinin referansı olmaktadır. Köklere dönüş hareketi dışında göçmenlerin dışlanmalarına, marjinalleştirilmelerine karşı koyan, göçmenleri toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal bakımdan harekete geçirmeyi başarmış, kenarda kalmışlardan kurulu herhangi bir dayanışma ve kimliklenme örneği bulunmaması bu hareketi daha da anlamlı hale getirir(Özyurt 2005: 219-222).

3.3. Çokkültürlülük Nedir ve Niçin 21. Yüzyılın Başlangıcında Önemli Hale Gelmiştir

Küreselleşme süreciyle birlikte özellikle de ulusal kimliğin erozyona uğradığı, ulusallığın en üst düzeyde siyasal biçimi olan ulus devletin ömrünü doldurduğu, sık duyulan ve okunan görüşler arasında yer almaya başladı. Buna göre, küreselleşmenin yol açtığı aynılık ve farklılık zemininde karşılıklı birbirinden yararlanma durumu, mevcut değişimin belirleyici faktörü olarak anlam kazandı. Eşbiçimli olmayan yollarda ilerleyen küresel kültürün akıntılarından birisi olan insan akışları, aynılık farklılık zemininde şekillenen karşılıklı birbirinden yararlanmayı geliştirdi ve sürecin hakim rengi haline getirdi.

Turistler, göçmenler, mülteciler, sürgünler ve işçiler son zamanlarda sıklıkla duyulan ve ya okunan küresel insan akışlarının aktörlerini oluşturmaktadır. Birçok ulusal topluluk, bu insan akışlarıyla, artık gizlenemez bir şekilde ve miktarda, farklılığı bünyesinde bulundurur hale gelmiştir. Bu nedenle, artık, ulusal toplumsal politikalarda türdeşliğin değil, farklılığın öncelenmesi gerektiği; farklılıkları destekleyecek ve bir arada tutacak toplumsal yapıların inşasının sürdürülmesinin zorunlu olduğu, birçok düşünür, siyaset bilimci ve sosyolog tarafından güçlü şekilde

ifade edilmeye başlandı. Üstelik bu süreç sadece söylemlerle de şekillenmiyor; geçen iki yüzyılda uygulaması bir yana, düşünülmesi bile pek mümkün olmayan farklılıkları kabullenen toplumsal uyum ve istikrar politikaları, bazı batılı devletler tarafından resmen kabul edildi ve uygulamaya konuldu(Vatandaş Celalettin 2002: giriş).

Çokkültürlülük kavramı ilk defa, Kanada'da 1971 yılında Trudeau hükümetinin programında merkezi bir kavram olarak kullanılmasıyla ortaya çıkmıştır. Quebec meselesi buna vesile olmuştur. Kanada'yı takiben Avustralya ve Birleşik Devletlerde kavram daha sonra devreye girmiştir. İşveç, resmi olarak 1975 yılında kavramı benimsemiştir. Hollanda'da resmi politikalarda, çok kültürlü toplum kavramı dahil çok kültürcü bakış açısının bazı yönleri 1980'den itibaren oldukça detaylı bir şekilde gündeme gelmeye başlamıştır. Diğer Avrupa ülkelerinde de, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana göçmenlerle yüz yüze gelinmesi ve bu göçmenlerin giderek geçici olmadıklarının açıklığı kavuşmasıyla çokkültürlülük politikaları yetmişli yıllarda kullanıma girmiştir. Başka kavramlarda olduğu gibi bu kavram da her yerde aynı bağlamda ve aynı aktörler tarafından kullanılmamıştır. Söz gelimi Almanya'da bu kavram, özellikle kilise çevrelerinde ve sol siyasal söylemlerde kullanılmaktadır(Canatan 2009: 83-84).

Gerçekte insan akışları bağlamında gerçekleşen oluşumların çok eskilere uzanan birçok örneği vardır. Nüfus hareketlerinin etkisiyle, toplumsal türdeşliği her zaman tartışmalara açık ülke tipi, dünyanın yeni karşılaştığı bir olgu değildir. Bazı ülkeler, farklılıklara dayanarak toplumsal uyum ve istikrar politikaları oluşturma ve yürütme özelliğine çok daha eskiden beri sahiptirler. Tamamı da gelişmiş batılı ülkeler kategorisine dahil olan ve dünyadaki yasal göçlerin neredeyse yarısından fazlasını alan Avustralya, ABD ve Kanada söz konusu ülkelerin başında yer almaktadırlar. Bunlar, yüzyıllardır devam eden yoğun göçler nedeniyle, herhangi bir ulus devletin sahip olduğu mana ve görünümde kültür, din, dil, yaşama biçimi türdeşliğini gerçekleştir(e)memişler; göçmen ülkesi olmalarını sağlayan özel şartları nedeniyle, dünyanın diğer ülkelerine oranla oldukça farklı toplumsal uyum ve istikrar

politikaları geliştirmişlerdir. Toplumsal uyum ve istikrarı sağlamının farklı politikalarını geliştirme yönündeki arayışlarının ulaştığı bugünkü son aşama ise ‘farklılıklar zemininde birlik’ anlayışına dayanan çokkültürlülüktür. Ve bu politika, bugünün dünyasında, toplumsal uyum politikalarının modeli haline gelmiştir(Vatandaş 2002: giriş).

Günümüz siyasal arenasını ulustan geniş devletler ve devletten geniş uluslar tarafından yürütölen savaşlara sahne oluyor. Yaşanan tüm bu süreçte, gelinen son aşamalardan birisi olarak ulusal kimlik zemininde şekillenen toplumsal türdeşlik modelinin sorunları, göçmen ölkeler tarafından farklılık zemininde birlik anlayışını ifade eden çokkültürlölük ile aşılması hedeflenmiş bulunuyor.

Çokkültürlölük politikalarının, diğer toplumsal uyum ve istikrar politikaları arasındaki yerini anlamak için Berry’nin etnik/költürel ilişkiler üzerinde şekillenen açıklama modelinden hareket etmek iyi bir başlangıç olabilir. Barry’e göre, çokkültürlölük politikalarının niteliğini ve diğer toplumsal politikalar içerisindeki yerini anlamak için, birbirini izleyen şu iki soruya resmi düzlemde verilen karşılıkları dikkate almak gerekmektedir: Ölkedeki etnik/költürel farklılıklar korunmalı ve geliştirilmeli midir, ölkedeki farklı etnik/költürel topluluklar arasında olumlu ilişkiler kurulmalı ve geliştirilmeli midir?

Barry’e göre bu sorulara verilen cevaplar dört temel ilişki biçimini tanımlamaktadır:

1. Etnik/költürel farklılığın korunması/geliştirilmesi onaylanıyor fakat etnik/költürel topluluklar arasında olumlu ilişkilerin kurulup geliştirilmesi onaylanmıyorsa; bir başka ifadeyle; birinci soruya evet denilirken, ikinci soruya hayır deniliyorsa tanımlanan toplumsal politika ayrımlaşma(segregation) olmaktadır.

2. Ne etnik/kültürel çeşitliliğin korunması ve geliştirilmesi ve ne de etnik/kültürel ilişkilerdeki olumluluk uygun bulunmuyorsa; yani her iki soruya da hayır deniliyorsa, etnik kıyım(ethnocide) uygulaması onaylanıyor demektir.

3. Etnik/kültürel farklılığın korunması /geliştirilmesi onaylanmıyor, fakat mevcut etnik/kültürel topluluklar arasında olumlu ilişkilerin kurulup geliştirilmesi onaylanıyorsa; yani birinci soruya hayır denilirken, ikinci soruya evet deniliyorsa, etnik/kültürel ilişkilerde benzeştirme(assimilation) esas alınıyor demektir.

4. Etnik/kültürel farklılığın korunmasının/geliştirilmesinin onaylanmasının yanı sıra, etnik/kültürel topluluklar arasında olumlu ilişkilerin kurulup geliştirilmesi de onaylanıyorsa; her iki soruya da evet deniliyorsa, ortaya çıkan toplumsal model çokkültürlülüktür(multiculturalism).

Bu modelden ilk üçü, toplumsal birlikteliği değil ayrışmayı ya da farklı unsurların yok oluşunu getirdiği için olumsuz, çokkültürlülük ise topluluklar arası farklılığı onaylayıp, aralarındaki ilişkileri koruyup desteklediği için olumlu bulunmaktadır. Diğerlerinin aksine, çokkültürlülük modelinde, toplumsal olguyu teşkil eden unsurlardan hiç birisi eriyerek ya da eriterek diğerleriyle bir terkibe girmemektedir. Ortada bir karışım vardır; ama bu her bir unsurun kendi özgürlüğünü korumaya devam ettiği, aralarındaki bazı ortak unsurların yardımıyla yeni bir aroma oluşturdukları bir karışımdır(Vatandaş 2002: 16-18).

Günümüz toplumları sosyolojik anlamda çokkültürlü bir yapıya sahiptir. Bu çokkültürlü yapı genel olarak iki temel olguya bağlanabilir. Bunlardan birincisi, modern ulus devletlerin birçoğunun birden fazla etnik, dini ve bölgesel kültürü kapsayacak bir biçimde inşa edilmiş olmasıdır. İkincisi ise, boyutları ve yönü zamanla değişen göç olgusudur.

Uluslar icat edilirken ulusal sınırlar içindeki alt kültürlerin zamanla kaybolacağı ve homojen bir ulusal kültür yaratılabileceği, diğer bir ifade ile ulusun kültürel bütünlüğünün sağlanılabileceği yönünde bir varsayımda bulunulmuştur.

Uluslardan devlet yaratmak yerine devletlerden uluslar yaratmayı amaçlayan liberal siyasi devlet, sınırları içindeki herkesin devletle özdeşleşen ve birbiriyle eşit vatandaşlara dönüşmesi arzusunda idi. Kamusal ve siyasal alanda temsilin ulus altı topluluklardan bireylere kayması sonucu topluluk bağları ve alt kültürlerde göreceli olarak gerilemeler yaşanmış olmasına karşın, zamanla ulusallığın alt kültürlerin yok olmasında beklenildiği ölçüde başarılı olmadığı görülmüştür. 1960 sonrasında gelişen zihinsel ve ampirik gelişmelerle birlikte toplumsal ilginin ekonomik ve siyasal alandan kültürel alana kayması toplumların çokkültürlü yapısının sanki yeni bir olguymuş gibi yeniden keşfedilmesini doğurmuştur. Ulus toplumların oluşumunun geleneksel yapıları, ulus altı kültürleri ve yerel dilleri ortadan kaldırma yönündeki hızı, küreselleşmenin yoğunlaşmasıyla birlikte yavaşlamış ve ya tersine dönmüş görünmektedir. Modern üretim ve tüketim kalıplarının dönüşmesi de farklı kültürlerin yeniden canlanmasında etkili olmuştur.

Kültürel farklılıkların belirginleşmesinin ve siyasallaşmasını çeşitli nedenleri arasında: iletişim alanındaki gelişmelerin farklı ulus devletlerin vatandaşları olan belli bir etnik topluluğun üyeleri arasındaki iletişimi kolaylaştırması, küresel göçler sayesinde, aynı etnik topluluğa ait bireylerin buldukları ülkelerde dayanışma ihtiyaçları duyması ve bu arada geliştirilen kültürel ilişki ve bağların geldikleri ülkede de canlanmalarını teşvik etmeleri, tüketim toplumunda bireylerin otantiklik arayışının etnik ve yerel kültürü pazara dönük üretim yapmaya teşvik ederek canlandırması, siyasal küreselleşmenin sonucu olarak devletlerin bütünleşme politikalarının tek başlarına, egemen bir biçimde belirleme yeteneklerini kaybetmesi ve toplumsal bütünleşme yönünde bir takım evrensel nitelikli standartların gelişmesi, küreselleşme sürecinde ulus devletin kimlik oluşturma yeteneğinin azalmasıyla yeni kimlik ve anlam sistemleri arayışlarının ortaya çıkması öne çıkan nedenler arasındadır.

‘Çokkültürlü’ ve ‘çokkültürlülük’ yeni ortaya çıkmış terimlerdir. Sıfat olarak ilk kez 1941 yılında İngilizcede eski milliyetçiklerin bir anlam ifade etmediği, önyargısız ve bağısız bireylerden oluşan kozmopolit bir toplumu nitelemek için

kullanıldı. İsim olarak da 1970’li yılların başlarında Avustralya ve Kanada’da bu toplumların bir özelliği olan kültürel çeşitliliği teşvik eden devlet politikaları için kullanıldı. 1970-1980 arasında başlığında ‘çokkültürlülük’ geçen tüm kitaplar ya Kanada ya da Avustralya’da basılmıştır. Terim, ancak 1989 yılında İngilizce Oxford Sözlük’e girdi. Birkaç yıldan beri kamuoyundaki tartışmalarda, siyasal hayatta ve daha da ötesinde sivil toplumda ve araştırmalarda popülaritesi artmakta. Çok kültürlülüğü çevreleyen konular Amerika kıtasını çoktan aştı ve dünyanın neredeyse her yerine yayıldı.

İlk tahlil düzeyinde, çokkültürlülüğün, farklı sosyal çevrelerden gelen, dini inançlardan, etnik kökenlerden ve ya milliyetlerden gelen bireylerin oluşturduğu çağdaş toplumların bir özelliğini belirttiği düşünülebilir. Bu ‘demografik’ de denilebilecek betimlemeye dayanan tanımıyla kültürel çeşitliliğin eşanlamlısı olduğu söylenebilir. Halbuki çeşitlilik çokkültürlülük problematiğinin ortaya çıktığı ve bazılarına göre Amerikan hegemonyası altında kültürel birörnekleşmenin egemen olduğu içinde bulunduğumuz döneme özgü değil. Aslında, çeşitlilikten anlaşılan ister etni, ister ırk, kültür ya da etnisite olsun, insan toplumları her zaman kültürel olarak çeşitlilik arz etmiştir.

İkinci tahlil düzeyinde, çokkültürlülük dikkatimizi kültürel farklılıkların toplumsal örgütlenmesine çeker. Bu durumda, farklılığın bireysel bir olgu olmadığı, ‘kültürel temas’ durumlarında karşılıklı etkileşime geçen (ve gelişen, zayıflayan, yeniden üretilen) toplumsal kurumlarda vücut bulduğu düşüncesini ifade eder. Bu da insan toplumlarının uzun süredir bilinen, antropolojide kültürlenme, melezleşme, kültürlerarası başlıkları altında incelenen bir yönüdür. Batı toplumlarında bu toplumsal çokkültürlülük, özel kültürlerin teşvik edilmesi, paylaşımı ve aktarılması amacıyla harekete geçen sivil toplum örgütlenmelerinde ayrıcalıklı bir anlam bulur. Bu toplumsal çokkültürlülük geleneksel olarak, kültürel çeşitlilik de dahil olmak üzere çeşitliliğe değer veren ancak de siyasi düzenine dahil etmeyen ve özünde demokratik bir ideoloji olan çoğulculuğun terimleriyle ifade edildi.

Üçüncü tahlil düzeyinde, çokkültürlülük bir takım özel aidiyetlerin varlığını ve değerini kabul etmekle kalmayan ayrıca bunları siyasi normlara ve kurumlara kaydetmeyi de öneren belirli bir siyasi programı ifade eder. Böylelikle ideolojik ve ya toplumsal bir çoğulculuktan normatif ve yapısal bir çoğulculuğa dönüşür. Bir kez daha belirtmek gerekirse, söz konusu olan daha önce hiç görülmedik bir olgu değildir. Farklı milliyetlerden oluşan imparatorluklar(Osmanlı İmparatorluğu, Çarlık Rusyası, Habsburg İmparatorluğu) antropolojide çoğul olarak nitelenen sömürge toplumları, ırk ayrımı rejimlerinin tümü; etnik, dini ya da ırka dayalı bileşenlerin anayasal olarak tanınması üzerine kurulu entegrasyon politikası biçimleriydiler. Ancak bu tarihsel deneyimler ya demokrasi öncesiydi ya da demokratik değildi. Tam bu noktadan hareketle, kurumsal bir değişim kavramı olarak çokkültürlülüğün en azından ortaya çıkışında demokratik toplumlara özgü olması bakımından özgüllüğünü kavramak mümkün(Doytcheva 2013: 15-17).

Çokkültürlülük, toplumsal gerçeği tanımlayan bir olgu olmasının aksine, kültürel çoğulculuk ilkesi ile beraber işleyen ve özgürlük, hoşgörü, bireysel farklılıklara saygı ilkeleri üzerinde modellemiş bir düşünce hali olarak anlam kazanmaktadır. Resmi ideolojiye dönüştüğü durumlarda, ülke birliği, refah, toplumsal barış, toplumsal uyum gibi unsurlara dayanan fikirler ve idealler kümeleri esas alınmaktadır. Bireylere ve toplumsal guruplara eşit muamele, kültürel olarak farklı kalma hakkını destekleme ve fırsat eşitliği dillendirilmektedir. Bunların düşünsel ve toplumsal düzlemdeki açılımı ise daha ayrıntılı olarak şöyledir:

1. Bir idealler kümesi olarak çokkültürlülük, etnik/kültürel farklılıkların varlığını kabul eder. Onları reddetme, görmezlikten gelme, bilinçli unutma gibi, ulus devletin tipik reflekslerini takınmaz. Etnik/kültürel farklılıklara dayalı toplumsal yapılaşmaları onaylar ve bu yapıyı, ulusal mozağin içkin bir bileşeni olarak benimser. Bu yönü itibariyle çokkültürlülük, farklılığı önemseme idealinden ayrılmaz. Kendisini toplumun kültürel mozağine yaptığı göndermelerle meşrulaştırır. Farklılık temeli üzerinde yer alan bireyler, kendilerini diğerlerinden

farklı görmekte beraber, ortaklaşa bir takım araçsal amaçlar için farklı kalmayı tercih eder ve isterler.

2. Çokkültürlülük politikaları farklılık temelinden yükselen birlik idealine dayanır. Ulusal birlik ve bütünlüğüyle uyumsuz olan kültürel geleneklerin varlığı çokkültürlülük tarafından dışlanmaz, eleştirilmez, aşağılanmaz. Farklı olmak aşağılanmanın, geri plana atılmanın nedeni kabul edilmez. Farklılıklar, ulusal çıkarlara rakip yapılaşma ve toplumsal oluşumlar olarak değil, ulusal birliğin yapı taşları olarak görülürler; her taş, binanın oluşumundan diğerlerinden aşağı olmayan bir değeri ifade eder. Dolayısıyla çokkültürlülük düşüncesinde hiçbir etnik ve kültürün diğerine üstünlüğü söz konusu değildir. Eğer muhakkak bir üstünlükten bahsedilecekse, etnik/kültürel topluluklar topluma yaptıkları katkı çerçevesinde değerlendirilirler ve bu nedenle de teşvik görürler. Bireyler ise ulusal kimliği kazandıktan sonra ikinci bir kimliğe de sahip olabilirler. Bireylerin, ulusal kimliğin yanında ikinci bir toplumsal kimliğe sahip olabilmeleri, çokkültürlülüğün temel dayanaklarından birisi olarak işlev üslenir. Fakat çokkültürlülüğün başını ağrıtan gerilimler, sorunlar da burada yaşanır. Çokkültürlülük politikaları açısından temel sorun bu iki kimlik arasındaki ayrımın hangi çizgiye oturulacağı noktasında düğümlenir.

3. Çokkültürlülük felsefesi kültürel göreceliğin ilkeleriyle işler. Bu öğretinin, tüm kültürel sistemlere yönelik yaklaşımı, bu kültürlerin hepsinin kendi tarihsel ve çevresel kapsamlarında iyi ve geçerli olduğu anlayışına dayanır. Öğretide iki ana ilke baskın olarak kendini açığa vurur: tüm kültürel pratiklerin mantığı, bu pratiklerin içinden çıktıkları özgün bağlamlarından anlaşılabilir. Mutlak standartların olmadığı durumlarda tüm kültürel pratikler eşittir.

Bu ilkeler bağlamında hiçbir hayat tarzı diğerine üstün değildir. Kültürel görecelikten doğan hoşgörü sağlam bir temele dayanır; yoksa 'ne olursa kabul' anlayışını ifade etmez. Herhangi bir kültürel pratiğin haklılaştırılması, doğduğu bağlama bağlıdır. Neyin doğru olduğunu anlamadaki zorluğun ana nedeni, görecelik

şemsiyesi altında neyin hoş görülmesi gerektiğini tespit açısından güvenilir ve ya mutlak araçların yokluğudur. Kültürel görecelik kendi içinde araç ama amaç değildir. Neyin sınırlandırılacağı bu açıdan ele alınır.

4. Çokkültürlülük günümüz dünyasının karmaşık ve farklı toplum yapıları için, etnik/kültürel topluluklar arası uyum tesis edecek bir reçete olarak savunulmaktadır. Bir ideal olarak çokkültürlülük şöyle bir amaca dayanır: Bir toplumda çoğulcu ilkeler tüm birimlere uygulandığında, kültürel ve dinsel azınlıklar kendilerini tatmin edecek nitelikte karşılıklı anlama ve konuşlanma düzeyi bulacaktır. Çokkültürlülük guruplar arası hoşgörü besler, bunun temelinde insanların kendi yaşam tarzlarından sahip oldukları tecrübeler kendi yaşamını doldurdukça bu insan diğerlerinin de benzer durumda olmasını hoşgörüyü karşılayacağı ön kabulü vardır. Çokkültürlülük, bireyin kendi bireysel kimliğine olan güvene dayanır. Bu güven oluşunca, bireylerin karşılıklı olarak birbirlerini anlamalarının zemini tesis olur.

Çokkültürlülükte, kültürler arası anlayış ve paylaşım önemli bir yere sahiptir. Çokkültürlülük ideallerini şu şekilde sıralayabiliriz: güçlü kültürel tanınma aracılığıyla bireyin kendisine saygı hissini geliştirilmesi, başkalarının ihtiyaç ve ideallerine karşı duyarlı olma aracılığıyla ırkçılığın önlenmesi, anlayış ve empati geliştirme aracılığıyla kültürler arası ilişkilerin/alışverişin kuvvetlendirilmesi.

5. Çokkültürlülüğün kabulü, farklılıkların etkin şekilde azami fayda sağlayacağı inancına dayanır. Fakat bu durum düşünürler arasında yoğun tartışmaların konusu olmuştur. Farklılıkların azami fayda sağlayacağı inancı çoğu kimse tarafından, faydacılığın çok sığ bir yaklaşımı olarak nitelendirilmiştir. Bunlara göre sadece fayda esas alınarak çatışan unsurların göz ardı edilmesi etnikler ve kültürler arasında gerilimi besler ve gizler. Doğru ve dolayısıyla sonuçta gerçekten fayda sağlayacak çokkültürlülük, farklılıkların siyasal, ekonomik ve kültürel bir takım verimliliklere kanalize edilmesiyle mümkündür. Bu anlamda farklılık sadece

hoş görülmesi gereken bir şey değildir; o aynı zamanda sınırsız toplumsal potansiyelin kaynağıdır.

Kısaca; çokkültürlülük, farklı etnik/kültürel kökenlere sahip toplulukların kendi özgün kimliklerini korumalarını onaylayan bir model olarak, topluluklar üstü yeni tarz bir ulusal kimliğin şemsiyesi altında, her çeşit kültürel kimliklere yaşam alanı açar ve onların bu alanda varlıklarını korumaları için destekler. Ve elbette ki bütün bunlar diğer toplumsal uyum ve istikrar politikaları dikkate alındığında, çokkültürlülüğü olumlamaya neden olur; diğer toplumsal uyum ve istikrar politikaları arasında çokkültürlülüğe son derece değerli bir anlam yükler(Vatandaş 2002: 19-22).

Çağdaş çokkültürlülük ideallerini daha önceki çoğulcu politikalardan ayıran ilk unsur, bu ideallerin bireyselci boyutudur. Çokkültürlülük, yalnızca bazı düzenlemelerden yararlanan birkaç tarihsel topluluğun değil, kökeni ne olursa olsun bütün bireylerin kültürel olarak tanınması projesidir. Tersine, çok milliyetli imparatorluklar zamanında kültürel farklılıklar kolektif örgütlenmelerle düzenleniyordu. Söz konusu olan farklılıkların tanınması değil, gerçekte imparatorluğu oluşturan, çoğu kez imparatorluktan önce de var olmuş olan az sayıda cemaatin tanınmasıydı. Osmanlı İmparatorluğu'nda fethedilen topraklarda yaşayan otokton halklar kendi yasaları ve kurumları olan yerel cemaatler(milliyetler) olarak örgütlenmişti. Ancak bu toplumlarda gurubun dışında birey hiçbir şeydi. Kişilerin aidiyetlerini seçme ya da değiştirme olasılıkları yoktu. Kanada ve Avustralya'daki çokkültürlülük politikalarının uygulanması bu anlamda değerlendirilmemelidir. Özellikle Kanada çokkültürlülüğü, aralarında Quebec'in de bulunduğu kurucu milletler, ilk halklar(Amerikan yerlileri) ve göçmenlerle ilgili meseleleri bir arada ele almayı öneriyordu. Zaten bu istek, herkesin tanınması düşüncesine karşı, iki kurucu millet düşüncesine bağlı Qubec milliyetçiliğinin hoşuna gitmedi.

Çağdaş toplumların, özellikle de büyük göç almış ulus devletlerin bir özelliği olarak çeşitlilik, Micheal Walzer'in deyimiyle "fazla vurgulanmıştır". Kültürel

çoğulculuğun tarihsel örneklerinde halklar, çoğu kez ayrılmış ve imparatorluk tarafından uygulanan bir merkezi güce tabi kılınmış ve ya sömürge toplumlarda olduğu gibi hiyerarşik iken bugün(isteyerek ya da istemeden ayrılıkların olduğu yerel örnekler olsa da) birbirine karışmıştır ve birbirine yakındır. Çeşitlilik, herkesin diğerine hoşgörü gösterdiği 'kökten ademi merkezîyetçi' bir biçim almıştır.

Çokkültürlülük bir biçimde modern bireyselleşmeyle bağlantılıdır. Ancak bu bağlantı olumlu ve olumsuz olmak üzere iki farklı biçimde tezahür eder. Birincisine göre modern bireyselleşme çizgiyi aştığı için uygun olan cemaat düşüncesinde yeni bir anlam bulmak suretiyle yumuşatılmasıdır. İkincisine göre, bugün kültürel tanınma ihtiyaçları, tam da çağdaş bireylerin çok değer verdiği özerklik ve kendini gerçekleştirme idealleri adına hesaba katılmalıdır.

Bugün demokratik bireyler sadece fiziksel anlamda değil ahlak anlayışı anlamında da birbirine yakınlık. Söz konusu olan vatandaşlık prensiplerine yani yasalar karşısında herkesin eşit olmasına göre örgütlenmiş bir ahlak anlayışı. 18.yüzyılın büyük devrimleri döneminde eşitlik, en yurttaşlık ilgisi ve siyasi bir terim olarak anlaşılıyordu. Aristokratik rejimlerin aksine, önce Amerikan sonra Fransız insan ve vatandaşlık hakları bildirgeleri bütün vatandaşların hukuki statü bakımından eşit olduğunu ifade etti. Fakat 19. Yüzyılda bu kazanımlar bu hakları sadece biçimsel, burjuva hakları olarak gören Marksist teori tarafından eleştirildi. Sosyal koşullarda ilan edilen hakların bütün anlamını ortadan kaldıracak kadar önemli, reel eşitsizlikler varsa herkesin hukuk önünde eşitliğini savunmanın ne yararı var? Refah devletinin gelişmesi kısmen bu eleştirileri cevapladı: eşitlik kaygısı iktisadi alana da yayıldı, sosyal haklar(komünist projenin öngördüğü gibi) koşulların gerçek anlamda eşitlenmesini sağlansa da ulusal siyasi toplumun varlığını tehlikeye atan büyük farkların silinmesini sağladı. 1950'li yıllardan itibaren eşitsizliklerin azaltılması kaygısı yurttaşlıkla ilgili alanda ve sosyal alanda yeni gelişmelere eşlik etti. Kadınların, yabancıların, ırk azınlıklarının haklarında önemli ilerlemeler kaydedilirken 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile düzenlemelere uluslar arası bir çerçeve sağlanmış oldu.

Demokratik dinamiğin bu derinleşme sürecinin bugün, eşitlik koşulunu inançları ve gelenekleri kapsayan kültürel alana da taşıyarak yeni bir aşamaya geçtiği söylenebilir. Renaut ve Mesure'e göre insan toplumları üç farklı rejimle karşı karşıya kalmışlardır: ötekinin kendi'nden aşağı olduğu, ilişkide yukarıdan bakmanın hakim olduğu eski rejim -Antik toplumdaki Barbar, sömürge toplumlarındaki otokton halklar-; eşitliğin öncelikle benzerlik üzerinden yorumlandığı -vatandaşların ortak insanlıklarıyla eşit olduğu- modern rejim; son olarak kişilerin farklılıkları üzerinden değil farklılıklarıyla eşit olarak tanınmayı arzu ettiği ve eşitliğin artık kültürlerin denkliği olarak anlaşıldığı günümüz rejimi.

Dolayısıyla günümüzün kültürel tanınma taleplerinin altında, 'evrensel bir eşitlik ilkesi' yatıyor. "Farklılıklarımızla eşitiz": çokkültürlülüğün Fransa da dahil olmak üzere bugün bütün dünyada tekrarlanan sloganı bu.

Günümüz çokkültürlülük ideallerini geçmişin çoğulcu çözümlerinden ayıran bir başka unsur da devlete biçilen rolün büyümesidir. Farklılıkların ötesinde değil farklılıklarıyla herkesin eşit olduğu fikrini teşvik etmek aslında kamusal alanda bütün kültürlerin birbirine denk olduğunun tanınmasını teşvik etmek anlamına gelir. Bu ancak, devlet ve kurumlarının müdahalesiyle tamamına erebilecek bir projedir.

Günümüz çokkültürlülük idealleri, devleti göreve çağırır. Kamu otoriteleri açısından kültürel çeşitliliği teşvik etmek, kişilerin farklılıklarını geliştirmenin ve aktarmanın fiili yollarını sağlamak anlamına gelir: geleneksel pratiklerle ilgili muafiyet önlemleri(örneğin sih türbanı ve ya İslami başörtüsü takmak), dile ilişkin haklar(anadilin örgütlenmesinin kamusal olması, iki dilde öğretim), kültürle ilgili kurumlara devlet teşviki sağlamak, ayrımcılıkla mücadele programlarını teşvik etmek vs.

Böyle bakıldığında, çokkültürlülük idealleri daha geniş anlamda refah devletinin gelişmesi çerçevesine yeniden yerleştirilmelidir. Alain Renaut ve Sylvie Mesure'e göre günümüzde çokkültürlülüğün siyasi liberalizme getirdiği eleştiri belli ölçülerde on yıllar öncesinin Marksist eleştirisiyle paralellik arz eder. Batı

demokrasileri Marksist eleştiriye nasıl sosyal devleti oluşturarak cevap verdilerse, bugün de bu devletlerin çokkültürlülüğün eleştirisini artık sosyal değil yeni kültürel haklar örgütleyerek cevaplamaları bekleniyor.

Böyle bakıldığında bir siyasi proje olarak çokkültürlülük modernlikten ve eşitlik üzerine kurulmuş siyasi rejimlerin ortaya çıkmasından ve bir anlamında evriminden ayrılamaz gibi görünmektedir. Eski imparatorluklardan ve ya etnik soyutlama rüyalarından farklıdır ama en azından projesi bakımından içine doğduğu demokratik rejimlerin temel değerlerinden, yani özgürlük ve herkesin eşitliği ilkelerinden beslenir.

Çağdaş eşitlikçi dinamikler ve devlet müdahalelerinin gelişmesi sayesinde kültürel çoğulculuğun tanınması meselesi bir toplumsal adalet meselesi haline gelmiştir. Bu noktaya kadar, halkların beraber yaşaması tarihsel düzenlemelerin bir sonucuydu ve herkesin eşit oranda onurlu olduğunu öngören demokrasi şartını karşılaması gerekiyordu. Kurumların toplumun üyelerine eşit muamele etmesi özgüllüklerin görmezden gelinmesi değil tanınması anlamına geliyor. İşte, kamusal alanda kültürel farklılığa yer açmak için milli toplumsal yapının (kamu hizmetleri, okullar) adapte olması gerektiğini savunan çokkültürlülüğün programı budur.

Şu halde çokkültürlülüğü modern demokrasilerin, kurumlarını yeniden biçimlendirerek ve kişilere farklılıklarını geliştirmek ve aktarma imkanını vererek farklı kültürlerin tanınması gerektiği düşüncesini temel alan tarihsel bir siyasi program, entelektüel tartışma ve pratik deneyim bütünü olarak tanımlayabiliriz.

Bu tanıma göre: çokkültürlülük, ilk olarak, toplumun bir özelliği değil, bir ideal ya da bir siyasi programdır. İnsan toplumları her zaman çoğul olmuştur ve kültürel açıdan çeşitlilik arz etmiştir ama bu çeşitliliğe farklı dönemlerde farklı siyasi cevaplar verilmiştir.

İkinci olarak çokkültürlülük, en azından ilk ortaya çıktığında, kültürel farklılıklar sorununun bir toplumsal adalet meselesine dönüşmesine tanık olan demokratik toplumlara özgü çağdaş bir yeniliktir.

Siyasi bir program olarak çokkültürlülük, kurumsal bir değişiklik ve daha genel anlamda devlet kurumlarının daha aktif bir rol oynaması anlamına gelir. Dolayısıyla bu bakımdan melezleşme, kozmopolitleşme, kültürlerarasılık gibi biyolojik, estetik ve ya kültürel çeşitliliğe temel olarak bireysel çözümler sunan cevaplardan farklı düşünülmelidir(Doytcheva 2013: 17-25).

3.4. Çokkültürlülük ve Asimilasyon

Tarihsel şartları gereği ‘göçmen toplumu’ tanımlamasına uyan Kanada, ABD ve Avustralya toplumsal uyumu sağlamak için 1960’lara kadar ‘Anglo uyum modeli’ olarak bilinen bir politikanın uygulayıcısı oldular. Söz konusu politikanın temelini, göçmenlerden kendi kültürel geçmişlerini terk etmeleri ve tamamen mevcut kültürel normları özümlemeleri beklentisi oluşturur. Anglo uyum modeli esas olarak, dönemin batı ülkelerinin genelinde uygulanmakta olan asimilasyon politikalarının Kanada, ABD ve Avustralya’ya özgü biçimini oluşturur. Politikanın uygulanışında klasik ulus devletin refleksi etkili olur ve toplumsal türdeşlik esas alınır. Özellikle etnik azınlıklar başta olmak üzere, göçmenler ulusal güvenlik ve siyasi istikrar dahilinde değerlendirilir ve bu unsurların ulusal güvenliği, siyasi istikrarı tehdit eden potansiyel yapılar olduğu var sayılır. Kendilerini etnik/kültürel ve ya ulusal bir topluluk olarak gören insan kümelerinin sadakatinden şüphe üzerine kurulmuş bu yaklaşıma göre, etnik guruplar ve ya göçmenler güçten düşürülmesi, dönüşüme uğratarak topluluk bilinçlerinin kaybettirilmesi gereken küteller olarak değerlendirilir ve bütün toplumsal politikalar buna göre oluşturulur.

Anglo uyum modeli tipik bir asimilasyon politikasıdır. Bu nedenle de asimile edilemez olarak görünen bazı gurupların ülkeye girişleri uzun bir süre titizlikle engellenir. Kanada, Çinlilere, Avustralya ‘beyaz olmayanlara’ sınırlarını kapar; ABD ise birçok kısıtlamalarla göç edenleri eleyerek alır. Ayrıca, ABD’de Almanca,

İtalyanca, İsveççe gibi Avrupa dillerinin evlerde konuşulması, gazetelerde, dini mekanlarda ve diğer alanlarda kullanılması engellenir(Vatandaş 2002: 25).

1960'lara kadar Avustralya, Kanada ve ABD'ye gelen göçmenlerden, katıldıkları toplulukla bütünleşmeleri için geldikleri ülkenin kültürlerini katılan ülkenin kültürünün lehine olacak biçimde terk etmeleri beklenmekteydi. Çinliler gibi asimile edilemez olarak görünen topluluk üyelerinin ise, ABD ve Kanada'ya girişini engelleyen birçok göç politikası izlenmiştir. Asimilasyon siyasi istikrarın temeli olarak görülmüş ve öteki kültürlere yönelik bir etnik merkezilik uygulanmıştır(Özyurt 2005: 216-217).

Bu süreç Birinci Dünya Savaşı yıllarında iyice yoğunlaşır. Alman karşıtlığı tüm ülkede devam ederken, İngilizce dışındaki diğer dillerin kullanımı, 'vatanseverlik' kriterleri açısından giderek daha çok şüpheyle karşılanmaya başlar. Uygulanmakta olan Anglo uyum modeli ABD'ye ilişkin olarak kullanılan 'erime potası' ve Kanada'ya ilişkin olarak kullanılan 'etnik mozaik' terimlerinin bulandırıcı atmosferinde yumuşatılarak, asimilasyonun temelini oluşturan ayrımcılık, ustaca gerçekleştirilen gizlilik içinde devam ettirilir. 'Etnik mozaik', göçmen kültürlerinin bütünlüğüne saygı anlamında kullanılmakla birlikte, Kanada'ya göç edenlerin asimile olmak üzere iki başat kültürden birini seçmek zorunda oluşlarını ifade eder. Bütün bunlar göçmenlerin, anglofon topluma karışmaları ve böylelikle önyargı ve ayrımdan korunabilecekleri iddiasına dayandırılır. Böyle olunca asimile olmak göçmenlere yönelik salt bir politika olmaktan çıkarılıp, onların yararına yönelik zorunlu çözüm olarak takdim edilir. Glazer'in şu ifadeleri bu anlayışın politik zihniyetini ortaya koyan ilginç ve önemli bir örnektir: "Göçmenler Amerika'ya kendi ana dillerini korumak ve kültürlerini devam ettirmek için değil, mümkün olabildiği kadar çabuk gerçekleşecek bir Amerikanlaşma idealiyle geliyorlar. Bu ise açıkça İngiliz dili ve Amerikan kültürünü gönüllüce kabullendikleri anlamına gelir. Her ne kadar 'çocuklarını yitirdikleri' yakınmalarıyla sık sık karşılaşılıyorsa da, bu, onlara dayatılmış bir şey değildir. Yaşanan süreç kendi seçimleridir".

Fakat İkinci Dünya Savaşı sonrasında küresel düzeyde şekillenen yeni anlayışın etkisiyle, toplumsal istikrar ve uyum için zorunlu görülen Anglo uyum modeli terk edilerek, göçmenlerin ve etnik gurupların geçmişlerinden gelen çeşitli özelliklerini korumalarına izin veren bir politika benimsenir. Bu aşamada ‘toplumsal bütünleşme’(integration), gelinen aşamada ulaşılmış en yetkin model olarak dillendirilir. Toplumsal bütünleşmenin kendisi, bir toplumda bütünlüğün oluşması için, toplum üyeleri tarafından ortak biçimde paylaşılan inanç ve pratikler zemininde, üyeler arasında yoğun bir etkileşimin oluşturulması ve ortak amaçlara katılmanın sağlanması olarak tanımlanabilir. Terimin bu tanımından hareketle toplumsal bir politika olarak bütünleşme, ayrımlı özellikler ve nitelikler gösteren toplum kesimlerini tek parça yapmak, aynı özellikleri ve nitelikleri taşıır hale getirmek ya da bir toplum kesimini bütüne (toplum bütününe) katmak biçiminde tanımlanabilir. Yeni politikaya göre, etnik gurupların ve göçmenlerin beslenme, giyinme, dinle ilgili eski adetlerinin bazılarını sürdürmeleri ve bu pratikleri sürdürmek için birbirleriyle ilişki kurmaları doğal karşılanır ve eskiden olduğu gibi, yurtseverce olmayan ya da toplumsal uyumu bozan ayrımcı bir tavır olarak değerlendirilmez. Bu politikada vurgu daha çok ve hatta tamamıyla göçmenlerdir, çünkü bu göçmenler toplumlarında yerli azınlık guruplar simgesel olarak varlıklarını sürdürür konumdadırlar; adeta arkeolojik bir kalıntıya dönüşmüşlerdir. Zaten, toplumsal uyum politikalarındaki değişimde de göçmenlerin baskın etkisi vardır. Göçmenlerin ülke nüfusu içindeki azımsanamayacak oranları ve değişim taleplerindeki ortak eğilimleri sonucunda, öncelikle toplumun esas mensuplarından gelecek önyargı ya da ayrımcılıktan korkmaksızın kendi özgürlüklerini özgürce ifade etme talebi doğar ve bu da uygulanan politikalarda değişikliklere yol açar. Gerçekleşen değişim, Walzer’e göre; “siyasetin dinden ayrılması gibi milliyetten de ayrılması” talebinin uygulamaya aktarılmasıdır.

Ancak ideal anlamda ele alınırsa toplumsal bütünleşme de sorunludur; ‘ortak biçimde paylaşılan inanç ve pratikler zemini’ şartı kolaylıkla toplumsal guruplardan birisinin kendisini toplumun kurucu topluluğu olarak kabul edip, diğer toplulukları asimile etme sürecini başlatmasına açık kapı bırakabilmektedir. Bu konuda ABD’de

yapılan bir araştırma, İngiliz kökenlilerin kendilerini ABD'nin kurucu ulusu olarak algıladıklarını ve siyasi yapıyı, dili, çalışma ve yerleşim kalıplarını, göçmenlerin uymak zorunda kalacakları düşünce alışkanlıklarının çoğunu belirlemeyi doğal hakları olarak gördüklerini açığa çıkarmıştır. Kanada'da yapılan iki ayrı araştırma da ABD'dekiyle benzer sonuçları vermiştir. 1970 yılında A. Richmond tarafından 'Toplumsal Mesafe Ölçeği'(The Social Distance Scale) tekniği uygulanarak yapılan araştırma Amerikalıların kendilerini Kanada'nın en gözde topluluğu olarak algıladıklarını açığa çıkarmıştır. Bu algılama, Amerikalıların, kendilerini kolaylıkla kültürün 'model'i olarak görmelerine yol açabilmektedir. Peter C. Pinco tarafından 1977 yılında 'Toplumsal Duruş Ölçeği' tekniği uygulanarak yapılan ikinci araştırmada ise, Britanya kökenliler en itibarlı topluluk olarak açığa çıkmış, aralarında Kızılderililerin, renklilerin(güney Asya kökenliler, güney Amerika yerlileri vb. gibi) ve siyahların bulunduğu bir dizi topluluk itibar listesinin en sonunda yer almıştır.

Toplumsal bütünleşme modeli ile asimilasyon modeli arasındaki geçirgenliğin tepki çekmesi nedeniyle, Kanada, ABD ve Avustralya'da uygulanan toplumsal uyum modellerinde 1970'lerde önemli değişikliklere gidilir ve yeni bir model oluşturulur. Bu, toplumsal bütünleşme modelinin bir adım daha ötesinde yer alan, ABD orijinli 'erime potası'(melting pot) modelidir. Erime potası, bazıları için asimilasyon modelinin ABD'deki ismi olmakla birlikte, esasında bu teorik olarak doğru değildir. Erime potası ile asimilasyon birbirleri ile tamamen örtüşmezler. Erime potası, "göçmenlerin geleneklerinin daha önceden orda yaşayan nüfus arasında baskın olan gelenek yararına çözülmesi yerine, bunların hepsinin yeni, evrim geçiren kültür kalıpları yaratacak biçimde karışması" esasına dayanır. Halbuki asimilasyonda baskın/resmi gelenek lehine 'eritme' söz konusudur. Erime potasında ülkedeki bütün geleneklerin, yaşama tarzlarının, kültürlerin... birbirleriyle karışması, hepsinin de bir dönüşüme uğraması söz konusudur. Bu durumu ifade etmesi açısından Kanada'da yaygın olarak kullanılan 'toplumsal mikser' nitelemesinin, konunun doğru bir açıklaması olduğu düşünülebilir. Erime potası ilk olarak çeşitli(beyaz) etnik gurupların, kültürel pratiklerinin kaynaşmasından çok,

aralarındaki evlilikler yoluyla biyolojik kaynaşmasına gönderme yapan anlamıyla ortaya çıkar.

ABD'nin erime potasına karşılık Kanada'da uygulanan toplumsal uyum politikası etnik mozaik anlayışına dayanır. Etnik mozaik, etnik kültürlerin bütünlüğünü korumayı ima ederken, uygulamada yalnızca Kanada'ya gelen göçmenlerin asimile olmak üzere egemen iki kültürden birini seçmeleri anlamına gelmiştir. Kanada iki ulusludur, ama Fransızların ve İngilizlerin birbirine gösterdikleri hoşgörü, asimilasyona direnen ve ya asimile edilemeyeceğine inanılan yabancılara gösterilmez(Vatandaş 2002 : 25-30).

1970'lerden itibaren göç alan ülkeler, göçmen gurupları baskıyla asimilasyon politikaları yerine, göçmenlerin kültürlerine saygılı bir çokkültürlülük politikası uygulamaya başlamışlardır. Bu değişikliklerle, farklı ülkelere gelen göçmenlerin çeşitli kültürel özelliklerini sürdürmeleri daha az sorunlu görünmektedir. Göçmenlerin beslenme, giyim ve dinle ilgili geleneksel pratikleri sürdürmeleri ve bu nedenle bir araya gelmeleri üzerine(henüz tam bir fikir birliği olmamış olsa da) yaygın bir kabul bulunmaktadır. Bu gelişmeler bazılarının göre, ulusal kimlikler için tehlike oluştururken; diğerleri için, ulusların çokkültürlü bir yapıya doğru dönüşümünü göstermektedir, ulusların çokkültürlü toplumlar tarafından ikame edilmesini değil; tek kültürlü ulus paradigmasından çokkültürlü ulus paradigmasına doğru bir yönelişi gösterir.

Buradan, 1970 sonrasında kültürel bütünleşmenin bütün araçlarının terk edildiği sonucuna varılmamalıdır. Örneğin dil birliği saptama hedefinden vazgeçilmemiştir. ABD ve Avustralya'da göçmenlerin vatandaşlığa kabul edilmeleri için İngilizce öğrenmeleri ve çocuklarını İngilizce eğitim yapan okullara göndermeleri şart koşulur. Kanada'da ise, iki resmi dil olan İngilizce ve Fransızcadan birinin öğrenilmesi şartı koşulur.

Göçmenlerin ve yerli etnik azınlıkların kültürel tanınma talepleri birbirinden farklıdır. Yerli azınlıklar kültürel tanınma taleplerinin yanı sıra siyasal özerklik hakkı

da isteyebilirken, göçmenlerin –ülkenin belli bir bölgesine yerleşmedikleri ve ya yerleştirilmedikleri için- siyasal özerklik talepleri söz konusu olmamaktadır. Bu nedenle göç sonucu ortaya çıkan azınlık kimliklerinin tanınma talepleri ile yöresel etnik hareketlerin kimlik taleplerini birbirinden ayırmak gerekir. Fransa’da kuzey Afrika kökenli Müslümanların dinsel özelliklerinin tanınması yönündeki talepleri ve ya Almanya’da Türklerin belli bir ortak ulusal kimlikten (Türk kimliği) kaynaklanan etnik-dinsel yönlerinin tanınma talepleri, geniş ölçüde ulusal ve uluslar arası hareketlerin baskısıyla, yalnızca, demokratik yönetimin yeni temeli olarak görülen belli bir ‘farklılık hakkı’ doğrultusunda konumlanmaktadır.

Yerel azınlıkların ve göç yoluyla oluşan azınlıkların ortaya çıkmakta olan topluluk kimliği karşısında, ulusal kimlikler de etnikleşme sürecine girmektedir. Ulusal sınırlar içinde göçmen toplulukların tanınma taleplerinin, tam olarak demokratik tartışma biçiminde geliştiği söylemek mümkün değil. Kastoryano, tartışmanın bir ‘kültür çatışması’ görünümünü aldığını belirtiyor ve Müslüman göçmenlere yönelik ‘yeni haçlı seferleri’nden bahsediyor. Göçmenlere yönelik savaş Atlantik’in tarafında (ABD’de) ırksal, öbür tarafında(Avrupa’da) ise dinsel bir nitelik kazanıyor. Bu din ve ırk savaşları ABD ve Avrupa ulus devletlerinin temsil ettiği evrensel ve demokratik değerler hakkında haklı kuşkulara yol açıyor. Göçmen toplulukları ve kimlikleri, göç edilen toprakların nüfusu tarafından farklı bir biçimde değerlendiriliyor. Bunların bir kısmı göçmenlerin demokratik tanınma taleplerini desteklerken; diğer kısmı da bu toplulukların ulusallık açısından tehlike oluşturacağını düşünerek, bu gelişmelere karşı çıkmaktadır. Hatta Fransız Ulusalçı Cephe lideri J. M. Le Pen gibi, aşırı sağ kanattan birçoğları, toptan bir çözüm getireceği için, göçmenlerin geldikleri yerlere geri gönderilmesini açıktan dile getirmektedirler. Avrupa’nın yeni milliyetçi akımına göre, ‘göçmen topluluklar’, ulus toplum açısından muhalif konumdadır. Bu gelişmeler devlet politikalarına mülteci ve emek göçünün denetiminin arttırılması biçiminde yansıyor. Kaçak göçmen sorunu, siyasi partilerin öncelikli seçim konuları arasında yer alarak, gerilim daha da tırmandırılmaktadır. Diğer taraftan, ulus devletin sınırlarının ‘imge, sermaye, tüketim malları ve küresel elitlerin serbest dolaşım hakkı’ söylemiyle aşındırılmaya

çalışıldığı bir süreçte emek göçü ve kitlelerin hareketi karşısında bu sınırların sağlamlştırılması 'küresel adaletsizlik' olarak algılanmakta ve sınırların varlığına ahlaki bir saygı duyulmamaktadır. Fırsat bulan herkes -hayat şartlarının daha iyi olduğu yerlere doğru- bu sınırları geçmeye çalışıyor. Böylece de 'kaçak taşımacılığı' küreselleşmenin ortaya çıkarmış olduğu yeni meslekler, sektörler arasında yerini alıyor.

Göçmenliğin küresel egemenlerin temel sorunlarının ön sıralarında yer alması göçmenlerin var olan küresel sisteme meydan okuma özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Kaçak göçmenler ve ya Sait'in ifadesiyle 'sandal insanları' gelişmiş ülkelerin pırılmalı şehirlerine gölge düşürmekte, yoksulluğun ve huzursuzluğun uzak mekanlarda hapsedilmesine karşı koymaktadırlar. Bir umut adına yerlerinden yurtlarından kopan insanların hareketliliği, emperyalizmin hapsedmelerine ve yıkımlarına karşı güçlü bir direnişi gösterir. Daha çarpıcı olanı ise, her şeyin iyiye gittiği yönündeki yaygın kanaatin yanlışlığını, gelişmiş ülkelerde yaşayanların yüzlerine çarpar. Göçmenler bir taraftan itirazın, protestonun canlı örnekleri haline gelirken, diğer taraftan da (her ne kadar kabul görmese de) sahip oldukları dinamiklerle, yeni toplumsallık biçimlerinin örneklerini sergilerler. Kurtuluşun adresi, artık yerleşik, kurulu ve evcilleşmiş kültür dinamiklerinden, evsiz bırakılmış, savrulmuş ve sürgün olanların enerjisine çevrilmiş bulunmaktadır(Özyurt 2005: 217-219).

3.5. Küreselleşme ve Çok Uluslu Şirketler

Anthony Giddens'in belirttiği üzere küreselleşme, dünyadaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlanabilir. Uzak yerellikleri birbirine bağlayan bu yoğunlaşma öyle bir şekilde gerçekleşmektedir ki yerel olaylar, kilometrelerce uzaktaki olaylar tarafından biçimlendirilmekte ve bunun tersi de söz konusu olmaktadır(Steger 2004: 28).

Küreselleşme bilimin ve teknolojinin artan önemiyle ilgilidir. Teknolojiye dayalı toplumun, coğrafyanın ve hammaddenin öneminin büyük ölçüde azaldığı,

teknolojik yeniliklerin tarihi hızlandırdığı ve değişimin hızlı olduğu bir toplumdur. Değişimin itici gücü ise bilgi ve teknolojidir. Teknolojik gelişimin ve sanayi devriminin tarihine baktığımızda bunun sürekli bir süreç olduğunu görmekteyiz(Yılmaz 2004: 25).

Küreselleşme tanımı yapılırken, tanımı yapan çevrelerce kavrama farklı anlam ve içeriklerin dahil edildiği bu anlamda kavramın açıklanması esnasında anlamsal olarak bir esnekliğin bulunduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Farklı bakış açılarına rağmen genel anlamıyla küreselleşme ya da global entegrasyon, ülkeler arasındaki iktisadi, siyasi, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi gibi, farklı görünen ancak birbirleriyle bağlantılı olguları içermektedir. Küreselleşme bir anlamda, maddi manevi değerlerin ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılması anlamına gelmektedir(Hasanoğlu 2000: 68).

Nişancı'nın (2003: 29-30) ifade ettiği gibi: Boyutları çok geniş, kapsamlı ve derin ayrıca statik bir durumdan çok dinamik bir süreci ifade eden küresellik ve küreselleşme gibi iki kavramı bir iki cümleyle ve matematiksel kesinlik içinde tanımlamak pek mümkün gözükmemektedir. Söz konusu kavramları çok kalın çizgilerle de olsa resmetmek gerekirse; küresellik dünyanın bütünleşmesine, küreselleşme ise söz konusu bütünleşmenin karmaşık süreçlerine işaret etmektedir.

Küreselleşme hakkında yapılan tanımlamalar ele alındığında en çok üzerinde durulan nokta ekonomik anlamda dünyanın entegrasyonudur. Bu tanım son derece yerinde olmakla birlikte küreselleşmeyi yalnızca ekonomik faaliyet alanında hapsetmek, söz konusu kavramın tanımlamasında ciddi eksiklere neden olacaktır. Küreselleşme konusunda ilk ve en önemli gelişmeler ekonomik alanda kendini göstermekle birlikte, ekonomik iş birliği ve etkileşimlerin doğal sonucu olarak, siyasal, sosyal ve kültürel etkileşimler meydana gelmiş ve bu etkileşimler küreselleşmenin ekonomik boyutunun yanında farklı diğer boyutların da varlığını doğurmuştur. Bütün bu etkileşimler Fikret Başkaya'nın da belirttiği gibi eski

kesinliklerin çözülmesi, tüm ahlaki ve politik kurumların dağılması, kimliklerin akıcılığı gibi sonuçları doğurmuştur(Başkaya 1999:72).

Küreselleşmenin sosyal yapı üzerindeki etkisi en az ekonomik alandaki etkisi kadar güçlüdür. Sosyal alanda ciddi bir yıkımın sorumlusu olarak küreselleşmeyi işaret eden yaklaşımların haklılık payı oldukça yüksektir. Özellikle ekonomik alandaki varlığı ile sosyal gelişmelere verdiği etki küreselleşmeyi bu yıkımın en önemli sorumlusu olarak göstermektedir. Reform, Rönesans döneminden itibaren benzer yönde ilerleyişini sürdüren ekonomik hayat, günümüz dünyasını belirgin çizgilerle birbirinden ayrı iki parçaya ayırmıştır; zengin dünya ve zengin olmayan dünya. Bu iki kavram sosyo-ekonomik olarak ise daha ışıltılı iki tanımla nitelendirilmektedir: gelişmiş ülke ve gelişmekte olan ülke.

Rönesans gelişmeleri neticesinde bilimsel olarak göstermiş ve ekonomik alanda yatırımlar yapan ülkeler ham hammadde ve pazar ihtiyacını karşılamak amacıyla sömürgecilik faaliyetine yönelmiş ve bu faaliyet sonucunda dünya bugünkü iki yapıya haline ulaşmıştır. Sömürü yapan ülkeler gelişmiş ülke, sömürge olan ülkeler ise gelişmekte olan ülke adı ile anılır olmuştur. Bir de iç kargaşa ve savaşlar neticesinde bu iki ülke gurubuna girememiş üçüncü dünya ülkeleri mevcuttur o ülkeler sömürüden henüz fiziksel olarak dahi kurtulamamış ülkelerdir.

Küreselleşmenin sosyo-ekonomik alandaki en büyük etkisi, büyük göç hareketlerine zemin hazırlamasıdır. Gelişmekte olan ülkelerdeki yoksul kesimin gerek gelişmiş ülkelerin ihtiyaçları üzerine, gerekse de zorunlu kaçak mülteci biçiminde gelişmiş ülkelere göçü bugün küreselleşmenin sosyal yapıda yarattığı büyük yıkımın görünür yüzünü oluşturmaktadır. Ulus devletin var etmek için uzun uğraşlar verdiği ulus devlet vatandaşlığı bugün küreselleşme karşısında tutunacak dal bulamamakta ve aşınmaktadır. Yaşanan göçlerin etkisiyle göçmen nüfuslar bütün sömürge ve gelişmiş ülkelerde yerli halka oranla artış göstermektedir. Bu da ulus devlet vatandaşlığı kavramını değişime zorlamaktadır.

Bu bağlamda üzerinde önemle durulması gereken bir diğer nokta ise küreselleşmenin, günümüz siyaseti, ekonomisi, kültürel politikaları üzerine yapılan tanımlamalarda kilit noktayı işgal etmesinden önce yapılan tüm açıklama ve tanımlamalarda anahtar kelimenin coğrafya olduğu gerçeğidir. Küreselleşmenin günümüzde ifade ettiği anlamı kazanmadan önceki devirlere ait her türlü tanımlama coğrafi bir temel üzerine oturtulmaktaydı. Burada devir kelimesinin seçilmesi bir rastlantı değil, önemle üzerinde durulmuş bir noktadır. Zira coğrafya temelli tüm politikaların değişmesi bir anlamda bir devrin kapanması ve bir yenisinin insanlık gündemine yerleşmesini ifade etmektedir. Küreselleşme bir açıdan zamanla ölçüldüğünde mekanın ölümünü ifade etmektedir. Küreselleşme mekanı yerleştiren bir süreçtir. Yer: işaretlenmiş amorf bir coğrafi alanı belirtirken, mekan ise; bir sosyal inşaya çağrışım yapar, sosyal yaşanmışlıklara ev sahipliği yapmaktadır, tanıklık etmektedir. Yer ise herhangi bir yerdir, boşluktur. Küreselleşme bu süreçte mekanları yerleştiren bir etki yapmaktadır. Bu süreci bir nevi coğrafyanın değersizleşmesi süreci olarak da açıklamak mümkündür. Daha önceleri coğrafya, yaşamı anlatmada en önemli açıklama aracı iken artık bu özelliğini kaybettiği söylenebilir. Olaylar coğrafyaya bağlı olarak tanımlanmaktayken, kimlikler dahi coğrafya ile ilintili tanımlanırken, bugün bu açıklamalar değerini yitirmiş durumdadır. Uzaklıklar metreler kilometrelerle ölçülürken bugün uzaklıklar o bildiğimiz uzaklık değildir. Küreselleşme mekanı fenomen olarak ortadan kaldırmaktadır, zira bugün Newyork İstanbul'a Kars'tan daha yakın görülüyor. Küreselleşme süreci birbirinden ayrı gibi görünen dünyaları birleştirirken, tek bir dünya yaratma yolunda ilerlemektedir. Bu tek dünyada birleşik ve tek olmayı sağlayan ana unsur ortak bir paydanın yaratılmasıdır. Tek bir dünya olabilmek için ortak bazı paydalarda buluşulması hayati öneme sahiptir. Coğrafyanın ve coğrafyaya bağlı tanımlamaların bu ortak payda düşünme uymaması ve bir engel teşkil etmesi coğrafyanın ölümüne sebep olarak gösterilebilir. Bu noktada coğrafyaya bağlı olarak tanımlanan en büyük ve en önemli kavram olan ulus devletin de yaşadığı bugünkü sorunların ana kaynağı bu ortak payda düşünme uymaması olarak gösterilebilir. Her ne kadar küreselleşmenin ekonomik ve teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak

gelen noktaya işaret ettiği yönünde ortak bazı tanımlamalar yapılsa da, dünya ölçeğinde küreselleşme savunucularının, karşıtlarından fazlaca olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Böyle bir durumda küreselleşmenin oluşturduğu yeni ortamdan faydalanan kesimin bu süreci destekleyerek, sürecin önünde engel olarak görünen ne varsa onun bertarafı noktasında bazı çabalara girişeceği aşıkardır. Zira küresel dünyadan bahsederken bu küreselliği betimleyecek en önemli kavram dünyanın küresel olarak bir pazara dönüşmesi kavramıdır. Bu pazarsa her noktaya ulaşmak, hızlı ulaşmak, az maliyetle ulaşmak, benzer pazar politikaları ve benzer talepleri karşılamak amacıyla ulaşmaktır. Bu ortak pazar birbirine ne denli benzer özellikler taşırsa küresel arz için bu, o denli fazla kar anlamı taşımaktadır. Encyclopedia Brittanica ansiklopedisine yazan James L. Warson küreselleşmeyi kültürel açıdan eşyaların ve düşüncelerin yayınımla damgalanan günlük yaşam deneyiminin, dünyanın her yerinde kültürel ifadelerle standartlaşma güdebileceği süreç olarak tanımlamaktadır(Chanda 2009 giriş). “Galbraith’e göre, bugün dünya çapında mal üreten büyük şirketlerin en önemli çabası, ulusal farklılıkları asgariye indirerek tüm sanayileşmiş toplumları tek tip ülkelere durumuna getirmektir”(Yılmaz 2004: 70). Tek tikleş-tir-me konusu küreselleşmenin gerçekleşmesi açısından son derece büyük bir öneme sahiptir.

Küresel ölçekte taleplerin aynılaş-tırıl-ması uluslar arası arz kaynakları için bulunmaz bir nimettir. Taleplerin aynılaşması arzı yaratan kesim olan uluslar arası şirketler açısından üretilen her hizmet ve ürünün farklılaştırılmaya ihtiyaç duyulmadan benzer pazarlama yöntemleriyle dünyanın farklı yerlerine aynı anda pazarlanması anlamı taşımaktadır. Küreselleşmenin yer kürede yarattığı talep benzerliği uluslar arası şirketler açısından büyümenin önündeki engellerin kalkması anlamına gelmektedir. Bu aşamada ulus ötesi büyük şirketlerin büyüme grafiği, ulus devletlerin sınırlarını aşacak noktaya ulaşmış ve günümüzde pek çok küresel şirket gerek toplam mal varlığı gerekse de etki alanıyla ulus devlet kavramının ötesine ulaşmıştır.

Küreselleşme uluslar arası ticaretin önündeki engelleri kaldırmış ve özellikle telekomünikasyon, ulaştırma ve teknolojiye yaşanan gelişmelerle dünyanın her yeri ulaşılabilir, kolay ulaşılabilir bir hale gelmiştir. Ekonomilerdeki birleşmelerin temeline bu gelişmeler kaynaklık etmektedir. Çok ulus şirketler bu yeni dönemin parlayan yıldızları olarak ön plana çıkmışlardır. Bu süreçte devletin önünde yer alacak biçimde büyümüş ve etki alanlarını arttırmışlardır.

Çok uluslu şirketler farklı ülke sınırları içinde faaliyet gösterirken, nitelikli niteliksiz ucuz iş gücüne ulaşmak, ucuz hammadde kaynaklarından yararlanmak, daha rahat politik düzenleme imkanı ve yeni pazarlara erişmek birincil hedefler arasında yer almıştır. Ekonomik güçleri giderek arttıkça ulus devletlerin yasal mevzuatları üzerindeki hakimiyet alanları da giderek genişlemiş ve günümüzde gelinen noktada devletler, ekonomik kalkınma iç güdüsüyle hakimiyetlerinin önemli bir bölümünü ulus üstü şirketlere devretmiştir.

Yaşanan bu gelişmeler iki yönlü bir göç olgusunu beraberinde getirmiştir. Hem gelişmiş ülkeden yönetici vasıflı kalifiye iş gücü geliştirmekte olan ülkeye göç etmiş hem de gelişmiş ülkelerde oluşan iş gücü açığını kapatmak için nitelikli niteliksiz iş gücü gelişmemiş ülkelere doğru göç etmiştir. Bu göç dalgasının önemli olan kısmını geliştirmekte olan ülkelere gelişmişler yönünde olan göçler oluşturmaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki iş gücü eksikliği dünyanın her yerinden bu ülkelere göçü tetiklemiş ve gelinen noktada zamanın ihtiyacı olarak görülen ve göç etmelerinde hiçbir sorun görülmeyen mülteciler bugün gittikleri her ülkede sorun olarak görülmekten kurtulamamıştır.

Küreselleşme insanların yer değiştirmelerine tarihte görülmemiş bir ivme katmış ve neticesinde farklı kültürlerin bir arada yaşaması gibi doğal bir sonucu beraberinde getirmiştir. Çok uluslu şirketlerin ucuz iş gücü olarak Çin, Malezya, Tayland gibi Uzakdoğu ülkelerini keşfinden evvel, büyük üretimler için ihtiyaç duyulan iş gücü bu ülkelere göç yoluyla temin edilmiştir. Bugün bu ülkeler üretim merkezi olarak seçilmektedir. Bu ülkelerin ucuz hammadde ve iş gücü olarak yerinde

kullanılmasından evvel yaşanan bütün göçler bugün yaşanan çok kültürlülük bilmecesinin temelini oluşturmaktadır. Özellikle yaşanan ilk göç dalgalarında en ucuz işlerde, yerli halkın yapmaya gönüllü olmadığı tür işlerde çalışan göçmenler çok fazla göze batmamış hatta tebessümle karşılanmıştır. Aradan geçen kısa sürede dünya kaynakları küçülmüş, göçmenlerin yeni nesli göç edilen ülkenin dilini öğrenmiş, iyi eğitim almış ve nitelik gerektiren işlerde yerli halka rakip konumuna gelmiştir. Yaşanan bütün sorunların başlangıcını bu gelişmelerde aramak gerekmektedir. O zamana kadar kabuğuna çekilmiş olarak yaşayan göçmenler, yeni kuşakların gelişiyiyle kabuklarını kırmış ve iyi kazandıran nitelikli işlerde yerli halkla mücadele eder hale gelmiştir. Kimsenin önemsemediği göçmenler göç edilen ülkeler için özellikle o tarihten sonra ciddi bir sorun olarak görülmüş ve, ya kendi ülkelerine geri göç ettirmeye çalışılmış ya da asimile edilme tehlikesiyle karşı karşıya bırakılmıştır.

Asimilasyon kavramı, göçmenin göç gönderen ülkeye ilişkin aidiyeti ve kimliklerini geride bırakacağını ve göç alan sosyo-kültürel bağlama tamamıyla entegre olacağını öngörür. Bu bağlamda, göçmenin göç gönderen ülkeyle bağları sürdürmesinin göç alan ülkeye olan aidiyetini zayıflatacağı varsayılır. Ancak göç deneyim ve araştırmaları asimilasyon sürecinin doğrusal bir şekilde gelişmediğini, hep müzakereye açık bir süreç olduğunu göstermiştir. Bu durum asimilasyon kavramı ve kuramına yönelik eleştirileri arttırmış, asimilasyon politikalarını uygulayan göç alan ülkelerin politikalarını yeniden gözden geçirmelerine neden olmuştur. Böylece 1970’li yıllarda egemen olan asimilasyon kuramı ve politikaları 1980’li yıllardan itibaren yerini çokkültürlülük politikalarına bırakmıştır. Merkel ya da Cameron gibi başbakanların hedefi haline gelen çokkültürlülük, kültürel farklılığın kamusal olarak tanınması ve kurumsallaşması gerektiğini ve bunun da devletin sorumluluğu olduğunu savunan normatif bir yaklaşımdır. Çokkültürlü politikaların savunucuları, devletin politika ve uygulamalarıyla göçmenlerin kendi dillerini, kültürlerini, dinlerini, kimliklerini ve tarihlerini korumaları ve geliştirmelerine olanak tanınması gerekliliğini öne sürerler(Öner 2012: 19).

Bütün asimile çalışmaları kimi ülkelerde bazı zamanlarda başarılı olmuş fakat gelinen son noktada asimilasyon politikalarından vazgeçilerek çokkültürlülük politikaları benimsenmiştir. Buna rağmen çokkültürlülük konusunda kavramın başarılılığı ya da başarısızlığı ile ilgili farklı görüşlere, hemen hemen politikanın uygulandığı ya da uygulanmaya çalışıldığı pek çok toplumda rastlamak mümkün. Pek çok toplumda çokkültürlülük çalışmaları soyut bir kavram gibi algılanmıştır, yasalar nezdinde yapılan değişikliklerle toplumun yaşadığı sorunların üstesinden gelinebileceği düşünülmüş fakat bu konuda hızlı bazı başarısızlıklarla karşılaşmıştır. Nermin Abadan Unat'ın(Öner 2012: 20) belirttiği gibi bu çalışmalar kimi toplumlarda içine kapanmayı özendirmiştir. Politik olarak yönetimden uzak tutulan göçmenler toplumuyla kaynaşmak yerine içine kapanmayı tercih etmiştir.

3.6. Küreselleşme Çokkültürlülük İlişkisi

Çokkültürlülük küreselleşmenin ideolojik uygulama alanlarının en önemlilerinden birini teşkil ettiği için küreselleşme ile yakın bir ilişkisi olan, hatta küreselleşmenin içinde barındırdığı bir ideoloji niteliğinde gelişme kaydetmektedir.

Dünya çapında egemen bir güç olma iddiasında olan ve ya egemen güç konumunda olan insanlar, toplumlar ve sosyal gurupların iddialarını ve konumlarını genişletme istek ve kararlılığının da olması gerekmektedir. O takdirde, bu istek, karar ve iddiayı icraat noktasında çalıştırma mecburiyeti de hasıl olmaktadır. Söz konusu durumu sağlıklı bir şekilde işletebilmek için mücadele, çatışma ve uzlaşmazlık ortamlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Küreselleşmeye bu atmosferi sağlayan gerçeklik çokkültürlülüktür.

Her bireyi birer potansiyel müşteri olarak algılayan küresel ideoloji bütün dünyayı kapsama alanına alıp birer pazar haline dönüştürmenin hesabı içindedir. Bu durum ile ilgili olarak, çokkültürlülük meselesi başarıyı sağlayacak anahtar rollerden birine sahiptir. Bir bakıma, küreselleşme çokkültürlülük olmadan, çokkültürlülük de küreselleşme olmadan çok fazla bir anlam kazanamıyor. Bu iki unsur birbirini destekleyen, ilerleten ve teşvik eden bir yapıya sahiptir.

Bütün bu yakın ilişki ve alakaya rağmen, çokkültürlülük, illa da tamamen küreselleşme ile ilişkilendirilmesi gereken bir kavram da değildir ve ya bir başka ifade ile, küreselleşmeyi yeni görmeyen görüşlerin belirttiği gibi, dünyada çokkültürlülük, uluslararasılaşma, ulusötesileşme hep var olan gerçekliklerdir. Batı tipi ulus devletlerin serüveni incelendiğinde, kendi ulusal birliğini tamamlayan devletler hemen emperyal bir takım teşebbüslere girişerek genişleme eğilimi içerisinde olmuşlardır. Önce İspanyol ve Portekiz sömürgeciliği, sonra İngiliz, Fransız, Hollandalı sömürgeciliği süper devlet, imparatorluk şeklinde kendini göstermiştir. Hatta geç kalan Almanya ve Japonya da hegemonya oluşturma teşebbüsünde bulunmuşlardır. Günümüzde yaşanan bu gelişmelerin bu görüşe göre onlardan farkı yoktur. Ulus devletler bir Avrupa ve ya Amerikan süper devleti şeklinde hegemonik güç olma çabası içindedir. Bu teşebbüsler ideolojik anlamı olmayan topluma ivme kazandırma teşebbüsü niteliğindeki çokkültürlülüğü besleyen bir yapıda olmuştur. Kazanılan her sömürge, o sömürgecinin sahibinin toplumuna ve kültürüne hem hegemonik güç takviyesi yapmıştır hem de kültürel çeşitlilik örneği ortaya koymuştur. Belki de böyle bir sömürgeci geleneğe sahip olmayan milletlerin küreselleşmeden yeterince pay almaması ve ya toplumunda farklılıkları tek bir kimlik potasında eritememeleri de burada yatmaktadır. Sömürgeleri olmuş toplumları bugün bile kendisi olmadan yaşayamaz hale getirmiş olmak, küreselleşmenin de küreselleştirmenin de şartı olsa gerekir.

Kendi sosyal sistemlerini sorunsuz bütünleşmeden sonra, önce bölgesel güç, sonra küresel güç haline dönüştürmenin türlü yollarını araştıran batılı küresel güçlerin, kendileri dışındakilere neden çok kimlikli ve adete kimlikler enflasyonunun olduğu bir vatandaşlık sistemini dayattığını iyi anlamaya çalışmak gerekmektedir. Acaba çokkültürlülük tasarım niteliğinde dayatılan bir kimlikler topluluğu mudur? Yoksa basit ve masum bir birlikte yaşama sanatının ürünü müdür? Şüpheli olan burasıdır. Özendirilen ve desteklenen mikromilliyetçilik akımlarına ve varılmak istenen rotaya daha iyi bakılırsa, hangisinin az gelişmiş ulus devletlere rayiç bedeli olarak sunulduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Küresel ideolojinin dışında tutulabilecek birlikte yaşama sanatına dayalı çokkültürlülük, zorlama karakterli bir proje değil ancak spontane gelişen bir durum niteliğindedir(Talas 2008:51-53).

3.7. Çokkültürlülük Stratejisinin Uygulandığı Bir Örnek: Kanada

3.7.1. Kanada Tarihi ve Göçler

Kanada, kuzey Amerika'da, 10 eyaletten (Newfoundland, Prince Edward Island, Nova Scotia, New Brunswick, Quebec, Ontario, Manitoba, Saskatchewan, Alberta, British Columbia ve 3 topraktan(territory) (Yukon, Northwest Nunavut) oluşan 9.975.000 kilometrekare yüz ölçümüyle, Sovyetler Birliği'nin dağılışından sonra coğrafi olarak dünyanın en büyük ülkesidir. Kanada'nın başkenti Ottawa olup, İngilizce ve Fransızca ülkenin resmi dillerini oluşturmaktadır.

Kanada'nın ilk halkı Kızılderililerdir. Yaygın kabule göre Asya kökenli olan Kızılderililer, ilk defa 25.000-30.000 yıl önce Bering Boğazı'nı geçerek bu kıtaya gelmişlerdir. Yeni kıtada ilk yerleşim yerleri ise doğal olarak batı Kanada topraklarıdır. Daha sonra tüm kıtaya yayılırlar ve bir çok toplum ve her topluma göre de bir çok farklı kültür oluşur.

Bilindiği kadarıyla, bu yeni kıtayla Avrupa kıtasındaki insanların ilk ilişkileri 9. Yüzyılın son çeyreğinde başlar. İzlanda'dan kovulan İrlandalıların Saint-Lawrence Körfezi'nin kuzey kıyılarına yerleşmeleri, iki kıta arasındaki ilk irtibatları oluşturur. Daha sonraları, 9. Yüzyılda Grönland'dan gelen İzlandalılar, Labrador ve Newfoundland'e yerleşirler. Kesin bilinen tarihle de, ilk defa Jean Cabot 1497 yılında, Newfoundland kıyıların boyunca Cape Breton'a kadar gider. Bunun ardından da, Atlas Okyanusu'ndan Büyük Okyanus'a geçerek Asya'daki baharat bölgelerine uzanan bir yol bulma ideali peşindeki Portekiz, İspanyol, İngiliz ve Fransız tüccar denizciler gelmeye başlarlar. 1524 yılında I. François'in bandırası altında seyreden Floransalı Verrazzano, kuzey Atlantik kıyılarına 'Yeni Fransa' adını verir. Kanada'ya ilişkin ilk ciddi keşif 1534 yılında Jacques Cartier tarafından

gerçekleştirilir. Doğuya bir yol bulma arayış içerisinde olan Jacques Cartier ‘Kanada Ülkesi’ni keşfeder. Cartier 1535-36 yıllarında içerilere, Quebec ve Montreal’a kadar uzanan ilk iç gezisini gerçekleştirir. Fakat umduğu değerli madenleri bulamadığı için, sömürgeleştirme faaliyetlerini uygulamaya koymaz. Jacques Cartier 1541-42 yıllarında yirmi çiftçi ile tekrar gelir; amacı doğuya gitmek olduğundan bu yeni topraklarda kalmaz. Daha sonra da uzun yıllar, ülke, sadece kürt avcılarının uğrak yeri olur. İlk yerleşimciler için 1600’lü yılları beklemek gerekecektir. İlk ciddi sömürgeleştirme faaliyetlerine 1604 yılında girişilir ve coğrafyacı Champlain Quebec’i kurar. Quebec genel valiye bağlı bir ticaret şirketinin yönetiminde, bir kürt ticareti merkezi olur. Aynı zamanda Kızılderilileri Hıristiyanlaştırmayı amaçlayan Protestan ve Cizvit papazlarının merkezi de olacaktır. Bölgeye güçlü şekilde gelen İngilizler 1629 yılında Quebec’i ele geçirirler, fakat 1632 yılında yapılan bir antlaşmayla Quebec tekrar Fransızlara bırakılır. Bölgeyi sömürgeleştirme faaliyeti de bu tarihten sonra başlayacaktır. İmtiyazlılara ve senyörlere ‘senyörlük’ adı altında büyük topraklar tahsis edilir. Bölgenin siyasal ve ticari anlamda sistemli şekilde düzenlenmesi 14. Louis’in, 1663 yılında, bölge yönetiminin Batı Hindistan Şirketi’ne vermesi ve krallık topraklarına bağlamasıyla başlar. Bölgeye çok sayıda zanaatkar, çiftçi ve hizmet sürelerinin sonunda kendilerine büyük topraklar bağışlanan gönüllü asker gönderilir. Bu aşamada ismi hatırlanacak asıl önemli kişi Jean Talon’dur. Bölge valisi olan Jean Talon, askerlerin bir kısmını ‘ülke yurttaşı’ yapmayı başarır, ülkeye yerleşen askerler için Fransa’dan yeni eşler getirir, kalabalık ailelere yardımda bulunur, Avrupa’dan evcil hayvanlar ve bitkiler(sebze, meyve) getirir, zanaatkarları destekler, balıkçılığın, çiftçiliğin ve küçük sanayinin canlanmasını sağlar. Jean Talon’un bu çalışmaları kısa sürede meyvelerini verir ve kolonilerdeki insanlar ilk defa kendilerine yetecek kadar yiyecek yetiştirmeye başlarlar. Nüfus, 1660-1680 yılları arasında beş kat artarak 2.000’den 10.000’e çıkar. İngilizlerle gerçekleşen mücadeleler ve savaşlar içerisinde Kanada’nın tarihi oluşmaya başlar. 1680- 1740 yılları arasında 5.000 yeni göçmen gelir. Quebec ve çevresinde, yüzyılın başında 16.000 olan nüfus 1760 yılında 64.000 olur. Bu dönemde kıtanın güney kısmındaki kolonilerde 150.000 İngiliz yaşamaktadır.

İngilizler 18.yüzyılın ortalarında ilk defa ciddi olarak tüm Kanada'yı işgal faaliyetini başlatırlar. 1763 yılında da başarırlar ve 'Paris Antlaşması'yla Fransızlar tüm Kanada'yı İngilizlere terk etmek zorunda alırlar. Bunu takiben, İngiliz idaresi 'Yeni Fransa'ya yönelik politikalara geliştirir ve 1774 yılında ilk yasa olan 'Quebeck Yasası' hazırlanır. 1758 yılında İngilizler tarafından Nova Scotia'da oluşturulan parlamenter rejimden ve Quebec'te gerçekleştirilen idari ve yasal düzenlemelerden sonra bölge gittikçe yaygınlaşan bir eğilimle, yönetimiyle modern nitelik kazanır.

1783 yılı, Kanada tarihi için önemli dönüm noktalarından birisini oluşturur. 1783 yılında ABD'nin bağımsızlığını tanıyan Versailles Antlaşması'ndan sonra, Kanada'ya kalabalık kitleler halinde 'meşruiyetçi' yani İngiliz yönetimine bağlı kalmış Amerikan kolonlarının göçü başlar. Yeni göçmenlerin sayısı 40.000 civarındadır, bunlar Nova Scotia, New Brunswick, Quebec ve kuzey Ontario'ya yerleşirler. Meşruiyetçilerin yerleştikleri bu bölgeler önemlidir; çünkü New Brunswick, Quebec ve kuzey Ontario'ya gelen göçmenler yerleşimlerini tamamladıktan sonra, İngiliz yasalarının uygulanması ve parlamenter rejimin kurulmasını isterler. Londra, bu isteğe kayıtsız kalmaz ve 10 haziran 1791 yılında 'Kanada Temel Yasası' ile Saint Lawrens bölgesi ikiye bölünür. Bölgelerden birisi Fransız eyaleti diğeri ise İngiliz eyaleti olur. Her iki eyalette de bir valinin yönetimi altında, sadece valiye karşı sorumlu olan bir yürütme konseyi, kral tarafından atanan bir yasama konseyi ve halk tarafından seçilen bir yasama meclisini kapsayan parlamenter bir rejim yürürlüğe konur. Meşruiyetçi göçmenlerin Nova Scotia'ya yerleşmesiyle benzer süreç orada da yaşanacaktır.

19. yüzyılın ilk yarılarında ülke nüfuzu 430.000 kişidir. Nüfusun tamamı da tarımla geçimlerini sağlamaktadır. Napeleon Savaşları, Kanada tarihi için bir diğeri önemli dönüm noktalarından birisini oluşturacaktır. Savaş sonrasında Kanada'ya büyük kitleler halinde asker göçü başlar. Kanada'daki yönetim bu askerlere toprak ve erzak verir. Birkaç yıl sonra ise İngiltere'de sanayileşmenin etkisiyle işsiz kalan kitleler akınlar halinde Kanada'ya göç ederler. Göçmenlerin büyük çoğunluğu çok kalabalık gemilerde açlık ve hastalıktan ölürler. Okyanusu canlı geçmeyi başaranlar

Kanada'nın yeni göçmenleri olurlar. 1827-1832 yılları arasındaki bu göçmenlerin sayısı 120.000'dir. bu yeni göçmenlerin tamamına yakını kanal açma işlerinde ve demiryollarında çalışır. Onların çalışmalarıyla ülkenin en büyük kanallarından olan Ottawa ile Montreal'i birleştiren Rideau Kanalı ve Ontario ile Erie göllerini birleştiren Welland Kanalı açılır. 1832 yılında ülke nüfusu 1.400.000 kişiden oluşmaktadır. 1840-1860 yılları arasında ise 40.000 siyah ABD'deki kölelikten kurtulmak için Kanada'ya kaçarlar. Bunların büyük bir kesimi Nova Scotia ve Ontario'ya yerleşirler. 19.yüzyılın ortaları, Kanada'da, Fransız ve İngiliz nüfusun kanlı savaflara giriştiği bir dönemdir. Bu savaflar nedeniyle İngiliz Parlamentosu 1840 yılında Birlik Yasası'nı kabul eder ve yasa, 1841 yılında yürürlüğe girer. Yasa'ya göre, İngiliz Yukarı Kanadası ile Fransız Aşağı Kanadası birleştirilerek bir eyalete dönüştürülür ve kral tarafından atanan bir vali ve yine kral tarafından atanan bir yasama konseyi ile halk tarafından seçilen yasama meclisi tarafından yönetimi gerçekleştirilir. Bu yeni yönetim biçimi, valinin tek başına yetkili olduğu önceki yönetime göre önemli gelişmelere sahiptir. 1847 yılında da valinin yasama meclisine karşı tam sorumlu olduğu kabul edilir.

Birleşik Kanada Parlamentosu'nun ilk icraatlarından birisini, Fransızcanın resmi dil olarak kabulü oluşturur(1848). Yeni süreçte, ülke tam anlamıyla bir kalkınma ve refah dönemine girer. Büyük yollar, demiryolları ve kanallar yapılır, işgücü ihtiyacı nedeniyle ücretler son derece yükselir. Kırım Savaşı(1854) nedeniyle buğday fiyatlarının iki katına çıkması çiftçileri zengin eder. İş bolluğu, ücret yüksekliği ve toprak ucuzluğu yeni göçmen kitleleri için büyük bir çekicilik sağlar. Sadece 1857 yılında 57.000 yeni göçmen gelir. Her göçmen kitlesiyle birlikte yeni topraklar tarıma açıldığı ve üretim arttığı için refah düzeyi yükselir. Nüfus 1851 yılında 2.382.000'den 1861 yılında 3.169.000'e fırlar.

1860-1870 yılları arası, Kanada için genel bir durgunluk dönemidir. Buğday fiyatının düşmesi, bayındırlık işlerinin durması bu durgunluğun başlıca nedenini oluşturur. Açığa çıkan siyasi karışıklıklar nedeniyle yakın geçmişteki refah dönemi büyük oranda kaybolur. Bu arada İngiltere ve Kanada'dan hoşnut olmayan ABD'nin

Kanada'yı işgal tehditleri ve işgale yönelik bazı ufak girişimleri ülke huzurunu hepten kaçıır. Yaşanan sıkıntılar birbirinden bağımsız yönetim birimleri olan 5 eyaletin birleşmesi düşüncesini gündeme getirir. Eyaletlerin birleşmesiyle sağlanacak ekonomik, askeri güç birliği sayesinde bunalımın aşılabileceğine inanılır. Birleşmeye yönelik tasarı 1864 Eylülünde Kanada delegeleri tarafından Maritime Provinces Kongresi'ne sunulur. İngiltere bazı çekinceler ortaya koyarsa da 29 Mart 1867'de yasa tasarısını kabul eder. 'Britanya Kuzey Amerika'sı Yasası' ismini alan yeni yasa, Kraliçe Victoria tarafından ilan edilerek 1 Temmuz 1867'de yürürlüğe girer. Yasaya göre, eyaletlerde özerklik söz konusudur ve resmi dil olarak da İngilizce ve Fransızca kabul edilmiştir. Yetkiler federal hükümetle eyaletler arasında bölüştürülür. Önemi nedeniyle 1 Temmuz 'Canada Day' olarak anılmaya başlanır ve Kanada'nın doğum günü olur; o günden bu yana da büyük bir coşkuyla kutlanmaktadır. Britanya Kuzey Amerika'sı Yasası ile Kanada dört eyaletli yeni bir devlet olmuştur: Ontario, Quebec, Nova Scotia ve New Brunswick. Yalnız bu dört hükümet bugünkü bütün Kanada'yı kapsamazlar. O tarihte bazı bölgeler Kanada ülkesinin dışında kalır. Değişik zamanlarda, Manitoba(1870), British Columbia(1871), Prince Edward Island(1873), Saskatchewan ve Alberta(1905), Newfoundland(1949)'ın da katılımıyla bugünkü sınırlar ortaya çıkacaktır.

1867'de Kanada Devleti'nin kurulmasını takiben çoketnikli/kültürlü yapının getirdiği ilk sorunları da yaşanmaya başlamıştır. Macdonald hükümeti döneminde sorunlar iyice su yüzüne çıkar. Manitoba'da Katolik kilisesinin dinsel eğitim özgürlüğünü kısıtlayan programa uymak istememesi ve hükümetin de Katolik okullarına yardımı kesmesi sorunu büyütür ve hükümetin sonunu hazırlar. Macdonald hükümetinin yıkılışını takiben liberal anlayışa sahip Fransız bir Kanadalı olan Wilfrid Laurier tarafından yeni hükümet kurulur. Yeni hükümet İngiltere'yle ilişkileri iyi düzeyde tutma politikası sürdürürken aynı zamanda da açıkça daha özerk politikalar geliştirir; işgücü açığını kapatmak ve üretimi arttırmak için etkin bir göç politikası uygulamaya koyar. Yeni politika etkisini çabuk gösterir ve nüfus 1901-1911 yılları arasında %34'lük artışla 5.731.000'den 7.201.000' yükselir. Wilfrid Laurier hükümetinin 1911'de yıkılması ve yerine kurulan gelenekçi Robert Borden

hükümeti döneminde patlak veren Birinci Dünya Savaşı'nda Büyük Britanya'nın yanında yer alan Kanada, bu savaşta Büyük Britanya'yı 8 milyonluk nüfusundan çıkardığı 600.000 kişilik orduyla destekler. Savaşın Kanada'ya kazandırdığı tek ama çok önemli durum uluslar arası bir güç olarak kabul edilmesidir.

Savaş sonrasında kurulan liberal hükümetler, ülkeyi kalkındıracak bir dizi yeni programları devreye sokarlar. Modernleşme politikaları başarıyla yürütülür. 1921 yılında kadınların seçimlerde ilk defa oy kullanması kabul edilir, yeni dış satım pazarları oluşturulur, hidroelektrik santralleri kurulur, yeni fabrikalar açılır, maden ocakları işletmeye açılır ve tüm bunların ihtiyaç duyduğu iş gücü açığını kapamak için Avrupa'dan göç teşvik edilir. Kalkınma programlarının başarısı ve yine buğday fiyatlarının artışıyla bir refah dönemi daha yakalanır ve bu refah düzeyi yeni göçmenler için teşvik edici unsur olur. 1920'li yıllarda bir milyon insan Kanada'ya göç eder.

Kanada, önemli siyasi aşamalarından birisine 1931 yılında sahip olur. Daha önce, 1926 yılında 'İmparatorluk Konferansı'nda Metropol karşısında tam siyasi bağımsızlığının İngiltere ile dominyoların 'eşit statüde özerk topluluklar' kabul edilmesi ilkesi, 1931 yılında Westminster Statüsü ile benimsenip yürürlüğe konur. Bu tarihten sonra Kanada, taraf olduğu uluslar arası antlaşmaları kendisi imzalayan, öteki ülkelere elçilerini kendisi atayan devlet statüsü kazanır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'ya karşı resmen savaş ilan eden Kanada, savaş yıllarında kendi savaş sanayisini geliştirdiği gibi, Büyük Britanya'ya da önemli yiyecek ve para yardımında bulunur. Dış siyaset alanında Kanada hükümeti Birleşmiş Milletler tarafından gerçekleştirilen bütün girişimle katılır. Dış siyaset konusunda ABD ile olan ilişkileri belirleyici olur ve iki ülke aynı görüşlere sahip olurlar (Atlantik İttifakı). Anayasa konusunda ise, federal başbakanla, eyalet başkanları Ekim 1964 yılında toplanarak, Kanada Anayasası'nda bir değişiklik öngören 'Fulton-Favreau Formülü'nü benimserler. Bu formül, eyaletlerce onaylandıktan sonra, ülke anayasasında değişiklik yapma yetkisi, Birleşik Krallık

Parlamentosu'ndan alınarak Kanada'nın kendi yasama organlarına devrini ifade eder. Bu, Kanada için tam bağımsızlığa giden yeni bir aşama olur ve bağımsızlığın sembolü olan ulusal bayrak 15 Aralık 1964'te Kanada Parlamentosu'nda kabul edilir, 15 Şubat 1965'te de Kraliçe tarafından ilan edilir.

Kanada'nın tarihsel gelişimi, İngilizler, Fransızlar ve yerli halklar olmak üzere değişik ulusal gurupların birbirleriyle federatif ilişkiler kurmaları bağlamında oluşmuştur. Bu gurupların kendilerini 'ulus' olarak gördükleri birlikleri ve kurumları için seçmiş oldukları isimlerden bellidir. Örneğin Quebec'teki bölge meclisinin adı 'Ulus Meclisi'dir. Status Kızılderililerin en büyük örgütü 'İlk Uluslar Meclisi' olarak bilinir. Burada önemli olan bir ayrıntı olarak yerli halkların tek bir ulus olmadıkları unutulmamalıdır. 'Aboriginal' terimi Kızılderili, Inuit ve Metis olmak üzere üç ayrı yerli topluluğu ifade etmesine karşılık, Kızılderili terimi, arkasında kendi tarihleri ve ayrı cemaat kimlikleriyle sayısız ayrı Aboriginal ulusları barındıran, yasal bir terimdir. Kanada'daki Abiriginaller tarihsel ve kültürel bakımdan farklı çok sayıda toplumdan gelen, on bir dil gurubuna ayrılabilir. Tahminlere göre, Aboriginal nüfus içinde otuz beş ile elli arası farklı halk vardır. Ayrıca Fransız Kanadalılarını tek bir ulus olarak adlandırmak da potansiyel olarak yanıltıcıdır. Quebec eyaletinde Fransızca konuşan çoğunluk kendini bir ulus olarak görür: 'Quebeccliler'. Quebeccliler ve Aboriginal cemaatlerinin Kanada siyasi yapısına dahil edilmeleri ilk başta gönülsüzce olmuştur. Kızılderililerin toprakları önce Fransız yerleşimciler, daha sonra da İngilizler tarafından işgal edilmiştir(Vatandaş 2002: 35-44).

3.7.2. Kanada'nın Yerlileri ve Asimilasyon

İlk Avrupalılar kuzey Amerika'ya ayak bastıkları zaman, kıtada yaklaşık 240 farklı kabile yaşıyordu. Tahminen bugünkü ABD ve Kanada'nın bulunduğu topraklardaki nüfus 1 milyonu biraz aşıyordu. Bu nüfus 18.yüzyılın sonlarına doğru 200.000'e kadar geriler. 1867 yılında ise Kanada bölgesindeki Kızılderili nüfusu yaklaşık 102.000 civarındadır. Kızılderili nüfusunun azalmasına, Avrupalılarla gelen ve bağımsızlıkları olmayan salgın hastalıklar, sağlık açısından uygun olmayan yaşam

koşulları ve diğer faktörler yol açmıştır. Bu diğer faktörler arasında bireysel ve ya guruplar halinde gerçekleştirilen kıyımların da önemli bir yeri vardır.

18.yüzyıldaki kötü giden ve daha çok Kızılderililerin kıyımıyla ve ya daha batıya doğru sürgünüyle sonuçlanan Kızılderili-Beyaz ilişkileri 19.yüzyılın ilk yarısından itibaren resmi bir düzlemde şekillenmeye başlar, taraflar birbirlerini tanımaya başlarlar. ABD'nin gölgesinde şekillenen Kanada hükümetinin Kızılderililere ilişkin politikalarında Kızılderililerin 'uygarlaşması' ekseni teşkil eder. Fransızlar yeni kıtaya ayak bastıklarında feodal bir toprak düzeni kurmaya çalışmışlar, göçmenlerin sürekli yerleşimine sıcak bakmamışlardır. Amaçları toprak kazanmaktan ziyade ticaret yapmaktır. Kızılderililerle ticari ilişkileri geliştirmek için çaba sarf etmişler, iş yaptıkları kabile reislerini her yıl Montreal ve Mobile'e davet ederek ödüllendirmişlerdir. Fakat buna karşılık İngilizler toprak elde etmeye önem verirler ve İngiliz göçmenler kıtaya ayak bastıkça Kızılderilileri biraz daha batıya sürerler. Bu dönemde ticari ilişkiler oldukça gelişir fakat ne var ki 19.yüzyılın ilk çeyreğini takiben ilişkiler tekrar bozulur. ABD'deki 1830 tarihli 'Yer Değiştirme Yasası' Kızılderililere yönelik yeni politikanın yasal düzlemdeki ifadesi olarak açığa çıkar. Yasaya göre, Kızılderililer zorla göç ettirilerek, topraklarını terk etmeleri sağlanır. Bu durum Kızılderilileri olağan üstü zor şartlara sahip kılacaktır. Kısa sürede, sürüklendikleri sefaletlerle askeri güçlerini ve kendilerine güvenlerini yitirirler. 1850'lerden itibaren de Kanada toplumundaki etkileri tamamıyla sona erer.

Kızılderililerin zor hayat şartlarında ve nüfus azalmasında fiili müdahalelerin yanı sıra Avrupalı göçmenlerin kıtadaki hayat biçiminde oluşturdukları değişimin de büyük etkisi vardır. Göçmenler kıtanın her yanına yerleşirler ve tarıma dayalı bir yaşama biçimini geliştirirler. Halbuki, Kızılderililerin büyük çoğunluğu göçebeydiler ve avcılık ve toplayıcılıkla hayatlarını sürdürüyorlardı. Önceleri tabiattaki meyveleri Avrupalı göçmenlerle paylaşmak zorunda kaldılar. Göçmenlerin toprakları mülk edinmeleriyle de bu imkanlarını hepten kaybetme tehlikesiyle karşılaşırılar. Tarımcılık, bitki ve hayvan popülasyonunda önemli değişikliklere yol açar. Aç kalan

Kızılderili nüfus, hayatta kalmak için hastalıklara ve salgınlara karşı büyük bir çaba sarf etmek zorunda kalır.

Uzun ve zor yılların etkisi Kızılderili ruhunda silinmez derin izler bırakacaktır. Alışageldikleri hayat tarzlarının değişmesi kültürel sistemlerine olan güveni sarsıntıya uğratar. Kültürel sistemleri yıkıma uğrar ve hayat tarzlarının eksenini oluşturan doğayla ilişki biçimleri yozlaşır. Oldukça ciddi düzeyde kimlik sorunu yaşarlar. Bir türlü Beyazlara karşı güven geliştiremezler. Beyazların ‘uygarlaştırma’ adı altındaki asimilasyon politikaları ise Kızılderili benliğinin tamamıyla çözülmesine yol açar.

1880’li yıllarda federal hükümet Kızılderililerin lehine politika değişikliği gerçekleştirir. Kızılderilileri vergiden muaf tutan kanunu uygulamaya koymanın yanı sıra, Kızılderili kimliğini yakıma uğratan faktörlerden birisi olan likörün Kızılderililere satışını yasaklamaya çalışır. Fakat bu olumlu görünen politikaların altında ‘uygarlaştırma’ amacı asıl faktör olarak varlığını her korur. Asimile edilmiş ‘iyi’ Kızılderililer oluşturulmaya çalışılır. Asimilasyonun asıl amaç olduğu 1857 tarihli Kızılderili Kabilelerin Uygarlaştırılması Yasası’nda (Civization of Indian Tribes Act) açıkça yer alacaktır. Korumacılık adı altındaki politikalar ve uygulamalar Kızılderili-Beyaz ilişkilerinde baskın eğilim olacaktır. Ekonomik kriz döneminde ise federal hükümetin Kızılderililerin günlük hayatlarına müdahalesi doruk noktasına ulaşır.

19.yüzyılın ortalarından itibaren Kızılderililerin asimile edilmesi yönünde ciddi bir kanaat oluşur. Toplumsal bütünleşmenin asimilasyon politikaları bağlamında oluşturulması gerektiği anlayışı iyice yaygınlık kazanır. Bunu meşrulaştıran gerekçe ise, eğer asimilasyon bağlamında koruma sürecine girilmezse ‘birkaç yıl içinde’ Kızılderililerin ‘neslinin tükeneceği’ tezidir. Federal hükümet de ‘bilimsel’ çalışmaların ışığında asimilasyon politikalarını peş peşe devreye sokar. Kızılderililerin toplumsal yalıtımlarını gerçekleştirerek asimilasyonlarını sağlama ve ya topluma katarak asimile etme ise dönemin önemli tartışma konularını oluşturur.

Bir ara toplumdan yalıtılarak asimile etme yönünde eğilim ağırlık kazansa da, bunun, Kızılderililerin durumlarını daha da kötüleştireceği ve çok kısa sürede ya öleceklerini ya da radikal gurupların inanç ve dinlerine girerek kimliklerini kaybetmelerine yol açacağı düşüncesiyle toplum için asimile etme politikaları kabul edilir. Toplumsal ve fiziksel bütünleşmenin Kızılderili sorunlarının çözümü için yegane yol olduğuna karar verilir. Sonuç itibarıyla, Kızılderililer uzun bir süre toplumun önemli bir parçası olarak tanımlanmamışlardır. Kızılderililerin ekonomik durumları Avrupa kökenlilerin gerisinde kalmıştır. Bu durum, değer sistemlerine olan güvenlerine zarar vermeye devam etmiş, gittikçe artarak kimlik sorununu daha güçlü olarak yaşar olmuşlardır(Vatandaş 2002: 45-49).

3.7.3. Çokkültürlü Bir Ülke Kanada’da Toplumsal Kimlikler

Kanada, ulusal/etnik kökene mensup toplulukların teşkil ettiği bir ülkedir. Çok farklı ülkelerden Kanada’ya göç eden ve bir kısmı ulusal/etnik kökenlerine göre Kanada’da yeniden bir araya gelen topluluklar, Kanada toplumunun yapıtaşını oluşturmaktadır. Kanada devleti ise, ‘çokkültürlülük’ ilkesi ve bu ilkenin oluşturduğu politikalar bağlamında, farklı olmayı toplumsal zenginliğin temeli olarak değerlendirmekte ve bu, her bir topluluğa ve toplulukları teşkil eden bireylere ‘Büyük ve Güçlü Kanada’ şemsiyesi altında hoşgörü ve özgürlükler kapısını açmaktadır. İcini, birbirinden tamamen farklı kültürlerin, dinlerin, dillerin, yaşama biçimlerinin doldurduğu resmi Kanadalı kimliği, Kanada vatandaşlarına dolayısıyla Kanada vatandaşı olmayı seçmiş göçmenlere resmen sunulan toplumsal kimliği teşkil etmektedir(Vatandaş 2002: 72).

Kanada’da kimlik yapısı üzerine yapılan araştırmada(Vatandaş Celalettin, 2002:72-74) köken kimliğinin de toplum içinde Kanadalı kimliği gibi hissedildiği sonucuna varılmıştır. Kanada’nın çokkültürlü yapısını oluşturan birbirinden farklı milletten insanların köken kimliklerine halen bağlılıkları yanı sıra kimliksizlik problemi yaşayan bir kesimin varlığı da araştırma sonuçlarına yansımıştır. En az üç kuşaktır Kanada’da yaşayan kesimde kökene bağlılık oransal olarak düşüş yaşasa da

halen % 1,9'luk bir orana sahiptir. Avrupa'dan, Asya'dan ve diğer kıtalardan göçle Kanadalı olmuş toplumların aksine Kızılderililer Kanadalı kimliğini en az benimseyen toplum kesimi olarak dikkat çekmektedir. %46,9 oranında köken kimliğine bağlı Kızılderililerin yalnızca % 7,9'u Kanadalı kimliğini benimsemiş durumdadır. Bununla birlikte %32,9'luk bir kesim ile Kızılderililerin kimlik kararsızlığı yaşadığı göze çarpmaktadır. Uzun yıllar boyunca yaşanan 'beyaz kıyımı' ve kendilerine sunulan zor hayat koşulları Kızılderililerin Kanadalı kimliğini benimsememelerinin ana sebepleri olarak değerlendirilebilir.

Anavatanlarıyla ilişkileri sıcak olan topluluklarda köken kimliğini benimseme oranı oldukça yüksektir. Anavatandaki yakınlarıyla sürekli ilişki içinde olan topluluklarda köken kimliğini benimseme oranı % 78,1'dir. Buna karşılık Kanadalı kimliğini sahiplenme/önceleme oranı son derece düşük düzeydedir(%5,2) (Vatandaş 2002: 99).

Anavatanıyla ilgisiz olanlar köken kimliklerini kaybediyorlar ve ya bir başka ifadeyle Kanadalı kimliğini önceleyenler anavatanla ilgilerini kesiyorlar gibi bir yargıya ulaşmak mümkün oluyor. Buna rağmen anavatanı ile ilişkisi olmamasına rağmen 17,9'luk bir kesim halen köken kimliğini öncelemeye devam etmektedir. Anavatanına ilgi azaldıkça kimlik kararsızlığı yaşama oranında ciddi bir artış yaşanmaktadır(Vatandaş 2002:103).

Bir diğer bakış açısına göre ise; ihtiyaçlarını karşılayacak kadar gelire sahip olanların %83,6'sının Kanada'yı kendi memleketleri olarak algıladıkları sonucuna ulaşılmıştır(Vatandaş 2002:109).

Kanada, çokuluslu/etnikli bir toplum ve bu nedenle de çokkültürlülük 1970'lerden itibaren bir devlet politikası, bir toplumsal ilke olarak resmen kabul edilmiş ve bunun gerekleri uygulamaya konulmuş bir ülkedir. Bu politikanın Kanadalılar tarafından desteklenme oranı incelendiğinde, ortak kültür çalışmalarını 'çok iyi' olarak bulan kesimin oranı %50'dir. Burada ortak kültür olarak 'Kanadalılık' vurgulanmıştır. Ortak bir 'Kanadalılık' kimliği asimilasyon çağrışımı

yapmaktadır. Bununla birlikte ortak kimlik çalışmalarını ‘çok iyi’ bulan kesimin %19,4’ü öteki kimliklerini incelemektedir. Asimilasyonu çağrıştıran bu toplumsal politikayı önemli bulmayanlar ise köken kimliklerini incelemektedir. Köken kimliğini önceleyenler ortak kültür çalışmalarını önemsiz bulmaktadırlar. Hiç kuşkusuz bu değerlendirmede, göçmenlerin, ortak kültür çalışmalarıyla, sahiplendikleri köken kimliklerini kaybedecekleri ve ya sahiplenmekte zorlanacakları sonucunu çıkarmalarının etkisi vardır. Bunun yanında kimlik kararsızlığı yaşayanların bu kararsızlığa rağmen büyük oranda kültürel türdeşliği onaylamadıkları göze çarpıyor(Vatandaş 2002:119-123).

Kanada’daki ‘öteki’ topluluklarda bir siyasi/ideolojik hareket olarak ulusçuluğun doğması durumunda, bunu çok iyi olarak değerlendirenlerin Kanada’da öncelikleri toplumsal kimlik tercihleri açısından incelendiğinde; ağırlıklı olarak öncelenen bir kimliğin olmadığı görülüyor. Kanadalılık %25’lik bir düzeyde kabul görürken, köken kimlik %17,9’luk düzeyde kabul görüyor. Ancak, ilginçtir, ‘öteki’ topluluklar arasında ulusçu bir hareketi çok iyi bulanların önemli bir kesimi kimlik kararsızlığı yaşıyor(%39,3).

‘Öteki’ topluluklar arasındaki ulusçu hareketi kötü bulanların öncelikle sahiplendikleri ve kendilerini ifade ettikleri kimlik Kanadalılık(%43,1) (Vatandaş Celalettin, 2002:123-124). Kanadalı kimliğini sahiplenmiş kesimler için oluşabilecek yeni ulusçu akımlar çok olumlu bulunmazken henüz kimliğini seçememiş kimlik kararsızlığı yaşayan ve halen köken kimliğini benimseyenler ise bu tarz ulusçu hareketleri olumlu karşılamaktadır.

Çokkültürlülük, bir idealler kümesi olarak, etnik/kültürel farklılıkların varlığını kabul eder ve etnik/kültürel farklılıklara dayalı toplumsal yapılaşmaları onaylar. Bu nedenle de çokkültürlülük politikaları farklılık temelinde yükselen birlik idealine dayanır. Çokkültürlülük politikaları ulusal birlik ve bütünlükle uyumsuz olan kültürel gelenekleri dışlamaz, eleştirmede, aşağılamaz. Farklı olmak aşağılanmanın, geri plana atılmanın nedeni olarak değerlendirilemez. Farklı olmak,

ulusal çıkarlara rakip yapılaşma ve toplumsal oluşum olarak değil, ulusal birliğin yapı taşı olarak görülür. Çokkültürlülüğü toplumsal uyum ve istikrarın felsefi bir temeli ve toplumsal politikalarının temel şartı olarak resmen kabul etmiş olan Kanada'da, çokkültürlülüğün gereklerinin toplumsal hayatın tartışmasız şekilde hakim rengi olması beklenmektedir. Bir çok uygulamalardan da bunun böyle olduğunu tespit etmek mümkündür. Bu konuda dil çok önemli bir göstergedir. Kanada'nın resmi dillerinden birisi olan İngilizce, dil olarak çokkültürlü politikaların uygulamadaki gereğine göre bir değişme ve gelişme kaydetmiş bulunmaktadır. 1998 yılında yayınlanan Canadian Oxford Dictionary bunun en görünen örneği durumundadır. Ansiklopedi boyundaki sözlük 1707 sayfadan oluşmakta ve 20 milyon kelimeyi kapsamaktadır. Bu kelimelerin tespiti için dilbilimcilerden oluşan bir ekip Kanada'da basılmış 8 bin farklı kitabı, gazeteyi, dergiyi, el ilanlarını ve reklam metinlerini incelemişlerdir. Kelime sayısının bu kadar yükselmesinin nedeni, etnik/ulusal çeşitliliğe bağlı olarak Kanada İngilizcesine hemen her dilden yeni kelimelerin geçmiş olmasıdır. Bunun sonucunda da Kanada İngilizcesinin de çokkültürlü bir toplumun çoketnikli/kültürlü/uluslu kaynağından beslenen bir dile dönüştüğü söylenebilir.

Kanada'nın çokkültürlü yapısına uygun bir başka örnek olarak, geniş toplumsal katılımı kutlanan dini/ulusal günler listesi zikredilebilir. Ülkede yaygın olarak bilinen ve kutlanan dini/ulusal günlerin en önemlilerinden bazıları etnik/ulusal kaynaklarına göre şunlardır: 7 Ocak 'Orthodox Christmas' (Christian), 16 Şubat 'Chinese/Vietnamese New Year', 2 Mart 'Holi'(Hindu), 8 Mart 'International Women's Day', 20 Mart 'Ostara' (Wicca), 21 Mart 'Naw Ruz' (Baha'i, Zoroastian), 4/11 Nisan 'Easter'(Christian, Orthodox), 14 Nisan 'Vaisakhi' (Hindu, Sikh), 14 Nisan 'Saka New Year' (Buddhist), 21 Haziran 'First Nations Day' (Aboriginal), 24 Haziran 'St. Jean Baptiste Day' (Quebecois), 11 Eylül 'Rosh Hashanah' (Jewish), 7 Ekim 'Diwali' (Hindu, Sikh), 9 Aralık 'Ramadan' (Muslim 1999 yılı için, bazılarının tarihleri değişkendir), 26 Aralık 'Kwanzaa' (Afro American). Bu listeye, özellikle yaz aylarında hemen her gün kutlanan etnik/ulusal gurupların özel günlerini ve Kanada'nın kendi 'Victoria Day' (24 Mayıs), 'Canada Day' (1 Haziran), 'Civic

Day’ (6 Eylül), ‘Thanksgiving Day’ (12 Ekim)... gibi bir dizi özel günü eklemek mümkündür(Vatandaş 2002:131-132).

Çokkültürlülük politikasına yaklaşımları konusunda topluluklar birbirinden farklı tutumlar izlemektedir. Türkler ve Polonyalılar gibi gelir seviyesi düşük topluluklar çokkültürlülük politikasını onaylamazken, özellikle gelir seviyesi yükseldikçe politikaya duyulan güven artmaktadır. Bunun yanı sıra Yahudiler ve Kızılderililerin tarihsel bellekleri onların bu politikayı desteklemelerine neden olmuştur. Kendi etnik kimliklerinin bir güvenlik nedeni olarak çokkültürlülüğü gören bu topluluklar çokkültürlülük politikalarını desteklemektedirler. Çokkültürlülüğün onları aşağılanmışlıktan, ezilmişlikten çekip çıkardığı ve toplumsal kimliklerinin güveni için önemli bir ortam sağladığı yönünde tutumları dikkat çekmektedir.

Araştırmada dikkat çeken önemli verilerden birisi ise çokkültürlülüğü çok kötü bulmakla ilgilidir. Kanadalıların en yüksek oranla çokkültürlülüğü çok kötü buluyor olması (% 26,4), politikanın benimsenmesi konusunda soru işaretleri oluşturmaktadır. Bu veri, Kanadalıların çokkültürlülüğünden memnuniyet oranlarının diğer topluluklara göre en az düzeyde olduğunu ifade ediyor ve ‘ev sahibi’ topluluk olarak bu durum Kanadalılar açısından ilginç bir sonuçtur. Çünkü çokkültürlülüğün ‘ev sahipleri’ onlar ve bu felsefeyi, bu felsefenin gerektirdiği politikaları oluşturan ve uygulamaya aktaranlar öncelikle kendileri, bu da gösteriyor ki, çokkültürlülük istenen bir idealden ziyade toplumsal şartların gereği olarak bir oranda da istenilmeden katlanılan bir durumdur(Vatandaş 2002:133-138).

Buna rağmen Kanada nüfusu içinde insanların %50’nin üzerinde bir oranla çokkültürlülüğü desteklediği sonucu göze çarpıyor. Araştırmanın bu bulgularını test etme açısından bir başka araştırmanın bulguları da incelenebilir. Söz konusu araştırma Marketing Initiatives International Inc. Tarafından 1985 yılında yapılmış ve kısaca MII ismiyle bilinen araştırmadır. Söz konusu araştırma sonucunda, bireysel özgürlük ve fırsat eşitliğinin Kanada kimliğinin en önemli değerlerini oluşturduğu tespit edilmiştir. Fakat buna karşılık geleneksel değerler ve kültürel arka planın çok

fazla önemsenmediği anlaşılmıştır. Geleneksel değerleri en üst düzeyde önemseyen ve destekleyenler sadece birinci kuşağa mensup olan göçmenlerdir. Araştırmanın bazı bulguları şunlardır:

1. Kanada'nın %85'i Kanada'yı çokkültürlü bir toplum olarak biliyor. Bunların %76'sı ise çokkültürlülüğü iyi bulurken, %74'ü öğrenilmesinin yararlı olacağı kanaatine sahip.

2. Başkan, bayrak ve ulusal marş ulusal birliğin ve kimliğin en çok önemsenen sembollerini oluşturuyor. Bunların yanı sıra buz hokeyi ve Kraliçenin de ulusal düzeyde bir sembolik değeri var.

3. Kanadalılar tarafından çokkültürlülük farklı biçimlerde anlaşılıyor. Bu değerlendirmeden bazıları şunlardır: %36'sı çokkültürlülüğü kültürel farklılık olarak tanımlıyor, %17'si topluluklar arası uyum olarak tanımlıyor, %8'i bireylerin ve toplulukların eşitliğinin bir ifadesi olarak tanımlıyor, %2'si çokkültürlülüğe olumsuz bir anlam yüklüyor ve olumsuz değerlendiriyor, %16'sı terimi anlamsız buluyor.

4. Çokkültürlülük kişisel düzlemde fazla bir anlam ifade etmiyor. Çünkü çokkültürlülük bireysel yaşamın dışında değerlendiriliyor. Kişisel değerlendirmeye ilişkin veriler şöyledir: %3'ü çokkültürlülüğü kişisel yaşam açısından ilgisiz buluyor, %37'si ne anlam ifade ettiği konusunda zihinsel karışıklık yaşıyor, %21'i diğer kültürleri anlamaya imkan sağlayacağından çokkültürlülüğü önemsiyor, %8'i kişiler arasında eşitlik sağladığını düşünüyor, %7'si ise başkalarıyla uyum içinde olmanın imkanlarını ve ortamını sağladığını ifade ediyor.

5. Çokkültürlülük düşüncesi ve yönetimin çokkültürlülük politikaları konusunda bilgi düzeyi son derece düşük. Katılımcıların %27'si hükümetin hangi organının çokkültürlülükle ilgilendiğini biliyor. Bunların ise %51'i hükümetin çokkültürlülük politikalarından haberdar ve %37'si ise çokkültürlülük politikaları nedeniyle hükümeti destekliyor.

6. Kanadalılar, genel anlamda etno-ırksal azınlıklara karşı sempati duyuyorlar. Katılımcıların 2/3'ü (%74) ırksal eşitliği geliştirme yönünde daha fazla çalışılmasını isterken, %67'si ise etno-ırksal toplulukların sorunlarından haberdar.

7. Kanadalılar çokkültürlülüğü kuvvetlendiren sportif/eğlence faaliyetlerini destekliyorlar. Bunların dağılımı ise şöyledir: %65'i kültürel faaliyetleri destekliyor, %53'ü, anadilde eğitimi destekliyor, %84'ü dinsel farklılıkları özellikle uluslar arası ticaretin gelişmesi açısından olumlu buluyor.

8. Quebecilerin çokkültürlülük destekleme oranı diğer bölgelere göre daha düşük. Çünkü Quebeciler, çokkültürlülüğü kendi kimliklerini tehdit eden bir unsur olarak algılıyorlar(Vatandaş 2002:138-140).

Farklı etnik/ulusal kökene mensup toplulukların kendi köken kimliklerinin korunmasını onaylama, çokkültürlülüğün felsefi bir gereği olmasına karşılık, bu durumun karşıtını ise, klasik ulus devletin bir işlevi olarak toplumu türdeşleştirme ve tek kültürlü hale getirmesi oluşturur. Toplumsal türdeşleştirmenin yani Kanada'daki bütün kültürlerin birleştirilip ortak bir kültür oluşturmanın onaylanıp onaylanmadığı hususunda etnik ve ulusal kökenlerin genel toplamına göre kültürel türdeşlik konusundaki genel kanaatlerin genel eğilimi, önemsiz ve kötü (%42, %33,8) olduğu yönündedir. Bu durum Kanada vatandaşlarının kültürel türdeşleşmeye ilgisiz kalmakla birlikte, kısmen böylesi bir girişime destek vermeyeceklerini ifade ediyor. Toplumun iki uç kısmından Yahudiler, ekonomik olarak gelişmiş düzeyde olduklarından böylesi bir politikanın kendilerine bir şey katmayacağına inanırken, ekonomik ve sosyal olarak kendilerini kısmen dışlanmış hisseden Kızılderililerse böylesi bir politikanın kendilerine fazla bir şey katmayacağı inancıyla politikayı desteklememektedir. Politikayı en büyük oranda destekleyen kesim Kanadalılardır. Bu durum Kanadalıların kendilerini toplumun çekirdek topluluğu görmelerinin bir sonucu olsa gerek(Vatandaş 2002:149-151).

Dil, kültürün en önemli unsurlarından birisidir. Hatta birçok ulusçuluk teorisyenine göre, ulusun tanımlanmasında değişmeyen somut unsur dildir ve dolayısıyla dil, ulusal kimliğin temel taşıdır. Örneğin, ulusçu ideolojinin oluşumuna önemli katkılarda bulunmuş ve ulusçuluk dilinin oluşum sürecinde ismi atlandığı takdirde ulusçuluğun anlaşılmasında büyük boşluk oluşacak önemli şahsiyetlerden birisi olan Alman filozof Johann Gottfried Herder için ulusçuluk manevi olarak belli

bir ulusal kültüre odaklanmış ve köklenmiş olma demektir. Herder'in çıkış noktası oldukça basittir: İnsanı insan yapan dildir. Dilden önce insandan söz etmek anlamsızdır. Çünkü dil aynı zamanda düşüncedir. Herder'e göre doğa her ulusu "ruhların bağı, eğitimin aracı, en iyi zevklerimizimizin aracısı, bütün sosyal eğlencelerimizin tuzu biberi olan" dille donatmıştır. Ulusal dil bir ulusun tarihinin, yaptığı işlerin, tasasının ve kıvancının aynasıdır. Herder şöyle yazar: "içinde bütün sınıfların ağaç dalları gibi büyüyüp geliştiği ortak bir yerli dil olmaksızın, ne karşılıklı anlayış, ne ortak yurt sever gelişim, ne yakın ortak duygudaşlık ne de yurt sever bir halk olur".

Herder'e göre, ortak bir dil konuşan insanlar, ulusun ilk aşamasını oluştururlar. Ulus ise, ailenin doğal bir uzantısı sayılabilir. Çünkü dilin paylaşıldığı en küçük gurup ailedir. Ulusu büyük bir aile olarak tanımlarken Herder'in kafasında olan model budur: Ulus bir olma demektir. Tarihe, dile, edebiyata, dine, sanata ve bilime dayanan bir ulusun kültürel birliği, bireyi yani kendi manevi dünyası meziyetleri ve güçleriyle tek bir bünye olarak halkı oluşturur. Her ulusun özel bir, ifade edilmeyen bir bireyselliği olmasına rağmen, denilebilir ki her ulus kendi başına tektir. Her ulusallık, kendi dili kadar kendi ulusal kültürü olan bir halktır. Ulus asırlar boyunca değişse bile kendi manevi kimliğini korur.

Dilin toplumsal bütünleşmenin temel unsurları arasında kabul edilmesinin tarihi ulusun tarihinden ayrı düşünülemez. Dil toplumsal bütünleşmedeki popülaritesini ulusla birlikte kazanır.

Uluslaşma aşamasında dile ilişkin temel sorun, ülkede mevcut lehçelerden hangisinin standart ve homojen hale getirilmiş ulusal dilin/resmi dilin temeli olarak seçileceği konusu olmuştur. Bu sorun hemen her ulus devlette seçilen lehçeyi yeniden inşa sürecini başlatmış, birçok sözcükler dilden atıldığı gibi bir çoğu da icat edilerek, imla standartlaşması çalışmaları yürütülerek, ulusal dil inşa edilmiştir. Ulusal dil inşa edilmesinde ise ulus devletinin halkı idare etme gücüne sahip olma

isteğinin büyük etkisi vardır. Ülkede yaşayanları ulusal dil aracılığıyla homojenleştirmek, onları yönetebilmenin en önemli araçlarından olmuştur.

Dilin, ulus, ulusçuluk ve ulus devlet için önemi, elbette ki birer ulus devlet olan göçmen ülkeleri için de geçerlidir. Onlar da kendilerine özgü bir ulus inşa edebilmek için dile ayrıcalıklı bir önem vermişlerdir. Bu açıdan Kanada'daki İngiliz-Fransız kültürü ve hatta iktidarı çatışmalarının temelinde dilin bulunması önemlidir.

Kanada dünyanın her bir ülkesinden/kültüründen gelmiş insanlar tarafından inşa edilmiş bir ülkedir. Bu kadar etnik/ulusal çeşitliliğin bulunduğu bir ülkede resmi düzlemde değilse bile toplumsal yaşamda bir o kadar farklı dil konuşulmasını beklemek gerekir. Statistics Canada 1996'ya göre Kanada'da dünyada konuşulan hemen her dili bulmak mümkün olabilir. Resmi istatistikler Kanada'da yüzlerce dilin ev dili olarak konuşulduğunu göstermektedir. Yine bu resmi istatistiklere göre İngilizce baskın dildir. Bunu Fransızca takip etmektedir. Bunda asimilasyon politikalarının yanı sıra, İngilizcenin günümüzde bilim, teknoloji, ticaret dili haline gelmesinin önemli etkisi vardır. Toplumdaki baskın diller nedeniyle, anadili İngilizce ve ya Fransızca olmayan göçmenler, önce İngilizceyi ve Fransızca'yı bir yabancı dil olarak öğrenmekte fakat araştırmalara göre ikinci ve özellikle üçüncü kuşakla birlikte köken dil yabancı dile dönüşürken, İngilizce ve ya Fransızca ana dil haline gelmektedir.

Türkler, İtalyanlar ve Polonyalılar köken dillerini sıklıkla ev dili olarak kullanırken, Kızılderililer ve daha evvel başka ulus devlet çatıları altında kendi köken dillerini konuşmadan yaşayan Yahudiler köken dillerini ev dili olarak dahi pek az kullanmaktadırlar. Kızılderililerin dil konusundaki sorunlarının en büyük sebeplerinden birisi henüz sınıflanmamış 300'ü aşkın yerel bölgesel dilin konuşuluyor olmasıdır ve bu dillerden büyük bir bölümü Avrupalılar kıtaya ayak bastıktan sonra kaybolmuştur. Araştırmanın geneli dahilinde anadilin/köken/etnik/ulusal dilin çokkültürlü bir ülke olan Kanada'da korunmaya

devam ettiği ve özellikle hane içinde halen kullanılmakta olduğu göze çarpmaktadır(Vatandaş 2002:160-169).

Toplum içinde duyulan memnuniyetsizlikler konusunda her topluluğun kendine has sıkıntıları olduğu göze çarpmaktadır. Türkler ahlak ve din konularında sorun yaşarken, Kızılderililer işsizlik ve ayrımcılıktan yakınmaktadırlar. Orta ve güney Amerikalı göçmenlerin sorunlarını ise işsizlik ve sosyal güvensizlik başlıkları altında toplamak mümkün. Bir kısım Kanadalı için ise yaşanan en büyük sıkıntı Quebec'in Kanada'dan ayrılma girişimi olmaktadır. Önemli bir kesim bu ayrılma girişimini onaylamamaktadır(Vatandaş 2002:171-183).

Araştırmanın en önemli verilerinden birisi, çokkültürlülüğü resmen kabul ederek etnik/kültürel farklılıkların onaylandığı toplumsal politikaları uygulamaya aktarmış bir ülke olan Kanada'da, insanların hissettikleri ve ya yaşadıkları en yoğun sorunun ayrımcılık(%24,4) olduğudur. Kanadalılar, toplumdaki ayrımcılık sorununu ahlak(%15,5), eğitim(%15,1), işsizlik(%17,8), sosyal güvensizlik(%16,8) ve din(%10,4) sorunlarından daha fazla hissettiklerini belirtiyorlar. Bir başka önemli nokta da, ayrımcılık sorununun hemen her ülkede en önemli toplumsal sorun olan işsizliği bile, %6,6'lık bir farkla geçmesidir. Anlaşıyor ki, Kanadalılar için ayrımcılık önemli bir sorun, zira hissediyorlar ve yaşıyorlar. Ayrıca önemli, çünkü her şeyden önce ülkenin resmi politikasıyla, bu politikanın felsefi dayanaklarıyla çelişiyor. Ayrımcılık, farklılık zemininde birlik anlayışının hayata geçirildiği bir ortamda, farklılıkları kabullenmemenin en önemli göstergesi olarak açığa çıkıyor.

Önyargı ve ayrımcılık, yoğunluğunda ve biçiminde değişmeler olsa bile, insanlık tarihinin değişmeyen özelliklerinden birisidir. Önyargı, bir topluluğun üyelerinin bir başka topluluğun üyelerine karşı sahip oldukları olumsuz düşünce ve tutumlarla ilgilidir. Önyargı, sadece insanlara karşı değil, hayvanlara ve nesnelere karşı da olabilir. Önyargı, gerçeklik karşısında sınınamamış, daha çok kişinin kendi duygu ve tutumlarına bağlı stereotipleşmiş inançlarla karakterize edilmektedir. Önyargının kaynağı sübjektif deneyimler, kanaatler ve söylentiye dayalı haberlerdir.

Uzun süreli ve değişik kaynaklardan aktarıla aktarıla genel kabule dönüşebilir. Bir kişi ve ya topluluğa karşı önyargılı birisi o kişi ve ya topluluğa karşı tarafsız olamaz. Önyargının toplumsal boyutu, akılsallık, adalet ya da hoşgörü gibi toplumsal normları ihlal etmesini şart koşma eğilimindedir. Aşırı genelleştirme, peşin hüküm, bireysel farklılıkları dikkate almayı reddetme ve klişelerle düşünme önyargının tipik özelliklerini oluşturur. Önyargı biz, onlar ayrımının bir sonucu olduğu gibi, bu ayrımı pekiştiren de bir şeydir.

Ayrımcılık ise öteki kişi ve ya topluluğa karşı oluşan davranışı ifade eder. Ayrımcılık, sosyolojide daha çok etnik ve ırk ilişkileri bağlamında kullanılır. Sosyologların çoğu, ayrımcılığın, etnosenterizmin bir ifadesi olduğunu, bizden olmayanlardan hoşlanmama biçiminde açığa çıktığını belirtirler. Ayrımcılık bir çok şekilde oluşabilir; genellikle olumsuz davranışın bizzat kendisi ayrımcılık olarak ifade edilmesine karşılık, aslında çoğu zaman ustaca gizlenmiş ve bazı kişilere ve ya topluluklara yöneltilmiş ayrımcılıklar vardır. Herkes için olan bir şeyi, bir kişi ve ya topluluk için yasak kılmak ve ya sınırlamalar getirmek bir ayrımcılıktır. Bir kişinin farklı bir etnik ve ya kültürel bir kökene sahip olduğu için, işverenlerin bu kişilere iş vermede gönülsüz davranması da ayrımcılığa örnektir. Bu manada, insanlık tarihi boyunca kadınlara, zencilere, çingenelere, yabancılara, modern çağda da batılı olmayanlara ve ötekilere karşı yaygın bir ayrımcılık uygulana gelmiştir. Eğer belli bir toplum bağlamında düşünülürse daha birçok ayrımcılık örneği ve nesnesi kolaylıkla tespit edilebilir.

Özellikle Portekiz ve güney Asyalıların ayrımcılık konusundaki şikayetleri ayrıca The Toronto Star gazetesinin 'Beyond 2000-Home To The World' isimli araştırması aracılığıyla da açığa çıkmıştır. 'The Bibby Report(Socila Trends Canadina Style)' ismini taşıyan ve Ragionald W. Bibby'e ait olan bir diğer araştırma da benzer sonuçları 15 yıllık(1980-1995) bir dönem halinde gözler önüne sermektedir. Araştırma sonuçlarına göre ayrımcılık yıllara göre yükselen bir ivmeyle artış göstermektedir. Bu artışa rağmen geleceğe duyulan umut da yıllara göre artış

göstermektedir. Ayrımcılık konusunda en çok şikayet bildiren bölgenin ise Quebec olduğu görülüyor.

Her üç araştırmanın da işaret ettiği sonuç, farklılıklara hoşgörü, farklılıklar zemininde birlik gibi ifadelerle tanımlanabilecek çokkültürlülük politikaları resmen benimsenmiş ve uygulamaya aktarılmış olsa bile, topluluklar ve ya bireyler arası ilişkilerde hedeflenen tam gerçekleşmemiştir. Burada topluluklar arası tanımlaması özellikle kullanılmıştır, çünkü toplumdaki bütün topluluk mensupları bir ayrımcılıktan şikayet ediyorsa, demek ki bir topluluğun mensubu başka bir topluluğun mensubuna kişisel nedenlerle değil, etnik/kültürel kimliği nedeniyle ayrımcılı tavrılar ve tutumlar sergiliyor. Bu da problemin açığa çıkışında topluluk farklılığının esas olduğunu gösterir. Her topluluk az ve ya çok diğer topluluklara karşı bir önyargıya sahip. Çünkü önyargıdan ve ya ayrımcılıktan şikayetçi olmayan hiçbir topluluk yok(Vatandaş 2002:202-213).

3.7.4. Kanada’da Quebec Sorunu ve Tarihi Gelişimi

Çokkültürlülüğün ortaya çıktığı yer, gerçekte Amerika Birleşik Devletleri değil, kuzey komşuları Kanada oldu. Onun hemen peşinden de Avustralya geldi. Amerika Birleşik Devletleri gibi göçle meydana gelmiş bu iki ülke de kökenlerinin çeşitliliğini yücelten ülkelerdir. Amerika Birleşik Devletleri gibi Avustralya ve Kanada da 1960’lı yıllarda ırkçı kısıtlamalardan vazgeçti ve Avrupalı göçmenlerden oluşan eski çekirdeğe karışmak üzere gelen çeşitlenmiş bir göç aldılar. Aynı Amerika Birleşik Devletleri gibi ortadan kalkan ve daha sonra koruma altına alınan yerli halklarla ilgili sorunlara muhatap oldular. Ancak Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ülkelerinden farklı olarak Avustralya ve Kanada genç, milli kuruluş süreci yaşamamış sömürgecilik sonrası toplumlardır(Doytcheva 2013: 36).

Kanada’nın tarihi esasında, İngilizlerle Fransızların birbirlerine karşı Kanada topraklarında yürüttükleri hakimiyet mücadelesi tarihidir(Vatandaş Celalettin, 2002:213). Kanada devleti geç kurulmuştur. İlk biçimiyle (1867’de oluşan Kuzey Amerika Konfederasyonu) yarı sömürgeci, milli egemenlik yerine ‘iki kurucu halk’

arasında(Kanadalı-İngiliz ve Kanadalı-Fransız) uzlaşmaya dayanan ve İngiltere Kraliyeti'ne tabi bir devletti. Federal sistem, oraya ilk varanlar olan Fransız soyundan gelenlere dil ve dinle ilgili özel haklar veriyordu. Yerliler, köleler ve ya Amerika Birleşik Devletleri'nden kaçan göçmenler 1870'ten itibaren büyük sayılarla geldiler fakat kendilerini bu büyük siyasi paylaşımın dışında buldular(Doytcheva 2013: 36-37).

Fransızlarla Quebec'de başlayan zengin toprakları ele geçirme mücadelesi, kıtanın alt kısımlarındaki İngilizlerin de işe karışmasıyla, sonu gelmeyen savaşlarla, politik mücadelelerle şekillenen Kanada tarihini oluşturmuştur. 1763 Paris Antlaşması'yla Quebec'in idaresi İngilizlere bırakılmışsa da, Fransız/Katolik kimliği yaşamaya devam etmiş ve bu güne kadar da kesintisiz varlığını sürdürmüştür. Amerika'nın bağımsızlığından sonra Kanada toprakları ikiye bölünerek Ontorio bölgesi, 'Yukarı Kanada', Quebec bölgesi de' Aşağı Kanada' ismiyle İngiliz kralına bağlı iki ayrı idari birim haline getirilir. 1837-8 yıllarında Aşağı Kanada'da baş gösteren bağımsızlık ayaklanması ve sonraki diğer bazı girişimler, her seferinde İngilizlerin başarısıyla sonuçlanacak şekilde bastırılır, engellenir. İki Kanada 1841 yılında birleşip tek Kanada'ya dönüşürken, güçlü Fransız kimliğinin bir başarısı olarak da Fransızca resmi dil olarak kabul edilir. 1867 yılında Kanada devletinin kurulmasıyla da, dile ilişkin politikalar, Kanada'daki İngiliz –Fransız kimliğinin çekişmelerinde merkezi konumunu kazanır. Daha sonraki çekişmeler genellikle dil çerçevesinde oluşup gelişir. Dil mücadelesine ilişkin ilk ciddi uygulamalardan birisi, Quebec dışında Fransızcanın yasaklanması biçiminde gerçekleşir: 1872 yılında New Brunswick'teki İngilizce ve Fransızca eğitim yapan okullar tek okula dönüştürülerek, İngiliz kimliğinin eğitim sistemindeki hakimiyeti tesis edilir. 1890 yılında Manitoba'da Fransızcanın resmi dil oluşu yürürlükten kaldırılır. 1912'de Ontorio'da Fransızca eğitim yasadışı ilan edilir(Vatandaş 2002:213-214).

Kanada devleti, ancak 1930'lardan sonra yetkilerin kademeli bir şekilde yönetimin Londra'dan Ottawa'ya devredilmesiyle sömürge olmaktan çıkmıştır: (Başlarda sömürgecilerin soyundan gelenlere ve beyaz göçmenlere verilmek üzere)

Kanada vatandaşlığı ve uluslar arası alanda özerklik 1946 yılında mümkün oldu. 1946 yılında siyah ve Asyalı azınlıklara, daha sonra 1950 yılında Eskimolara, 1960 yılında da Amerika yerlilerine vatandaşlık verildi. Aynı yıl Kanada Haklar Bildirgesi ilan edildi(Doytcheva 2013: 37).

Aralarındaki bütün savaş, çatışma ve çekişmelere rağmen, İngiliz ve Fransız kimlikleri 20.yüzyılın ortalarına kadar iki temel unsura dayanarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu iki temel unsur dil ve dindir. Fakat modernleşme sürecinde, sanayileşme ve kentleşmenin oluşturduğu yoğun zihinsel ve toplumsal dönüşümde, Fransız Kanadalı kimliğinin en önemli kurumsal dayanaklarından birisi olan Katolik kilisesinin önemi azalınca, Fransız Kanadalı kimliğinin tek kaynağı kalır; dil. Ancak sanayileşme ve kentleşmenin yoğun sürecinde dil de önemli sarsıntılar geçirir: büyük kentlere akın eden insanlar İngiliz dilinin egemenlik şemsiyesinin altına girmiş olurlar. Zira, metropollerde İngilizce hakimdir. Bu durum İngiliz kültürünün hakimiyetine karşı ilk ideolojik tepkilerin oluşmasına yol açar. Quebec halkının, Kanada toplulukları içerisinde en alt sıralarda prestije, mali güce sahip olması da ideolojik tepkileri besler ve ulusçuluk düşüncesinin yerleşmesinde uygun bir ortamın oluşmasına imkan sağlar. Quebec mali yapısının merkezi konumundaki Montreal'in Amerikalı, İngiliz ve İngilizce konuşan Kanadalı iş adamlarının ve mali çevrelerinin etkisine girmesi ise, Quebec ulusçuluğunun gelişmesini iyiden iyiye teşvik eder. Ayrılık düşüncesi baş gösterir. Ayrılığa ilişkin Quebec ulusçularının temel iddiası; eğer Quebec Kanada'dan ayrılırsa, bu Fransız Kanadalılar için daha iyi iş imkanları ve iş güvencesi sağlayacağı biçimindedir. 1960 yılında Quebec ulusçuları ilk politik başarılarını elde ederler. Orta sınıf Quebecilerin desteklediği Liberal Parti, seçimlerde, gelenekçi politikaların taraftarları olan Union Nationale(Ulusal Birlik) partisini yenilgiye uğratar. Liberal Partinin iktidara gelmesiyle de, kurumları yeniden organize etme, Fransız kültürünü tercih etme hakkını kabul etme, taşıyıcı modernleştirme gibi bir dizi politikalar uygulamaya konularak, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Quebec'in geleneksel bir toplumdaki modern bir topluma dönüşümünü sağlayan süreç; yaygın ismiyle 'Sessiz Devrim' başlatılır. Ulusal kimliğin gereklerine uygun projelerin başarıyla yürütülmesi sonucunda Quebec, 1965 yılında

mali özerkliğini kazanır. Quebec'ten toplanan gelir vergisinin en az %50'sinin Quebec taşra kasabaları için harcanması kabul edilir. Ulusçu 'Quebeciler Partisi'nin (PQ) 1968 yılında kurulmasıyla 1960'dan itibaren sürdürülen politikalar yeni bir açılım kazanır. Fransızca konuşan entelijansiyanın seslerini duyurma aracı görevini üstlenen PQ, küçük ayrılıkçı partileri de bünyesine alarak ortak bir ulusçu eğilimin oluşmasına imkan sağlar. PQ'nun başarılı bir gelişme gösterdiği iki ayrı seçim sonucunda açığa çıkar: PQ'nun 1970 yılı seçimlerinde %23 olan oy oranı, 1976 yılı seçimlerinde %41'e çıkar ve bölgesel hükümeti kurar. PQ'nun bu başarısında Quebec ulusçuluğunun en önemli kimlik sembolü olan dil çerçevesinde yürütülen politikaların önemli bir payı vardır. PQ hükümeti, 1977 yılında Fransızcanın eğitimin, iş dünyasının ve devletin resmi dili olduğunu kabul eden 'Dil Yasası'nı (The Language Act) kabul eder. 1978 Ağustosunda ise Quebec'teki eğitim kurumlarında İngilizceyi yasaklayarak Fransızcanın gelişmesine imkan sağlama girişimleri, Quebec ulusçuları ile Federal Kanada Hükümeti arasında sürtüşmelere yol açar. Federal Hükümetin bütün karşı çıkışlarına rağmen İngilizceyi eğitim kurumlarında yasaklama kararının uygulamaya konması, ters teper ve Quebec ayrılıkçıları güç kaybetmeye başlarlar. 1980 yılındaki Quebec'in egemenliği konusunda yapılan referandum ayrılıkçıların kaybetmesiyle sonuçlanır. Referandumda ayrılıkçılar %40,4, birlikten yana olanlar ise % 59,6 oranında oy alırlar. Ottawa'daki Federal Hükümetin, Quebec'in görüşünü almadan İngilizce konuşan diğer 9 eyaletin katılımıyla 1982 yılında bir anayasa değişiklik yasası olarak kabul edilecek olan sözleşmeyle aralarında anlaşılırlar. Bireyin haklarını hükümete karşı teminat altına alan sözleşmede, Quebec'in istek ve arzuları doğrultusunda uygun bulunan hiçbir madde yoktur. Bu durum, Quebec ulusçuluğunu ateşleyen yeni bir faktör olur. PQ tarafından temsil edilen Quebec egemenliğini tesis etme yönündeki çalışmalar hız kazanarak devam eder. 1994 yılında PQ'nun tekrar iktidara gelmesiyle, önceki iktidar dönemlerinden farklı olarak, ulusçu anlayışlar tekrar depresir. PQ lideri Jasque Paizeau seçmenlere bağımsızlık konusunda referandum sözü verir. Amaç, Quebec'i ekonomik ve siyasal alanlarda tam egemenliği olan bağımsız bir devlet haline getirmektir. Referandum 30 Ekim 1995'te gerçekleşir;

ayrılıkçılar çok az bir oy farkıyla (%0,5) referandumdan mağlup çıkarlar. Bugün, Quebec ulusçularının ‘Bağımsız Quebec’ düşüncesi hala mevcut ve oldukça canlıdır. Galibi olacakları yeni bir referanduma şartlanmış bir halde bağımsızlık çalışmalarını kültürel, ekonomik, siyasi alanlarda yoğun bir şekilde sürdürmektedirler(Vatandaş 2002: 214-216).

Quebec Kanada tarihi için ayrımcılık konusunda sorunlu bölge olarak dikkat çekmektedir. Fransız Kanadalıları Katolik, İngiliz Kanadalıları ise Protestan’dır. Dinsel bu farklılık diğer alanlarda da kendisini göstermektedir. Etnik mozaik ile eritme potası politikaları incelendiğinde ise etnik mozaik anlayışının azalan, eritme potasının ise yükselen bir trend kazandığı gözlemlenmektedir. 90’lı yılların artan bu trendi dil ve din konusundaki farklılıkların bir yansımasıdır.

Çeyrek yüzyıldan uzun süredir Quebec’teki Fransızca konuşan çoğunluk, kendi tarihine, diline, yasal sistemine, değerlerine, dünyadaki yerlerine ilişkin kendi görüşlerine, farklı insanlar olduklarına dair toplu bir bilince sahip, ayrı bir kültürel topluluk olduklarını öne sürmektedir. Onlara göre kültürel kimlikleri federal hükümetin ve Quebec’teki ekonomik ve dil bilimsel açıdan baskın Anglofonların birleşmiş baskısı altında giderek erimekte ve bunu korumalarının tek yolu da, Kanada devletini uygun biçimde yeniden düzenleyerek onlara daha geniş politik özerklik tanımaktır. Quebec’liler için Quebec, Kanada’nın diğer bölgeleri gibi bir bölge değil, Kanada Federasyonu’nun kurucularından biridir ve 1774 Quebec Yasası, 1791 Anayasa Kanunu ve 1867 İngiliz Kuzey Amerika Yasası ile garanti altına alındığı gibi, Kanada’nın İngilizce konuşan diğer bölgeleriyle eşit haklara sahiptir. Gerçekten de Quebec, Kanada Federasyonu’na, ‘eşitlik sağlanacağına ve bizim yaşamsal öneme sahip bazı noktalarda otoritemize saygı duyulacağına dair verilen söze inanarak’ ve Kanada’nın iki uluslu bir devlet olacağı beklentisiyle katılmıştır. Quebec’liler Ontario ve New Brunswick dışında Kanada’nın geri kalan kısmındaki Fransızca konuşan insanlara dillerini ve kültürlerini terk etmeleri için yapılan baskıları bir ihanet olarak görmektedirler ve her ne pahasına olursa olsun bu kaderden kaçınmaya kararlıdırlar.

Quebec bu amaçla iki gurup talepte bulunmuştur. Kanada devleti tarafından 'ayrı bir toplum' olarak tanınmayı, devletin bunu sözleşmede belirtmesini ve kendisini çifte kimliğini beslemeye adanmış iki uluslu bir ülke olarak tanımlamasını istemektedir. Bu, Quebec'in konumunu Frankofon bir anayurt olarak kabul edecek, onu diğer bölge ve etnik guruplardan ayıracak ve Kanada Yüksek Mahkemesi'nin Quebec yasalarının Anayasaya uygun olup olmadığına karar verirken onun kültürel gereksinimlerini göz önüne almasını sağlayacaktır. Quebec'in diğer talepleri daha belirlidir ve kimliğini korumak için gerek duyduğunu düşündüğü güçlere ilişkindir. Quebec'e gelen göçleri denetleme hakkını ve göçmen çocuklara Fransız okullarına gitme zorunluluğu getirmeyi istemektedir. Aynı zamanda Fransızca'yı baskın halk dili yapabilmek, tüm ticari işlemlerin Fransızca olmasını, Quebec'e satılan tüm ürünlerin Fransızca etiketlenmesini, belirli bir büyüklükteki tüm iş yerlerinin işlerini Fransızca yürütmesini vs. zorunlu kılmak da dahil, Quebec'e bir Fransız görüntüsü vermek için gerekli gördüğü her şeyi yapabilme hakkını da talep etmektedir. Quebec aynı zamanda Kanada Sözleşmesi'nin ve gelecekte yapılacak tüm anayasa değişikliklerinin kendisine uygulanabilmesi için onayının alınmasını ve Yüksek Mahkeme'de en az üç Quebec'li yargıç bulunmasını istemektedir.

Hatırı sayılır direnmeden ve uzun görüşmelerden sonra, Kanada'nın geri kalanı Quebec'in taleplerinin çoğunu kabul etmiştir. Şimdi Quebec'in elinde göç üzerinde büyük bir denetim, Fransız dilini geliştirmek için gerek duyduğu güçlerin hepsi olmasa da çoğu, kendi emeklilik planı ve yurt dışında diplomatik temsil hakkı vardır. Ekonomik ve politik açıdan da başarısız değildirler. Federal hükümetten yıllık olarak ödediği vergiden 3,1 milyon Kanada Doları fazla ödenek almaktadır ve geçen 30 yıldaki Kanada başbakanları Quebeclidir. Ancak bütün bunlar Quebec'in taleplerini iki önemli açıdan karşılayamamaktadır. Quebec'i 'farklı bir toplum', Frankofonların varlığını da Kanada'nın 'temel bir niteliği' olarak kabul eden 1987 Meech Lake Anlaşması, tüm eyalet yasama meclisleri tarafından zamanında onaylanmamış ve Quebec dışındaki Kanadalıların yalnızca %20'sinden biraz fazlasından destek görmüştü. Quebec aynı zamanda izlemek istediği ve bağımsız bir devlet olsaydı izleyebileceği kültür ve dil politikalarını uygulaması bazı hükümleri

tarafından engellenen, Kanada Sözleşmesi'ne de bağlıdır. Quebec'ilerin çoğu tatmin olmadığı için gerçekleştirilen referandumun da gösterdiği gibi, Quebec'in federasyondan ayrılma tehlikesi bir gerçektir.

Benzer tüm durumlarda olduğu gibi, Kanada'nın geri kalan kısmının Quebec'in temel taleplerini yerine getirmek istememesinin nedenleri çeşitlidir. Bazıları ayrılmaya kararlı olduğunu ve ne kadar talebi kabul edilirse edilsin bunun değişmeyeceğini düşünmektedir. Bazıları Quebec'in taleplerini yerine getirmeyi istemekte, ancak bunun diğer bölgelerin de benzer taleplerde bulunmasına neden olmasından ve Kanada'yı fazla ayakta kalamayacak ve ya vatandaşı olmaktan gurur duymayacakları kadar karışık, zayıf ve asimetrik hale getirmesinden korkmaktadır. Diğerleri Quebec'in Kanada'daki politik gerçekliği kavramlaştırmasına bir anlam verememektedir. Onlara göre Kanada iki uluslu bir devlet değildir; çünkü bu tanım yerli halkları, dikkate almamakta, İngilizce konuşan Kanada'yı homojenleştirmekte ve Quebec'te yaşayan azınlıkları göz ardı etmektedir. Kanada iki kültürlü de değil, çokkültürlü, Quebec'ilerin içlerinden yalnızca birini temsil ettiği, birçok eski ve yeni kültürel topluluktan oluşmuş bir devlettir. Onlar Quebec'in farklı bir toplum olduğunu kabul ederken, bu farklılığın 1960'lardaki 'sessiz devrim'den sonra azaldığını ve diğer bölgelerin de en az onun kadar farklı olduğunu öne sürmektedir(Parekh 2002: 236-239).

Kanada devleti içinde Quebec kadar yoğun ve net ayrılıkçı talepleri olmasa da toplumu oluşturan farklı kesimlerin uzun yıllardır dile getirdikleri beklentileri Kanada'da çokkültürlü politikaların sorgulanmasına sebep olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kanada devletinin yurttaşlığa dayalı evrenselci proje adına güçlenmesi özerklik yanlısı taleplerin önünü kesmedi. Dönemin Kanada toplumu kültürel açıdan bir hayli bölünmüştü. Sosyo-ekonomik statü ve politik güç, İngiliz ve İskoç soyundan gelenlerin ve Fransız soyundan gelenlerin küçük bir bölümünün sosyal sınıfların ve ülkedeki karar verme organlarını en üstünde yer aldığı, Fransız soyundan gelenlerin büyük bir bölümünün ve

göçmenlerin çalışan nüfusu oluşturduğu, yerlilerinse siyasi ve iktisadi sahneden tamamen dışlandığı çok net bir hiyerarşiye göre bölünmüştü.

Federal hükümet bu bölünmeye karşı önlemler aldı. Fransızca konuşan nüfusun federal memuriyete girişlerini kolaylaştırmak için pozitif ayrımcılık programları uyguladı; 1969 yılında Kanada devletinin iki dilli olduğunu ilan etti. Aynı yıl, Amerikan yerlilerine uygulanan kısıtlamaların kaldırılmasını ve Amerikan yerlilerinin tam anlamıyla vatandaşlığa alınmasını ve tam olarak entegre olmasını önerdi. 1967’de, ırk temelinde kısıtlamalara son vererek göçmenlikle ilgili politikasını demokratikleştirdi.

Ama bu yapılanların sınırlı bir etkisi oldu. 1969’da Amerikan yerlilerini temsil eden makamlar, toplu yaşamlarını yeniden üretmelerine zarar vereceğini öne sürerek bütün haklara sahip vatandaşlar olarak entegre olmayı reddettiler ve özerk bir hükümet talep ettiler. Aynı şekilde 1960’lı yılların sonunda egemenlik yanlısı bir partinin kurulduğu ve 1970’lerde silahlı bir mücadele hareketinin yaşandığı Quebec de daha fazla özerklik talep etti. Son olarak, göçmenlerin soyundan gelen etnik elitler dile dair özel haklara sahip iki kurucu halk kavramına itiraz ettiler ve göçmen halkların da Kanada’nın kurucuları olarak tanınmasını ve dillerinin ve kültürlerinin aynı şekilde yasayla korunmasını istediler.

Bu milliyetçi taleplere özellikle de Quebec’ten gelen taleplere cevap vermek için liberal hükümet 1971’de bir çokkültürlülük politikası uygulamaya koydu. Hedef, farklı tarihlere sahip ama aynı statüde bireylerden oluşan yeni bir Kanadalı kimliği teşvik etmektir. Başbakan Trudeau şöyle diyordu “Kanadalı kimliğinin özü kültürel çoğulculuktur. Her etnik gurup, Kanada bağlamında kendi değerlerini ve kültürünü koruma ve geliştirme hakkına sahiptir. İki resmi dilimiz var diye iki resmi kültürümüz yok ve hiçbir kültür diğerinden daha resmi değil.” İki kurucu halktan sonra Kanada çokkültürlülüğü farklılık üzerine kurulmuş toplumsal ve siyasi hiyerarşilerle bağını koparmış ve Kanada’nın birliğini ve bütünlüğünü arttıracak evrenselci kültürel bir tanıma projesi olma iddiasındadır.

1982 Anayasası'nda giriş bölümünde yer alan kişilerin hakları ve özgürlükleri yasası Kanada'nın çokkültürlü karakterini garanti altına alır. 27. Maddeye göre, kişisel özgürlüklere zarar vermediği sürece azınlıkların geleneklerine saygı gösterilecektir; dinlerin eşitliği sağlanacaktır; atalardan gelen dillerin öğretilmesi devlet tarafından desteklenecektir. Yasa ayrıca bütün ayrımcılık biçimlerini de yasalar; 1986'da istihdamda 'azınlıklar'ın lehine pozitif ayrımcılık programları uygulamaya konması yasanın etkisini artırır. Yasa, aynı zamanda kolektif hakları da tanıır: atavik haklar, yerli halkların hükümet özerkliği, Fransızca konuşan Quebecilerin dil hakları.

Aynı zamanda Fransız ya da İngiliz soyundan başka soylardan gelenlerin kamu alanında(sosyal hizmetler, okullar, üniversiteler, medya, polis) görünürlüğüne arttırmak ve işe alınmasını sağlamak için de çaba gösterildi. Medyada göçmenlerin geleneklerinin gösterilmesi, göçmen soyundan gelen sanatçıların eser üretmesi, kamu kuruluşlarında çalışan personelin kültürel çeşitlilikle ilgili eğitilmesi de teşvik edildi. Kanada tarihinin artık 'art arda gelen nüfus dalgalarıyla değerlendirilen ülke toprakları' olarak yeniden yazılmasına yönelik göçmenleri ve onların soyundan gelenleri konu alan araştırma merkezleri, yüksek öğretim programları ve yayınları teşvik edildi(Doytcheva 2013: 37-39).

3.7.5. Charles Taylor'un Çokkültürlülük Yaklaşımı: 'Tanınma Politikası'

Bir ulusu oluşturan insanların kimliği çok tartışılan bir konudur. Kimlik, bir insanın kim olduğunu, daha doğru bir deyişle, kendisi ile ilgili özellikleri neler olduğunu gösterir. Tartışılan şey, toplumu oluşturan diğer bireylerin bu kimliği tanıyıp tanımadığı ya da ne kadar tanıdığı, eğer tanıdıysa ne derece doğru tanıdığı ile ilgilidir. Kimlikle ilgili tartışmaların içine giren guruplar genel olarak, farklı din, ırk, kültürü olana guruplar; siyahlar ve kadınlardır.

Bugünün kimlik sorunları burjuvazinin zenginliğini ve iktidarı ele geçirmeye başladığı 18.yüzyıl öncesi efendi-köle ikileminin uzantısı seçkin ve alt kültür

sorunlarından farklılaşarak çok daha siyasi ve ideolojik boyut kazandı. Kral, Lord, Düşes, Prens, Prenses, Leydi gibi asalet unvanları o günün alt üst ilişkileri içinde bağlamından koparılmış, ideolojik anlamdan çok, kabul edilmiş toplumsal sıradüzen(hiyerarşi) göstergesi toplumsal kimliklerdi. Alt kültürlerin tek tek kimlikleri ulusal tehdit oluşturmadıkça, tartışma konusu dahi edilmiyorlardı. Taylor'a göre, toplumsal kimlikler belli bir sıradüzene göre insanlara bahşedilen şeref ile eşdeğerdi. Liberal demokratik düzende bu tanınma kimliklerin yeni bir biçimde anlaşılmaya başlamasıyla değişime uğradı. Bireyselleşmiş kimlikler, daha doğrusu insanın kendini algıladığı kimlikler öne çıkmaya başladı. Bu kimlikler kendi içinde bir ideoloji, kültür ve ahlak içermektedir.

20. yüzyıla damgasını vuran kültürel çoğulculuk, her türlü öznel kimliklerin tanınmasıdır genel anlamda; ancak bu kavram kendi içinde değişik anlamlar içermektedir. Yerleşik demokrasilerde kültürel çoğulculuk değişik kimliklerin fiziksel ve sembolik sınırlar içinde tanınmasıdır. Kimlikler ulus devletin sınırları içinde tanınır. Sembolik sınırlar ise, kimliklerin türdeş yurttaşlık anlayışı ile sınırlandırılmasıdır. Kimlikler sembolik olarak tanınır ancak, siyasal olarak temsil yoktur. Siyasal temsiliyet, ulus devlet sınırları içinde ulusal kültüre mensubiyet çerçevesinde yapılır. Burada farklı olana müsamaha göstermek ve ya hoşgörü ile bakmak çoğulculuk anlamında ele alınır. Örnek vermek gerekirse, Osmanlı'nın azınlıklara gösterdiği hoşgörü, toplumda farklı olanların kabulü ve ya kültürel çoğulculuk olarak kabul edilir.

Çoğulculuğun fikir olarak bile kabul edilmediği anlayışta ise, kültürler bir kimlik olarak kabul edilmez, aynı kimliğin değişik biçimleri olarak ele alınır. Nasıl her kardeş farklı ise, toplum içindeki kardeşler de farklı düşünceler ve farklı kültürel edimler içinde olabilirler; ancak bu asla bir ulusun birliğini bozacak bir kültürel kimlik farklılığı olarak algılanamaz(Tekinalp 2005: 83-84).

Çokkültürlülük politikasının temelini yurttaşların eşitliği ve kültürel çeşitliliğin kabul edilmesi teşkil etmektedir. Bugün çokkültürcülüğün merkezi

değerleri üç ilkeyle özetlenmektedir. Birinci ilke, kültürel çeşitliliğin tanınması'dır. Bu ilke, çokkültürcülüğün yetkin kuramcılarında biri olan Charles Taylor tarafından 'The Politics Of Recognition' (Tanınma Politikası) olarak adlandırılmıştır. İkinci önemli ilke, toplumsal eşitliktir. Birinci ilkede ifade edilen kültürel ve etnik anlamda eşit muamele yeterli değildir. Grupların aynı zamanda sosyal ve ekonomik anlamda da eşit bir konuma sahip olmaları da istenmektedir. Bu anlamda eşitlik ve tanınma gibi kavramlar, hukuksal anlamlarının ötesinde toplumsal bir içeriğe de sahiptir. Üçüncü ve son ilke, toplumsal bütünleşmedir. Karşıt iddiaların aksine çokkültürcüler, toplumda farklı grupların gettolar halinde ayrışmasına taraf değildirler. Tam tersine onlar eşitlik ve tanınma temelinde grupların hiçbir engelle karşılaşmadan toplumsal bir dayanışma ve birlik oluşturmalarını hedeflemektedir. Onlara göre toplumda gettolaşmayı ortaya çıkaran sebep, sosyal ve ekonomik eşitsizliktir, bu ortadan kalkınca, gettolaşma da kendiliğinden ortadan kalkacaktır(Canatan 2009: 83).

Çağdaş politikanın içinde bazı çizgiler, bazen tanınma gereksinmesini, bazen de talebini harekete geçiriyor. Bu gereksinimin politikadaki milliyetçi akımların itici güçlerinden biri olduğu ileri sürülebilir. Bu talep, günümüzde azınlıklar ya da 'alt' guruplarda, bazı feminizm biçimlerinde ve bugün 'çokkültürlülük' denen politikada belli yollarla öne çıkıyor.

Bu son örneklerde tanınma talebi, tanınma ve kimlik arasında bulunduğu varsayılan bağlantılarla daha da ivedilik kazanıyor; burada kimlik, bir insanın kim olduğunu, bir insan olarak kendini tanımlayan temel niteliklerin neler olduğunu anlaması gibi şeyleri gösterir. Savunulan tez, kimliğimizin kısmen tanınma ya da tanınmama yoluyla, çoğu zaman da başkalarının yanlış tanınması yoluyla biçimlendirilmiştir; bu nedenle çevredeki insanlar ya da toplum, onlara kendileriyle ilgili, hapsedilen, aşağılanan ya da sevilmeyen bir imaj yansıtıyorsa bir insan ya da bir grup insan gerçekten zarar görebilir, gerçek bir çarpıtılmaya uğrayabilir. Tanınmama ya da yanlış tanınma zarar verici olabilir; insanı, sahte, çarpıtılmış ve indirgenmiş bir varoluş tarzına hapsederek baskıya dönüştürebilir.

Nitekim bazı feministler, ataerkil toplumlardaki kadınların, kendilerini aşağılayıcı bir imgesini benimsemeye itildiklerini ileri sürüyorlar. İçinde buldukları bu aşağı konumun imgesini o ölçüde içselleştirmiş durumdadır ki, ilerlemelerine ket vuran nesnel engellerden bazıları yıkılsa bile, kadınlar yeni olanaklardan yararlanamayabiliyorlar. Bunun da ötesinde, özsaygılarını yitirmenin getirdiği acıya katlanarak yaşamaya mahkum edilmiş oluyorlar. Siyahlar için de benzer bir sav ileri sürülüyor: beyaz toplum, kaç kuşaktır siyahlara kendilerinin aşağılanmış bir imgesini yansıtıyor; siyahlardan bazıları, bu imgeyi benimsemeye karşı gerekli direnci gösterememiş durumdadır. Bu görüşe göre, siyahların kendilerini değersiz görmeleri, içinde buldukları ezilmişlik konumunun sürdürülmesinde en güçlü araç konumuna geliyor. İlk yapacakları iş, zorla dayatılmış bu yıkıcı kimlikten kendilerini kurtarmak olmalıdır. Son zamanlarda genelde yerli halklar ve sömürgeleştirilmiş halklar için de benzer bir sav ileri sürülüyor. 1492'den bu yana Avrupalıların bu gibi insanların imgesini, bir bakıma aşağı konumda, 'uygarlaşmamış' oldukları biçiminde yansıttığı, fetihlerin gücüne yaslanarak bu imgeyi çoğu zaman fethedilen halklara dayatabildikleri ileri sürülüyor. 'Caliban Figürü'nün, Yeni Dünyadaki bu yerli halkların bu ezilmiş portresini en iyi biçimde örneklelediğine inanılıyor.

Bu açılarından bakıldığında, yanlış tanıma, gereken saygının gösterilmediğini belirtmekle kalmıyor. Bu durum acı verici bir yaranın açılmasına neden olarak kurbanlarını, sakatlayıcı bir biçimde kendilerinden nefret ederek yaşamaya mahkum ediyor. Varlıklarının hak ettikleri biçimde tanınması, insanlara gösterilmesi gereken saygının gereği olmakla kalmaz. Bu, can alıcı önem taşıyan bir insan gereksinmesidir(Taylor, 2010: 46-47).

Bu açıklamasında Taylor tanınma gereksinimini Maslow'un 'İhtiyaçlar Hiyerarşisi'nde en tepeye yerleştirmiştir. Toplumların geri kalmışlığı ve mutsuzluğu sorunsallarında birincil sorumlu olarak yeterince tanınmamayı ya da yanlış tanınmayı göstermiştir. Farklı kültürlere mensup topluluklardan meydana gelmiş her toplumun

tanınma konusunda üzerine düşen görevleri ana çerçevesinde tanımlarken, bu zorunluluğun altını kalın harflerle çizmiştir.

Modern dönemde eskiye ait hiyerarşik düzenin (Lord, Prens vb.)çökmesiyle haysiyet kavramı önem kazanmaya başlamıştır. Geçmişteki haysiyet kavramının karşısında bugün, evrenselci ve eşitlikçi bir anlamda kullanılan modern haysiyet kavramı vardır; bu anlamda, ‘insan olma haysiyet’inden ya da vatandaşlık haysiyetinden söz ederiz. Bunun altında yatan önerme, bu haysiyetin herkeste ortak olarak bulunduğudır. Haysiyet kavramının demokratik bir toplumla bağdaştırılabilecek tek kavram olduğu, eski şeref kavramının yerini almasının da kaçınılmaz olduğu ortadadır. Ama bu, eşit tanınma biçimlerinin demokrasi kültüründe temel önem taşıdığı anlamına da geliyor. Örneğin, bazı insanlara ‘Lord’ ya da ‘Lady’ diye, başka bazı insanlara yalnızca soyadlarıyla- daha da aşağılayıcı olmak üzere yalnızca ilk adlarıyla- hitap edilmesi yerine ‘Mr.’, ‘Mrs.’ ya da ‘Miss’ diye hitap edilmesi, ABD gibi bazı demokrasilerde temel önemde sayılmaktadır. Benzer nedenlerle yakın zamanlarda ‘Mrs.’ ya da ‘Miss’ hitapları ‘Ms.’ hitabında birleştirildi. Demokrasi, eşit konuma tanınma politikasını da birlikte getirdi; şimdi de, kültürlerin ve cinslerin eşit koşulda tanınması talebine dönüştü. Aynı zamanda tanınma talebi 18.yüzyılın sonunda bireysel kimliğin yeni bir biçimde anlaşılmasıyla dönüşüme uğradı ve yoğunluk kazandı(Taylor, 2010: 48-49).

Taylor, demokrasinin olmazsa olmaz şartlarından birisi olarak tanınmayı görmekte ve eşit tanınmanın gerçekleşmediği toplumları demokrasiden uzak görmektedir.

İnsanın bireysel önemi kendini tanıma ve kimlik ile birebir ilişkidedir. Kimlik ile tanınma arasındaki yakın bağıntıyı anlamak için insanlık durumunun, modern felsefenin ana akımda ağır basan monolojik eğilimin neredeyse görülemez duruma getirdiği can alıcı bir özelliğini göz önünde tutmak gerekir.

İnsan yaşamının bu can alıcı özelliği, temelde diyalojik niteliktedir. Kendimizi açıklayabilecek, bu nedenle de kimliklerimizi tanımlayabilecek insanlar

olma durumuna, ifadeyi olanaklı kılan zengin insan dillerini edinerek ulaşıyoruz. Buradaki amaç açısından dil kavramı geniş anlamda, yalnızca konuşmada kullandığımız sözcükler anlamında değil, kendimizi tanımlarken kullandığımız başka dışavurum tarzlarını, bu arada sanat, el kol hareketleri, sevgi vb. ‘diller’ini kapsayacak anlamda kullanılmaktadır. Ama bu dışavurum tarzlarını başkalarıyla etkileşim içinde öğreniriz. İnsanlar, kendilerini tanımlamak için gereksinme duydukları dilleri tek başlarına edinmezler. Tam tersine bu dillerle bizim için önem taşıyan başkalarıyla- George Herbert Mead’ın ‘önemli öbür kişiler’ dediği kişilerle-girdiğimiz etkileşimler sonucunda tanışırız. Bu anlamda, insan zihninin doğuşu monolojik bir şey, herkesin kendi başına elde ettiği bir şey değil, tersine diyalojik bir şeydir.

Üstelik bu yalnızca doğuşla ilgili olan ve daha sonra göz ardı edilebilecek bir gerçek de değildir. Bu dilleri diyalog içinde öğrenip sonra kendi amaçlarımız için kullanmaktayız. Elbette, kanılarımız, görüşlerimizi, tavırlarımızı geliştirmemiz, bunları büyük ölçüde tek başımıza düşünerek bulmamız da beklenir bizden. Ne var ki kimliğimizin tanımlanması gibi önemli sorunlarda işler böyle yürümüyor. Kimliğimizi her zaman, önemli saydığımız öbür kişilerin bizde görmek istedikleri şeylerle diyalog içinde, bazen de çatışma içinde tanımlarız. Bu öbür kişilerden bazılarını, örneğin ana babalarımızı- büyüdüğümüzde geride bıraksak da, onlar yaşamlarımızdan çıkıp gitseler de, yaptığımız karşılıklı konuşmalar yaşadığımız sürece içimizde sürüp gider(Taylor, 2010: 52-53).

Taylor’un kimliğe verdiği önem, eşit tanınma politikasındaki temel değerlerden birisidir. Kimliğin belirlenmesi ve bilinmesi, daha sonra tanınma konusunda büyük öneme sahiptir. Kimliklerin eşit değerle tanınması Taylor’un bireye verdiği önemin de bir göstergesidir. Kimliğin oluşması aşamasında başkalarına duyulan ihtiyacın altını çizen Taylor, her kimliğin eşit şartlarda tanınması gereken önemi almasında, bu ihtiyacın bir sonucu olarak kimliklere saygıyı önemli bir kavram olarak ileri sürmektedir.

Taylor eşit tanınma politikasıyla yalnızca yüzeysel bir tanınmadan bahsetmemektedir. “Aslında eşit tanınma, birbirinden oldukça farklı ve sırayla betimlemeye çalıştığım iki önemli değişiklikle bağlantılı olarak iki anlama gelmeye başladı. Şereften haysiyete geçişle, tüm vatandaşların eşit haysiyette olduğunu vurgulayan bir evrenselcilik politikası ortaya çıktı; bu politikanın içeriğini de halkların ve adlandırmaların eşitlenmesi oluşturmaya başladı. ‘Birinci sınıf’ ve ‘ikinci sınıf’ vatandaşların bulunmasından ne pahasına olursa olsun kaçınılmalıdır”(Charles Taylor, 2010: 58). Taylor’un eşitliği her konuda her ince detayda bir eşitlik anlayışını ön görmektedir. “Eşit vatandaşlar olarak tam tanınma iki saygı biçimini gerektirebilir: (1) Cins, ırk ya da etnik köken göz önüne alınmaksızın her bireyin eşsiz kimliğine saygı; ve (2) kadınları, Asyalı-Amerikalıları, Afrikalı-Amerikalıları, yerli Amerikalıları ABD’deki bir çok başka gurubu da içeren dezavantajlı üyeleri tarafından özellikle değer verilen ya da onlarla ilişkilendirilen etkinliklere, uygulamalara ve dünya görüşlerine saygı”(Taylor, 2010: 127-128).

Bazı anlayışlarda sembolik tanınmalar söz konudur. Ulusal aidiyet sınırları içinde kültürlerin sembolik olarak tanınması söz konusu; ancak tek tek bu kimliklerin bir siyasal temsiliyet hakları yoktur.

Batıda bütün bu sembolik tanınmaların üstüne çıkan Taylor’ın öncülüğünü yaptığı kültürel kimliklerin siyasette temsiliyet açısından eşdeğer kabul edildiği bir akım olmuştur. Bu anlayış hoşgörü göstermenin dışında kültürel farklılıkların siyasal düzeyde tanınması ve eşit ölçüde saygıdeğer kabul edilmesi esasına dayanmaktadır. Bu tanımada çok partili, çok baskı guruplu ama kamu alanını kültürel farklılıkların ifadesine kapayan çoğulculuk anlayışının eleştirisi vardır. Bu anlayış bireysel özgünlüğü özgürlüğün nedeni olarak ele alır ve bunu gerçekleştirilmesi için ortaya konan engellerin nasıl aşılacağı konusunu tartışır. Çokkültürlülük anlayışı günümüz demokrasilerinde görünen odur ki eşit tanınma zorlamasını getirmektedir. Liberal devlet kitle ya da çoğunluk kültürüne karşı dezavantajlı guruplara kültürlerini korumada yardımcı olmalıdır. Çünkü uygulamalarda özgül kimlikler tanınmıyor; onlara vatandaşlık hakkı veriliyor: siyasal oylama, gelir elde etme, sağlık ve eğitim

hizmetlerinde eşitlik gibi. Bunun eşitlik olup olmadığı tartışılıyor. Gutmann, vatandaşlar olarak tam tanınmanın iki saygı biçimi gerektirdiğini söylüyor. Bunlardan birincisi; cins, ırk, etnik köken göz önüne alınmaksızın her bireyin eşsiz kimliğine saygı; ikincisi ise, kadın ya da dezavantajlı durumdaki gurupların kendi kültürleriyle ilgili her türlü etkinliğine, uygulamasına ya da dünya görüşlerine saygı. Habermas, sorunlarla dolu olan bu saygının gösterilmesi gereken guruplara örnek olarak, Almanya'daki yabancı işçileri, Sırbistan'daki Hırvatları, Ukrayna'daki Rusları, Türkiye'deki Kürtleri, sakatları, eşcinselleri vb. göstermektedir. Saygı sistemi yaşam koşullarının eşitlenmesinden çok, ayrımcılık yapılan gurup üyelerinin içinde kendilerini tanıyabilecekleri geleneklerin ve yaşam biçimlerinin korunmasına yöneliktir.

Ancak eşit tanıma ve kolektif kimlikleri bozmayacak bir biçimde kültürel haklar konusu sorunlarla doludur. Kanada'nın Quebec eyaletinde çoğunluğu oluşturan ve Fransızca konuşan azınlığın kültürel hakları ile Türkiye'deki Kürtlerin kültürel hakları konusu birbirlerinden tamamen farklı sorunlarla doludur. Daha önce sömürgesi oldukları ülkeye göç eden azınlıkların sorunları da farklı konumdadır. Dolayısıyla bir ülkedeki çözüm ya da uygulama bir başka ülkede uygulanamaz. Örneğin, kültürel tanıma ve saygı konusunda şu sorular sorulabilir:

1. Yaşamaları değerli bulunan kültürlerden bahsediliyor. Bunlar nasıl tespit edilecektir? Çünkü her gurup kendi özgün kültürü ile hak talep edebilir.
2. Düşman olan bir etnik kökene saygı duyulabilir mi?
3. Üstünlük kurma yanlısı kültürlere saygı duyulabilir mi? Bunlar için ahlaki sınırlar nelerdir?
4. Eşit haklar kapsamında kadınların hamileliği fiziksel özür gibi kabul edilip erkeklere aynı haklar mı verilmeli yoksa kadın kimliği çocuk doğuran olarak kabul edilip onlara ayrıcalıklı haklar mı tanınmalı?
5. Özgün kültürleri tanımak kötüye kullanılırsa, örneğin, cins, ırk, din, kültür farklılıklarının kişilerle özdeşleşmesi ve evrensel ve ya ulusal değerlerimize üstün çıkması tehlikesi yok mudur?

6. Aynı dini çoğunlukla paylaşan toplumlarda dinsel özgürlüklerin kamu alanına taşınması durumunda bir dinin tüm insanlar üzerinde baskı unsuru olma tehlikesi yok mudur?

7. Türkiye gibi her taşın altından farklı kültürün fişkırdığı, toplu durumu(konjonktürü) farklı ülkelerde, toplumu TC vatandaşlığı çatısı altında alt kimlikli kültürel federasyonlara ayırmak ve kolektif bir kimlikten yoksun bırakmak bölünmelere yol açmaz mı? (Tekinalp 2005: 75-83).

Çokkültürlülük uygulanmaya çalışıldığı toplumlarda farklı tepkiler almıştır. Siyaset kuramcısı Parekh, çokkültürlü toplum ve bu olguya yaklaşımlar konusunda şunları söylemektedir: “Çokkültürlü toplum (multicultural society) bünyesinde iki ve ya daha fazla kültürel topluluğu barındıran bir toplumdur. Çokkültürlü toplum, her biri farklı biçimler göstermekle birlikte kültürel çeşitliliğe iki şekilde tepki verebilir. Ya kültürel çeşitliliği olumlu karşılar, onu anlamak için merkeze koyar ve onun kendi varlığını sürdürmek üzere öne sürdüğü kültürel taleplere saygı duyar, ya da bu toplulukları çoğunluk kültürü içinde eriterek asimile edebilir. Birinci durumda, yönelim ve etik olarak çokkültürcü, ikinci durumda ise mono-kültürcü olursunuz. Her iki durumda da çokkültürlü bir toplumda yaşıyorsunuz, ama bunlardan sadece biri çokkültürcüdür. ‘Çokkültürlü toplum’ terimi bir olgu olarak kültürel çeşitliliğe işaret eder, ‘çokkültürcü’ terimi bu olguya yönelik normatif bir tepkiyi dile getirir”(Canatan 2009: 82).

Çokkültürlülük, tek kültürlülüğe ya da asimilasyon yaklaşımlarının hegemonyasına karşı bir tavır olarak ortaya çıkmıştır. Her ne kadar McLaren dört farklı çokkültürlülük yaklaşımı olduğunu belirtse de, günümüzdeki kullanılış biçimiyle çokkültürlülük, bir ülkede yaşayan farklı kültürlerden grupların farklılıklarını eşit şartlar altında koruması ve diğer gruplarla eşit şartlarda yaşaması şeklinde anlaşılmaktadır. İşte, bu son noktadan hareketle, çokkültürlülüğe yönelik bazı eleştirilerin ortaya çıktığı görülmektedir. Weaver ve diğerlerine göre, çokkültürlülük uygulandığı ülkelerde sanıldığı kadar başarılı olamamış; aksine, farklılıkları daha da derinleştirerek ABD, Kanada ve İngiltere’de sosyal uyumu

bozmuştur. Bu yazarlar, daha da ileriye giderek, Kanada'nın ülke olarak ömrünün pek uzun olmadığına, ABD'deki dil birliğinin yavaş yavaş yok olduğuna değinmektedirler. Bir başka eleştiri, yeni muhafazakar çevreden gelmektedir. Bu kesimin en büyük korkusu, çokkültürlülük politikalarının azınlıklarla yapılacak koalisyonlar sonucunda, bu azınlıkların iktidarı ele geçirerek çoğunluk olmasına yol açacak olmasıdır. İktidar olabilmek için çok az bir oy farkına ihtiyacı olan bir siyasi parti, bu anlayışa göre, göçmen azınlıklardan birisine iktidar olabilmek için çok büyük imtiyazlar verebilir. Bu azınlıktan bakanlar ve milletvekilleri çıkmasına yardımcı olmak demek bir nevi, iktidarı azınlık guruplardan birisiyle paylaşmak ve olası büyük sorunları göze almak demektir. Almanya'da SDP ile Yeşiller Partisi arasında 1998'de yapılan koalisyon bu duruma örnek verilebilir. Alman Yeşiller Partisi'nin yoğun bir şekilde Türklerden destek gördüğü bilinmektedir. Bu destekle 1998 genel seçimlerinden 1,9 oranında oy artımıyla 3. Parti olarak çıkan Yeşiller, zaferlerini Türkçe yayınladıkları bir teşekkür bildiriyle de süslemeyi bilmişlerdir. Yeşillerin SDP ile 1998'de yaptıkları koalisyonun uygulamaları sonucu, göçmenleri sadece misafir olarak gören Almanya'nın politikalarında değişimler görülmüştür. Yabancılara çifte vatandaşlık hakkı, göç yasası, uyum için çaba ve ayrımcılığın önlenmesi konusunda bir dizi çalışmanın önü açılmıştır. Göçmenlerin oluşturdukları bir azınlıkla koalisyon şeklinde olmasa da Türkiye'de de benzer bir koalisyon örneği yaşanmıştır. 14 Ekim 1973 seçimlerinde 185 milletvekili çıkararak CHP'nin sol kanattan ve laik bir parti olmasına rağmen, hükümet oluşturmada yeterli çoğunluğu sağlayamaması nedeniyle, dini söylemleri kullanan ve sadece 48 milletvekiline sahip olan MSP ile koalisyon hükümeti kurmak zorunda kalması, kendi politikalarını uygulamada önemli zorluklar ortaya çıkarmıştır.

Bu olaylar incelendiğinde, çokkültürcülüğe yöneltilen eleştirilerden birisi olan azınlıkların koalisyonlarla iktidarı ele geçireceği düşüncesinin tutarlı yanları olduğu söylenebilir; ancak, azınlıkların bu şekilde çoğunluk gibi davranarak terör estirmesini önleyecek emniyet supaplarının varlığını inkar etmek imkansızdır. Temellerini John Locke'un 'Hoşgörü Üzerine Bir Mektup' (1998) adlı eserinde gördüğümüz, sistemin kendisini koruma refleksi, burada en önemli emniyet supabıdır

ve bu durum uluslar arası ilişkilerde kabul edilen bir durumdur. Eğer bir devlet kendi sistemini tehdit eden bir unsurla karşılaşırsa, bunu engelleme hürriyetine sahiptir. 16 Ocak 1998’de kapatılan Refah Partisi’nin şikayetlerini Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne götürmesi ve bu mahkemenin Türkiye lehine karar vermesi ve Fransa’nın baş örtüsü (türban) konusunda takındığı kısıtlayıcı tavırlar, yönetim organlarının yükselen tehditler karşısında sistemi korumak için müdahalelerde bulduklarını örneklemektedir.

Değinilen noktalardan hareketle, çokkültürcülüğün aslında farklı gurupların birbirlerini eşit şartlarda, şiddetten uzak tolere etmesi anlamında kullanılmasının gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Kültürel farklılıklar dediğimiz şey, aslında tarihsel arka plan olarak kanlı çatışmalar ve savaşların bir sonucudur. Bu nedenle, farklı gurupların eğer aralarında tarihsel anlamda kanlı ve şiddete dayalı ilişkiler varsa, birbirlerini ‘hoş’ görmelerini beklemek pek mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla, farklı gurupların çokkültürlü bir yapılanmada birbirlerine katlanmalarını, yani toleranslı olmalarını sağlamak altında çokkültürcülüğün en önemli amacıdır.

Çokkültürcülüğe yöneltilen bu eleştirilere rağmen, sonuçta çokkültürlülüğün kaçınılmaz olduğunu göstermek ve farklı kültürlerin ne kadar kuvvet kullanılırsa kullanılsın yok edilemeyeceğine işaret edebilmek için verilebilecek en güzel örnek Sovyetler Birliği’dir. Weaver ve diğerlerinin belirttiği gibi, 70 yıldan fazla uygulanan her türlü baskıcı ve sınır tanımaz homojenleştirme politikalarına rağmen, bu baskılar ortadan kalktığı anda farklı kültürlere mensup guruplar hemen eski kimliklerine dönmüşler; dillerini ve dinlerini, kısacası kendi kültürlerini yeniden hayata geçirmişleridir(Yalçın Cemal ,2004: 72-76).

Karşı çokkültürcülerin önerdikleri toplum tipi, mülti-etnik bir toplumdur. Mülti-etnik toplum, farklı etnik gurupların sözde üstün bir kültür içinde eritildikleri ve birlikte yaşadıkları bir toplumdur. Karşı çokkültürcüler, yabancı kültürlerin ve kültürel farklılıkların yadsındığı homojen/türdeş bir toplumun özlemine çekmektedirler. Mülti-etnik toplum, kültürel bakımdan homojen olmakla birlikte,

sosyal ve ekonomik bakımdan eşitlikçidir. Kültürel farklılıklar, bu modelde, eşitlikçi bir toplumsal tasarımı geciktirdiği ya da engellediği için bir sorun olarak algılanmaktadır. Bu nedenle karşı çokkültürcüler, farklılık yerine eşitliği merkeze koyarak, kültürel farklılıkların silinmesini, göçmenlerin ve azınlıkların da hayrına bir çaba olarak görürler(Canatan 2009: 83).

Çokkültürlülük tartışmaları çok geniş anlamalı bir konudur. Her toplumun tarihi, coğrafi ve kültürel konumu çerçevesinde standart formüllerle çözümlenebilecek bir konu değildir. Azınlık kime denir? Almanya'daki Türk azınlıkla, Türkiye'deki Kürtler aynı kefeye konur mu? Almanya'daki çokkültürlülükle Türkiye'deki çokkültürlülük tartışmaları örtüşür mü? Avrupa'da bir taraftan çokkültürlülüğün getirdiği kültürel uyumsuzluklar ve uyumsuzluk sorunları tartışılırken, diğer taraftan toplumu çokkültürlülük adı altında bölüştürmenin ortaya çıkardığı çatışmaların üstesinden gelmek için yeni projeler ortaya konuluyor. Çokkültürlülük 21. yüzyılın en önemli sorunu olarak karşımızda durmakta; bölünme, ayrışma, tanımama, dışlama, uyumsuzluk, çatışma içeren tartışmalara yol açacak gibi görülmekte.

İletişim kuramcılarının yıllardır eleştirdiği, iletişim kanallarının tek yönlü akışı ve kültürel hegemonya olgusu günümüzde ister çokkültürlülük, isterse hoşgörü ve anlayış maskesi altında olsun açık bir ırkçılığa dönüşmüştür. Ekonomisi ve siyasal yapısı güçlü ülkelerin kültürel tekelleri karşısında siyasal gelişimlerini tamamlayamamış tüketici kültürlerin atalara dönme isteği giderek tutkuya dönüşmekte ve ayrımcılık taraftarlarına koz vermektedir. Batı kendi ülkesinde demokrasi maskesi olarak kullandığı çokkültürlülük projelerini bugün tehlikeli görmeye başlayıp askıya alırken, diğer ülkelerde ayrımcılığı körükleyecek eğilimler içine girmektedir. Bu gelişimler toplumsal uyumu zorlamakta, yeni çatışmalara zemin hazırlamakta ve dünyayı giderek bir kaos ortamına sürüklemektedir. Galtung'un toplumu ve kapitali yönetenlere çağrısı son derece açık: "Onlar insan ırkını yok etmenin de yoksulluğu yok etmenin de gücünü ellerinde tutuyorlar. Günümüzün büyük sorunları karşısında ortak çözüm yolları keşfetmekten başka yol

yok. İlerleme ve diyalog için iletişime açık olmalıyız.”(Tekinalp Şermin, 2005:83-86).

SONUÇ

Küreselleşmenin insan ve toplum hayatındaki etkileri gün geçtikçe artarken, bu etkinin farklı alanlarda tezahür ettiği gözlemlenmektedir. Dünyanın, teknolojik gelişmelerin de ivme katmasıyla daha küçük bir mekan olarak algılanışı, ekonomi başta olmak üzere sanattan siyasete, müzikten kültüre insan yaşamında ciddi değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Elli yıl evvel pek sık duymaya aşına olmadığımız küreselleşme kavramını bugün, bir ekonomi programında, bir sanat tartışmasında, akademik bir buluşmada ya da bir siyaset programında işitme olasılığımız oldukça yüksektir. İnsan hayatına yadsınamaz bir biçimde giren ve o hayatı etkileyen, değiştiren, dönüştüren küreselleşme, bugün için, dünyayı anlamının ve analiz etmenin yegane araçlarından birisi olarak karşımızda durmaktadır. Kavramdan kaçmak ya da etkilenmemek ihtimalleri neredeyse yok gibidir. Bir sporcu küreselleşmenin olumlu ve olumsuz yönlerinden etkilenmektedir, keza bir iş adamı, akademisyen, ekonomist ya da gezgin. Bugünün dünyasında mekan ve zaman kavramlarının farklılaşması, dünyanın giderek küçülmesi, ekonomilerin ve buna bağlı olarak da siyasetlerin birbirine bağlanması kaçınılabilecek bir değişim rüzgarından fazlasını ifade etmektedir.

Küçülmüş ve birbirine yaslanmış bir dünyada birbiri ile ilişkisiz herhangi iki kavramı tanımlamak giderek güçleşmektedir. Özellikle teknoloji anlamında yaşanan hızlı değişimler, küreselleşmenin insan hayatındaki hayrı sayılır etkisinin başlıca kaynaklarından birisidir. Dünyanın herhangi bir yerinden en uzak noktasına telefon ve ya internet aracılığıyla ulaşmak sadece saniyeler alırken, en uzak yerde meydana gelen olumlu ve ya olumsuz gelişmelerden etkilenmek oldukça doğal bir hal almıştır. Bilgilenme düzeyinde başlayan bağıllık ve bağımlılık, ekonominin önderliğinde insan hayatının en ince ayrıntısına kadar nüfuz etmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ise pek çok kesimin küreselleşme kavramına milat gözüyle baktığı noktayı ifade etmektedir.

Bütün bu bağıllık bağımlılık kimi toplumlar arasında karşılıklı olarak yaşanırken, kimi toplumlara sadece bağımlılık olarak yansımıştır. Gelişmiş ülkeler küreselleşme kavramını lehlerinde yöneterek, zenginliklerini arttırmayı başaramışken, pek çok üçüncü dünya ülkesi küreselleşmeyi, sömürü düzeninin yeni bir halkası olarak yaşamıştır. Küreselleşmenin iki topluma birbirinden zıt bu iki etkisi, küreselleşme konusunda akademik kesimlerin, araştırmacıların, kısacası toplumların farklı saflarda yer almasına neden olmuştur.

Henüz evrimini gerçekleştirmemiş ve tamamlanmamış kavram üzerine yapılan yorumlar her ne kadar değişebilirlik gösterse de, özellikle son 20 yılda küreselleşmenin etkileri incelendiğinde, küreselleşme kavramı üzerine yapılan kimi yorumları değiştirebilecek yönde gelişmelerin yaşanabileceği umudu azdır. Buna rağmen Nişancı'nın belirttiği üzere; kavramı matematiksel kesinlik içinde betimlemek bugün için olası görülmemektedir.

Küreselleşmenin birbirine bağladığı ve yakınlaştırdığı insanlar arası etkileşim her alanda yaşanırken, farklı toplumların ve kültürlerin birbiri ile teması oldukça artmış ve aynı toprak parçası üzerinde yaşanan farklı hayatlar ortaya çıkmıştır. Kültürlerin birbiri ile teması geçmişe oranla oldukça artmış; göçler ve ekonomileri birbirine bağlayan çok uluslu şirketler de toplumsal etkileşimde küreselleşmeye yardımcı olmuştur. Bütün bu gelişmelerin sonucunda 21.yüzyıla en az küreselleşme kadar damgasını vuran ve pek çok tartışmaya konu alan çokkültürlülük kavramı ortaya çıkmıştır. Asimilasyon uygulamaları gibi, tebessümle bakılmayacak bir tarihe sahip toplumlar için yeni bir umut olarak görülen yeni toplum politikası çokkültürlülük ise, bugün hala kendine has sorunları ile başarıdan uzak durmaktadır.

Söyleminin aksine çokkültürlülüğün, asimilasyonun yerini alacak yeni uyum politikası olmadığı, asimilasyon politikaları için yeni bir şemsiye rolü üstlendiği yönündeki yorumlar, Vatandaş'ın da belirttiği gibi çokkültürlülüğün hiçbir zaman 'toplumsal salata' oluşturmayacağını ancak bir 'sebze çorbası' yaratabileceğini öne sürmektedir. Farklılıkların bir potada erimesinin kaçınılmaz olduğu yönündeki

vurgu, çokkültürlülüğün kimlikleri tanıma konusundaki sınırlarının bir sonucudur. Aynı zamanda farklı yapılardan gelenlere özgürlükler, çokkültürlülüğün toplumu birbirine benzetmesinde kullandığı yöntemlerden birisi olarak öne sürülmektedir. Giderek özgürleşen bireylerin kökenleriyle bağlarını koparması ve toplumsal potada eriyip kaybolması rastlanan bir sonuçtur. Yüzyıllar boyunca imparatorlukların başarıyla uyguladıkları özgürlükler verme, farklılıkları yönetme politikası, bugünün toplumlarında ne yazık ki aynı başarıyla verilmemektedir. Yüzyıllar boyunca hem özgürce yaşayabilmiş hem de benliklerini koruyabilme hakkına sahip topluluklar bugünün çokkültürlü dünyasında kökenlerinden kopup gitmektedir. Buradaki asıl soru; bugünün toplumlarının çokkültürlülük projesinden ne bekleyerek projeye hayata geçirdikleridir. Amacın gerçekten özgürlükler verip, farklı kültürlerin varlıklarını devam ettirmeleri mi yoksa yeni bir başlık altında asimilasyon gerçekleştirmek mi olduğudur.

Uzun tarihsel süreçte ortaya çıkmış ulus devlet kavramı tartışmaya açılırken, çokkültürlü toplum gerçeği inkar edilemez bir hal almıştır. Aynı toplum içinde birbirinden farklı tarihlerden, etniklerden, kültürlerden gelen topluluklar yan yana yaşamak mecburiyetinde kalmıştır. Bunun sonucunda ulus devletin, oluşturmak adına büyük uğraşlar verdiği ulus kimliği kavramı tartışmaya açılmış ve kimilerine göre de ulus kimliği artık değerini yitirmiş, eski bir kavram olmuştur. Bu gelişmelere de aynı küreselleşmede olduğu gibi farklı pencerelerden bakışlar söz konusu olmuştur. Ulus devleti ve ulusal kimliği gerekli gören bir görüşün karşısında, ulus kimliğin devrinin kapandığını iddia eden liberal bir kesim ortaya çıkmıştır. Kavramlara bakış noktalarına göre, yorumlar farklılaşırken, kimi toplumlarda çokkültürlülük konusu resmi politikalara girmiştir. Özellikle Kanada, Avustralya ve Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere kimi Avrupa ülkelerinde toplumsal entegrasyon konularında resmi adımlar atılmaya başlanmıştır.

Çokkültürlülüğü, toplumda var olan irili ufaklı farklı kültür, dil, din ve etnik yapıdan gelen toplulukları tanıma olarak değerlendiren Taylor'un bu demokratik görüşü ise çokkültürlülük tartışmalarına farklı bir boyut kazandırmıştır. Hangi

topluluğun hangi ölçüde tanınabileceği, örf ve adetlerine ne oranda saygı duyulabileceği, daha da ileri giderek bu farklılıkların tanınmaya değer olup olmadığı konularında var olan tartışmalar ve her toplumun çokkültürlü yapısının ve dolayısıyla da çokkültürlü çözümünün farklı bir yönelim gerektirmesi, çokkültürlülük sorunsalının temellerini oluşturmaktadır. Kanada'da özellikle Quebec sorunu, çokkültürlülük tartışmalarının medyatik boyutlarından birisini oluşturmaktadır. Quebec tartışmaları, akabinde çokkültürlülüğün toplumları ayırma potansiyelini de beraberinde getirdiği savları ileri sürülmektedir. Sunulan bazı hakların, sonunda bir yerde yetersiz kalacağı ve özerkliğini alan topluluğun bağımsızlık yolunda yeni isteklerde bulunacağı konularında çekinceleri olan düşünürler bulunmaktadır. Özellikle Quebec örneği bu düşünceleri haklı çıkarabilecek yaşanmışlıklarla doludur. Bütün bu tartışmalı konular, 21. Yüzyılın toplumsal çözüm kavramı olarak ileri sürülen çokkültürlülüğün, bu vaadini yerine getiremeyebileceğini göstermektedir.

KAYNAKLAR

- Akdemir Müslim A. (2004). *Küreselleşme ve Kültürel Kimlik Sorunu* Cilt 3 Sayı 1 Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
- Anderson B. (1995). *Hayali Cemaatler* Çev. İ. Sıraşır (2. Basım) İstanbul Metris
- Bayhan H. (2006). *Ulus Devlet Modernizm ve Postmodernizm* Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bayhan Halil (2006) *Ulus Devlet Modernizm ve Postmodernizm* Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi
- Beck,U. (2000). *What is Globalization*, Malden, Blackwell Publishers.
- Berger M.T. (1994). "The end Of 'Third World'" *Third World Quarterly*, Vol: 15, no:2
- Berger,P. ,L. Berger, H. Kellner (1985). *Modernleşme ve Bilinç* Çev. C. Cerit İstanbul Pınar
- Canatan Kadir(2009). *Avrupa Toplumlarında Çokkültürlülük: Sosyolojik Bir Yaklaşım* Uluslar arası Sosyal Araştırma Dergisi The Journal Of International Social Research Volume 2/6
- Chanda N. (2009). *Küreselleşmenin Sıra Dışı Öyküsü Tacirler, Vaizler, Maceraperestler, ve Savaşçılar Globalizmi Nasıl Şekillendirdiler* (1. Basım) Odtü Yayıncılık
- Charles Taylor(2010). *Çokkültürlülük Tanınma Politikası* Hazırlayan: Amy Gutmann Yapı Kredi Yayınları İstanbul
- Coşkun İ. (1997). *Modern Devletin Doğuşu* İstanbul Derin Yayınları
- Çeçen Anıl (2009). *Ulus Devlet Türkiye Cumhuriyeti* (2. Baskı) Kilit Yayınları Ankara
- Çiğdem A. (1997). *Aydınlanma Düşüncesi*, İstanbul İletişim
- Doytcheva Milena (2013) *Çokkültürlülük* (2. Basım) İletişim Yayıncılık İstanbul
- Esin Sultan Oğuz(2011) Aralık/December 123. *Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of Faculty of Letters* Cilt/Volume 28 Sayı/Number 2

- Fikret Başkaya (1999). *Küreselleşme mi Emperyalizm mi Piyasa Efsanesinin Çöküşü* Ütopya Yayınları
- Gellner E. (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk* Çev. B. Ersanlı- Behar, G. Göksu- Özdoğan İstanbul
- Giddens A (1991). *Modernity and Self Identity: Self and Society in Modern Age*, Chambridge.
- Giddens A. (2000). *Tarihsel Metaryalizmin Çağdaş Eleştirisi* Çev. Ü Tatlıcan İstanbul Paradigma
- Giddens A.(1990). *The Consequences of Modernity*, Polity Press, Cornwell,
- Guiberniau M. (1997). *Milliyetçikler* Çev. N. Domaniç İstanbul Sermal
- Habermas, Jürgen(2000) *Avrupa Ulus Devleti ve Küresellesme Tazyikleri*, Çev. Alev Özkazanç, Mürekkep, Sayı 14
- Hasanoğlu Mürteza (2000)Ocak- Mart. *Sayıştay dergisi 43*
- Hasanoğlu Mürteza (2001)Ocak- Mart. *Sayıştay dergisi 43*
- Hobsbawm E. J. (1984). “ *Introduction, Inventing Traditions*”. Ed by E. J. Hobsbawm T. Ranger The Invention Of The Tradition Cambridge University
- Kale Nesrin (2002) Mayıs, Haziran, Temmuz. *Doğu Batı Dergisi* Yıl:5 Sayı: 19
- Karaduman Sibel (2010) *Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü* Journal Of Yasar University 17(5)
- Kazgan Gülten (2000). *Küreselleşme ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen* (1. Baskı) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları İstanbul
- Keohane, R O; Josephs N. (2000). “*Realism and Complex Interdependence*”, *The Globalization*, ed., J boli, F.J. Lechner, Blackwell Publishers
- Keyman E. Fuat (1993) Yaz-Güz. *Postmodernizm ve Radikal Demokrasi* Toplum ve Bilim
- Kılıçbay, M.Ali (1996) *Uyruktan Vatandaşa Geçimden İktisada* İmge Kitabevi, Ankara
- Kula Onur Bilge (2006). *Avrupa Kimliği ve Türkiye* (1. Baskı) Büke Kitapları İstanbul
- Kulcsar Kalman (1992). *Modernization and Law* Budapest Akademiai Kiado

- Kymlicka W. (1998). *Çokkültürlü Yurttaşlık* Çev. A Yılmaz İstanbul Ayrıntı
- Leca J. (1998). "Neden Söz Ediyoruz?" , *Uluslar ve Milliyetçilikler* Haz. J. Leca Çev. S. İdermen İstanbul Metis 11-9
- Lipson L. (1978). *Politik Bilimin Temel Sorunları* Çev. T.Karamustafaoğlu Ankara Ankara üniversitesi hukuk fakültesi yayınları
- Morley, D., K. Robbins (1997). *Kimlik Mekanları* Çev. E. Zeybekoğlu İstanbul Ayrıntı
- Mutman Mahmut (1996) Aralık. *İktisat Dergisi*
- Nişancı, E. (2003). Haziran *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt:4 Sayı:1
- Oran Baskın (2000). *Küreselleşme ve Azınlıklar* İmaj Yayınevi Ankara
- Öner S., Gülfer İhlamur, Öner N., Aslı Şirin(2012). *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar Tartışmalar* İletişim Yayınları İstanbul
- Öymen Onur (2000). *Geleceği Yakalamak Türkiye’de ve Dünyada Küreselleşme ve Devlet Reformu* Remzi Kitapevi İstanbul
- Özyurt Cevat(2005) *Kimlik ve Farklılaşma* İstanbul Açılımkitap
- Parekh Bhikhu(2002). *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori* Phoenix Yayınevi Ankara
- Pierson (2000). *Modern Devlet* Çev. Dişek Hattatoğlu İstanbul Çiviyazıları
- Pieterse- J.N. (2000). *Globalization as Hybridization, The globalization*, ed., by. F. J. Lechener, J. Boli, Oxford
- Poole R. (1993). *Ahlak ve Modernlik* Çev. M. Küçük İstanbul Ayrıntı
- Ritzer George (1998) *Toplumun Mcdonaldlaştırılması; Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme* Çev. Şen Süer Kaya İstanbul Ayrıntı Yayınları
- Robertson, R. (1992). *Globalization, Social Theory and Global Culture*, Sage Publications
- Said Edward W. (2001). *Şarkiyatçılık; Batının Şark Anlayışları* Çev. Berna Ünler İstanbul Metis Yayınları

- Santamaria Y. (1998). *Ulus Devlet, Uluslar ve Milliyetçikler*, ed J. Leca,Çev. S. İdemem İstanbul Metris
- Sarıbay A. Y. (2000). *Yirmi birinci Yüzyıla Doğru Global Kapitalizm, Oryantalizm, Yerlilik, Global Yerel Eksende Türkiye* Der. E. F. Keyman, A. Y. Sarıbay, İstanbul Alfa
- Sarıbay Ali Yaşar (2000). *Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam, Global Yerel Ekseninde Türkiye* Der. E. Fuat Keyman, Ali Yaşar Sarıbay Alfa Basım Yayın Dağıtım İstanbul
- Schanapper, Dominique (1995) *Yurtttaşlar Cemaati*, Çev. Özlem Okur, Kesit Yayıncılık, İstanbul
- Schlesinger p (1994). *Medya Devlet ve Ulus* Çev. M Küçük İstanbul Ayrıntı
- Sibel Özbudun (2002). *Kültür Halleri Geçmişte Ötelerde Günümüzde Ütopya* Yayınevi Ankara
- Soyak Alkan(2002). *Küreselleşme İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşılıklar* Om Yayınevi İstanbul
- Steger M. B. (2004). *Küreselleşme* (1.basım) Dost Kitapevi Yayınları
- Stiglitz E, J. (2002). *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*. A. Taşcıoğlu, D. Vural (Çev.) (4.Baskı) İstanbul Plan B Yayınları
- Talas Mustafa(2008). *Çokkültürlülük Kıskaçında Ulus Devlet ve Türkiye* İstanbul Arı Matbaacılık Offset Baskı
- Tanilli Server (1994). *Uygarlık Tarihi*, Cem Yayınevi
- Tanilli Server *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası II*, Adam yayınları, İstanbul
- Tekinalp Şermin (2005/1). *Küreselleşen Dünyanın Bunalımı: Çokkültürlülük* Journal Of Istanbul Kültür University
- Touraine Alain (2005). *Modernliğin Eleştirisi* Çev. Hülya Tufan İstanbul Yapı Kredi Yayınları
- Turner, Bryan S. (1991). *Max Weber ve İslam*, Çev.Yasin Aktay, Vadi Yayınları, Ankara.
- Türkdoğan Orhan (1999). *Milli Kimliğin Yükselişi Niçin Milletleşme?* Alfa Kitapevi
- Uygur Nermin 82003). *Kültür Kuramı* (2. Baskı) Yapı Kredi Yayınları İstanbul

- Vatandaş Celalettin (2002). *Çokkültürlülük Değişim Yayınları* (1. Basım) Adapazarı
- Weber M. (1993). *Sosyoloji Yazıları* çev. T. Parla İstanbul Hürriyet Vakfı Yayınları
- Weber, Max (1961). *General Economic History*, Hellman M. Palyi, eds. Frank H. Knight, Translato London: Collier Macmillian, London.
- Weber, Max (1985). *Protestan Ahlâk ve Kapitalizmin Ruhu*, Çev. Zeynep Aruoba, Hil Yayınları, İstanbul. (Salih torunun makalesinden alıntı)
- Wenden C. W. (1998). *Ulus ve Yurttaşlık Hem Rakip Hem Ortak Uluslar ve Milliyetçikler* ed J. Leca, Çev. S. İdemen İstanbul Metris
- Yalçın Cemal (2004) *Göç Sosyolojisi* Ankara Antı Yayıncılık
- Yılmaz A. (2004). *İkinci Küreselleşme Dalgası Kavram Süreç ve Sorunlar* (1. Basım) Vadi Yayınları Ankara
- Yüksel Mehmet (2001). *Küreselleşme Ulusal Hukuk ve Türkiye* Ankara Siyasal Kitabevi Yayını
- Yüksel Mehmet (2002). *Modernite Postmodernite ve Hukuk* Siyasal Kitabevi Ankara
- http://www.kongar.org/aydinlanma/2005/499_Alt_Kimlik-Ust_Kimlik.php (02.05.2013)

ÖZGEÇMİŞ

1986 yılında İstanbul'da doğdu ve tüm öğrenim hayatını da İstanbul'da geçirdi. Ataköy Atatürk İlköğretim Okulu'ndan sonra Ataköy Cumhuriyet Lisesi'ne devam etti. 2003 yılında Haliç Üniversitesi'nde İşletme Fakültesini bitirdikten sonra 2011 yılında aynı üniversitede Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik dalında yüksek lisans eğitimi aldı.